

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Bingöl University
Journal of Social Sciences Institute

Yıl/Year: 5 Cilt/Volume: 5 Sayı/Issue:10 Güz/Autumn 2015

ISSN: 1309-6672

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl/Year: 5 / Cilt/Volume: 5 / Sayı/Issue: 10 / Güz/Autumn 2015

ISSN: 1309-6672

Yıl/Year: 5 Cilt/Volume: 5 Sayı/Issue:10 Güz/Autumn 2015

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Bingöl University
Journal of Social Sciences Institute

Ebsco HOST PUBLISHING

ASOS INDEX Tarafından Full Text Taranmaktadır

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Bingöl University
Journal of Social Sciences Institute

ISSN: 1309-6672

Yıl/Year: 5 Cilt/Volume: 5 Sayı/Issue:10 Güz/Autumn 2015

Ebsco HOST PUBLISHING

ASOS INDEX Tarafından Full Text Taranmaktadır.

Sahibi / Owner:

(Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına)
(Of Behalf of Bingol University Social Sciences Institute)
Doç. Dr. Yaşar BAŞ

Editörler / Editors:

Doç. Dr. Yaşar BAŞ
Doç. Dr. Abdullah AYDIN
Yrd. Doç. Dr. Fikret OSMAN
Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÜVEN
Yrd. Doç. Dr. Muhammet ÇETKİN

Yayın Kurulu / Editorial Board:

Prof. Dr. Ahmet GÜRBÜZ	Yrd. Doç. Dr. Ahmet KAYINTU
Prof. Dr. Hasan ÇİFTÇİ	Yrd. Doç. Dr. Cihat YAŞAROĞLU
Prof. Dr. Hikmet TAN	Yrd.Doç.Dr. Emrullah ÜLGİN
Prof. Dr. Muammer ERDOĞAN	Yrd. Doç. Dr. Harun ŞAHİN
Prof. Dr. M. Cengiz YILDIZ	Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ÇALDAK
Doç. Dr. Abdulvahap BAYDAŞ	Yrd. Doç. Dr. İsmail NARİN
Doç. Dr. Mustafa KIRKIZ	Yrd. Doç. Dr. Kasım TATLILIOĞLU
Doç. Dr. Nusrettin BOLELLİ	Yrd. Doç. Dr. Mehmet KARACA
Doç. Dr. Ousama EKHTIAR	Yrd. Doç. Dr. Mehmet KAYA
Doç. Dr. Sait PATIR	Yrd. Doç. Dr. Thamer HATAMLEH
Yrd. Doç. Dr. Abdünnasır SÜT	Yrd. Doç. Dr. Vedat AVCI

Kapak Tasarım / Cover Design:

Erdal YILDIZ

E-Dergi Sorumlusu / Contact Person of e-Journal:

Öğr. Gör. Özgür AYDIN. oaydin@bingol.edu.tr.

Dergi Sekreteryası ve İletişim / Secretary of Journal and Communication:

Enstitü Sekreteri. Fatoş DAVRAN: sbe.bingoldergi@gmail.com
Arş. Gör. Bilgütay DURSUNOĞLU: bdursunoglu@bingol.edu.tr

İngilizce Redaktör / English Redactor:

Arş. Gör. Önder ÇAKIRTAŞ: ocakirtas@bingol.edu.tr

Dergi Yazışma Adresi / Correspondence Address:

Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü 12100-BİNGÖL
Tlf: 0 (426) 215 00 12-16/2023-2108 Faks : 0 (426) 215 00 72 e-posta: sbe.bingoldergi@gmail.com

Basım Yeri / Place of Publication:

İstanbul Caddesi, İstanbul Çarşısı
Nu.: 48/48-49 İskitler-ANKARA
Tel: 0312-341 36 67

• Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
Yılda iki kez yayımlanan, Ulusal Hakemli, bilimsel bir dergidir.
Dili, Türkçe, İngilizce ve Arapçadır.

Yayımlanan yazıların her türlü hukukî ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.
Derginin her hakkı saklıdır. Dergide yayımlanan yazılar kaynak gösterilmeksizin kullanılamaz.

Dergimizin PDF formatına Enstitümüz Web sayfasından ulaşılabilir.

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD:

Prof. Dr. Ali Yılmaz GÜNDÜZ	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Reha SAYDAM	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan OKTAY	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz TORAMAN	Gaziantep Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail Hakkı ERASLAN	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Kazım YOLDAŐ	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Kahraman ÇATI	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÇELİK	Muğla Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet İNBAŐI	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet TAKKAÇ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Muhammet BeŐir AŞAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa UÇAR	Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi ALTUNIŐIK	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Sayın DALKIRAN	UŐak Üniversitesi
Prof. Dr. Turan ÖNDEŐ	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Turgut KARABEY	Erzincan Üniversitesi
Prof. Dr. Himmet UÇ	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Engin DENİZ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Bilgehan PAMUK	Gaziantep Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa D. KARACOŐKUN	Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Prof. Dr. Üzeyir OK	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup BULUT	Mustafa Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Zafer KANBEROĞLU	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. M. Şükrü MOLLAVELİOĞLU	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Flaudette May Datuin	Filipinler Üniversitesi
Dr. Mohd Nor Hakim Bin Yusoff	Malezya Üniversitesi
Dr. Mohd Rafi Yaacob	Malezya Üniversitesi

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

Doç. Dr. Abdullah AYDIN
Doç. Dr. Abdulvahap BAYDAŞ
Doç. Dr. Halis ÖZER
Doç. Dr. Mustafa KIRKIZ
Doç. Dr. Sait PATIR
Doç. Dr. Yaşar BAŞ
Yrd. Doç. Dr. Cihat YAŞAROĞLU
Yrd. Doç. Dr. Ekrem Ziya DUMAN
Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÜVEN
Yrd. Doç. Dr. Mehmet KAYA
Yrd. Doç. Dr. Muhammed ÇETKİN
Yrd. Doç. Dr. Sıtkı ULUERLER
Yrd. Doç. Dr. Osman ÖZER
Yrd. Doç. Dr. Yılmaz IRMAK

İÇİNDEKİLER

<i>Doç. Dr. Yaşar BAŞ</i> Onuncu Sayımızı Takdim Ederken...	7
Said KINGİR, Abdulkadir BİLEN, Ayhan KARAKAŞ DUYGUSAL EMEGİN İŞ TATMİNİNE ETKİSİ: OTEL İŞLETMESİ ÇALIŞANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA The Effect of Emotional Labour on Job Satisfaction: A Study on Hotel Employee'	9
Kürşat Haldun AKALIN WERNER SOMBART VE AVRUPA İKTİSAT TARİHİNDE MUSEVİLER Werner Sombart and the Jews in the Economic History of Europe	27
Adem BABACAN İŞLETMELERDE TOPLAM SATIŞ (FİNANSAL) TAHMİNLEMESİ: BİR KOBİ UYGULAMASI Total Sale (Financial) Forecasting in Enterprises: The Case of a SME	49
Hüseyin ÇALDAK ÖĞRETMEN ADAYLARININ MANTIKSAL DÜŞÜNMEYE İLİŞKİN ALGILARI Perceptions of the Prospective Teachers on Logical Thinking	63
Ramazan SALMAN YABANCI KÖKENLİ KELİMELERİN YAZIMI SORUNU VE BAZI İMLA ÖNERİLERİ The Promlem of Writing Foreign-Rooted Words and Some Spelling Suggestions	73
Yavuz TÜRKAN NANOTEKNOLOJİ YATIRIMLARI VE YATIRIM MODELLERİ Nanotechnology Investment and Investment Models	79
Ebru ÇOBAN YEREL BASINA GÖRE 1960 İHTİLALİ'NİN BİNGÖL'E YANSIMALARI VE 1961 ANAYASA OYLAMASINDA BİNGÖL'ÜN TUTUMU The Reflection of 1960 Revolution on Bingöl in The Referandum of 1961 Constitution According to Local Press	117
Emrah GÜNDÜZ KOYUNOĞLU MÜZESİ KÜTÜPHANESİ 13461 NUMARALI ŞİİR MECMUASI The Poetry Periodical Numbered 13461 in The Koyunoğlu Museum Library	129
İbrahim USTA VARAKATU'L-HİNNÂ	141

Onuncu Sayımızı Takdim Ederken...

Dergi çıkarma hazırlıkları, 2011 yılı başlarında heyecanlı ve hummalı bir telaşla başlamıştı. Resmi işlemler, Dergi Kurulu, Bilim Danışma Kurulu ve Hakem Heyeti'nin oluşturulması, dizgi ve baskı çalışmaları... Birkaç ay sonra ilk sayımızın çıkışı, güzel bir iş yapmanın hazzını yaşatmıştı. Bingöl'de ulusal hakemli bir Sosyal Bilimler Dergisi'nin yayımlanmaya başlaması, pek tabii bölgenin ilmî potansiyelini ortaya koymak bakımından ilk ama kayda değer bir adım sayılırdı.

Bu sayımızla birlikte beşinci yılımızı ve 10. sayımızı tamamlamış oluyoruz. Dergicilik ya da yayıncılık işi, zor, çileli ve sabır isteyen bir uğraşı alanı. Ele ulaşan birkaç makalelik bir dergide, pek çok kişinin saatleri, günleri, aylarını verdiği emekleri yatar. Pek çok bilim insanının gayretleri ve katkılarıyla dergimiz bugüne kadar ulaşmış oldu. Bu vesileyle Sosyal Bilimler alanında hazırlanan onlarca makalenin ve ilmi çalışmanın bilim dünyası ve kamuoyu ile buluşması sağlandı.

Bundan sonrası için yeni planlarımız bulunmaktadır. ASOS ve EBSCO alan indeksleri tarafından taranmakta olan Dergimizin, DOAJ alan indeksi tarafından taranması için başvuruda bulunmuş durumdayız. Ne kadar sürede ve ne zaman gerçekleştirilebilir şimdiden kestirmek güç olsa da TÜBİTAK dergi parka üyelik başvurusu yapmak ve ULAKBİM tarafından taranmasını sağlamak suretiyle çitayı korumak ve yükseltmek niyetindeyiz. Dergiye Uluslararası bir nitelik kazandırmak için hazırlıklar yaptığımızı da haber vermiş olalım. Tabii bu hedeflerimizi göz önünde bulundurarak, yayımlanmak talebiyle gelen makale ve araştırmaların çok dikkatli bir süzgeçten geçirildiğini de kaydetmekte yarar var.

Bugüne kadar Dergimize emeği geçen herkese, bilime katkıları dolayısıyla Hz Ali r.a'ya atfedilen "bana bir harf öğretenin kırk yıl kölesi olurum" şeklindeki güzel deyişini de hatırlamak ve hatırlatmak suretiyle teşekkür etmek istiyorum.

Editör

Doç. Dr. Yaşar BAŞ

**DUYGUSAL EMEĞİN
İŞ TATMİNİNE ETKİSİ:
OTEL İŞLETMESİ ÇALIŞANLARI
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA***
*The Effect of Emotional Labour on Job
Satisfaction: A Study on Hotel Employee'*

Saïd KINGİR** , Abdulkadir BİLEN*** , Ayhan KARAKAŞ****

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, emek yoğun hizmet işletmesi olan otel işletmesi çalışanlarının müşterilerle birebir iletişime girerken duygusal emek davranışlarını belirlemek ve işinden ve iş çevresinden duyduğu tatmin ile ilişkisini ortaya koymaktır. Bu amaçla Antalya, Muğla ve İstanbul illerindeki dört ve beş yıldızlı otel işletmesi çalışanları üzerinde toplam 536 kişiyle işletmelere doğrudan ulaşılarak anket çalışması yapılmıştır. Yapılan analiz sonucu, duygusal emek ile iş tatmini arasında anlamlı ilişkilerin olduğunu, demografik özelliklere göre duygusal emek boyutların ortalamalarının bazılarının farklılaştığını göstermektedir (5'li likert ölçeğinde). Yapılan korelasyon ve regresyon analizi sonucunda; duygusal emeğin iş tatminini etkilediği, sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlar literatürle karşılaştırılmış, işletme yöneticileri ve araştırmacılar için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Duygusal Emek, İş Tatmini, Otel İşletmesi Çalışanları*

---

* Bu çalışmanın genişletilmiş özeti, 7-9 Mayıs 2015 tarihinde Aksaray'da yapılan 14. Ulusal İşletmecilik Kongresinde Sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Prof. Dr., Bartın Üniversitesi, İİBF, İşletme, saidkingir@hotmail.com.

*** Prof. Dr., Dicle Üniversitesi, İİBF, İşletme, abilen@dicle.edu.tr.

**** Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, İİBF, İşletme, ayhankarakas74@gmail.com.

ABSTRACT

The aim of this work is to determine emotional labor behaviors of employees during their direct contact with the customers in the hotel business as a labor-intensive service business, and reveal the relationship between labor satisfaction and the work environment and business.

For this purpose, through a direct contact with the workers of enterprises with the four and five star hotels in the provinces of Antalya, Muğla and Istanbul, a total of 536 people were surveyed. The analysis result shows that there is significant correlation between job satisfaction and emotional labor, and that according to demographic characteristics the average size of some of the emotional labor is differentiated (5s on the Likert scale). In correlation and regression analysis result, it has been concluded that emotional labor affects the job satisfaction. The results were compared with the literature; recommendations were presented to business executives and researchers.

Key Words: Emotional Labour, Job Satisfaction, Hotel Employees

1. GİRİŞ

Son dönemlerde duyguların iş yerinde olumlu ve olumsuz etkilerini ortaya koyarak duyguların çalışma hayatında önemini ortaya koyan çeşitli çalışmalar yapıldığı görülmektedir (Ashforth ve Feldman, 1996; Brief ve Weiss, 2002; Fineman, 2001; Morris ve Feldman, 1996; Rafaeli ve Worline, 2001).

Yapılan araştırmalar, müşteri memnuniyetin sağlanmasında ve işletmelerin amaçlarına ulaşmasında, müşterilerle birebir iletişim içerisinde olan çalışanların önemine işaret etmektedir. Çalışanların duygularını kullanarak müşterileri etkilemeye çalışması, her geçen gün daha çok çalışanlardan talep edilmekte, işin bir zorunluluğu haline gelmektedir (Özgen, 2010; Harris, 1999:402). Bununla beraber, hizmet sektöründe küresel rekabetin getirdiği toplam kalite anlayışında koşulsuz müşteri memnuniyeti önemli bir rol oynamaktadır (Dollard ve diğ, 2003:84). Bunun için birçok işveren, müşterilere karşı nasıl bir tavır sergilenmesi gerektiğini önceden belirleyip gösterilmesi gereken duygusal emek davranışlarını kurum içi eğitimlerle işgörenlerden zorunlu olarak istemektedirler. Çalışanların bu davranışları gösterirken içten hissetmesi ya da maskeleyerek rol yapması sonucu kendilerinde iş doyumunu ya da tükenmişlik oluşabilmektedir (Rafaeli ve Sutton, 1987:26-31; Grandey, 2000:96).

Müşteri ilişkilerinde duyguların doğru kullanılmasının öneminden dolayı bu araştırmanın amacını, duygusal emek ve iş tatmini arasındaki ilişkinin ortaya koyulması ve elde edilen bulgular doğrultusunda uygun önerilerin geliştirilmesidir. Bu amaca yönelik olarak, duygusal emek yoğun mesleklerden biri olan otel işletmeleri çalışanlarının duygusal emek süreci değişkenleri, iş tatmini, hakkındaki görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma soruları şunlardır;

Araştırmaya katılanların duygusal emek davranışları ile iş tatmin düzeyi arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Araştırmaya katılanların iş tatmin düzeyleri duygusal emek davranışlarından etkilenmekte midir?

2. DUYGUSAL EMEK

İnsanoğlunun hislerini ve duygusal durumlarını incelemek, bunun çeşitli etkilerini tahmin etmek, literatürde her zaman ilgi çeken bir konuma sahip olması nedeniyle, hissedilenlerin ve duyguların biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel açılardan çeşitli açıklamalarına rastlamak mümkündür. Özellikle 1980’li yıllardan itibaren, duyguların çalışma yaşamındaki varlığı, dışavurum biçimleri, örgütsel başarıdaki rolü giderek artan bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır (Türkay ve Ünal, 2011).

Duygular herhangi bir kişi ya da nesneye yöneltilmiş yoğun hislerdir. Bu durum duygu ve ruh hali kavramlarının farklı özelliklere sahip olduğunun göstergesidir. Bir anlamda ruh hali duyguya nazaran daha az yoğun hisleri kapsar ve genellikle bağlamsal bir uyarıcısı yoktur. Çoğu araştırmacı duygunun ruh halinden daha kısa sürdüğüne inanmaktadır. Örneğin, biri size kabalık ettiğinde öfke duyarsınız. Bu yoğun duygu muhtemelen oldukça hızlı bir şekilde hatta belki de birkaç saniye içinde gelip gider. Ancak kötü bir ruh halindeyseniz kendinizi birkaç saat kötü hissedersiniz (Robbins ve Judge, 2011:134).

Geçmişten günümüze araştırmacılar duygu kavramına farklı bakış açılarıyla yaklaşmışlardır. Geçmişte duyguların rasyonel düşünme sürecini olumsuz etkilediği üzerinde durulurken günümüzde yapılan birçok çalışma duyguların aslında gerçekçi düşünmeye yönelttiğini ortaya koymaktadır (Robbins ve Judge, 2011: 138). Bir anlamda duygular, akılcı yaklaşımların aksine insanı harekete geçiren ve enerji veren ruh halleridir. Zira Latince “motus anima” olarak ifade edilen duygu kelimesi, “harekete geçiren ruh” anlamına gelir (Cooper ve Sawaf, 2000: 20). Bu nedenle günlük hayatta yaşanan duygular insan davranışları üzerinde büyük bir etkiye sahiptir.

“Duygusal emek, çalışanların müşterilerle yakından ilişkiler kurulmasını gerekli kılan işlerde işin gereklerini sunabilmek için sarf etmek zorunda kaldıkları emek biçimidir ve duyguların dönüştürülmesini içermektedir” (Kalfa ve Topateş, 2009: 425). Duygusal emek kavramı yazarlar tarafından farklı şekilde tanımlanmıştır. Özkaplan (2009: 19)’a göre duygusal emek, “firmaların müşteriye sattığı paketin bir parçasıdır”. Yazara göre, sanayi işçisinin kol gücünü, bilgi teknolojisi işçisinin beyin gücünü sattığı gibi duygu işçisi de “gülümsemelerini” satmaktadır. Duygusal emeği sosyal kimlik kuramı çerçevesinde inceleyen Ashforth ve Humphrey (1993: 90)’e göre duygusal emek, uygun duyguyu sergileme eylemi olarak ifade edilmiştir. Yapılan bu tanımlar ışığında duygusal emek kavramı, müşteri memnuniyeti sağlamak amacı ile çalışanların müşteriler ile pozitif ilişkiler kurabilmeleri için duygularını kontrol etmesi ve kendi duyguları yerine işletmenin gösterilmesini istediği duyguları sergilemesi olarak ifade edilebilir (Kaya ve Serçeoğlu, 2013).

Çalışanın iş süreçlerinde kendi gerçek hislerinden kopuk, göstermelik duygusal davranışlar sergilemesi veya gerçek hislerini bastırarak işin gerektirdiği duygusal davranış kurallarına uygun hareket edebilmek için yoğun çaba sarf etmesi durumunda, bir süre sonra “duygusal uyumsuzluk”, “duygusal yorgunluk”, “iş memnuniyetsizliği” ve bunlara bağlı olarak “işe yabancılaşma” yaşayabileceği belirtilmektedir. Bu bağlamda özellikle, müşterilerle olan ilişkilerde göstermelik hisler sergileme, diğer

bir ifade ile gerçek hisleri maskeleyen, çalışanın işte kendisi olmasına engel teşkil edebileceği vurgulanmaktadır (Bolton, 2005: 120).

2.1. Duygusal Emek Boyutları

Duygusal emek olgusuna yönelik üzerinde durulan önemli bir nokta, çalışanların müşterilere sergilediği duyguların hangi formda gerçekleştiği üzerinedir. Bu bağlamda, duygusal emek davranışları literatürde çeşitli şekillerde boyutlandırılmaktadır. Bu boyutlardan birisi olan yüzeysel davranış, gerçekte var olmayan, hissedilmeyen duyguların hissediliyormuş gibi gösterilmesi (Grandey, 2000: 97), bir diğer ifade ile kişinin kendi duygularını duygusal maske takınarak bastırması, yani sahte duygular sergileyerek rol yapmasıdır (Çelik ve Turunç: 2011: 228). Müşterilere karşı duygusal emek davranışlarının yüzeysel olarak sergileyip rol yapan çalışan, aslında kendi içinde çok farklı duygular hissetse de, işini yaparken o duyguları değil, işinin gerektirdiği duyguları hissediyormuş gibi davranmaktadır (Başbuğ ve diğ., 2010: 276). Yüzeysel davranışta çalışanın yüksek düzeyde duygusal çelişki yaşadığı belirtilmektedir (Gursoy ve diğ., 2011: 784; Kim, 2008: 152). Bu nedenle yüzeysel davranış boyutu ilgili literatürde duygusal çelişki olarak da ifade edilmektedir (Karatepe ve Ashliyone, 2008: 349; Zapf ve Holz, 2006: 4-5; Kruml ve Geddes, 2000: 9).

Duygusal emeğin bir diğer boyutu olan duygusal çabada (literatürde derinlemesine davranış olarak da ifade edilmektedir) ise, kişinin gerçek hislerini kendisinden beklenen davranışlarla uyumlu hale getirmeye çalışması söz konusudur. Bu boyut Kruml ve Geddes (2000: 12)'e göre, duygusal emek olgusunun temelidir. Çünkü çalışanın karşısındaki müşteriyle empati kurması, onun satın aldığı hizmetten memnuniyet duymasını sağlaması ve onu zor/agresif hale getiren koşulları anlamaya çalışarak olumlu duygularla yaklaşması çok fazla çaba harcamasını gerektirebilmektedir (Grandey, 2000:97). Gerek yüzeysel davranışların sergilendiği duygusal çelişkide gerekse duygusal çabada çalışanın kendi gerçek hislerini yansıtmaması söz konusu olmamakla birlikte, bu iki duygusal davranış formu arasında farklılığın olduğunu söylemek mümkündür. Yüzeysel davranışta çalışan hissetmez sadece yapar. Buna karşılık duygusal çabada, çalışan yansıttığı duyguları gerçekten hissetmeye çalışır. Bu durum bir aktörün kendisini rolüne kaptırması şeklinde örneklendirilmektedir (Man ve Öz, 2009: 79). Buna göre yüzeysel davranışta, örgüt tarafından belirlenen duygusal davranış kurallarını sergilemenin dışarıdan dayatılan bir zorunluluk; duygusal çabada ise, içsel motivasyona dayalı bir gereklilik olarak görüldüğü söylenebilir. Duygusal çabada davranışın gerçek duygularla destekleniyor olması ise müşteri ilişkilerine samimiyet kazandırabilmektedir (Cho ve diğ., 2012). Ancak bu noktada yine belirtmek gerekir ki, duygusal emeğe karşılık gelen her iki durumda da işveren veya yönetim tarafından belirlenen davranış kuralları çerçevesinde hareket etme söz konusudur (D’Cruz ve Noronha, 2012: 95; Pugliesi, 1999: 26).

Duygusal emek ile ilgili üzerinde durulan bir başka boyut ise samimi davranıştır. Ashforth ve Humprey (1993: 33) yüzeysel davranışa ve duygusal çabaya ek olarak,

çalışanların göstermesi gereken duyguyu gerçekten hissedebileceği durumların da olabileceğinden bahsetmiş ve bu davranış tipini samimi davranış olarak ifade etmiştir. Duygularını bu yolla ifade eden çalışan, müşteriye karşı rol yapmamakta, gerçekten kendisi yardıma hazır ve olumlu duygular içinde olduğu için bu şekilde davranmaktadır (Diefendorff ve diğ., 2005: 352). Morris ve Feldman ise, konuya bütünsel bir bakış açısı getirmeye çalışmıştır. Buna göre; ister yüzeysel davranarak, ister duygusal çaba harcayarak veya doğal duyguların yansıtılarak olsun, hepsi için belli düzeyde çaba gerekmektedir. Çünkü tüm davranışların amacı sonuçta örgütün belirlediği duygusal davranış kurallarını yerine getirmektir (Öz Ünler, 2007:8).

3. İŞ TATMİNİ

İşgörenlerin, işte devamlılık sağlaması, performansının yüksek olması ve işini severek yapmaya devam etmesi, işinde istekli olması, kendi işletmesini benimsemesi ve motivasyonun yüksek olması gibi etmenler iş tatminine bağlıdır. İşletmelerin başarısı, işini ve örgütünü benimsemiş işgörenlerin varlığına bağlıdır. Bu tür işgörenlerin varlığı, motivasyon araçlarının uygun bir şekilde kullanılması ile doğru orantılıdır.

İşgörenin işe ve iş ortamındaki ilişkilerine yönelik olarak zaman içinde geliştirdiği bir zihinsel tutum vardır. Zihinsel tutumun oluşmasında çalışanın işi hakkındaki bilgisi, işin sonucuna ilişkin yaklaşımları ve iş ortamının koşulları önemli ölçüde rol oynar. Bu tutumlar olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilir. Bireyin, tutumu olumlu ise iş tatmini, olumsuz ise iş tatminsizliği şeklinde nitelendirilebilir (Barutçugil, 2004:388). İş tatmini ya da tatminsizliği, çalışanların işlerine yönelik genel bir tutumunu yansıtmaktadır, bir başka deyişle, çalışanların, işlerine, iş ortamlarına ya da iş arkadaşlarına yönelik duygu, düşünce ve davranışlarının bir ürünü olarak değerlendirilebilir (Solmuş, 2004:186).

Konaklama işletmelerinde emek-yoğun üretim tarzı nedeniyle, insan unsuru ve özellikle iş tatmini konusu ön plana çıkmaktadır. İş tatmini düşük bir işgörenin, müşteriye tatmin edici hizmet sunması ve müşteri tatmini sağlaması mümkün değildir. Müşterilerin yüksek düzeyde tatmin sağlayarak konaklaması ve ayrılması için işgörenlerin de işlerinde ve işyerlerinden tatmin sağlamış olmaları gerektirmektedir.

İşgörenlerin, işten tatmin olmalarının veya olmamalarının sebepleri değişiktir. Bunlar, iş çevresi, güven, ev iş çatışması, örgütsel yenilik, stresle baş edebilme, ücret, otonomi, yönetime katılım, yaş, hizmet süresi, geribildirim, eğitim durumu olarak sayılabilir (Kirkcaldy ve Martin, 2000:87; Chen, 2007:116; Herzberg, ve diğ., 1968:69; Witt ve Mye, 1992; Erdoğan, 1999:234; Türk, 2007:76).

4.ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

4.1. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın hedef kitlesi Türkiye’de turizm sektöründe faaliyet gösteren ve en fazla turist ağırlayan bölgeler içersinden rastgele seçilen Antalya, İstanbul ve Muğla

illerindeki dört ve beş yıldızlı otel işletmeleridir. Antalya, İstanbul ve Muğla'nın araştırmanın hedef kitlesi olarak belirlenmesinin nedeni; yatak kapasitesi ve gelen turist sayısı açısından Türkiye'nin ilk sıralardaki illeri olmaları ve İstanbul'un şehir otelleri, Muğla'nın ve Antalya'nın ise sayfiye otelleri açısından karşılaştırma yapmaya imkân vermeleri nedeniyle bu tip bir seçime gidilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2013). Bu araştırmada örneklem sayısının belirlenmesinde Yamane (2001) tarafından belirtilen örneklem formülü kullanılmıştır (Yamane, 2001: 116). Buna göre örneklem sayısı 383'dür. Araştırmanın güvenilirliğini artırmak için 1000 anket dağıtılmış Antalya 239 anket, Muğla 170 anket ve İstanbul 127 anket, toplam 536 anket analize dahil edilmiştir.

4.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama için anket formları kullanılmıştır. Antalya, Muğla ve İstanbul illerine giderek, otel yöneticilerinden izin alınarak çalışanlara anketler uygulanmıştır. Anketler 2014 yılının Temmuz ve Eylül ayları arasında yapılmıştır.

Anket formlarında kullanılan ölçeklerden duygusal emek ile ilgili olanlar Chu ve Murmann (2006) tarafından hazırlanan ve Pala ve Tepeci (2008) ve Boylu ve Avcı (2010) tarafından Türkçeye uyarlanan 12 soruluk Turizm Çalışanları Duygusal Emek ölçeğinden ve İş tatmini ile ilgili olanlar da Weis, Dawis, England ve Lofquist (1967) tarafından geliştirilen Minnesota İş Tatmin Anketi (The Minnesota Satisfaction Questionnaire)'nin 20 soruluk kısa biçiminden yararlanılarak hazırlanmıştır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması Baycan tarafından (1985)'de yapılmıştır. Ölçeklerdeki olumsuz ifadeler bilgisayar istatistik programına girilirken ters kodlama yapılarak girilmiştir.

4.3. Verilerin Analizi

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği için güvenilirlik testi ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Araştırma hipotezlerini test etmek için; betimleyici istatistik testlerine, yüzde, ortaya çıkma sıklığı (frekans), mod, medyan, varyans ve standart sapma, çapraz tablolara (Cryer ve Miller, 1991) yer verilmiştir.

Değişkenler arasındaki ilişkiyi bulmak için korelasyon, değişkenlerin birbirini etkileme ve değişkenler arasındaki aracılık etkisini bulmada regresyon analizi kullanılmıştır.

4.4. Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışmaları

Geçerlilik ile ilgili tanımlar ve açıklamaların ortak yönü ölçme aracının bir başka özelliği değil, ölçmek istenen özelliği doğru biçimde ölçmesidir. Duygusal emek, tükenmişlik, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti ölçekleri geçerliliği yapılmış anketler olduğu için geçerlilik analizine gerek duyulmamıştır. Konu ile ilgili doğrulayıcı faktör analizi DFA yapılmıştır ve ölçeklerin literatürde verilen faktörlere uygun bir şekilde olduğu tespit edilmiştir.

Güvenilirliğin bir katsayısı olarak Cronbach's Alpha istatistiği kullanılmış ve Cronbach's Alpha istatistiklerinin 0,65 ile 0,909 arasında yer aldığı belirlenmiştir. Dolayısıyla ölçeklerin yüksek güvenirlik düzeyine sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 1: Kullanılan Ölçeklerin Güvenirlik Değerleri

Ölçekler	Yazarların Ulaştığı Sonuç	Araştırmacının Ulaştığı Sonuç
Duygusal Emek		0,650
Yüzeysel Davranış	0,710 (Pala ve Tepeci, 2010)	0,650
Derin Davranış	0,851 (Pala ve Tepeci, 2010)	0,562
İş Tatmini	0,83 (Baycan, 1985) ; 0,88 (Martins, 2008)	0,909
İçsel Tatmin	0,87 (Martins, 2008)	0,858
Dışsal Tatmin	0,77 (Martins, 2008)	0,807

4.4.1. Duygusal Emek Ölçeği Doğrulamalı Faktör Analizi Sonucu

İki alt boyut ve toplam 12 maddeden oluşan duygusal emek ölçeğinin (altı maddelik yüzeysel davranış ve altı maddelik derin davranış) birinci düzey faktöriyel yapısı, LISREL 8.5 (Scientific Software International) programı kullanılarak test edilmiştir. Beşli likert ölçeğinde, 536 denekten toplanan veriler, maximum likelihood hesaplama yöntemi kullanılarak kovaryans matrisi oluşturulmuştur (Kline, 2011). Ölçeğin birinci düzey doğrulamalı faktör analizi sonuçlarına ilişkin parametre değerlerinin olduğu yol şeması oluşturulmuştur. Birinci düzey DFA neticesinde elde edilen uyum iyiliği değerleri ($\chi^2[53, N=536]=192,35$; $p<0.01$; $\chi^2/sd=3,629$; $RMSEA=0,070$; $CFI= 0,94$; $GFI=0,94$) önerilen iki faktörlü modelin veri ile uyumlu ve kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, araştırmadan elde edilen verilerin duygusal emek ölçeğinin öngörülen kuramsal yapısı (iki faktörlü model) ile uyumunu göstermektedir.

4.4.2. İş Tatmini Ölçeği Doğrulamalı Faktör Analizi

İki boyut ve toplam 20 maddeden oluşan iş tatmini (içsel tatmin 12 madde ve dışsal tatmin 8 madde) ölçeğinin birinci düzey faktöriyel yapısı, LISREL 8.5 (Scientific Software International) programı kullanılarak test edilmiştir. Beşli likert ölçeğinde, 536 denekten toplanan veriler, maximum likelihood hesaplama yöntemi kullanılarak kovaryans matrisi oluşturulmuştur. (Kline, 2011). Ölçeğin birinci düzey doğrulamalı faktör analizi sonuçlarına ilişkin parametre değerlerinin olduğu yol şeması oluşturulmuştur. Birinci düzey DFA neticesinde elde edilen uyum iyiliği değerleri ($\chi^2[164, N=536]=702,38$; $p<0.01$; $\chi^2/sd=4,28$; $RMSEA=0,078$; $CFI= 0,99$; $GFI=0,99$) önerilen üç faktörlü modelin veri ile uyumlu ve kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, araştırmadan elde edilen verilerin iş tatmini ölçeğinin öngörülen kuramsal yapısı (iki faktörlü model) ile uyumunu göstermektedir.

5. VERİLERİN ANALİZİ VE BULGULAR

Araştırmaya katılan çalışanları yaşları 19-22 yaş arası %17, 23-27 yaş arası %31,5 ve 28-35 yaş arası %25 oranındadır. Sektörde çalışanların çoğunluğu genç nüfustur. Eğitim düzeyine bakıldığında %48,5'i ortaöğretim düzeyinde ve %26,7'si lisans düzeyinde eğitim almış kişilerdir. Araştırmaya katılanların %68,8'i erkek ve %31,2'si erkektir, %32,1 i evli, %67,9'u bekârdır. Otelcilik sektöründe çoğunlukla bekârlar çalışmaktadır. Çalışanların aylık gelirleri 800-1200 TL arası %49,8'i ve %32,8'i de 1201-1500 arası gelire sahiptir, daha üstü gelire sahip olanların oranı çok düşüktür. Çalışanların bölümlere göre dağılımı; F&B (Servis) bölümü %46,3, önbüro %19 ve kat hizmetleri %15'dir. En fazla katılım servis bölümündedir. Çalışanların pozisyonuna bakıldığında; katılım en fazla servis elemanı, kat görevlisi ve resepsiyonistlerden oluşmaktadır. Çalışanların çalışma statüsüne bakıldığında %47,4'ü daimi, %52,6'sı geçici çalışmaktadır. Araştırmaya katılanların %36'sı turizm eğitim almıştır. Turizm ile ilgili ortaöğretim (%22,9) ve lisans (%9,1) düzeyinde eğitim almışlardır. Araştırmaya katılanların çalıştıkları otellere bakıldığında %20'si dört yıldızlı, %80'i beş yıldızlıdır. Araştırmaya katılanların %44,6'sı Antalya ilinden, %31,7'si Muğla ilinden ve %23,7'si İstanbul ilindedir. Şu anki işyerlerindeki çalışma sürelerine bakıldığında; %49,6'sının 0-18 ay arası deneyime sahip olduğu görülmektedir. 19-36 ay arası deneyime sahip olanların oranı ise %27,2'dir. Araştırmaya katılanların %80'ine yakını 1-3 yıl arası deneyime sahiptir. Toplam turizm sektöründeki çalışma süresine bakıldığında; %52,8'inin 5 yıl ve üzeri deneyime sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Duygusal Emek ve İş Tatmini Korelasyon Analizi

			1	2	3	4	5	6
1	İş Tatmini	Korelasyon	1	,966	,930	-,009	-,249	,284
		P		,000	,000	,831	,000	,000
2	İçsel Tatmin	Korelasyon	,966	1	,805	-,016	-,252	,279
		P	,000*		,000*	,719	,000*	,000*
3	Dışsal Tatmin	Korelasyon	,930	,805	1	,001	-,214	,258
		P	,000*	,000*		,983	,000*	,000*
4	Duygusal Emek	Korelasyon	-,009	-,016	,001	1	,736	,586
		P	,831	,719	,983		,000*	,000*
5	Yüzeysel Davranış	Korelasyon	-,249	-,252	-,214	,736	1	-,117
		P	,000*	,000*	,000*	,000*		,000*
6	Derin Davranış	Korelasyon	,284	,279	,258	,586	-,117	1
		P	,000*	,000*	,000*	,000*	,000*	

Yukarıdaki tabloya göre çalışmaya katılanların duygusal emek düzeyi ile iş tatmini, içsel tatmin, dışsal tatmin ve boyutları arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Anlamlı ilişki bulunan boyutlar aşağıda özetlenmiştir. Savaş (2012) çalışmasında

duygusal emek ile iş tatmini ve dışsal tatmin arasında anlamlı ve pozitif ilişkinin olduğunu fakat duygusal emek ile içsel tatmin arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını belirtmektedir. Kinman (2009) ise bu çalışmanın aksine, duygusal emek ile içsel tatmin ve dışsal tatmin arasında negatif bir ilişki olduğunu belirtmektedir.

Analiz sonuçları, yüzeysel davranış ile iş tatmini arasında anlamlı ve negatif yönlü zayıf bir ilişkinin olduğunu göstermektedir ($r(536)=-,249, p<,001$). Değişkenler arasındaki negatif yönlü bir ilişkinin varlığı bir değişkenin azalırken diğerinin arttığını veya biri artarken diğerinin de azaldığını göstermektedir. Araştırmaya katılan çalışanların, yüzeysel davranış düzeyi artarken iş tatmini azalır veya yüzeysel davranış düzeyi azalırken iş tatmini artmaktadır. Abraham (1998), Zapf (2002), Grandey (2003), Pugh, Groth, And Hennig-Thurau (2010), Yalçın (2010), Köksel (2009), Zhang ve Zhu (2008), Judge, Woof ve Hurst (2009), Başbuğ, Ballı ve Oktuğ (2010), Johnson (2004), Oral ve Köse (2011) Ghalandari ve Jogh (2012), yüzeysel davranış ile iş tatmini arasında anlamlı ve negatif ilişkinin olduğunu, Pala (2008), Chu (2002) ise yüzeysel davranış ile iş tatmini arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu gözlemlemiştir. Bickes ve diğ., (2014) yaptığı çalışmada iki boyut arasında ilişkinin olmadığını belirtmektedir.

Analiz sonuçları, yüzeysel davranış ile içsel tatmin arasında anlamlı ve negatif yönlü zayıf bir ilişkinin olduğunu göstermektedir ($r(536)=-,252, p<,001$). Değişkenler arasındaki negatif yönlü bir ilişkinin varlığı bir değişkenin azalırken diğerinin arttığını göstermektedir. Araştırmaya katılan çalışanların, yüzeysel davranış düzeyi artarken içsel tatminleri azalır veya yüzeysel davranış düzeyi azalırken içsel tatminleri artmaktadır.

Analiz sonuçları, yüzeysel davranış ile dışsal tatmin arasında anlamlı ve negatif yönlü zayıf bir ilişkinin olduğunu göstermektedir ($r(536)=-,214, p<,001$). Değişkenler arasındaki negatif yönlü bir ilişkinin varlığı bir değişkenin azalırken diğerinin arttığını göstermektedir. Araştırmaya katılan çalışanların, yüzeysel davranış düzeyi artarken dışsal tatminleri azalır veya yüzeysel davranış düzeyi azalırken dışsal tatminleri artmaktadır.

Analiz sonuçları, derin davranış ile iş tatmini arasında anlamlı ve pozitif yönlü zayıf bir ilişkinin olduğunu göstermektedir ($r(536)=,284, p<,001$). Değişkenler arasındaki pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı bir değişkenin azalırken diğerinin azaldığını göstermektedir. Araştırmaya katılan çalışanların derin davranış düzeyi artarken iş tatmini artar veya derin davranış düzeyi azalırken iş tatmini azalmaktadır. Literatürde derin davranış ile iş tatmini arasında pozitif ilişki olduğunu gösteren çalışmalar (Chu,2002; Ashforth ve Humprey, 1993; Zhang ve Zhu, 2008; Yang ve Chang, 2008; Savaş, 2012; Uysal, 2007; Pala, 2008; Yalçın, 2010; Genç, 2013) negatif ilişki olduğunu gösteren çalışmalar (Grandey, 2003) ve herhangi bir ilişkinin olmadığını gösteren çalışmalar (Cheung ve diğ., 2011; Bickes ve diğ., 2014; Köksel, 2009; Johnson, 2004) bulunmaktadır.

Analiz sonuçları, derin davranış ile içsel tatmin arasında anlamlı ve pozitif yönlü zayıf bir ilişkinin olduğunu göstermektedir ($r(536)=,279$, $p<,001$). Değişkenler arasındaki pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı bir değişkenin azalırken diğerinin azaldığını göstermektedir. Araştırmaya katılan çalışanların derin davranış düzeyi artarken içsel tatmin artar veya derin davranış düzeyi azalırken içsel tatmin azalmaktadır.

Analiz sonuçları, derin davranış ile dışsal tatmin arasında anlamlı ve pozitif yönlü zayıf bir ilişkinin olduğunu göstermektedir ($r(536)=,258$, $p<,001$). Değişkenler arasındaki pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı bir değişkenin azalırken diğerinin azaldığını göstermektedir. Araştırmaya katılan çalışanların derin davranış düzeyi artarken dışsal tatmin artar veya derin davranış düzeyi azalırken dışsal tatmin azalmaktadır.

Tablo 3: Regrasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	B	S.H.	β
Yüzeysel Davranış	-,197	0,37	-,218
Derin Davranış	,279	0,44	,259
Sabit	2,950	0,196	

Not: $R^2=,128$; $F(2-533)=39,044$, $p<0,001$.

Çoklu regresyon analizi sonuçları istatistiksel olarak anlamlıdır ($F(2-533)=39,044$, $p<0,001$). Düzeltilmiş R^2 değeri, %12,5'dir. Bu sonuç iş tatminindeki varyansın %12,5'inin yüzeysel ve derin davranış tarafından açıklandığını gösterir. Beta değerleri incelendiğinde yüzeysel ($\beta=-,197$, $p<0,0001$) ve derin davranışın ($\beta=,279$, $p<0,0001$) her ikisinin de iş tatminini açıklamada anlamlı katkısı vardır.

Duygusal emek ve iş tatmini ilişkisini inceleyen araştırmalarda, Chu (2002), yüzeysel ve derin davranışın iş tatminini pozitif etkilediğini, yüzeysel davranış ve derin davranışın tükenmişliği negatif etkilediğini tespit etmiştir. Yani çalışanların duygusal emek kurallarına göre davranışları arttıkça iş tatminleri artmakta ve tükenmişlik düzeyleri düşmektedir. Lee, Hung ve Huang (2012), çalışmalarında örgütsel destek ve iş memnuniyetinin duygusal emeğe etkisini incelemiş ve iş memnuniyetinin derin davranışı pozitif ve yüzeysel davranışı negatif etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Abraham (1998), duygusal uyumsuzluğun duygusal tükenme ve iş tatminini pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Bayram, Aytaç ve Dursun (2012), sosyal hizmet uzmanları ve satış temsilcilerinin yüzeysel davranışlarının duygusal tükenme ve duyarsızlaşma düzeylerini pozitif etkilediğini bulmuştur. Devasheesh ve Glomb (2013), yüzeysel davranışın iş tatminini negatif ve anlamlı etkilediğini tespit etmiştir. Gürsoy, Boylu ve Avcı (2011), turizm sektöründe staj yapan öğrenciler üzerindeki çalışmada, duygusal emeğin iş tatminini negatif ve anlamlı olarak etkilediğini bulmuştur.

6.SONUÇ

Müşterilerin verilen hizmetin kalitesine yönelik ilk ve önemli izlenimleri hizmeti sunan çalışanların sergiledikleri davranışlardan oluşmaktadır. Bu nedenle, turizm işletmelerinde çalışanların duygusal emek düzeylerinin ve duygusal emek boyutlarının ortaya çıkarılması, insan kaynakları yönetiminde işe alım sırasında verimliliği sağlamak, doğru işe uygun insanı almak işletmeler açısından rekabet avantajı yaratabilmek açısından önemlidir. Zira sektörün genel özellikleri olan emek yoğunluk, müşteri odaklılık ve personel devir hızındaki yükseklik, işletmeler açısından insan kaynakları yönetiminin önemini artmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede de hizmet sektöründe başarılı olmak isteyen işletmelerin başarısı duygusal emek göstermeye yatkın olan çalışanları seçip yatkın olmayan çalışanları işe almamaları ile sağlanabilir. Çünkü genellikle bilgi ve beceri deneyimlerle ya da yaşadıklarımızla öğrenilirken duygular öğrenilememekte veya değiştirilememektedir. Ayrıca duygusal emek göstermeye yatkın olmayan çalışanlar, işletmelerin güler yüzlü, samimi, içten davranışlar sergilemelerini istemeleri veya daha fazlasını yaparak bu tür davranışları dayatmaları durumunda çalışanların kendilerine yabancılaşması, fiziksel ya da duygusal stres yaşamaları gibi olumsuz durumlarla karşılaşmaktadır (Pala, 2008; Avcı ve Boylu, 2010:14).

Demografik değişkenlere göre duygusal emek ortalamaları; yaş, medeni durum, eğitim durumu, gelir düzeyi, çalışılan pozisyon, istihdam şekli, turizm eğitimi alıp almama, çalışma süresi, otelin yıldız sayısına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Otelin bulunduğu il, cinsiyet, çalışılan bölüm ve yaş değişkenlerine göre çalışanların duygusal emek ortalamaları farklılık göstermektedir.

Demografik değişkenlere göre iş tatmin düzeyleri; cinsiyet, eğitim durumu, çalışılan bölüm, gelir, çalışılan pozisyon, turizm eğitimi alıp almama, çalışma süresi ve otelin yıldız sayısı değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Sadece, yaş, otelin bulunduğu il, istihdam şekli ve medeni durum değişkenlerine göre çalışanların iş tatmin düzeyleri anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

Araştırmaya katılanların %38'inin turizm eğitimi aldığı görülmektedir. Böyle bir sonuç turizm sektörü ile ilgili her düzeyde turizm eğitimi veren bir ülkenin turizm eğitimcilerini düşündürmesi gereken bir sonuçtur. Turizm eğitimi alan çalışanların turizm eğitimi almayanlara göre duygusal emek davranış düzeyleri ve iş tatminleri daha yüksektir. Turizm eğitiminin iş davranışlarına olumlu etkisi olduğu söylenebilir.

Çalışılan ile göre; duygusal emek davranışları Muğla ilinde çalışanların diğer illere göre daha yüksektir. Muğla ilinde çalışanların geçici statüde çalışmalarına rağmen diğerlerine göre daha fazla duygusal emek harcadıkları söylenebilir. Bu bulgu çalışmada beklenmeyen bir sonuçtur. Duygusal emek boyutlarının bazı demografik faktörlere göre farklılık göstermemesi diğer araştırmalarda da gözlemlenen bir durumdur. Seçer ve Tınar (2004) tarafından gerçekleştirilen çalışmada da örneklemin yaş, eğitim durumu, kıdem, medeni durum ve toplam çalışma süresi gibi demografik özelliklerine bağlı olarak duygusal emek boyutlarında herhangi bir farklılık tespit

edilmemistir. Öz (2007) ve Uysal (2007) ise çalışma süresinin derinlemesine davranışı etkilediği yönünde sonuçlar elde etmişlerdir. Söz konusu araştırmaların sonuçlarına göre, çalışma süresinin artması işğörenlerde derinlemesine davranış gösterme eğilimini de artırmaktadır.

Turizm işletmeleri, duygusal emek gösterimine yatkınlığı olan çalışanları işe alım sürecinde iyi belirlemelidir. Duygusal emek davranışlarını çalışanlara kazandırmak için eğitimler düzenlenebilir. Bu eğitimlerin hazırlanmasında ve sunumunda kişisel gelişime yönelik danışmanlık hizmeti veren kurumlara veya üniversitelerin konuyla ilgili araştırmalarda bulunan akademisyenlerine başvurmak, verilen eğitimin kalitesini ve amacına ulaşma düzeyini arttıracaktır. Ayrıca örgütler, adayları örgütün gösterim kuralları konusunda bilgilendirerek onları kişilik özelliklerine uygun işleri seçmeleri noktasında yönlendirebilirler. Böylelikle kişi-iş uyumu sağlanacak ve hem bireysel hem de örgütsel amaçlara ulaşmak kolaylaşacaktır.

Araştırmacılar, başka hangi değişkenlerin (turizm işletmesi çalışanlarının duygusal zekâ, emek vb.) aracılık etkileri olabileceğini inceleyebilir. Araştırmacılar tarafından ileriki çalışmalarda, duygusal emegın bağımlı değişken ve performans, motivasyon, bağlılık, özdeşleşme vb. başka duygu temelli sonuç değişkenleri bağımlı değişken olarak alınıp incelenebilir. Bu araştırma Antalya, İstanbul ve Muğla illerinde yapılmıştır. Araştırmacılar benzer araştırmayı diğer illerde gerçekleştirirlerse farklı sonuçlar elde edilebilir. Aynı zamanda turizm sektörünün diğer iş kollarında, tur operatörleri, seyahat acentaları, yiyecek içecek işletmeleri çalışanları üzerinde de çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Abraham, R. "Emotional Dissonance in Organizations: Antecedents, Consequences, and Moderators", *Genetic, Social and General Psychology Monographs*, 124(2), 1998, s. 229-246.
- Alkış, H. (2008). *Herzberg Çift Etmen Teorisi ve Otel İşletmeleri Çalışanları Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ashforth, E. B. ve Humphrey, H. R. (1993). Emotional labor in service roles: The influence of identity. *Academy of Management Review*. 18(1), 88-115.
- Avcı, U. ve Boylu, Y. (2010). Türk Turizm Çalışanları İçin Duygusal Emek Ölçeği Geçerlemesi. *SOID Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*. 7(2)
- Baltaş, A. ve Baltaş, Z. *Stres ve Başa Çıkma Yolları*, Remzi Kitabevi, 20. Baskı, İstanbul, 2000.
- Başbuğ, G., Ballı, E. ve Oktuğ, Z.(2010). Duygusal Emegin İş Memnuniyetine Etkisi: Çağrı Merkezi Çalışanlarına Yönelik Bir Çalışma. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. 58, 254-274.
- Baycan, F.A., (1985). *Farklı Gruplarda Çalışan Gruplarda İş Doyumunun Bazı Yönlerinin Analizi*. Published Doctoral Dissertation. Boğaziçi University, İstanbul.
- Bayram, N., Aytaç, S. ve Dursun, S. (2012). Emotinal Labor and Burnout at Work: A Study From Turkey. International Congress on Interdisciplinary Business and Social Science. 300-305.
- Biçkes, D. M., Yılmaz, C., Demirtaş, Ö. ve Uğur, A. (2014). Duygusal Emek ile İş Tatmini Arasındaki İlişkide Psikolojik Sermayenin Aracılık Rolü: Bir Alan Çalışması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. 9(2), 97-121.
- Bolton, S. C. (2005). *Emotion Management in the Workplace*. Palgrave Macmillan.
- Brayfield, A.H. and Rothe, H.F. (1951). An Index of Job Satisfaction. *Journal of Applied Psychology*. 35(5), 307-311.
- Brief, A. P. ve Weiss, H. (2002). Organizational behavior: Affect in the workplace. *Annual Review of Psychology*. 53, 279-307
- Chen, L. H. (2007). Job Satisfaction Among Information System (IS) Personnel. *Computers in Human Behavior*. 24, 105-118.
- Chu, K. Hei-Lin (2002). *The effects of emotional labor on employee work outcome*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Blacksburg: Virginia Polytechnic Institute and State University.

- Chu, K. Hei-Lin ve Murrmann, K. S. (2006). Development and validation of the hospitality emotional labor scale. *Tourism Management*. 27(6), 1181-1191
- Cooper K.R ve Sawaf A. (2000). *Liderlikte Duygusal Zekâ*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Cryer, D. J. ve Miller, B. R.(1991). *Statistics for Business: Data Analysis and Modelling*, Boston, Pws-Kent Publishing Company.
- Çelik, M. ve Turunç, Ö. (2011). Duygusal Emek ve Psikolojik Sıkıntı: İş-Aile Çatışmasının Aracılık Etkisi. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi. 40 (2), 226-250.
- Devasheesh, P. H. Ve Glomb, T.M.(2013). The Role of Occupational Emotional Labor Requirements on the Surface Acting Job Satisfaction Relationship. *Journal of Management*.
- Diefendorff, M. J., Croyle, M. ve Gosserand, H. R. (2005). The dimensionality and antecedents of emotional labor strategies. *Journal of Vocational Behaviour*: 66 (2), 339-357.
- Dollard, M.F., Dormann, C., Boyd, C.C., Winefield, H.R. & Winefield, A.H. (2003). Unique aspects of stressing human services work. *Australian psychologist* 38, 84-91.
- Erdoğan, İ. (1999). Örgütsel Davranış, İstanbul: Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri.
- Ergin, C. (1992). *Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması*. iç. Rüveyda BAYRAKTAR ve İhsan DAĞ (Ed.), VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayını, ss. 143–154.
- Fineman, S. (1993). *Emotion In Organizations*. London: Sage Yayınları.
- Ghalandari, K., Jogh, M.G. G., İmani, M. Ve Nia, L. B.(2012). The Effect of Emotional Labor Strategies on Employees Job Performance and Organizational Hospital Sektör. Moderating Role of Emotional Intelligence in Iran.
- Genç, V.(2013). *Alanya'daki Turizm İşletmelerinde Çalışanların Duygusal Emek ve Duygusal Zeka Düzeylerinin İş Tatminine Etkileri*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale.
- Gosserand, R. H. (2003). *An Examination of Individual and Organizational Factors Related to Emotional Labor*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Louisiana: Louisiana State Üniversitesi.
- Grandey, A. A. (2003). When 'The Show Must Go On': Surface And Deep Acting As Determinants Of Emotional Exhaustion And Peer-Rated Service Delivery. *Academy of Management Journal*. 46(1),86-96.

- Grandey, A. A. (1999). *The Effects of Emotional Labor: Employee Attitudes, Stress and Performance*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Colorado State University, USA.
- Grandey, A. A. (2000). Emotion regulation in the workplace: A new way to conceptualize emotional labor. *Journal of Occupational Health Psychology*. 5(1), 95-110.
- Grandey, A., Fisk, G., Mattila, A., Jansen, K. J., Sideman, L. (2005). Is service with a smile enough? Authenticity of positive displays during service encounters. *Organizational Behavior & Human Decision Processes*. 96(1), 38-55.
- Greenberg, L.S. (2002). *Emotion-focused therapy: Coaching clients to work through their feelings*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Gursoy, D., Boylu, Y. ve Avcı, U. (2011). Identifying the Complex Relationships Among Emotional Labor and Its Correlates. *International Journal of Hospitality Management*. 30, 7983-7984.
- Härtel, C. E. J., Zerbe, W. J. ve Ashkanasy, N. M. (2005). *Emotions in organizational behavior*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Herzberg, F. (1968). One More Time: How Do You Motivate Employees? *Harvard Business Review*. 46, 53-62
- Hochschild, R. A. (1983). *The managed hearth: Commercialization of human feeling*. Berkeley: University of California Pres.
- Johnson, H. M. (2007). *Service with a smile: Antecedents and consequences of emotional labor strategies*. Unpublished doctoral dissertation. South Florida: University of South Florida, USA.
- Judge, T. A., Woolf, E. F. & Hurst, C. (2009). "Is Emotional Labor More Difficult For Some Than For Others? A Multilevel, Experience-Sampling Study". *Personnel Psychology*, 62, 57-88.
- Karatepe, M. O. ve Kayode D. A. (2009). Emotional dissonance and emotional exhaustion among hotel employees in Nigeria. *International Journal of Hospitality Management*. 28(3), 349-358.
- Kaya, U. ve Serçeoğlu, N. (2013). Duygu İşçilerinde İşe Yabancılaşma Hizmet Sektöründe Bir Araştırma. *Çalışma ve Toplum*. 311-346.
- Kirkclady, B.D. and Martin, T. (2000). Job Stress and Satisfaction Among Nurses: Individual Differences. *Stres Medicine*. 16, 77-89.
- Kim, H. J., Shin, K. H., Umbreit, W. T. (2007). Hotel Job Burnout: The Role of Personality Characteristics. *Hospitality Management*. 26, 421-434.

- Kim, H. J. (2008). Hotel service providers' emotional labor: The antecedents and effects on burnout. *International Journal of Hospitality Management*. 27(2), 151-161.
- Kline, R. B.(1998). *Principles and Practice Of Structural Equation Modelling*. New York: The Guilford Press.
- Köksel, L. (2009). *İş Yaşamında Duygusal Emek ve Ampirik Bir Çalışma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köse, S., Oral, L., TÜresin, H.(2011). Duygusal Emek Davranışlarının İşgörenlerin Tükenmişlik Düzeyleri İle İlişkisi Üzerine Sağlık Sektöründe Bir Araştırma. *İşletme Fakültesi Dergisi*. 12(2),165-185.
- Kruml, S.M. ve Geddes, D. (2000). Exploring the Dimensions of Emotional Labor: Hochschild's Work. *Management Communication Quarterly*. 14 (1): 8-49.
- Lee, H. (2010). *The Relation Between Emotional Intelligence and Emotional Labour And Its Effect on Job Burnout in Korean Organizations*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of Minnesota
- Lee, D.C., Hung, L.M. ve Huang, S.C.(2012). Does Job Enjoyment and Organizational Support Affect Emotional Labor? *İşletme Araştırmaları Dergisi*. 4(2). 5-29.
- Man, F. ve Cihan, S. (2009). Görüldüğü Gibi Olmamak Ya da Olduğu Gibi Görünmemek: Çağrı Merkezlerinde Duygusal Emek. *Çalışma ve Toplum*. 1, 75-94.
- Martins, H. (2008). *Impact of Firm-Promoted Accreditation of Prior Learning Processes on the Worker-Organization Relationship: A Cross-Sectional Survey in Portuguese Industrial Firms*. Master Dissertation, Universidade de Coimbra.
- Martin, J., Knopoff, K, and Beckman, C. (1998). An alternative to bureaucratic impersonality and emotional labor: bounded emotionality at the Body Shop. *Administrative Science Quarterly*. 43, 429-469.
- Maslach, C. ve Jackson, S. E. (1981). The Measurement of Experienced Burnout. *Journal of Occupational Behaviour*. 2(2), 99-113.
- Morris, J. A. and Feldman, D. C. (1996). The Dimensions, Antecedents, And Consequences Of Emotional Labor, *Academy of Management Journal*. 21, 989-1010.
- Oral, L. ve Köse, S. (2011). Hekimlerin Duygusal Emek Kullanımları İle İş Doyumu ve Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 18(1), 463-492
- Öz, Ü. E. (2007). *Duygusal Emek Davranışlarının Çalışanların İş Sonuçlarına Etkisi*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

- Özgen, I. (2010). *Turizm İşletmelerinde Duygusal Emek*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Özkaplan, N. (2009). Duygusal Emek ve Kadın İşi/Erkek İşi. *Çalışma ve Toplum*. 2, 15-24.
- Pala, T. (2008). *Turizm İşletmelerinde Çalışanların Duygusal Emek Düzeyi ve Boyutları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pala, T. ve Tepeci, M. (2009). Turizm İşletmelerinde Çalışanların Duygusal Emek Düzeyi ve Duygusal Emeğin Çalışanların Tutumlarına Etkisi. 17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi. 21-23 Mayıs 2009, Eskişehir, 113-119.
- Pugh, S. D., Groth, M., & Hennig-Thurau, T. (2010). Willing and Able to Fake Emotions: A Closer Examination of the Link Between Emotional Dissonance and Employee Well-Being. *Journal of Applied Psychology*. Advance online publication. doi:10.1037/a0021395
- Rafaeli, A. and Sutton, R. I. (1990). Busy Stores And Demanding Customers: How Do They Affect The Expression Of Positive Emotion? *Academy of Management Journal*. 33, 623-637.
- Rafaeli, A. and Worline, M.C. (2001). Individual emotion in work organizations. *Social Science Information*. 40, 95-123.
- Rafaeli, A. ve Sutton, R. I. (1987). The expression of emotion as part of the work role. *Academy of Management Review*. 12(1), 23-37.
- Robbinson, S. P. ve Judge, T. A. (2011). *Organizational Behavior*. 13. Baskı. Prentice Hall.
- Savaş, A. C. (2012). *İlköğretim Okul Müdürlerinin Duygusal Zeka ve Duygusal Emek Yeterliklerinin Öğretmenlerin İş Doyumuna Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Seçer, Ş. ve Tınar, M. Y. (2004) İş Yerinde Tükenmişlik Kaynağı Olarak Duygusal Emek: Hemşireler Üzerinde Yapılan Bir Araştırma, 9. Ulusal Ergonomi Kongresi Bildiriler. 16-18 Ekim, Denizli
- Snipes, R.L., Oswald, S.L., Latour, M. and Armenakis, A.A. (2005) The Effects of Specific Job Satisfaction Factors on Customer Perceptions of Service Quality: An Employee-Level Analysis. *Journal of Business Research*. 58, 1330-1339.
- Solmuş T. (2004). *İş Yaşamında Duygular ve Kişiler Arası İlişkiler*. Ankara: Beta Yayınları.
- Solmuş, T. (2007). *Endüstriyel Klinik Psikolojisi ve İnsan Kaynakları Yönetimi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Türk, M.S. (2007). *Örgüt Kültür ve İş Tatmini*. Ankara: Gazi Kitabevi.

- Türkay, O., Ünal, A., Taşar, O. (2011). Motivasyonel ve Yapısal Etkenler Altında Duygusal Emeğin İşe Bağlılığa Etkisi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(14), 201-222.
- Uysal, A. A. (2007). *Öğretmenlerde Gözlenen Duygusal Yaşantı Örüntülerinin ve Duygusal İşçiliğin Mesleki İş Doyumu ve Tükenmişlik Üzerine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Muğla: Muğla Üniversitesi.
- Yalçın, Aslı (2010), *Emotional Labor: Dispositional Antecedents and The Role Of Affective Events*, Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yamane, T. (2001). *Temel Örnekleme Yöntemleri*. (İngilizceden Çeviren: Alptekin Esin, M. Akif Bakır, Celal Aydın ve Esen Gürbüzsöl). *İstanbul: Literatür Yayıncılık*.
- Zhang, Q., Zhu, W. (2008). “Exploring Emotion in Teaching: Emotional Labor, Burnout, and Satisfaction in Chinese Higher Education”. *Communication Education*, 57/1, 105–122.
- Zapf, D. (2002). Emotion Work And Psychological Well- Being: A Review Of The Literature And Some Conceptual Considerations. *Human Resource Management Review*. 12(1), 237-268.
- Zayas, M. (2006). *Psychological determinants of commitment and attitudes toward work termination: the effect of locus of control on turnover intention*. Published Master Dissertation. Marmara University, Istanbul.

WERNER SOMBART VE AVRUPA İKTİSAT TARİHİNDE MUSEVİLER

Werner Sombart and the Jews in the Economic History of Europe

Kürşat Haldun AKALIN*

ÖZET

Değiştirilen poliçeler veya ipotek senetleri, banka makbuzları, rehin işlemleri gibi ciro edilebilir belgeleri Avrupa'da tanıtan Museviler olmuştur. Bu belgeler, borç almada kişisel borçluluğu biçimsel yükümlülüğe dönüştürmüştür. Bu borçlanma araçları, Talmudik dönemler boyunca Museviler arasında kullanılmıştır. Sombart, bu araçlarla ilgili düzenlemelerin Talmud'da ve daha sonra da rabbinik tefsirlerde düzenlendiğini belirtmiştir. Avrupa'da bir yabancı olarak Musevi, kendi ticari grubunda serbestçe davranan bir bireydir. Musevilerin kazanç peşinde koşması, kurumsal sınırlamalardan özgür olmuştur; irade güçleri ve destansı girişimleri, yenilikçi kapitalist güçler haline gelmiştir. Sermaye birikimleri, kapitalist düzenle bütünleşmelerini sağlayan faktör haline gelmiştir. Faiz karşılığı verdikleri borçlar, iş hayatında çalıştırılan kapital haline gelmiştir. Serbest piyasa ve pazar talebi, ekonomik faaliyetlerinin gelişmiş öğeleridir. Museviler, biriktirilecek bir sermaye kaynağı olarak, herkesle ticaret yapma ihtiyacı içinde olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Kapitalizm, Rothschild, Museviler, Werner Sombart

ABSTRACT

In Europe, Jews introduced such negotiable instruments as bills of exchange or security, bank notes, and mortgage deeds. These instruments transformed credit from personal indebtedness into formal obligation in borrowing.

* Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, haldunakalin@osmaniye.edu.tr.

These credit instruments were in use among Jews during Talmudic times. Sombart cites that regulations regarding such instruments were made in the Talmud and in later rabbinical exegesis. The Jew as a stranger in Europe is an individual acting free of his traditional group. Jewish pursuit of gain is freed from institutional constructions; their power of the will and of the heroic enterprises becomes the innovative capitalist forces. Their capital accumulation is an enabling factor integrating the capitalist order. Money lending means to put capital to work. Free market and market demand are advanced components of their economic actions. Jew, as a source of the capital to be accumulated, have always needed someone with whom to trade.

Key Words: *Capitalism, Rothschild, Jews, Werner Sombart*

GİRİŞ

Museviler, bu dünyada çok fazla çalışmayı, parasal servet edinmeyi, çeşitli ülkeler içindeki yaşamlarının en önemli güvencesi olarak görmüşlerdir. Bu maksatla da, çiftçilikle uğraşmak yerine, parayı elde tutmak istemişlerdir. Para, adeta varlıklarının tek güvencesi haline gelmiştir. Göçebe bir haldeki yaşam, toprağın sonu gelmeyen uçsuz bucaklığından ve kıır hayatının sade çekiciliğinden kendilerini daima uzak tutmuştur. Bunlara tamamıyla karşıtlık oluşturacak türde, doğrudan para kazanmaya yönelik yaşamaya kendilerini zorunlu hissetmişlerdir. Rasyonel ekonomik faaliyet, yaşama tarzlarını biçimlendiren en önemli etken halini almıştır. Para kazanma uğraşısı rasyonel davranışı beraberinde zorunlu kıldığı ölçüde; Musevinin kişiliğinde, çölleri aşan gezginciliği ile ticaret merkezlerine yönelen göçebeliği birleştirmiştir.² Sürekli olarak parayla ilgilenmesinin bir sonucu olarak gezginci ticaret yaşamı, Musevinin doğal yaşam görüşünün niceliksel ve niteliksel yönüyle daha fazla yakınlaşmasını sağlamıştır. Musevi, gerçek yaşamın tüm gizemlerinin parayı kazanma ve kullanma becerisinde saklı olduğunu kavramış; parayı edindikçe de, paranın büyüsel güçlerini keşfetmiştir. Böylece paranın rasyonel işleticisi haline gelmişler, para kazanma ve kullanma becerisini sürekli geliştirerek de rasyonel ekonomik etkinliğin öncülerinden biri olmuşlardır. Karşılaştıkları her olay, paranın kazanılmasında olduğu kadar borç

2 “Her şeyden önce dünya kapsamında önemli bir olay olarak anımsanması gereken konu, Musevilerin 1492 yılında İspanya’dan, 1495 ile 1497 yılları arasında da Portekiz’den çıkarılmış olmalarıdır. Columbus’un 3.Ağustos.1492 tarihinde, Amerika’yı keşfetmek ümidiyle Palos’tan denize açıldığı günün hemen öncesinde; yaklaşık 300.000 Musevi de İspanya’dan Navarre, Fransa, Portekiz ve doğuya doğru kitleler halinde göçe zorlanmıştı. Vasco da Gama yıllarında ise, doğu Hindistan’da dahi Musevilere rastlanılmaktaydı. Pirene’nin diğer kısımlarına da giden Museviler bulunmaktaydı. Bu yıllar içinde Avrupa’nın farklı ülkelerine dağılmış olan Musevilerin kesin bir sayısını verebilmek, tamamiyle olanaksızdır. Yine de, 1. Loeb, İspanya ve Portekiz’de 1492 yıllarında 235.000 Musevi’nin yaşamakta olduğuna inanmaktadır. İki asırlık dönem boyunca kaldıkları bu yerlerde Musevilerin sayısı, Castile’de 160.000 kişi ve Navarre’de de 30.000 kişi olarak tahmin edilmektedir. Bu insanlara ne olmuştur? Loeb, bunlar içinden yaklaşık 50.000 kadarının vaftiz edilerek Hıristiyanların arasına katıldığını, dinlerinde sebat gösteren 20.000 kadar Musevi’nin göçe zorlanarak ortadan kaybolduğunu, tahmin etmektedir. Musevi göçmenlerden 90.000 kadarının Türkiye’ye, 2.000’inin Mısır ve Tripoli’ye, 10.000 kişinin Algiers’e, 20.000’inin Morocco’ya, 3.000 kadarının Fransa’ya, 9.000 kişinin İtalya’ya, 25.000’den fazlasının da Hollanda, Hamburg, İngiltere ve İskandinavya ülkelerine, 5.000’e yakınının ise Amerika’ya gittiğini tahmin etmektedir. Musevilerin uluslararası ticaretteki bu yeteneğini çok etkin bir şekilde sergilemelerinden belki de asırlar sonra; Adam Smith, bu uygulamaların aynısını benimseyerek uluslararası ekonomideki bilinen teorileri-ri oluşturmuştur.” (Sombart 1911: 247)

verilerek kullanılması becerisinin geliştirilmesinde de Museviler üzerinde derinden tesiri olmuştur. Sürekli hale getirilen gezginci yaşam, ister istemez tüm servetin kolaylıkla taşınabilir olmasına zorlamış; Musevilerde para ve mücevherat becerilerinin gelişmesi, böylece hayat tarzıyla daha da uyumlu olmuştur. Çölleri aşarken ve denizlerden geçerken para, Musevinin biricik yoldaşı ve güvencesi olmuştur. Sürülme tehlikesine ve her türlü haksızlıklara uğrama ihtimaline karşı para, Musevinin tek koruyucusu haline gelmiştir.

Musevilerin Filistin diyarındaki yaşamı giderek zorlaşmaya başladığı bir sırada, özellikle de ikinci tapınağın da yıkılmasıyla (M.S.70) birlikte; kaçınılmaz bir sonuç olarak, büyük miktarda ülke dışına yayılmalar gerçekleşmiştir. Sombart'a göre, Judea'da 225.000'den fazla insan olduğu halde, Kudüs'ün nüfusu 25.000'den fazla değildi. Ortaçağın başlangıcının hemen sonrasında, Filistin dışındaki Musevilerin sayısı bundan çok daha fazlaydı. Ptolemies dönemi Mısır'da, toplam nüfusun yedi ya da sekiz milyon olduğu halde, bunun bir milyonunun Musevi olduğu söylenmektedir. Philo, kendi yaşadığı günlerdeki Musevilerden çeşitli ülkelere dağılmış nüfuslarının bir listesini vermektedir. Musevilerin, Avrupa'nın sayısız kentlerine dağıldıklarını ve buralara yerleşmiş olduklarını belirterek; Avrupa, Asya, Libya, kara ve adalarına yerleştiklerini, sahil boylarında veya iç kısımlarında bulduklarını açıklamaktadır. Yine de, ikinci tapınağın yıkılmasıyla birlikte, Hıristiyanlık öncesi dönemde ne kadar Musevinin dünyanın çeşitli ülkelerine göç edip giderek buralara yerleşmiş olmalarının o kadar çok önemi de yoktur. Gezgin Musevilerin yolları nasıl bir yön takip etmiştir, bu önemlidir. Yaklaşık olarak 5. asrın sonuna gelindiğinde Babil tamamıyla boşalmış bir haldeydi. Başlangıçta çok yavaş bir şekilde ve sonradan da hızla olmak üzere, Musevi göçmenler Arabistan, Hindistan ve Avrupa'nın önemli yerlerine yerleşmeye başlamışlardır. Konumlarının sürekli olarak güvensizliği içermiş olması, belirli bir toprak üzerinde yerleşmeyi düşünmelerini, kendileri açısından olanaksız kılmıştır. Dünya üzerine yayılan Musevilerden ancak çok önemsiz sayıdaki kısmı, bazı yerlerde tarımsal etkinlikle uğraşmıştır. Fakirlik, tarımla uğraşmanın en önemli nedeni olmuştur. Muhtemelen 16. asır Polonya'sı, bu bakımdan en iyi örneği oluşturmaktadır. Sombart'a göre, Polonya'da Museviler arasında çiftçilikle uğraşanların olmasına rağmen, büyük çoğunluk kent yaşamını tercih etmiştir. Nitekim Sombart, Polonya kentlerindeki her 500 Hıristiyan tüccarın yanında 3.200 Musevi tüccarın bulunduğunu belirtmiştir.

1.AVRUPA YOLUNDAKİ MUSEVİLERİN ULUSLARARASI TİCARETE KATKILARI

Rasyonel ekonomik faaliyetin Avrupa'da benimsenmesinde ve ekonomik canlılığın Avrupa'nın güneyinden kuzeyine doğru bir seyir içinde ortaya çıkmasında, gezgin Musevilerin son derece büyük bir payı olmuştur. Musevi gezginler bir yöreye uğradıktan sonra, o bölge halkının ekonomik gelişme dönemleri arasında şaşırtıcı

ölçüde bir benzerlik bulunmaktadır. Tıpkı, karanlığın üzerine doğmuş bir güneş gibi Museviler, Avrupa'yı bir uçtan öteki uca geçmiş, yeni bir yaşama tarzını tanıtmış ve benimsettirmiştir. Böylelikle, hesaba dayalı etkinliğe olanak tanımayan geleneksel eylem biçimi Avrupa'da bir yok olma sürecine girmiştir. Musevi halkının değişen kaderinin çok kısa bir özeti verilecek olunursa, 15. asırdan itibaren böyle bir toplumsal işlevi görmeye başladıkları öne sürülebilir. Sombart'a göre, Musevilerin tarihindeki iki önemli olay, Avrupa'nın toplumsal değişiminde kendisini öncü durumuna getirmiştir. Musevi halkının, dünyanın her bir yanına göçe zorlandıkları bir sırada, yeni kıtalar keşfedilmekte ve en güçlü karışıklıklar kendisini hissettirmekteydi. Pirene yarım adasından göçe zorlanan Museviler, buradan giderken dahi talihlerinin sona ermediğinin ve henüz başlamakta olduğunun bilincine varmış kimselerdi. Sayısız Musevi, buldukları yerde kalabilmek ümidiyle, Hıristiyanlığı kabul etmek zorunda kalmıştı. Philip II'nin engizisyon mahkemelerinde, sadece Musevi oldukları için işkencelere maruz kaldıkları yıllarda, artık bu ülkelerin kendileri için dinmez bir azap yeri olduğunu görerek, doğdukları toprakları terk etmenin üzüntüsünü hissetmişlerdir. Engizisyon şiddetini yaşatan bu asırlardan sonra, 16. asrın sonunda, İspanya ve Portekiz Musevileri, diğer ülkelere gitmelerinin yaşamsal bir önem taşıdığı gerçeğinde, görüş birliği yapmışlardı. Musevilerin buralardan ayrılmasıyla birlikte, hiçbir kimsenin ummadığı bir gerçekle yüz yüze gelinmişti. Pirene yarım adasının herkesi imrendiren bu ekonomik başarısı ve toplumsal gönenci süratle yok olmuştu. Her yerde olduğu gibi, Musevilerin Alman kentlerinden çıkarılışları ile ekonomik çöküş döneminin yaşanması aynı tarihsel dönemlere rastlamıştır.

Gittikleri her yerde, Museviler, rasyonel düşüncenin, hesaba dayalı faaliyet biçiminin öncüsü olmuşlar³; kişinin kendi davranışları üzerinde daima özdenetimli ve bilinçli olmasını sağlayan akıl ve iradeye bağlanmasının, insanın kendisine güvenmesinin kapılarını da açmışlardır. Dinsel inançlarından dolayı haksızca zulme uğrayan Museviler; gittikleri her yere rasyonel ekonomik eylemin kültürel değerlerini taşımışlar, buralarda ekonomik gelişmelerin temelini atmışlardır. Ülkelerin ve kentlerin, hiç de önceden tahmin edilemeyen bazı nedenlerden dolayı ekonomik önemlerinin artmaya başlamasıyla birlikte; ilk İspanyol Musevileri de, bu andan itibaren ortaya çıkmaya ve ticaret merkezlerine yerleşmeye başlamışlardır. Ancak, 17. asrın ortalarına doğru geldiğinde Musevi aydınların zihniyet değerleri üzerinde yapmış oldukları tesir çok daha şaşırtıcı ve önemli olmuştur. Uluslararası hukuk ve siyaset felsefesi hakkındaki düşüncelerini açıklayan Musevi aydınlar; eski Musevi diyarındaki yapının, Amsterdam'ın hukuku için mükemmel bir örnek oluşturacağı yönünde ayrıntılı araştırmalar yapmışlardır. Sombart'a göre, o sıralar Museviler,

3 “Leghorn, 16. yüzyılda ekonomik başarı ve gönencin giderek yaygınlaştığı birkaç İtalyan kentinden biri olmak, en iyi örneği oluşturmaktadır. Artık Leghorn, Musevi göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun gitmeyi arzuladığı bir İtalyan şehri durumundadır. Almanya'da Hamburg ve Frankfurt, Musevi göçmenleri kabul eden önemli sanayi ve ticaret merkezleriydi. Hollanda'ya gelince, 16. asrın sonuna doğru, serbest piyasa mekanizmasının işleyişini kapsayan ekonomik gelişmelere bir anda sahne olmuştur. Amsterdam'da ilk sinagog 1598 yılında açılmış, 17. asrın ortalarına gelinceye kadar Hollanda'nın pekçok kentinde Musevi topluluklara rastlanılması çok olağan sayılmıştır. 18. asrın başlarına doğru Amsterdam'daki Musevilerin sayısının 2.400 kişi olduğu tahmin edilmektedir.” (Sombart 1911: 36)

Amsterdam'a Yeni Kudüs derlerdi. İspanya sürgünüyle birlikte, pekçok Hollandalı göçmen, İspanya'dan ve özellikle de Antwerp'ten gelmişlerdi. Museviler içinde Hıristiyanlığa geçmiş olanların dahi 1532 ve 1539 yıllarındaki bildirimlerle, Antwerp'te kalmaları yasaklanmıştı. Söz konusu bu yasak, 1550 yılında yeniden yasal bir hükme bağlanmış olmasına karşın, yalnızca altı yıldan bu yana oturmamış olanları kapsamıştır.⁴

Hollandalıların sözlere bağlanarak hürriyetleri için mücadeleye girişmişler ve daha kuzeydeki kentlere doğru göç etmek zorunda kalmışlardır. Antwerp'in dünyanın en önemli ticaret merkezi ve para piyasası haline gelmiş olmasının, Marannosların geliş ve gidiş dönemleri arasına rastlaması, son derece dikkat çekici bir konudur. Benzeri olgu İngiltere'de de gerçekleşmiştir. Sombart'a göre, ülkenin ekonomik gelişmesi⁵, İspanya ve Portekiz'den gelen Musevilerin kabul edilerek yerleşmelerine izin verilmesiyle aynı zamana rastlamıştır.⁶ İngiltere'de Cromwell, Fransa'da Colbert uluslararası arenada ülkenin ticari üstünlüğü ele geçirmesini sağlamak amacıyla, Musevi girişimcilere ülkenin kapılarını açmışlardı.⁷ Fransa'nın büyük ticaret merkezlerine yerleşen Museviler, bilgi ve deneyimleriyle ekonomik etkinlikte önemli başarıları elde etmişlerdir. Israrlara rağmen, Museviler, Amsterdam'a gitmek gayesiyle, Antwerp'ten çıkınca; bu kentin nasıl bir ekonomik geriliğe uğradığı, herkes tarafından bilinmektedir. Antwerp'te, Musevilerin kentten çıkmalarıyla birlikte, ne kadar büyük bir değerden yoksun kalmış olduğu, 17. asra gelindiğinde daha da iyi fark edilir olmuştur. Aynı durum, Hamburg için de geçerli olmuştur.

4 "Antwerp'te 1653 yılında toplanan bir komite, Musevilerin tekrar kente gelmelerinin ne kadar büyük bir önem taşıdığını aşağıdaki cümlelerle ifade etmiştir: Kamu çıkarı açısından başlangıçta bir tehdit ve kaygı kaynağı olarak görülen Musevilerin, kendilerini ticarete adanmış olmaları, ekonomik hesap üzerinde büyük ilerlemeleri sağlamaları, faizcilik içinde edindikleri ustalıkları sayesinde, Katoliklerin büyük bir çoğunluğunun çok değerli mülklerine el koymuş bulunmaları bir yana; ülkenin her köşesinde ticaretin canlanmasına yaptıkları katkıları, çok büyük miktarda altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerin ülkeye girmekte olduğu, devletin parasal ihtiyaçlarını karşılamada daima yeterli oldukları, asla unutulmuş değildir." (Sombart 1911: 18)

5 "Aynı nedenler yüzünden 17. asırda Hollanda'da da aynı tavsiyelerde bulunmuş olması, hiç de rastlantı değildir. Manasseh ben Musevi ailesi İngiltere'ye göç etmeye başlayınca, Hollanda hükümeti derin bir kaygıya kapılmıştır. Ticari ve mali yeteneklerini İngiltere'ye aktaracakları, parasal sermayesini de İngilizler için kullanacakları tahmin edildiğinden, çok dehşetli endişelere kapılmıştır. Londra'da büyük çelçik görevindeyken, Neuport, Manasseh ailesinin isteklerini bildirmiştir. Aralık 1655 yılında bildirdiği raporunda, kaygıya gerek olmadığından söz ettikten sonra, Manasseh ben Israel, beni ziyarete gelerek, Hollanda'da Musevilerin başına hiç arzu edilmeyen bir sayıya gelmediğini belirtmiş, İspanya ve Portekiz'deki engizisyon cinnetinin yanlışlığından söz etmiştir." (Sombart 1911: 32)

6 "İngiltere'de Edward I (1290) idaresi sırasında ülkeden çıkarıldıktan sonra, Cromwell yönetimine (1654-1656) gelinceye kadar ki dönem içinde, hiç bir Musevi'ye rastlanılmadığına inanılmaktadır. Britanya'daki Musevilerin tarihiyle ilgili yapılan çok kapsamlı araştırmalar göstermektedir ki, İngiltere'nin her yerinde Musevi daima olmuştur, ancak 16. asra gelinceye kadar sayılarından ve etkinliklerinden pek haberdar olunamamıştır. Museviler, İspanyolların yüklü kumaş ticareti elinde tuttukları gibi; ipek ve özellikle kırmızı boya, şeker, karabiber ve baharat, hint baharatı ve incileri üzerinde tekel konumuna ulaşmışlardı. Neredeyse ihracatın tamamı Museviler tarafından yapılmakta, Venediklilere ürün arz etmekte, ayrıca borsa simsarlığı işlerine de girişmekteydiler." (Sombart 1911: 15)

7 "İngiltere'de Museviler, ekonomik düşüncelerini uygulama azim ve kararlılığında elden Cromwell tarafından da teşvik ve himaye görmüşlerdir. Cromwell, ülkeye Musevi girişimci ve finansmanı gelmedikçe, mali ve ticari gelişmenin sağlanamayacağına inanmış olduğundan, iş yapmak isteyen Musevi tüccarlara ve bankerlere her türlü olanağı sunmuştu. Musevilerin, İngiltere devletine parasal desteği sunmadığını sanmak, tarihsel gerçeklere hiç önem vermemek anlamına gelir. Tıpkı Cromwell gibi 17. asır Fransa'sının büyük devlet adamı olarak anılan Colbert de, Musevilerin ülkeye gelerek ekonomik faaliyette bulunmalarına sıcak yaklaşmış, bu girişimci sermayedarlara yasal kolaylıkları getirmiştir. Colbert'in buyruklarından biri olan Languedoc idare tasarımıyla Marsilyalı Musevilere sunduğu geniş ticari olanaklar sayesinde ne kadar büyük yararları indirdiği, gayet açıktır." (Sombart 1911: 17)

Buldukları ülkelerin yasalarına bağlı ve kültürel değerlerine saygılı olan Museviler; hiçbir şekilde idaresi altına girdiği devletlerin aleyhlerine çalışmamışlar, hiçbir entrikanın aleti haline de gelmemişlerdir. Merkantilist politikanın Batı ülkelerince benimsendiği yıllarda; üretim ve ticarete yetenekli, sermaye sahibi Musevilerin, pekçok devlet tarafından vatandaşlığının istenir olması⁸, örnek alınması gayet doğaldır. Ekonomik uğraşların tümünde ve mesleki etkinliklerde Museviler para ve hüner sahibi kimseler olduklarından, girişimci sınıf içinde de etkin bir konumda bulunmaktaydılar. Museviler, kıymetli maden, dokunmuş kumaş, gereksinimi duyulan her türden ürünün üretim ve ticaretiyle uğraşmalarının yanında, ekonomik hayata deniz sigorta komisyonculuğunu da kazandırmışlardır. 15. asırdan başlamak üzere Almanya'nın modern ekonomik yaşamının oluşum süreci içinde, Musevilerin yaptığı katkılar, Musevilerin tarihi ve Avrupa'daki ekonomik ilerlemelerinin gelişmesiyle paralel gitmiştir. Musevilerin gayretleriyle ve hatta önerileriyle, devlet, ekonomik yaşamın merkezinde yer almıştır. Musevilerin, bu ekonomik gelişmeleri içindeki katkısı, iki yönlü gerçekleşmiştir. Museviler, bir taraftan rasyonel ekonomik davranışın biçimlenmesine kişisel davranışlarıyla zorlayıcı tesirde bulunurlarken; diğer taraftan da, girişimcilik ruhunu, iş disiplini ve iş ahlakı, dakiklik ve çalışkanlık gibi erdemleriyle donatarak insanlar tarafından benimsenir bir hale getirmişlerdir. Yasalara bağlı kalmaları, aldıkları her kararın yasal içerik taşımasına özen göstermeleri özellikleriyle Museviler; ekonomik yaşam içinde daima örnek kimseler haline gelmişlerdir. Yasaya bağlılıkları ve girişimcilik ruhuna katkıları yönüyle, uluslararası ekonomik ilişkilerin gelişmesinde çok önemli paylarının bulunduğu, kimse tarafından yadsınmamaktadır. Modern devletin oluşumu sırasında, rasyonel ekonomik faaliyetin ön plana çıkartılarak, kendisine özel biçimlendirmelerini düzenleyen örgütsel nitelikleri esas almasını sağlamasıyla Museviler; günümüzün iş yaşamını yöneltten ticaret mekanizmasının pekçok ayrıntılarının yasa hükmüne alınmasını sağlamıştır. Böylece, rasyonelleştirdikleri yasanın hükümlerine bağlı kaldıkları ölçüsünde, diğer insanların karar ve eylemlerinde rasyonel olmalarını kolaylaştırmışlardır.

Modern iş anlayışını ve rasyonel davranış biçimini kendi kişiliğinde ve ruhunda özümsemiği düzeyde rasyonel ekonomik yaşama tarzını beraberinde getirmiş olmasıyla, Musevilerin⁹, Batı kültürü üzerindeki etkileri son derece heybetli olmuştur.

8 "17. asra geldiğinde Musevilerin ekonomik hayattaki etkinlikleri dikkate alınarak, hızla gelişmiş olan Hamburg'un başarı ve refahı için, Musevilerin iş hayatında oynadıkları rolün kaçınılmaz olduğu sonucuna varılmıştır. Senato, Musevilere Sinagog yapmaları için izin verilmesi zorunluluğundan söz edilmiştir. Aksi takdirde, Musevilerin ülkeyi terk edebilecekleri endişesi dile getirilerek, bir anda gelişmiş olan bu kentlin yok olma tehlikesiyle yüz yüze kalınacağı belirtilmiştir. Almanya'da 1697 yılında Musevilerin ülkeden çıkarılmaları gündeme geldiğinde, tüccarlar kararlılık içinde davranarak yardıma bulunması için senatoya gitmişler, Hamburg'un ticari geleceğini ciddi şekilde tehlikeye atacak olan böyle bir eğilime son vermesini dilemişlerdir. Yine 1733 yılında, senato arşivlerinden çok önemli bir raporu okumaktayız. Hisse senedi alım ile satımında, altın işlemeli mücevherat ile dokuma tezgâhlarında üretilen örgü imalatında ve ticaretinde Museviler genel anlamda bir uzmanlık kazanmışlardır. Ticaretteki dehalalarıyla Almanları geride bıraktıkları ölçüde örnek de olmuşlardır. Geçmişte Musevilerin bu niteliklerini fark ederek almalarını sağlamış, kendilerine gereksinim duyulması için hiçbir neden olmamaktaydı. Almanya'daki Musevilerin sayıları arttıkça, büyük tacirler, imalatçılar ve insanların her günlük ihtiyaçlarını karşılayan işlerle uğraşanlar arasındaki konumunu da belirginleştirdi, önemli bir ekonomik etken haline geldiler." (Sombart 1911: 19)

9 "Museviler, İngiltere'ye yerleşmiş olmanın bedelini, ticari dehalalarıyla ve kültürel etkinlikleriyle ödemekteydiler. Nitekim ekonomik hayat üzerindeki canlandırıcı ve rasyonelleştirici etkilerini kabul etmiş kimseler; şayet Museviler bu

Levant'in¹⁰ uluslararası ticaretteki payı, kendisinin, 18. asır Fransa'sının en önemli kolu haline gelmesini sağlamıştır. Rasyonel ekonomik davranış düşüncesinin içeriğini kendi değerleriyle oluşturmuşlar, bunu faaliyet tarzı özelliğinde bütün yaşamlarına hâkim kılmışlardır. Avrupa'nın uluslararası ticarete merkezi bir konum üstlenmesinde, devletlerin ekonomik ve siyasi anlamda güçlenmesinde en büyük pay, sınırları içinde yaşayan Musevi vatandaşlarına aittir. 17. asrın birinci yarısında İngiltere'ye resmen kabul edilişlerinin öncesinde, tüm krallığın toplam ticaretinin önemli bir kısmı Musevilerin ellerindeydi. Bu bakımdan özellikle de Hollanda, çok çarpıcı bir görünüm taşımaktadır. Avrupa'daki ticaret merkezlerine yayılan, çalışkan ve dürüst Museviler sayesinde, Hollanda, dünya çapında etkisi olan ticari bir merkez haline gelmiştir. Buldukları her ticaret merkezinde kurdukları bürolarla güven içinde iş yapabilmeye serbestliğine sahip bulunan Museviler, ürün ve para teslimatında her tür endişeden uzak bir şekilde birbirleriyle sıkı ilişki halindeydiler. Büyük ölçüde, Musevilerin bu şekilde kurdukları yakın ve güvenilir ilişkiler sayesinde gerçekleşen ekonomik ve ticari işbirliğiyle, Batı yarım küre, alış veriş merkezi haline gelmiştir.

Musevilerin modern ticaret dünyasına kazandırmış oldukları bir diğer kavram ise, ticarete konu olan malların niteliğiyle ilgili olarak kast ettikleri kalite ölçөгüdür. Musevi'ye göre ticarete malların kalitesi, miktarından çok daha önemlidir. Müşterinin beklentisine uygun kaliteli mal hizmetinde bulunmak, Musevi'nin ticaretteki dürüstlük karakterinin en önemli koşulu haline gelmiştir. Müşterinin beklenti ve şikâyetlerini de dikkate alan kaliteli ürüne dayalı ticaret anlayışı, orta çağdan kalma ticari ilişkileri kökünden değiştirerek, ekonomik hayat üzerinde devrim tesirinde bulunmuştur. O günün kaliteli ürün satışından, bu günün satışla bitmeyen dostluk anlayışına gelmesinde, Musevi'nin dehası ve gayreti asla küçümsenmemelidir. Avrupa'da halka kaliteli satışın yanı sıra, üst gelir gruplarına yönelik lüks ürün satışında da Museviler hep ön planda¹¹ yer almıştır. Modern zamanların ticaret tarihiyle ilgilenen

ülkeyi terk etmeye zorlanırlarsa, yalnızca, krallığın her yıl en az on bin poundluk bir gelir kaybına uğramayacağını, bundan daha fazla rasyonel ekonomik eylemin önemini kaybedeceğini belirterek, çok dikkatli davranılmasını salık veriyorlardı. Yalnızca Leipzig'de değil, Almanya'nın neredeyse tüm ticaret merkezlerinde çok uzunca bir dönem ticaretin ve üretimin önemli bir kısmı Museviler tarafından gerçekleştirilmiştir. Özellikle Bohemya ve Polonya gibi komşu ülkelerde sağladıkları zenginlikler çok fazladır. 17. asrın sonlarına doğru, Musevilerin, neredeyse Avrupa'nın bütün ticaret ve üretim merkezlerindeki işlerin önemli bir kısmını ellerinde bulundurduklarına tanık olunmuştur. Araştırmacılar, Almanya'daki rakamlara baktıklarında, Leipzig'deki ekonomik faaliyetlerde Musevilerin üstlendikleri büyük rolleri hayranlıkla kabul etmişlerdir. Leipzig'de ekonomik etkinlikte bulunan Musevilerin sayısı, 1675-1680 yılları arasında 416 kişiyken, 1830-1839 yıllarında 6.444'e ulaşmıştır. Ekonomik etkinliğe katılan Musevilerin sayısı, özellikle de 17. ve 18. asrın sonlarından, 19. asrın başlangıcına kadar hızlı bir artış göstermiştir. Hamburg'un, İspanya, Portekiz ve Hollanda ile giriştiği uluslararası ticaretinin neredeyse tamamı, 17. asırdan itibaren, Museviler tarafından yürütülmüştür." (Sombart 1911: 21)

- 10 "Çağdaş bir araştırmacı, Levant'ın ekonomik ve ticari yaşamının; alıcı ve satıcısıyla, üretici ile tüketici arasındaki aracılık işlevleriyle, hisse senedi ve faiz işlerindeki üstün yetenekleriyle, özel nitelik gerektiren pekçok uğraşadaki başarılarıyla, neredeyse bütünüyle, Musevilerin elinde olduğunu belirtmiştir. Levant'ın özellikle de İspanya ve Portekiz ile olan uluslararası ticareti, 16. ve 17. asırlarda, hatta 18. asrın ortalarına kadar, dünya ticaretinin en kapsamlı düzeyini temsil etmiştir. İspanya'ya yerleşmiş olan Museviler de, burada Levant olan bu uluslararası ticareti kendi tekelleri altında geliştirmişlerdir. Levant'ın limanlarında ve önemli merkezlerinde, Musevilere ait bürolara ve mağazalara rastlanılmıştır. İspanya'dan çıkarılışları sırasında, pekçok Musevi göçmen, Avrupa'nın doğusuna giderken; bir kısmı da kuzeye doğru yol almıştır. Levantliler tarafından yürütülen bu ticaret, kısa zaman içinde kuzeydeki akrabalarla bağlantılı olarak yapılan alış verişe dönüşmüştür." (Sombart 1911: 24)

- 11 "Lüks maddelerin ticaretinde tekelleşmiş olan Musevi, aristokrasinin moda dünyasındaki beklentilerine uygun bir şekilde 17. ve 18. asırlardaki lüks ticaret üzerinde olağanüstü bir hâkimiyet kurmuştur. Avrupa'da üst düzey gelir

araştırmalarda, Musevi iş adamlarının, uluslararası ticarete öğrendikleri devasa işlerden çok az düzeyde kuşku duyabilmektedir. Musevilerin ekonomik gelişme üzerindeki etkisi, sadece yeni ürünlerin tanıtılarak yeni taleplerin yaratılması yönünde gerçekleşmemiş; bununla beraber, satışlarda yeni yöntemlerin geliştirilmesiyle, eski ticaret anlayışının ayağı kaydırılmıştır. Kolonilerin kurulması¹², yabancı ülkelerde üretilen pamuğun boyanarak kumaş haline getirilmesi ve diğer pekçok ürünün niteliğinin böylece kaliteli kılınması, Musevi işadamlarının vazgeçilmez uğraşısı haline gelmiştir. Musevi'ye özgü ticaretin¹³ bir diğer önemli özelliği, çağdaş ticaretin gelişmesinde çok büyük bir önem taşıyan, çok türlü ve çok özellikli ürün sunma

gruplarının şiddetle gereksinim duyduğu ve Musevi'nin de üzerinde uzmanlaştığı bu ürünler şöylece özetlenebilir. Mücevherat ve altın işleri, kıymetli taşlar, inciler ve ipek kumaşlardır. Özellikle de altın ve gümüş işleminde üstün maharetlere sahip bulunmaları nedeniyle Museviler, kıymetli madenler piyasasına hâkim olmuşlardır. İlk önce incilerin bol olduğu kıyıları ve özellikle de Brezilya sahillerine yerleşmiş olan bir kısım Musevi nedeniyle, inci ve kıymetli taşlar üzerinde ticaret üstünlüğüne erişmişlerdir. Doğunun ticaret merkezlerinde eskiden beri yakın ilişki halinde bulunmaları nedeniyle de, ipekli kumaş ticaretinde önemli üstünlüklere sahip bulunmuşlardır. Bundan başka, Museviler, kendi akrabalarıyla büyük ölçekli ihracat ve ithalat işlerine güvenle girişmiş olduklarından, ticaretin uluslararası boyutunda bütünüyle hâkimiyet kurabilmişlerdir. Musevilerin modern ticaretin gerektirdiği dürüstlük ve dakiklik gibi ahlaki niteliklere çok büyük önem verdiklerine, müşterilerinin beklentilerine uygun kaliteli ürün sunma gibi davranışsal özelliklerine sahip olduklarına, kesinlikle inanılmaktadır. Her bölgenin kendisine özgü kendisine özgü sayılan fakat dünyanın her yerinde gereksinimi duyulan ürünlerini dünya pazarlarına tanıtmışlar; buğday, yün, keten gibi maddelerin yanı sıra özellikle de 18. asır boyunca tekstil ürünleriyle de çok yakından ilgilenmişlerdir. Uluslararası boyutta, koloniler özelliğinde kurulan teşebbüslerde üretilen şeker ve tütün ticaretinde de öncü rol üstlenmek istemişlerdir.” (Sombart 1911: 23)

- 12 “Modern ekonomik yaşamın gelişmesinde, koloni yayılmasının gördüğü işlevi, asla küçümsememeliyiz. Orta çağ dönemlerinden itibaren Doğu ve Batı Hint adalarına pekçok Musevi'nin yerleştiği, her yerde olduğu gibi buralarda da ticaret işlerinde önde gittiği bilinmektedir. Avrupa ulusları 1498 yılından sonra, eski medeniyetin bu topraklarını ellerinde tutmaya başladığından, buralardaki ticaretin öncüleri haline gelmeleriyle Museviler, Avrupalı üstünlüğünün koruyucuları olarak kabul edilmişlerdir. Kesin delillere henüz ulaşılmamıştır, ancak çok muhtemeldir ki, Museviler, Portekizli ve Hollandalı gemilerle, Hindistan'daki sömürgelere getirilmiş ve yerleştirmişlerdir. Her nasılsa Museviler, Hollanda'nın bütün sömürge sahalarına doğudakiler de dâhil olmak üzere kapsamlı bir şekilde yerleşmişlerdir. Musevilerin, Hollanda'nın Doğu Hindistan şirketinde büyük ölçüde pay sahibi olduklarına inanmaktayım. Doğu Hint şirketinin yönetim kademesinde etkin olduklarına hiç şüphe yoktur. Şayet böyle olmasalardı, Hollanda'nın Java'daki gücü oluşturulamaz, güçlenemez ve bu tesislere de Cohn (Coen) denilemezdi. Üstelik Hollanda'nın kolonilerindeki valilerinin şahsiyet yapılarına şöyle bir göz atıldığında, Musevi olmayan kimselerin bulunduğu fark edilse dahi; Musevi olmaksızın şirketin yönetilmesi olanaksızdır. Kısacası, koloni teşebbüsü Musevi olmadan işletilemezdi. Daha sonra İngiliz efendileri buralara adım attıktan sonra, Musevilerin, Hindistan'ın ekonomik yaşamındaki gelişmelerine hangi kapsamda katıldıklarına dair ayrıntılı bilgiler edinilmiş değildir. Yine de, Güney Afrika ve Avustralya'daki İngiliz kolonilerinin kurulmasında, Musevilerin çok faal olarak katılmış olduklarına dair tam bir bilgiye sahip bulunmaktayız. Özellikle de, Cape kolonisi başta olmak üzere, bu gibi sömürge bölgelerindeki bütün ekonomik gelişmeler, Musevilerin faaliyetlerinin bir sonucudur. 19. yüzyılda Benjamin Nordan ile Simon Marks daha yirmili otuzlu yaşlarında Güney Afrika'ya gelmiş, gayretlerinin ve dehalarının birer eseri olarak, Cape kolonisinin sanayi gelişmesini olanaklı kılmışlardır. Julius Mosental ve kardeşleri olan Adolph ile James; yün, deri ve tiftik yünü ticaretini Avrupa'da başlatmışlar, çok yüksek kazançlar sağlamışlardır. Aron ve Daniel de Pass, balina sanayinde tekel haline gelirken; Joel Myers de devekuşu çiftliğini kurmuşlardır. Lilientold Hopetown, elmasları satın alan ilk kimsedir. Museviler, Güney Afrika kolonilerinde, benzeri öncü konumlarda aktif olarak yer almışlardır. Özellikle de Güney Afrika'daki Musevilerin önemli bir kısmının yerleştiği Transvaal'de, çok büyük ticari işlere girişmişlerdir. Benzeri gelişme, ilk toptan ticaretin başlatıldığı bir yer olan Montefiore'de ortaya çıkmıştır. İngiliz kolonilerine yapılan deniz ticaretinin büyük bir kısmının, çok uzunca bir dönem, Musevilerin elinde kaldığını söylersek, konuyu asla abartmış olmayız.” (Sombart 1911: 26)

- 13 “Montpelier'li tüccarlar, 1740'lı yıllarda, Musevi işadamlarının ekonomik üstünlüklerinden kaygı duymuşlar, yöneticilere dert yanmışlardır. Aldıkları yanıt ise çok ilginçtir; sizler de Museviler gibi kaliteli ve bol çeşitli ürünü pazara getirin, müşterilerinize karşı onlar gibi dürüst ve sevecen olun; Musevilere alışveriş için giden insanlar, sizlere gelmekte hiç tereddüt etmeyeceklerdir. Benzeri sözleri Leipzig'deki, dakik ve çalışkan, taahhütlerinde duran Musevilerle ilgili duymaktayız. Musevi tüccarlar, müşterilerine çok çeşitli ve en yüksek kaliteli ürünleri sunmuş olmakla tanındılar; dürüstlük ve sevecenlikleriyle müşterileri üzerinde olumlu intibaları uyandırdılar. Ticari işlere çok yararlı ve kazançlı etkilerde bulundular. Benimsettirdikleri davranışlarıyla Museviler, çok yönlü ve çok çeşitli kıldıkları ticaretin yapısına uygun bir şekilde; özellikle de, sanayi üretimini tek yönlü olmaktan çıkartarak, çok çeşitli üretme yönlendirdiler.” (Sombart 1911: 25)

gayretidir. Ürün çeşitleri, kalitesi ve değeri hakkında giderek uzmanlaşan Museviler, çok geniş kapsamlı alışverişler diyarı haline getirdikleri piyasalar için güvenilir hakem rolünü de kısa zamanda üstlenir olmuşlardır. Altın ve gümüş madenlerinin keşfi ve işletilmesi, bunların sanayi ve ticaret merkezlerine getirilerek ekonomik yaşamın kârlı kılınması; Avrupalılar tarafından, kolonilerde üretimin örgütlenmesini zorunlu kılmıştır.

Sanayi devrimi çağı öncesinde Musevilerin ticaret anlayışlarının en önemli özelliği, Musevi tüccarların İspanya, Portekiz ve diğer ülkelerden hazır para getirtme olanaklarının olmasıyla ve bu çok yüksek parasal kaynakları kârlı işlerde kullanma yeteneklerinin bulunmasıyla ilgilidir. Amerika'nın merkezinde ve kuzeyindeki ülkelerde yeni altın ve gümüş cevherlerinin bulunması, Musevi tüccarların işlerini daha da kârlı ve zorunlu kılmıştır. Daha Amerika'nın keşfinin ilk gününden itibaren, Avrupa'nın ekonomik yaşamı üzerinde, çok güçlü bir baskı ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı da, Amerikan dünyasının oluşturulmasında¹⁴, modern gelişmenin bir etmeni haline gelecek muazzam miktardaki ithalatının gerçekleşmesinde, Museviler çok önemli işlevleri yerine getirmişlerdir.

Dünyanın bütün finans ve ticaret merkezlerine işadami işleviyle yayılmış olan Museviler, aralarında kurdukları yakın ve güvenilir ilişkileri sayesinde, çok kolay bir şekilde, ülkeden ülkeye mal ve para transferi¹⁵ yapabilmişlerdir. Modern ekonomik

14 "Denilebilir ki, Amerika kıtasının keşfedilmesi, Musevi'nin olağanüstü gayretlerine bağlı kalmıştır. Yeni Dünyanın miraslarına Musevilerin sahip çıktıkları, keşfine büyük katkıları sağladıkları, Columbus ve diğerlerinin Musevi yöneticiler tarafından yönlendirilmiş oldukları, yadsınılamayan gerçekler arasında öne çıkmaktadır. Keşiflere ve buluşlara sağladıkları destekle, haklı olarak, geçmişleriyle övünmekte olan Museviler, bilimsel ilerleme konusunda da önemli katkılarda bulunmuşlardır. Musevi bilgilerin bilimsel bilgileri içinde, yeni seyir tekniği özellikle mükemmel bir seviyeydi. Yetenekli ve deneyimli bir insan gücünü yetiştirmiş oldukları için, okyanusu bir boyuttan öteki boyuta geçebilecek seferleri düzenlemeleri imkânları dâhilindeydi. Salamanca üniversitesinde matematik ve astronomi profesörü olan Abraham Zacuto, 1473 yılında yayınladığı Almanac Perpetuum isimli eserinde, astronomi tablolarını ve diyagramlarını ayrıntısıyla tasarlamış bir haldeydi. Bu tablo ve diyagramları araştırmalarında temel olarak kullanan, bir diğer iki Musevi; Portekiz'in kralı II. John döneminde kraliyet astronomi ve fizik bilgini Jose Veruho ile Hıristiyan bilgilerle çok yakın işbirliğine girmiş olan ünlü matematikçi Moses; gök cisimlerinin yüksekliğini belirlemede kullanılan gözlem aracı olan usturlapı bulmakla, güneşin yüksekliğini ölçerek geminin ekvatorla olan mesafesini hesaplama tekniğini geliştirmişlerdir. Ayrıca, Jose Vecuho, eserini, Latince ve İspanyolcaya tercüme de etmişti. İlk iki yolculuğu göz önüne getirilecek olunursa, bilimsel buluşlar kadar parasal desteğin de ne kadar önemli olduğu tahmin edilebilir. Birinci yolculuğu sırasında, Columbus, Kral'ın konsülü olan Louis de Santangel'den borç almıştı. İkinci yolculuk ise, bütünüyle Musevilerin parasıyla gerçekleşmiştir. İspanya'dan 1492 yılında çıkarılışları sırasında, Museviler kendi parasal servetlerini ülkede bırakarak gitmeye zorlanmışlar, nakdi servetleri önemli ölçüde kraliyet maliyesi tarafından el konulmuştur. Krallığın Columbus'un seferlerine sağladığı parasal destek kaynağının, el konulan Musevi altınlarıyla gerçekleşmiştir. Ancak bundan daha da önemlisi, Columbus'un yol arkadaşları arasında pekçok Musevi bulunmaktaydı. Bunlar arasında Amerika topraklarına ayak basanlar arasında Louis de Torres de vardı. Musevi bilgilerin ve araştırmacıların araştırmaları sayesinde Columbus'un ana kıtaya seyahatinin olanaklı olduğunu söylenirse, Musevilerin yeteneklerini ve bilgeliklerini kesinlikle abartılmış olmaz. Columbus'a keşiflerin yolunu açan ve okyanusu geçmede hazırlıklı kılan bilimsel yenilikler ve buluşları mümkün kılan gerekli parasal destekler, büyük ölçüde Museviler tarafından sağlanmıştır." (Sombart 1911: 34)

15 "Museviler, dünyanın bir ucundan ötekine gidip gelebilen, neredeyse tek insan topluluğudur. Akdeniz limanları (İspanya'dan Mısır'a, Filistin'den Lübnan'a), Hıristiyan tüccarlara kapalıdır. Kara yollarında durum bundan da kötüdür. Musevi tüccarlar ise, bütün önemli kara ve deniz ticaret merkezlerinde mevcuttur: Cenova, Palermo, Kayravan, İskenderiye, Fustat (bugünkü Kahire), Kos, Aden, Ramla ve Sicilmose. Çok sayıda Musevi tüccar, gemilerle taşınan mallarına (tekstil ürünleri, kumaş boyaları, ilaç, parfüm, bakır, tunç, şeker, şurup, yağ, balmumu, şarap, kurutulmuş balık, altın ve gümüş paralar, elyazmaları; bunlara karşılık, silah ve köle ticaretine rastlanmaz) bizzat eşlik eder. Mallarını korumak için her türlü tedbiri alırlar. Bu yüzden paketleme ile kâğıt, kumaş ve düğüm konusunda uzmandırlar. Müşterileri, mallarını ithal eden başka Musevi tüccarlardır." (Attali 2014: 136)

yaşamın oluşturulması, Musevi tüccarların başarılı bir şekilde yerine getirdikleri; altın ve gümüş gibi çok kıymetli madenlerin elde edilmesiyle birlikte, bunların üretim sahasında kullanılması temeline dayanmaktadır. Ticari yetenekleriyle, asırlar boyu biriktirdikleri parasal servetleriyle ve dünyanın her bir köşesinde kurdukları giderek etkinleşen ticari ağlarıyla¹⁶ Museviler, merkantilist dönem içinde çok yüksek kazançları elde etmişlerdir. Ancak, örgütleyici tesirinin olduğu koloni yerleşimlerinde Musevilerin esas çabası, merkantilist dönem boyunca, özellikle de, Amerika sahasında olmuştur. Bütün sınırlarıyla Amerika, Musevilerin en önemli faaliyet alanı haline gelmiş olsa da dünya ticaret merkezlerinden kazandıkları muazzam servetleri Avrupa'da işletmiş olmaları, çok ilginçtir.

2.AVRUPALI MUSEVİLERİN SERMAYE BİRİKİME KATKILARI

Batı Avrupa'da bile 11. asra gelinceye kadar üretim gereksinimlerin karşılanması çabasıyla sınırlandırılmış olduğu için ekonomik sistemin temeli meta üretimi değil geçimin sağlanmasıydı. Tamamıyla idari ve askeri görevlerle donatılmış, Roma çağından kalma önemsiz kentler dışında nüfusun çoğunluğu köylerde yaşamaktaydı.

Neredeyse üretimin tamamı senyörlerin hâkimiyeti altındaki kırsal yörelerde yapıldığı için, tarımsal ürün ağırlıktaydı. Yöresel üretim her ihtiyacı karşılayamadığı için, dünyanın dört bir tarafına akrabalarıyla yayılmış ve birbirleriyle iletişimi hiç koparmamış olan Musevileri, önce Avrupa'nın gezgin tüccarı ve sonra da muazzam parasal servete sahip¹⁷ olan ve işleten finansörü haline getirmiştir. Üretim geçim

16 "Kapitalist sistemi şekillendirmede Musevileri bu kadar faal ve başarılı kılmış dış şartlar neler olabilirdi sorusuna bir cevap verebilmek için; kapitalizmin biçimlendiği 15. asırdan zamanımıza gelinceye kadar ki sürede Batı Avrupa'da ve Amerika'daki durumlarını incelemek yeterli olacaktır. Musevilerin dünyanın dört bir tarafına yayılmış olmaları, birinci derecede öneme sahip olan etkidir. İlk sürgün zamanından itibaren Museviler dağılmışlar, İspanya ve Portekiz'den sürüldükten sonra da dünyanın her yerine yeniden dağıldılar, Polonya'dan kitleler halinde ayrıldıkları zaman da dağıldılar. Son iki veya üç yüzyıl süresince yaptıkları her seyahatte adeta biz de vardık. Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere, Yakın Doğu, Uzak Batı, Hollanda, Avusturya ve Doğu Asya'ya nasıl yerleştiklerini ve buralarda nasıl faal olduklarını fark ettik. Dünyanın her yerine yayılan bu yerleşmelerin bir sonucu da, bir ve aynı ailenin evlatlarının dünyanın birbirinden çok uzak ekonomik yaşam merkezlerine yerleşip, buralarda dünya çapında üne sahip olan ve her yerde de sayısız şubeleri açmış olan şirketleri kurmuş olmalarıdır. Museviler, dünyanın öylesine farklı ve öylesine birbirinden uzak ticaret merkezlerine yayılıp yerleşmişlerdir ki, birbirine en uzak mekânlarda kalmış çok çeşitli ulusların birbirleriyle karşılıklı konuşmalarının ve bütün insanların genel olarak birbirleriyle yazışmalarının en güvenilir araçları haline gelmişlerdir. Dünyanın her yerine yerleşmiş ve yöre insanıyla da uyum içinde yaşamış olan Museviler, rasyonel ekonomik faaliyeti oluşturmak ve işletmek için kesinlikle varlıklarına ihtiyaç duyan, bütün bir yapıyı bir arada tutan ve kendi başına gerçek önemi anlaşılamayan sütunları ve kirişleri gibidir." (Sombart 1911: 119)

17 "Museviler çok uzunca bir zamandan beri lüks malların ticaretinde tekeli bir güce sahipti, gösteriş tüketimi de 17. ve 18. yüzyılların aristokratik moda dünyası için çok büyük bir önem taşımaktaydı. Museviler hangi türden mallarda uzmanlaşmışlardı? Bu mallar mücevherler, kıymetli taşlar ve özellikle de ipek üretimiydi. Değerli mallar piyasasına Museviler her zaman hâkim olduklarından, altın ve gümüş üzerine işlemeli mücevheratta öncüyüdüler. Yerleştikleri yerlerde özellikle de Brezilya'da İnciler ve taşlar bolca bulunduğu için, bunları fark eden Musevilerin uzmanlık sahasıydı. Doğunun ticaret merkezlerine de yerleşen ve buralardaki ipek üretimini geliştiren Museviler, modern ticaretin (iplik, tel, yün, çivi, lif vs gibi) ana maddelerini dünya piyasalarına getiren ilk tüccarlardı. Buğday, yün ipliği, keten vs gibi toprak ürünlerinin yanında damıtılmış içkilerin üretiminde tam bir uzmanlık kazanan Museviler; 18. asır boyunca özellikle tekstil üretimiyle, hızla gelişen kapitalist sanayinin ürünleriyle, uluslararası ticaretin öncü maddelerinden olan şeker ve tütün gibi koloni ürünleriyle çok yakından ilgilendiler. Ekonomik yaşamın gelişmesi üzerine Musevilerin muhtemelen en ayrıntılı ve en devrimci etkisi; yeni malların ticaretini üstlenmeleri, üretimden taşımacılaşma varana kadar eskilerini bırakarak bunların yerine yeni yöntemleri hazırlamış olmalarıdır. Bu konuyla ilgili olarak pamuktan ve yabancı yapımı pamuk mallardan, çivit gibi ürünlerden söz edebiliriz. Musevi ticaretinin bir başka büyük özelliği ki daha sonra tüm ticaret faaliyetinin peşinden gittiği bir model haline almıştır, buda ürünlerinin çok çeşitliliği ve çok nitelikliliğidir." (Sombart 1911: 22)

ekonomisi sınırlarında olduğundan aynı ekonomi bağımlılığında hâlâ kurtulamayan Avrupalıların ticarete oynadığı rol son derece önemsiz olduğu halde; çeşitli ihtiyaçların karşılanması için dışarıdan sürekli mal getiren Museviler, lüks tüketim mallarının ve son derece pahalı mücevherlerin satıcısı haline de gelmişlerdi. Tüccar olarak Museviler, dinlerini tüm iş ilişkilerine uyguladıkları¹⁸ gibi; rabbilerin işlerinde edindikleri bilgi ve deneyimi dinlerine aktarmış da olabiliyorlardı. Zira Tevrat tefsircisi ve Talmud yazarı olan rabbiler, aynı zamanda parayı işleten kimselerdi. Elbette Avrupa'ya getirdikleri ithal malları yurtiçi üretimle elde edildiği için, Museviler, ister-istemez bu bölgelerin imalat sektörüyle de yakından ilgilenmek zorunda kaldılar. Böylece Museviler gelmeden önce geçim ekonomisi muhakemesiyle üretilen İngiltere'nin yünleri, Flanders'in kumaşları, Venedik'in tuzu ve Dinant'dan çıkarılan bakır; Musevilerin gezgin tüccarlığının da etkisiyle, birer üretim değeri haline alarak ülkeler arası ticaretin temel maddesi özelliğine kavuşmuştur. İhtiyaç fazlası ürünlerin ticaret malları olarak değer kazanmasını sağlayan Museviler, kolonilerde üretim fazlası ürünlerle ilgili imalat sektörünün kurulmasına öncülük etmelerine ve buralarda üretimi verimli¹⁹ kılmalarına rağmen; Avrupa'da imalat ve sanayi sahalarında çalışmalarına izin verilmemiş, mesleki faaliyette bulunmaları pek mümkün olmamıştır.

Tarimsal işlerden de uzak tutulan Musevilere faiz karşılığı borç vermekten veya parayı işletmekten başka²⁰ bir seçenek de kalmamıştır.

Geçim ekonomisi sınırlarında gerçekleşen üretime dayanan ticaretten sağlanan kârların son derece düşük olması ve fiyatların da geleneksel olarak belirlenmesi²¹

18 “Musevi tüccarların, Talmud kanunlarına göre düzenlenen sözleşmeleri ile alacakları ihtimamla muhafaza edilir. Poliçeleri ve kredi mektupları, korsanların anlamaması için İbranice yazılır. Anlaşmazlıklar, hahamlardan oluşan mahkemeler tarafından, geçiş yapılan ülkenin kanunlarına göre değil, Musevi kanunlarına göre çözülür. Göçebe olan hukuk, tüccarlarla birlikte seyahat eder. Musevi tüccarlar, Doğu (çok az Arap Latince bilir) ile Batı (çok az Hıristiyan Arapça konuşur) arasındaki dil engelini yıkar. İşlemlerin tek tip haline gelmesini sağlarlar; fikirleri taşırlar, belgeleri (Yunanca olanları Arapçaya Arapça olanları Latinceye) çevirirler. Hindu rakam sistemini Arap dünyasına tanıtan Musevi bir tüccar, Arap rakam sistemini Hıristiyan dünyasına tanıtan ise yine Musevi bir tüccar olmuştur. Daha başka yenilikler, aynı şekilde, bir dünyadan ötekine geçiş yapmıştır.” (Attali 2014: 139)

19 “Şeker endüstrisi kendi kendisini devam ettirecek durumda bile değildi. Üretilen şekerin kalitesi o kadar bozdu ki, bu fiyatla İngiltere'ye taşımının maliyetini bile karşılayamaz bir durumdaydı. Brezilya'dan sürülen Hollandalı Museviler rafine sürecini getirerek şekeri kurutma ve billürleştirme sanatını öğretince, şeker üretimi fark edilir bir artış gösterdi. Böylece Musevilerin yerleştiği Barbados'da şeker üretimi ve ihracatı muazzam miktarda artmış, 1676 yılında her biri 180 ton şeker taşıyan 400 gemi İngiltere'ye gidiyordu.” (Sombart 1911: 28)

20 “Asırlar boyu, Museviler, borçlanma işlerinde özel bir maharet edinerken, bunları yararlı kıldılar ve çok rağbet edilen bir uğraşı haline getirdiler. Fakat bütün bunlar, toplumdaki kalmış kimselere ait kapitalizmde; batıda yaratılan rasyonel kapitalizm gibi değildi. Geniş iş adamı kesimiyle, modern ekonomik durumun yaratıcıları arasında Musevi'ye çok ender olarak rastlandığından; girişimci tipi tamamıyla Hıristiyandır, sadece Hıristiyanlığın sahası dâhilinde idrak olunabilir. Tam tersine, Musevi imalatçılar, modern bir fenomendir. Başka bir sebep yoksa meslek oluşumlarının dışında kalmaları nedeniyle, Musevilerin rasyonel kapitalizmin oluşumunda paylarının olması olanaksızdır.” (Weber 1950: 361)

21 “Ortaçağı karakterize eden bütün sınırlamalar, kişisel çıkar duygusuna karşı olarak yapılmıştır. Üreticiler ile tüccarlar, adil ücreti almışlar ve adil kârları elde etmişlerdir. Adil olanı ve ihtiyaca göre zorunlu olan miktarı, daima, örf ve adetler belirlemiştir. Ortaçağ Avrupa'sının görüşü de bu olmuştur. Bu nedenle, kâr sağlamak ve kazanç peşinde koşmak, Ortaçağ süresince insanların büyük çoğunluğu tarafından uygunsuz ve din karşıtı bir eğilim olarak görülmüştür. Hangi sahada olursa olsun her eylemde, tanrının iradesi gözetilmeliydi. Kazanç peşinde koşmanın, zıt kutupta yer alan başka bir tanrıya yani para tanrısı Mammon'a tapmak demek olduğunu söylemeye hiç gerek yoktur. Üretici ve tüketici, sadece, kendi ihtiyaçlarına karşılamaya yetecek kazanç sağlamalıydı. Bundan dolayı rekabet, kesinlikle ihtimal dışıydı.” (Sombart 1911: 87)

nedeniyle, fakat temelde doğrudan marxist kurama²² karşı çıkmak güdüsüyle; Avrupa’da modern kapitalizmi ortaya çıkaran sermaye birikiminin veya parasal servetin, Ortaçağ ticaretinden elde edilmediğini belirten Sombart’a göre Avrupa’ya akan muazzam parasal servet, lüks tüketim mallarının satışından ve özellikle de para ticaretinden²³ kaynaklanmıştır.

Böylece kapitalist birikiminin²⁴ çalışan ve üreten kitlelerin sömürülmesine dayanmadığını, dolayısıyla muazzam servetlerin fakirleşme süreci üzerine kurulmadığını açıkça ifade etmese de tarihsel belgelerle kanıtlama yoluna giden Sombart; sömürü yoluyla kârların arttırılması olasılığını ve yoğun fakirleştirme sürecine dayanan mülksüzleştirme teorisini gerçekçi bulmamaktadır. Düşük fiyatlardan ve küçük kâr oranlarından yüksek kazançlar sağlama²⁵ konusunda yetenekli gördüğü Musevilerin, sade yaşamları ve tutumluluklarıyla fiyatları düşürme eğiliminde istekli

22 “Üretim tarzı sermaye tarafından dokunulmamış ve ondan bağımsız kaldı: tüccar da değişik üretim bölgeleri arasındaki fiyat farklarından kazanç sağlamak üzere loncalar veya köylüler tarafından üretilen malları bir yerden başka yere nakleden adamdı. Ne var ki, daha sonraları, ticaret sermayesi, bu üretim tarzı üzerine yapılmaya başladı: amacı kısmen onu daha etkili biçimde sömürmek (doğrudan üreticilerin koşullarını kötüleştirmek ve eski üretim tarzı temelinde bunların artık emeğini emmek) kısmen de daha büyük kazanç için ve daha geniş pazarlar uğruna bu üretim tarzını dönüştürmekti. Bu gelişmenin iki ana yol izlediğini ileri sürüyor Marx: Bunlardan ilkinine göre, gerçekten devrimci yol, bizzat üreticilerin bir kesimi sermaye biriktirdiler ve ticarete atıldılar ve zaman akışı içinde loncaların zanaatlara koydukları kısıtlamaların dışında, kapitalist bir temelde üretimi örgütlemeye başladılar. İkinci yola göre ise, mevcut tüccar sınıfının bir kesimi üretimi doğrudan ele geçirmeye başladı; bu suretle tarihsel olarak bir geçiş tarzı işlevi gördü, fakat sonunda gerçek bir üretim tarzına engel haline geldi ve kapitalist üretim tarzının gelişimiyle geriledi.” (Dobb 1992: 112)

23 “Kapitalist toplum, ancak sermayelerin birikimi sonucu olarak doğmuştur. Bu durumda karşılığı aranacak ilk soru, bu birikimin modern çağların ilk döneminde neden, nasıl oluştuğudur. W. Sombart, sözü edilen birikimi Ortaçağdaki şekilde ticaretin sağlayamayacağı kanısındadır. Yazar, ticari kârların zayıflığı konusunda bazı belgeler toplamıştır. Şehir içi ticaret, şehirlerarası ticaret, milletler arası ticaret ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Şehir ticareti bile, büyük servet birikimlerinin önemli nedenlerinden birisidir. Örneğin Belçika, Hollanda ve İtalya şehirlerindeki yün kumaş ticareti buralardaki büyük zenginliklerin oluşumunda önemli etkenlerdendir. Ayrıca bu dönemde ticaret alanında uzmanlaşma gelişmemiş olduğu için, emtia ticaretini yapanlar para ticaretini de birlikte yürütmüşlerdir. Para ticaretiyle uğraşmalar, servet birikiminde hızlandırıcı etken olmuştur. Örneğin kuyumcular faizle borç vermekte ve banker hizmetleri de yapmaktaydılar.” (See 1972: 25)

24 “Büyük ölçekli kapitalist girişimlerin başlatılabilmesi ve kapitalizmin bir üretim biçimi olarak sahneye hâkim olabilmesi için, ilkin sermayenin bir kapitalist sınıfının elinde birikmiş olması gerektiği, çoğu kişiye, üzerinde fazla durmak gerekemeyecek kadar açık görülebilir. Endüstri kapitalizminin tam olgunlaşmasının, servet tasarruf sanatlerinin burjuva sınıfın eline sadece devredilmesini değil, fakat servet mülkiyetinin çok daha az sayıda elde yoğunlaşmasını gerektirmesi için nedenler olduğudur. Bir sınıfın, mal varlığını arttırmada izleyebileceği çeşitli yollar iki ana kategoriye indirgenebilir: Birincisi, bu sınıf doğrudan tüketim veya zevk araçları karşılığında, daha önceki sahiplerinden mülkiyet satın alabilir. Ancak ikinci bir yol daha var: çifte mübadele işlemi vasıtasıyla burjuvazi, toplumun toplam zenginliğinin daha büyük bir kesimini eline geçirecektir. Bu ikinci yoğunlaşma biçiminin temel özelliği, sonuncu mülkiyetin sermaye değerindeki bir artışa dayanması, eldeki gelire veya gelirden yapılan tasarrufa dayanmasıdır. Yoğunlaşma süreci, daha önceki mal sahiplerinin fiili bir mülksüzleştirilmesine ve önemli bir mülksüzler sınıfının yaratılmasına neden olacak kadar ileri gidene dek ortaya çıkmazdı. İlk birikim aşaması, mevcut mülkiyetin yoğunlaşması ve bununla eş zamanlı olarak mülksüzleştirme; ikinci aşamaya elverişli koşulların yaratılması için, temel bir mekanizma idi.” (Dobb 1992: 160)

25 “Hiçbir şeyi önemsemeksizin, kapitalizmi, kâr elde etme maksadına içsel olarak yönelmiş bir eğilim olarak tanımlamıştım; işte tam bu noktada kapitalizmin bu kökenini derhal fark edebiliriz. Ancak, Musevilerin düşük fiyatlardan yüksek kazançlar sağladıkları yöntemleri henüz açıklamış değiliz. İlk yöntem, rakiplerinin gösteriş indirimlerinin karşısında kaliteyi yükseltme gayreti içindeki Museviler gerçek anlamda ve kesin olarak fiyatları düşürmekteydiler. Fiyatların düşmesini sağlayan bu yöntemlerin hepsi, toplam üretim maliyetini azaltmasına yol açan yeniliklerle ilgiliydi. Üretici veya satıcı olarak Musevi, kendi kişisel kâr payı çok az bile olsa hoşnut oluyor, ücretlerin düşmesi veya imalat ile dağıtım süreçlerinin etkinleştirilmesi yoluyla gerçek üretim harcamalarının azaltılmasını hedefliyordu. Malların maliyetlerini azaltarak fiyatları düşürme tarzının ilk defa Museviler tarafından uygulanmasıyla ve bu yöntemin sürekli geliştirilmesiyle ilgili, sahip olduğumuz kayıtlarda bolca örneklerine rastlamaktayız. Hıristiyan tüccarlardan daha az bir kârla yetindikleri için, Museviler çok daha ucuza satabilmekteydi. Dürüstlüğüyle olduğu kadar tutumluluk ahlaki ve sade yaşamıyla da Musevi, halkın minnettarlığına sahipti.” (Sombart 1911: 106)

ve dayanıklı olduklarını vurgulayan Sombart; dürüst ve dakik olmalarıyla iş yaptıkları herkese güven verdiklerini, halkın takdirini kazandıkları için de düşük kârla çok satış yaparak²⁶ sürümden kazandıklarını belirtmiştir.

Üretim maliyetlerini düşürerek ve kaliteyi de yükselterek sermaye birikimine yol açan ticaretin öncüsü olan Musevilerin, ucuza mal satan birer tüccar olarak, dürüstlüğüyle ve herkese dostça yaklaşımıyla alışverişte hiç kimseyi kesinlikle aldatmamalarına rağmen, mallarıyla mülkleri yağmalanmış ve ekonomik faaliyette bulunmalarına yasak getirilmiştir²⁷. Avrupa’da Musevilere karşı beslenen bu husumetin²⁸ nedeni dinsel olduğu kadar ekonomiktir.

Özellikle altın ve gümüş gibi taşınabilir servetlerini bir ülkeden başka bir ülkeye aktarmak konusunda büyük deneyimler ve maharetler edinmiş olan Museviler, kilise tarafından her çeşit fazladan ödemenin tefecilik olarak görülerek yasak getirilmesiyle birlikte, tam bir finansman darlığı içine düşen kralların ve diğer idari birimlerin koruması altına girerek²⁹, bankerlik işini üstlenmiş ve borsanın

26 “Sattıkları ürünlerde Hıristiyan rakiplerine kıyasla birim fiyatların çok düşük olmasına rağmen, Musevilerin muazzam meblağlarda kazançları elde etmelerinin, keşfettikleri düşük kâr oranıyla sürümden kazanma yönteminden kaynaklandığını, belgeleriyle kanıtlayan ve yüksek düzeye de idrak gücü olan araştırmacılar vardır. Düşük birim fiyatla çok az kârata razı oluyorlardı ama çok fazla miktarda mal satarak sürümden kazanıyorlardı. 19. asrın başlangıcına gelinceye kadar, düşük birim fiyatla çok miktarda satış yaparak sürümden kazanma yöntemine, artık Musevi usulü denilmekteydi. Küçük küçük kârların bir araya gelip yığılmasıyla veya sermayenin çok kısa sürede geri dönüş yapmasıyla sağlanan kazançlar; elbette, yüksek fiyatlı ve büyük kâr oranlı fakat az miktardaki satışlardan veya sermayenin uzun sürede geri dönmelerinden sağlanan kazançlardan çok daha fazla olacaktır. Bunda anlaşılacak bir taraf yoktur. Artık günümüzde sıkça başvurulan bir yöntemdir. Küçük kârlar düşük fiyatlar demektir, düşük fiyatlar ise çok satış yani hızlı sermaye devri ve çok yüksek kazançlar demektir.” (Sombart 1911: 108)

27 “Papalık fermarı Sicut Judacis’te Papa III. Innocentius, kendisinden önce gelen birçok Papa gibi Hıristiyanlara, Musevilerin mallarını gasp etmelerini, Musevi bayramlarına engel olmalarını, Musevilere bazı işler yaptırılmalarını veya para çalmak amacıyla Musevilerin ölümlerini mezarlarından çıkarmalarını yasaklar. Avrupa’daki Museviler, kendilerini biraz olsun koruyabilmek için borç sözleşmelerinin yazılı olarak yapılmasını âdet haline getirmeye çalışır. IX. Louis, yeniden, Musevilerin toprak sahibi olmalarını, mallarını miras yoluyla devretmelerini ve faizle borç vermelerini yasaklar. Fransa kralı gibi İngiltere kralı da, Musevilerin zanaatkar olmalarına izin verirse de, loncalara girmelerine izin vermez. Bu da, Fransa’da olduğu gibi burada da, Musevilere geçimlerini sağlamak için borç vermek dışında başka bir seçenek bırakmaz. Musevi ikrazatçı asmak için bu, bulunmaz bir fırsattır. 1278’de, 680 Musevi ikrazatçı tutuklanır ve Londra Kale’sinde asılır. 1280’de, 293 Musevi ikrazatçı aynı şekilde öldürülür. İspanyol Museviler, Avrupa’nın geri kalan yerlerinde Musevilerin başına gelenlerin onların da başına geleceğini anlar. Panik başlar. Musevilerin ne altın ne de para götürmeye hakları vardır. Ellerinde ne varsa haraç mezat satmak, yolculuk için fahiş ücretler ödemek zorundadırlar. İktidar tarafından hareketi denetlemekle görevlendirilen Engizisyon, Musevileri bir an evvel gitmeye zorlarken, din değiştirmelerini engeller.” (Attali 2014: 171)

28 “Musevilere karşı bu düşmanlık, borçlunun alacaklısına karşı olan nefretinden kaynaklanmaktadır. Bazı halkın bazen de kralın kını, Musevilere yönelmektedir. Museviler, mali işlemlere sarraf ve kreditor olarak başlamışlardır. 10. ve 11. yüzyılda birçok ülkede Museviler, başlıca kreditorlardır. Alt kademe de yer alanlar ise, rehincilik ve eskicilik yapmaktadırlar. Orta tabaka Museviler, çiftçi ve küçük toprak sahiplerine borç vermek; en tepedekiler ise, örneğin Hıristiyanlaşmış bir Musevi, papalık bankerisi olmuş ve kurduğu sülalenin içinde bir papa ile Sicilya kralının karısı da yer almıştır. Polonya’da Museviler, darphane ustasıdır ve sikkeler İbrance ibareler içermektedir. Hıristiyanlığın faiz yasağı onlara uygulanmadığından ötürü, mali işlemlere girişebilmektedirler. Fakat bu faaliyetler, borçluların, özellikle de küçük çiftçi ve toprak sahiplerinin nefretini çekmektedir. Çünkü sonunda, toprakları veya malları satılmaktadır. Kârları ise krallar açısından kredi veya yüksek vergi kaynağı olarak görülmekte ve bu nedenle de onları özel bir şekilde korumaktadırlar.” (Heaton 2005: 169)

29 “Kuzeyli Hıristiyanların İtalyan bankerlerine verdiği isimle Lombardlara karşı Musevi finansörlerin kesin üstünlüğü; Hıristiyan olmadıkları için kilisenin meşrulaştırılmış yargılama hakkının ve denetim gücünün dışında kalmalarından kaynaklanıyor, kilisenin borçlanmadan alınan faizi yasaklayan inanç bildirileri doğrudan ve sadece Hıristiyanlara hitap etmesine dayanıyordu. Lombardlarla aralarında kıyasıya bir rekabet olsa da, tüccarlıktan toplanmış likit servetiyle hemen her Musevi, Avrupa’da bankerlik işine girmişti. Kilise tefeciliğe karşı şiddetli bir mücadele içine girince, Museviler, baronların ve kralların kendilerini korudukları ölçüde varlıklarını devam ettirebilmişlerdir. Böylece kilise ve engizisyonun hışmı karşısında, faiz karşılığı borç para verme işlerinde dünyevi idarecileri kendi sessiz ortakları haline getiren Museviler; bu sayede, çeşitli düzenli vergilerin toplanması ihalesini almışlar, madenlerin işletilmesi gibi

kurulmasına³⁰ öncülük etmişlerdir. Kilise husumetinin karşısına dünyevi idarecilerinin koruması ve teşvikiyle finansman işinde giderek daha fazla uzmanlık kazanan Museviler; bankacı aileleriyle özellikle de Rothschild³¹ şirketleriyle, dünyanın hemen her önemli merkezinde bankerlik faaliyetini üstlenmişlerdir. Kraliyet hazinedarı ve faizcilik işlerinden Avrupa’da muazzam servetler edinen Museviler, İngiltere ve Fransa’yla birlikte Almanya ve İtalya’daki para ve mal hareketlerine büyük ölçüde hâkim olmuşlardır. Piyasaya tahvil veya hisse senedi sürerek küçük tasarrufları güvenilir büyük şirketlerde bir araya getirme düşüncesi, yani menkul kıymetlerin yaratılarak sermayenin biriktirilmesi³² gayesi, kesinlikle Musevilere aittir. Böylece ekonomik ilişkilerin dışında tutulan ve çok büyük rakamlara küçük tasarruflar yatırımlara dönüşmüş, hisse senetleri yoluyla halkın şirketlere katılımı sağlanmıştır. Şirketler açısından, doğrudan bankerlere bağlanmak yerine borsada hisse senedi ve tahvil satarak paranın toplanması, çok daha uygun olmuştur. Borsa aracılığıyla küçük büyük tüm parasal kaynakların bir yerde toplanarak şirketlere geçtiği anda sermayeye

---

olağanüstü büyüklükteki işleri üstlenmişlerdir. Rönesans’ın İtalyalı Musevileri, İtalyan diline ve hümanist kültürüne çok kısa bir sürede uyum sağlamış, Rönesans bankerleri halini alarak üst sınıf oluşturmuşlardır. 17. ve 18. asırlarda Hollanda ve İngiltere’ye yerleşen Museviler, modern finansmancılığın dünyadaki öncüsü haline gelmiş, dünyanın genişleyen ekonomilerinin en dinamik teşebbüslerini kurmuşlardır.” (Seltzer 1980; 356)

- 30 “Hisse senetleri spekülasyonunun ilk defa nerede ve ne zaman ortaya çıktığını belirlemek son derece zordur. Bazı araştırmacılar, İtalyan kentlerinin 15. yüzyılı kadar çok erken bir tarihte hisse senedi ve tahvil gibi türden alışverişler için örnek oluşturduğunu öne sürmüşlerdir. Yine de bu bilgi kanıtlanmış değildir. Modern spekülasyonun 15. yüzyıl İtalya’sında değil de 17. yüzyıl Amsterdam’ında başladığını öne sürerek, çok daha gerçekçi bir fikir öne sürmüş oluru. Hollanda Doğu Hint Şirketine ait hisse senetlerinin, hisse senedi alışverişine neden olduğu kesin gibidir. Sadece sekiz yıllık bir süre içinde hisse senedi alışverişleri pervasızca o denli bir yaygınlık kazanmıştır ki, kıymetli kâğıt vurguncululuğuna engel olmak isteyen yöneticiler bile borsayı şer odağı olarak nitelendirmişti. Musevilerin Londra borsasındaki kesin üstünlüğü, muhtemelen, Amsterdam’ın durumundan çok daha fazla belirgindir. 17. yüzyılın sonlarına doğru Londra hisse senedi piyasasında artan Musevi faaliyetlerinin gerisinde, bu dönem boyunca İngiltere’ye yerleşmeye başlamış Amsterdam Musevilerinin çabalarına rastlamamak mümkün değildir.” (Sombart 1911: 64)
- 31 “Altın madenciliği dönemi boyunca Museviler, Kaliforniya-Doğu Eyaletleri-Avrupa arasında aracılık yapmaktaydılar. O günlerde iş anlaşmaları Rothschild’lerin aracılık işlerini yürüten Benjamin Davidson gibi Museviler tarafından yürütülmekteydi. Bunalmın 1745 yılında Sampson Gideon (1699-1762) hükümete 1.700.000 poundluk bir borçla destek verdi. Gideon ölünce bu destek, 19. yüzyılın başlarında finansman liderliğine kavuşan Rothschildlar tarafından devam ettirildi. Hisse senedi piyasasının 1800 ile 1850 yılları arasındaki genişlemesi, aynı zamanda, Rothschild ailesinin ve uzantılarının büyümesi demektir. Rothschild ismi, bir firmadan çok daha fazla şeyleri ifade etmekte, borsa üzerindeki bir bütün olarak Musevi etkisini yansıtmaktadır. 19. yüzyılın ortalarına doğru söylenmiş olan: Avrupa’da bir tek güç vardır bu da düzenlerce banka sahibi olan Rothschildların parasıdır, dürüst tüccarların ve işçilerin tamamı Rothschildların askerleridir, spekülasyonlar ise Rothschildların kılıcıdır, sözü sadece gerçeği yansıtmaktadır.” (Sombart 1911: 73)
- 32 “Spekülatif bankalarıyla kapitalist gelişme, o dönemde hemen her sahasıyla zirvesine ulaştı. Bankalar ve borsalar, ekonomik hayatın ticarileşmesi sürecini çıkabileceği düzeyin en son noktasına kadar gitmeye mecbur ettiler. Borsanın çokukları olan spekülatif bankalar, şirketlerin tahvil ve hisse senedi satışlarını zirveye çıkararak adeta çiçek açtılar. Kıymetli evraklar ticareti, hayali bile edilemeyecek derecede yüksek oranlarda genişledi. Hisse senedi ve tahvil satışları öylesine tavan yaptı ki, kıymetli evrak alışverişinde büyük spekülatif kazançlar elde eden bankaların artık kendi olağan işlerini bir kenara bırakıp borsanın yerini alacağı bile söylenir olmuştu. Bu sözde gerçeklik payının olduğuna hiç kuşku yoksa da, bankalar kendi işlerine günümüze gelinceye kadar devam etmişlerdir. Borsanın açık piyasa olmayı bırakıp bankalar tarafından ele geçirilmesi de muhtemeldir, ne var ki, ekonomik bir örgütlenme olarak sahasında sürekli güçlenerek bu güne kadar gelmesini bilmiştir. Bankaların olduğu kadar borsanın da muazzam gelişmesinde, sanayinin ticarileşmesinde öncü rol, Musevilerin olmuştur. Şahıs sermayeli olmak yerine giderek hisse senetli şirketler haline gelen bankaların, diğer şirketlere ait hisse senedi ve tahvilatlarının alışveriş şeklineki borsa faaliyetlerinde de bulunmaları, ekonomik hayatın her kesitinin kontrol altına alınması mecburiyetini beraberinde getirmiştir. Gerçekten, sanayi sahasındaki bütün girişimler, artık finans gücü tarafından belirlenmekte, bankalarda veya bankerlerin bürolarında karara bağlanmaktadır. Benzer şekilde, malların dağılımı giderek daha fazla finansal bir sorun haline gelmekte, büyük endüstriler sanayi konularıyla ilgilendikleri kadar finansman işleriyle de meşgul olmaktadır.” (Sombart 1911: 79)

dönüşmesiyle³³, piyasaya menkul kıymetleri sürerek karşılığında borç alınmasıyla, sadece üreten ve ticaret yapan firmalar değil bankalar da kurulmuştur. Sombart'a göre, borsa işlerini de yapan bankacılığın güçlenmesiyle gerçekleşen ve kapitalist sanayinin kurulmasını sağlayan sermaye birikimi, Musevilerin gelişmesine katkı sunduğu modern banka ve borsa faaliyetleri sayesinde hız kazandığı gibi; ekonomik hayatın ticarileşmesinde, sanayilerin kurulup işletilmesinde de Musevilerin çok önemli rolleri olmuştur. Halkın toprağa gömüp sakladığı küçük birikimlerini, tahvil ve hisse senedi yoluyla şirketlere aktaran borsa ve banka sayesinde, Almanya'da bütün ülkeye yayılan yüksek sermayeli elektrik sanayi kurulmuş; elektrikle işleyen örneğin elektrikli tramvay gibi yan sanayilerin kısa sürede kurulup gelişmesiyle, sermaye birikimi hemen her üretim sahasında gerçekleşir olmuştur. Modern kapitalizmin bilime dayalı teknik gelişmesinde olduğu kadar sermaye birikimi üzerine kurulan üretim artışında da, Avrupa'nın hemen hemen her diyarında, Museviler öncü rolünü³⁴ oynamıştır. Gettolarda yaşamaya mecbur edilen ve her geçen gün de hayat koşulları ağırlaştırılan³⁵ Musevilerin, mesleki faaliyette bulunmasının yasaklanması bile, kazanç getiren işlerinde önemli yenilikleri çıkarmalarına³⁶ engel olamamıştır.

33 "İlk kurulduğu andan itibaren borsanın sloganı, talep yaratmak ilkesiydi. Talep yaratmak denilince de, Rothschildların daha ilk başlangıçta kendilerini adadıkları, sistematik hale getirilen alışverişlerin sürekliliği fiyatlarda uygun değişikliklerin yaratılması akla geliyordu. Şirketlere borç vererek para aktarma çabası, menkul kıymetlerin yaratılması aracılığıyla kâr sağlama işidir. Tasarrufların tahvil veya hisse senetlerinin satışı yoluyla şirketlere aktarılması işi, aşırı derecede büyük bir kapitalist gücü temsil etmesi nedeniyle, büyük öneme sahiptir. Bundan dolayı hisse senetleri ile tahviller, paraya muhtaç olan ve kredi almaya bağımlı bir hale gelenlerin ihtiyaçları nedeniyle değil de, para düşkünlüğünden tamamıyla bağımsız bir içerikteki kapitalist birikimin bir tarzı olarak var olmuşlardır. Yapay olarak da olsa büyük talepler yaratma çabası, şirket teşvikini olduğu kadar ipotek işlemlerini de yaygınlaştırmıştır. Şirket teşviki ise, açıkça hisse senedi ve tahvil çıkaran ve bu kıymetli kâğıtları halka sunan güçlü firmalar tarafından gerçekleştirilir. Talep yaratan güdülük gücün etkisiyle, art arda tüm ekonomik faaliyetler gerçekleşmektedir. Kıymetli evraklar tarzındaki işleri ilk başlatanların Museviler olduğundan emin olamazsak bile, bu gelişmeye katkıda buldukları kesindir. Bu konuda ilk ışık kaynağı, bir kere daha, Rothschild'ların etkinliğidir. Şirket teşvikiyle gerçekleşen 1800'lü yıllarda ortaya çıkan demiryolu patlaması, Rothschildlar ve (d' Eicchals, the Foulds vs gibi) diğer Musevi ailelerin bu sahaya girmesiyle gerçekleşti." (Sombart 1911: 104)

34 "Modern kapitalizm, tüm ekonomik süreçlerin teknik ve ticari yönleri olarak farklılaştığı anda, Museviler her iki gelişmeye de faal olarak katılmışlardır. Maliyeti düşürücü etkisi nedeniyle teknik ilerlemeler, en az ticaret kadar Musevi'nin ilgisini çekmiştir. Nitekim erken kapitalizm döneminde Museviler, şu veya bu endüstride ilk girişimciler arasında yer almıştır. Museviler, Mecklenberg, Avusturya'da tütün sanayini kurmuşlar; Bohemya, Polonya'da viski damıtma fabrikalarını açmış; Fransa ve Avusturya gibi ülkelerin deri imalatçılığına hâkim olmuş; Prusya, İtalya ve Avusturya'da modern ipek üretimini başlatmış; Hamburg'da kadın çorabı üretimini ele geçirmiş, Fürth'de mercekler ile cam sektörünü kurmuş, Fransa'da nişasta ve Moravya'da pamuk üretiminde öncü sanayi haline gelmiştir. Avrupa'nın hemen her köşesinde de fakir Museviler terzilik ve kunduracılık mesleğinin mahir ustaları olarak övülmüştür. Kaliteyi ve maliyeti belirleyen teknik özellikler, artık her durumda kazanca tesir eden, kendi başına bir alt daldır. Bundan dolayı deri sanayinde sermayesini oluşturmuş olan varlıklı bir Musevi'nin, alkollü içkiler ve sülfürik asit üretiminde, bundan sonra da demir işletmeciliğinde karar kılmasında şaşılacak bir taraf yoktur." (Sombart 1911: 80)

35 "1516'da beş bin Venedikli Musevi, küçük mahallelerden birinde üst üste yaşamaya zorlanır. Burası Getto adını alır. Aksi takdirde bütün mallarını kaybedeceklerdir. Hiçbir Musevi, Hristiyanlarla yemek yiyemez ve içki içemez, sohbet edemez. Hristiyanları işe alamaz. Hiçbir Musevi pahalı kumaş kullanamaz. Museviler, ayaklarına kadar uzanan uzun bir paltó giyecekler, altın işlemesi olmayan başlık takacaklardır. Hiçbir Musevi, sakalını ve saçını kesemez. Hiçbir şehirde, Museviler, ilaç tüccarı, savcı, vergi tahsildarı, sarraf, eczacı, hekim, veteriner, kasap, tabakhane işçisi, demirci, marangoz, döküm ustası, kumaş, ayakkabı, kadın elbisesi üreticisi olarak çalışamaz. Hristiyanlara kıyafet dikemez, katır güdemez, mal taşımacılığı yapamaz. Bu kararı ihlal eden bir Musevi'yi ihbar eden herkes, hüküm giymesini sağladığı Musevi'ye verilen para cezasının üçte birini almaya hak kazanacaktır." (Attali 2014: 195)

36 Bakınız: Attali 2014: 192-193

3.AVRUPA İKTİSAT TARİHİ KAPSAMINDA SOMBART TEZİNİN GEÇERLİLİĞİ

Hıristiyanlığa bağlanmış olsalar da takip altında kalan, örneğin domuz yememek veya sarımsağı çok yemek gibi alışkanlıkları için bile Engizisyonun insafsız sorgulamasına uğrayan ve hemen her keresinde de ölümle sonuçlanan şeffaksiz cezalarına çarpıtılan Avrupalı Museviler³⁷; pekçok kere, sahip oldukları koloni işletmelerini bir fermanla Hıristiyanlara bedelsiz olarak devretmişler, mülklerini ve kişisel tüm servetlerini bir anda kaybetmişlerdir. İktisat tarihçilerinin çoğu, Sombart'ın öne sürdüğü kapsamda olmasa da, Avrupa'nın hemen her ekonomik merkezinde rasyonel ekonomik etkinliğin başlatıcılarının içinde Musevilerin de olduğunu ve önemli işlevler üstlendiğini inkar etmemiş dahi olsalar, Musevilerden devraldıkları ticarethaneleri ve plantasyonları aynen Musevi gibi işleten Hıristiyanların eski Hıristiyanlardan olmadıklarını, Musevilerin açtığı rasyonel ekonomik yoldan yeni Hıristiyanların ilerlediğini³⁸ belirtmişlerdir. Plantasyonların rasyonel olarak işletilmesinden faizli borçlanmalara varıncaya kadar kapitalist ekonomik faaliyetlerde Musevilere Protestan göçmenlerin de katıldığını³⁹ belirten Braudel, Sombart'ın Amsterdam görüşünü biraz aşırı bulmuş, Amsterdam'ın yükselişinde Museviler kadar kapitalist zihniyeti benimseyen başka kimselerin⁴⁰ üstlendiği çabaları dikkate almıştır. Avrupa'da 1500'lü yıllarda bile örneklerine rastlanılan diğer bankalar gibi 1609

37 Bakınız: Attali 2014: 164-176

38 “Batı Avrupa ticari ve mali sınıfını geliştirdikçe, Museviler tablonun arkasına veya dışına düşmüşlerdir. Ortaçağın başlarında, Museviler kara ve deniz yolları üzerinde Doğu ve Batı arasında mekik dokuyorlardı, fakat Akdeniz'de erkenden büyüyen İtalyan rekabeti karşısında kalmışlar ve 12. yüzyıldan itibaren Cenova ticaretinde eski Suriyeli tüccar ailelerinin adlarına rastlanmaz olmuştur. Bu arada Kiev'den gelip Orta Avrupa'dan geçen karayolu, deniz yoluyla taşıma maliyetlerinin daha düşük olması ve Güney Rusya'nın işgali nedeniyle kapanmıştır. Artık Orta Avrupa, Doğu ürünleri talebini Venedik ve Cenova'dan karşılamaktadır. Diğer yandan, faiz yasağından kaçış yollarını bulan kimseler de, Musevilerin iş alanına girmektedirler. İtalyan ve Alman tüccar ve kreditorlerinin ilerledikleri her yerde, Museviler sonunda savunmaya çekilmişler ve ticaret alanında sağlam olmamaları nedeniyle alanı terk etmek zorunda kalmışlardır.” (Heaton 2005: 169-170)

39 “Birleşik Eyaletler endüstrisi 17. yüzyılın sonunda, Nantes fermanının kaldırılmasından sonra (1685) kitlesel bir şekilde gelen Fransız Protestanlarının yardımıyla yeniden atılıma geçmiş ve genişlemiştir. Fransız Protestanlarının, Anverslilerin veya Liberyalı Musevilerin göç dalgalarının içine, çoğu zaman önemli sermayelere sahip olan birçok tüccar da karışmaktadır. Hollanda başarısına özellikle Sefarad Musevileri katkıda bulunmuşlardır. Werner Sombart Amsterdam'a kapitalizmi getirenlerin bunlar olduğunu iddia etmektedir. Bu tabii ki aşırıya kaçmaktadır. Buna karşılık, bu insanların örneğin kambiyo ve bundan da fazlası, borsa spekülasyonları alanlarında olmak üzere, kentte ciddi bir destek sağladıklarında kuşku yoktur. Bunlar aynı zamanda iyi danışmanlar, Hollanda'dan Yeni Dünya'ya ve Akdeniz'e uzanan iş ağlarının kuruluşunu başlatan kişiler olmuşlardır. Hatta 17. yüzyıl İngiliz risale yazarı, Amsterdamlı tüccarların bu insanları yalnızca ticari çıkarları uğruna çağırıldıklarını düşünmektedir; böylece Museviler ve diğer yabancılar, kendi dünya ticaretlerini onlara açmışlardır. Ama Museviler uyanık işadamları olarak, her zaman ekonominin başarılı olduğu alanlara doğru gitmekte değiller midir? Eğer bir ülkeye geliyorlarsa, burada her şey iyi veya daha iyi gitmektedir. Eğer geri çekiliyorlarsa, burada her şey kötü ve daha kötü gitmektedir. Museviler 1653'e doğru Amsterdam'dan ayrılmaya mı başlamışlardır. Her halükârda bundan otuz yıl kadar sonra 1688'de Guillaume d'Orange'nin peşinden İngiltere'ye gitmişlerdir. Acaba bunun anlamı, Amsterdam'ın görünüşe rağmen bu dönemde, yüzyılın ilk on yıllarından daha kötü bir durumda mı olduğudur? Ancak, Amsterdam'ı yapanlar yalnızca Museviler değildir. Avrupa'nın tüm ticari piyasaları dünyanın merkezi olacak veya zaten olmuş olan kente kendi paylarına düşeni vermişlerdir. Başrol açıkçası Anvers'e aittir. Anvers teslim olurken tüccarları için kente kalma veya mal varlıklarıyla birlikte ayrılma olanağı sağlamıştır. Böylece Hollanda'ya sürgün gitmeyi tercih edenler, beraberlerinde sermayelerini, uzmanlıklarını, ticari bağlantılarını ve Amsterdam'ın hızlı kalkış nedenlerinden birini götürmüşlerdir. Ama bu başarının koşullarını yaratan, insanları buraya çeken unsurlardan biri de Hollanda'nın altınları değil midir?” (Braudel 1993: 158)

40 “Musevi zekâsı bugün dünya ölçeğinde bilinmektedir. Amsterdam'da hisse senetlerinin erteleme ve pirimleri üzerindeki oyunları yöneten kişiler haline geldikleri kesindir; ama bu işlemlerin başlangıcında, İsaac Lemaire gibi, Musevi olmayan kişiler görülmekte değil midir?” (Braudel 2004: 137)

yılında kurulan Amsterdam bankası⁴¹ da, ticari bir şirket gibi işlemlerde bulunmuş ve gerektiği anda siyasal iktidara finansal destek vermiş olsa da, topladığı mevduatlarıyla ve giriştiği işlem hacmiyle kısa bir sürede rakiplerinin önüne geçmiştir. Musevilerin 16. yüzyılda Hollanda'ya ve 17. yüzyılda da İngiltere'ye yerleşmeleri⁴², önce Amsterdam'ın ve sonra da Londra'nın ekonomik merkez haline gelmesini sağlamıştır. Musevilerin yerleştiği her ülke ve şehirde ekonomik gelişmenin olduğunu, ayrıldığı her yerin de ekonomik gerilmeye uğradığını belirten Sombart'ın temel görüşüne⁴³ göre; Museviler modern kapitalizmin kurucusudur, Kuzey Avrupa ülkelerine yayılan Museviler buralarda kapitalizmin öncüsü olmuşlar; tıpkı bir yerden başka bir yeri aydınlatarak geçen güneş ışınları gibi Museviler de dağıldıkları her yere rasyonel ekonomik faaliyeti yerleştirmişlerdir.

Rasyonel ekonomik faaliyetin⁴⁴ oluşturucusu veya eylemcisi olarak kabul ettiği Musevilerin, çıktıkları her yere geriliğin ve fakirliğin egemen olduğunu, gittikleri her yere gelişmenin ve zenginliğin geldiğini içeren Sombart'ın tezi; 1492'de İspanya'dan, 1495-97'de Portekiz'den, 1492'de Sicilya'dan, 1550'de Cenova ile Venedik'ten çıkarılan Musevilerin önce Hollanda'ya ve sonra da İngiltere'ye yerleşmelerini delil olarak öne sürmüştür. Oysa Osmanlı ülkesine gelen Museviler, sanayileşme hamlesini

41 "Amsterdam'da kurulan borsa aracılığı ile yürütülen finansal işlemlere, bankacılık ve diğer parasal kuruluşların yardımcı olması da katkıda bulundu. Amsterdam 17. yüzyıl boyunca dünyanın bir numaralı finans merkezi oldu. Ticaret ve endüstriden elde edilen yüksek kârlar buraya sermaye çekti ve artan kredi imkânları sağladı. Düşük faiz hadleri ile yüksek kârlar arasındaki fark, her müteebbisin iştahını kabarttı. 1609 yılında kurulan Amsterdam Bankası, piyasaya akan sermaye ile yatırımcıları buluşturma görevi üstlendi. Buna ek olarak, para transferi, borç verme ve bazı para değişim işlerinde de bulundu." (Küçükcalay 2014: 329)

42 "Kapitalizmin ticari ve mali şekillerinin Hollanda ile İngiltere'de, Fransa'dan önce gelişmesinin nedenlerini araştırmak yerindedir. W. Sombart, bu konuda belli bir görüş ileri sürmüştü. Sombart'a göre temel neden Musevilerin 16. yüzyılda Hollanda'ya 17. yüzyılda İngiltere'ye yerleşmiş olmalarıydı. 17. ve 18. yüzyıllarda Musevilerin büyük deniz ticaretinin gelişmesinde önemli rolleri olduğu açıktır. Fakat Musevilerin Amsterdam'a yerleşmeleri 1593 yılından sonradır. Oysaki o tarihten önce de Hollanda yine güçlü bir denizci millettir. İngiltere'ye Musevi akını da, bu memleketin 17. yüzyıl başından beri güçlenmekte olmasından sonradır. Daha girişken, gayretli ve özellikle daha çalışkan olan Musevi, Hıristiyan meslektaşlarını yenebilmişti. Musevi, işlerini yürütmede hesaplı risklere katılmaktan da çekinmemişti. Durumlarının kararsız olmasına aldırmadan Museviler, her yerde şubeler açacak kadar işlerini genişletmişlerdi. Gelecek yüzyılda şube açmada Musevilerin daha da cesur oldukları görülecektir." (See 1972: 92)

43 "W. Sombart'ın teorisinde gerçekten sağlan götüren noktalar çoktur. Bunları belirtmek iyi olacaktır. Kamu maliyesine ilişkin işlemlerde aracılık edenlerin sermaye birikiminde etkili oldukları sağlam bir tespittir. Gerçekten papalık, krallık gibi birer çeşit kamu otoritelerinin hesabına vergi ve resimleri toplayanların kapitalizmin gelişmesindeki yararlılıkları apaçıktır. Öte yandan laik veya dinsel kişilerin taşınmaz mallarının türlü gelirlerini toplayanların da sermaye birikiminde etkileri büyük olmuştur. Lombartların ve Musevilerin uyguladıkları biçimdeki faizli borç vermelerin, kapitalizmin önemli kaynaklarından birisi olduğu görüşünde W. Sombart'la birliktir. Fuggerler örneğinin ispatladığı gibi maden işletmeleri de sermaye birikiminde hayli etkili olmuştur. Sömürge ticareti başlangıçta W. Sombart'ın değindiği gibi savunma gücünden yoksun ilkel toplulukların soyulmasından başka bir şey değildir. W. Sombart'ın dediği gibi, biz zengin olduk, çünkü topluluklar bizim için insanlarını kaybetmiştir." (See 1972: 40)

44 "pekçok kere, en zor ekonomik sorunlarla ilgili en deneyimli tüccarlar gibi çıkar hesabı yaparak ve en bilge iktisatçılar gibi görüşler ileri sürerek tartışan Talmud doktorlarının ifadeleri, hiç yanlış anlamaya meydan vermesizsin, daima en yüksek kazanç peşinde koşmayı öğütledikleri sonucuna varılabilir. Büyük bir çoğunluğu tüccar veya finansör de olan Rabbilerin, modern kâr elde etme uygulamalarını öğütlemiş ve açıklamış oldukları Talmud pasajlarını derlemek, herkese kesinlikle büyüleyici gelecektir. Bu konuyla ilgili iki çarpıcı örnek vereceğim: Rabbi İsaac, kazanç hedefi olan her kişinin parasını sürekli dolaşımda tutması gerektiğini öğretmiştir. Rabbi İsaac, bir kimsenin servetini üç kısma ayırmasını, birini toprağa yatırmasını, biriyi taşınabilir mallar almasını ve üçüncü kısmını ise elinde hazır nakit para olarak tutmasını öğütlemiştir (Baba Mezia, 42a). Rav ise, oğluna şunları tavsiye etmiştir: Mallarını daha alır almaz hemen sat hiç bekleme (bu öğüdün anlamı hızlı devir değil de nedir). Önce para cüzdanını aç ve sonra buğday çuvalının ağızını gevşet ve bir önce biracıya teslim et." (Sombart 1911: 149)

başlatamamıştır⁴⁵. Sombart'ın tezine göre, Portekiz'den çıkararak Amsterdam'a⁴⁶ yerleşen Musevilerin rasyonel ekonomik faaliyetleri sayesinde, Hollanda'nın ekonomik gelişmesi hız kazanmış ve kapitalizmin muazzam yükselişinin göstergesi haline gelmiştir. Antwerp'in dünyanın ticaret merkezi haline gelmesinin ve modern para piyasasının işletilmesinin, İngiltere'de ekonomik canlılığın zirveye çıkmasının ve Fransa'nın da gelişmeleri izlemesinin en önemli nedeni, Sombart'a göre, önce göçmen Museviler ve sonra (açıkça vurgulamasa) da reformla Musevileşen Avrupalı Hıristiyanlardır. Musevilerin yaşadığı yerlerde ekonomik geriliğin olması ve Musevilerin olmadığı ülkelerde de kapitalist gelişmenin tespiti, Sombart'a karşı ileri sürülen eleştirinin odak noktasını⁴⁷ oluşturmuştur. Sombart'a göre, Avrupa'da geçim

45 "Araştırmacıların çoğu tüm dikkatlerini temel sorun üzerinde toplamış, modern uygarlıkta kapitalist sistemin zafelerini belirleyen zorunlu özellikler bütününe ya da merkezi gücün kapitalist ruh olduğunda görüş birliğine varmıştır. Varılan böylesine bir sonuç, sorunu, kapitalizmin kökenlerinden kapitalist ruhun doğasına aktarmıştır. Sombart'ın 'Burjuva' ve bunun İngilizce çevirisi olan 'Kapitalizmin Özü' kitabı, kapitalist ruhu Avrupalı reformistlere değil de doğrudan Musevilere bağlamıştır. Sombart'ın yetersiz fakat iddialı teorisine Alberti de eşlik etmiştir. Kuzey-Batı Avrupa'daki kapitalist ilerlemenin coğrafik açıklaması, Güney Avrupa'dan Kuzeye doğru kitleler halinde göç eden Musevi grupların kapitalist gelişmeye neden olduğu hakkındaki Sombart'ın düşüncesini tamamlar gözükmektedir. Ancak bu açıklama, gerçekliği henüz daha tam olarak kanıtlanamamış olan Musevilerin ahlaki eğiliminin rasyonel ekonomik yaşama uyumlarını kolaylaştırdığı varsayımına dayanmaktadır. Kaldı ki, Sombart'ın öne sürdüğü hipotezde Museviler 16. asırda Güney Avrupa'dan çıkarılmış Kuzey Avrupa'ya göç etmişlerdir. Oysa gerçekte Musevilerin büyük bir çoğunluğu, kapitalist ilerlemenin görülmediği Osmanlı imparatorluğuna sığınmış; sadece birkaç bin Musevi o da küçük gruplar halinde Batı Avrupa'ya geçmişlerdir. Elbette, diğer yerlere kıyasla çok geniş kapsamda özgürlük sunan ve çok yüksek düzeyde alışveriş olanığı taniyan ekonomik yapılarıyla Antwerp ve sonra da Amsterdam, Kuzey Avrupa'ya göç eden Musevilere çok daha cazip gelmiştir." (Fanfani 1935: 15, 211)

46 "Amsterdam 17. yüzyılda dünyanın en büyük pazarı olmuş ve 18. yüzyılın büyük bir döneminde de bu durumunu koruyabilmişti. Değerli kâğıtlar, senetler üzerine en çok iş yapılan yer de Amsterdam'dı. Çeşitli paraların karşılıklı değerleri Amsterdam'da belirdi. W. Sombart'ın belirttiği şu fikir son derecede gerçektir: Kapitalist düşüncenin oluşumu, kapitalizmin ilerleyip kendisini kabul ettirmesi için kredinin kurumlaşması ve ekonomik hayatın ticarileşmesi zorunlu idi. Bu iki yönde en çok katkıda bulunanlar, Hollandalılar olmuştur. İngiltere'nin 16. yüzyıl sonlarında ve 17. yüzyılda denizcilik alanında büyük ilerleme yapması, İngiliz mali kapitalizmi kamçılama ve kumpanyalar kurulmuş. Büyük kumpanyaların hisse senetlerine stock değeri capital denirdi. Ortaklıklar pay sahiplerine sürekli olarak yüksek temettüler verirdi. Genellikle temettüler %30'un üzerindeydi. Amerika'daki İngiliz sömürgeleriyle ticaret yapmak için kurulmuş ortaklıkların sermayeleri toplamı 1624 yılında 300.000 Sterlin'e ulaşmıştı. Sombart'ın 18. yüzyılda Amsterdam, Hamburg ve Londra borsalarında kıymetli kâğıtlar üzerinde yapılan spekülasyonların gelişmeleri hakkındaki açıklamaları da ilginçtir." (See 1972: 94)

47 "Museviler kelimesi yerine Musevilik kelimesini kullanacak olursak, Sombart'ın düşüncesinin yanlışlarını fark ederiz. Museviler yerleşmemiş olsa da kalvinizm yoluyla Eski Ahit'in dünyevi idealleri Hıristiyanlar tarafından benimsenmiş ve kesinlikle uygulanmıştır." (O'brien 1923: 125)

"Kalvinist çizgideki en mükemmel ulusal teokrazi olarak İskoç Presbiteryanlığı, toplumu düzen altına alma konusunda kesin olarak Musevilikle aynı düzlemdeydi. Kapitalizm ile kalvinizm arasındaki bu yakın birliktelik, son üç yüz yıl boyunca ekonomik bakımdan en ileri ülkelerin temel özelliği haline gelmiştir. Fransa'da kalvinist bölgeler sanayi bakımdan en ileri sahalardı, kalvinist cemaatler dağıtıldığı zaman yerleştikleri her yerde maddi zenginliğin ve refahın en önemli unsuru olmuşlardır. Hollandalılar İspanyollara karşı direndikleri sırada ve ticari teşebbüsün öncülleri haline geldiklerinde, kalvinizm çok önemli bir rol oynamıştır. Presbiteryan İskoçya'da ticari işletme kapasitesi, tartışmasız şekilde kalvinizmden etkilenmişti. İngiliz Puritanizminin gücü Londra nüfusu arasında ve ticaret kentlerinde çok güçlüydü. Kazanç peşinde koşan modern Musevilerin neredeyse hiç bulunmadığı İskoçya'nın durumunda olduğu gibi, Musevilerin olmadığı her yerde Musevilik kalvinizm ve kolları yoluyla benimsenmiş, Eski Ahit'in dünyevilik içeriği Hıristiyanlar tarafından benimsenmiştir. Sombart'ın da ima ettiği gibi, Musevilerin olmadığı bu yerlerde Musevilik idealleri Puritanlık aracılığıyla Hıristiyanlarda rağbet bulmuştur; yoksa Sombart'ın öne sürdüğü gibi Musevilerin yerleştiği her ülke gelişmiş değildir. Hıristiyanlığın bir biçimi olarak kalvinizm sayesinde, Avrupa'da ticaret ruhu serbest kalması ve sanayinin kapitalist organizasyonu yaygınlaşmıştır." (Cunningham 1964: 69)

"Werner Sombart (1863-1914), gelişmiş kapitalizmin temel özelliklerinden olan ticari işlemlere veya ekonomik hayatın ticarileşmesine Musevilerin çok kolay uyum sağladıklarını belirtmiştir. Sombart, Ortaçağ Avrupasında zulme uğrayan Musevilerin, gizliliği korumak maksadıyla poliçeleri çok sık kullandıklarını ve isimsiz poliçe ve hisse senetleriyle yüksek tutarlarda finansal işlemlere giriştiğini kuramsallaştırmıştır. Şayet antik borç yükü daima iki kişi arasındaki para ilişkisini ifade ediyorsa, isimsiz poliçelerle kişiselikten tam anlamıyla kopulmuş olmaktadır. Sermaye piyasasının kurulmasıyla ve ticaretin geliştirilmesiyle, isimsiz poliçe ile hisse senedi piyasası çok hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. Ekonomik hayatın gelişmesi, ulusal ve uluslararası olan bu gibi isimsiz senetlerin etkisine maruz

ekonomisinden değişim ekonomisine geçiş sürecinde⁴⁸ modern kapitalizmin temelini oluşturan, sermayenin paylara bölünmesi ve hisse senetleri olarak borsada alınıp satılması, menkul kıymetler spekülasyonlarının ve kazançlı banka cirolarının rağbet bulması, tüm toplumu bir tüketici kitlesine dönüştüren vadeli satışların uygulanması, tamamıyla, Musevi dehasının veya karakterinin eseridir.

Oysa Marx⁴⁹, kapitalist etkinliğe katıldıkları ölçüde Hıristiyanlara da öncülük yapmış Musevilerin bu dehasını ve kazanca yönelmesini, insanın kendi özüne yabancılaşması olarak görmüştür. Eski Ahit ile kapitalizm arasında güdül uyum olduğunu, Puritanizm kökeninin de Musevilik olduğunu⁵⁰ öne süren Sombart,

kalmıştır. W.Sombart, İspanya'dan ve Portekizden Musevilerin çıkarılması sırasında yanlarına altın ile para almalarına izin verilmediğini belirtir. Buna rağmen İber yarımadasından çıkan göçmenlerin çok kısa sürede Avrupa'nın en önemli finansörleri haline gelmesinin ilk nedeni, W. Sombart'a göre; Simon Ruben tarafından 1207 yılında isimsiz poliçeleri kullanmış olması, pekçok İtalyan kentlerinde ve özellikle de 16. asır Venedik'inde isimsiz senet alışverişine tam anlamıyla Museviler hâkimdir. Kilise kanunıyla faizin yasaklanması ve kazanç peşinde koşmanın da fiili olarak reddedilmesi, Ortaçağ Avrupa'sındaki ticaret ve kredi uygulamalarının temel özelliklerini ortaya koymaktadır. Sombart'ın yazdığına göre, kâr etmek isteyen herkes üzerinde muazzam bir kınama baskısı vardı, ayrıca aşırı servet edinme de yasayla kesinlikle yasaklanmıştı. Sadece, faizli borç bir sermaye geliri halini aldığı ve her çeşit fazladan ödemenin tefecilik olarak kınanmasından vazgeçilmesiyle, para da sermayeye dönüşmüş olur.” (Moshensky 2008: 14)

48 “Feodal toplumu olgunlaşmış biçimine 11. yüzyılda ulaştı. Feodal toplum oluşumu henüz tamamlanmıştı ki, çözülmeye neden olacak unsurlar da harekete geçmekteydi. Bir kere, çalışma olarak gerçekleşen rant, özgür çalışmanın ortaya çıkması, köylü mülkiyetinin gelişmesi ve ticaretin başlamasıyla aynı ranta ya da para biçimindeki ranta dönüşüyordu. Kapitalizme doğru uzun yürüyüş, birkaç yüzyıla yayılacaktı. Haçlı seferleri, büyük bir zenginlik birikimine vesile oldu. Matbaanın icadı, metalurji alanındaki gelişme, maden kömürünün kullanılması, maden ocaklarında arabanın kullanılması, metal ve tekstil üretiminde belirgin bir ilerlemenin sağlanması 15. yüzyılın ikinci yarısına damgasını vuracaktı. Burjuvazinin oluşması (ticaret ve bankacılık), ulusallığın kendini dayatması ve modern devletin biçimlenmesi, uluslararası ticaretin ve egemenliğin dünya ölçeğinde genişlemesi, üretim ve taşımacılık alanlarındaki teknik gelişmeler, yeni üretim yöntemlerinin devreye sokulması ve yeni zihniyetlerin ortaya çıkması gibi iç içe geçmiş süreçlerdi. Bu uzun yürüyüşün birinci safhasına damgasını vuran, Amerika'nın fethi ve yağmalanması (16. yüzyıl), ikinci safhasına damgasını vuran da burjuvazinin ortaya çıkışıydı (17. yüzyıl).” (Beaud 2003: 17)

49 “Musevi'nin, Hıristiyan'ın ve genel olarak dinsel insanın politik özgürleşmesi; devletin Musevilikten, Hıristiyanlıktan ve genel olarak dinden özgürleşmesidir. Sorun, Musevi olarak Musevi'nin, yani asıl özü dolayısıyla ötekilerden sürekli bir ayrılık içinde yaşamaya zorlanmış Musevi'nin, evrensel insan haklarını elde etme ve diğerlerine bahsetme gücü olup olmadığıdır. Musevi olarak kaldıkça, onu Musevileştiren sınırlanmış özünün, onu insan olarak insana bağlayabilecek insani özüne karşı üstün gelmesi ve onu Musevi olmayanlardan uzaklaştırması kaçınılmazdır. O, bu ayrılış yoluyla, onu Musevi yapan özel özün, karşısında insan özünün silinmek zorunda kaldığı hakiki ve en yüksek öz olduğunu açıklamış olur. O, Musevi olarak kaldıkça, onu Musevi yapan sınırlanmış özün, onu insan olarak öteki insanlara bağlayabilecek insani özüne üstün gelmesi ve onu Musevi olmayanlardan ayırması kaçınılmazdır. Nedir Musevilik? Dünyasal temeli? Pratik gereksinim, özel çıkar. Nedir Musevi'nin bu dünyalık dini? Bezirgânlık. Bu dünyalık tanrısı? Para. Pekâlâ! Bezirgânlıktan ve paradan, bunun sonucu olarak pratik, gerçek Musevilikten özgürleşme, zamanımızın öz özgürleşmesi olabilir. Bezirgânlığın önköşullarını ve öyleyse bezirgânlık olanağın ortadan kaldırılan bir toplum örgütlenmesi, Musevi'yi olanaksızlaştırmış demektir. Musevi'nin özgürleşmesi son tahlilde insanlığın Musevilikten özgürleşmesidir. Museviler, Hıristiyanlar Musevilere dönüştüğü ölçüde kendilerini özgürleştirmiş oldular. Musevi dininin dayanağı, esas olarak nedir? Pratik gereksinim, egoizm. Bu yüzden Musevi'nin tektanrıcılığı, gerçekte pekçok gereksinimin çoktanrıcılığıdır, kenefi bile tanrısız yasanın konusu yapan bir çoktanrıcılıktır. Pratik gereksinimin ve özel çıkarların tanrısı paradır. Para, İsrail'in kıskanç tanrısıdır, önünde başka hiçbir tanrı varlığını sürdüremez. Para insanın tüm tanrılarını aşağılar ve onları metalara çevirir. Para her şeyin evrensel, kendinde oluşmuş değeridir. Bu yüzden de tüm dünyayı, hem insan dünyasını hem doğayı, özgül değerinden yoksunlaştırır. Para, insanın işinin ve insanın varoluşunun yabancılaşmış özüdür ve bu yabancı öz insana hükmeder ve insan da ona tapınır. Musevilerin tanrısı dünyasallaşmış, dünya tanrısı haline gelmiştir. Değişim Musevi'nin gerçek tanrısıdır. Hıristiyanlık Musevilikten çıkmaz ve yeniden onda çözülmüştür. Hıristiyan baştan beri teorize eden Museviydi, Musevi bu yüzden pratik Hıristiyan'dır ve pratik Hıristiyan da yeniden Musevi olmuştur. Hıristiyanlık gerçek Musevilğe yalnızca görünüşte üstün gelmiştir. Toplum Musevi'nin ampirik özünü (bezirgânlığı ve bunun önköşullarını) ortadan kaldırmayı başarır başarmaz, Musevi olanak dışı hale gelir. Musevi'nin toplumsal özgürleşmesi, toplumun Musevilikten özgürleşmesidir.” (Marx 2009: 15)

50 “Fakirliğe karşı modern Protestan duygusu, zenginliğin dürüst insanlara Tanrının verdiği bir ödül ve fakirliğin de Tanrıdan gelen bir ceza olarak açıkça bildirildiği Eski Ahit'teki Musevilerin inançlarıyla aynıdır. Kapitalist ruhun oluşumunda, mesleki faaliyeti tanrıya ulaştırılan yegane takva yolu olarak algılayan kalvinizmin ve özellikle de Puritanizmin önemi çok büyük olmuştur. Böylece daha önce hiç görülmemiş bir şekilde servet ile başarı, tıpkı Musevilikteki tanrının bu dünyadaki ödülü cezası inancında olduğu gibi, seçilmişliğin işaretleri halini almıştır. Eski Ahit'in her satırı,

Musevilerin Avrupa'daki göç seyri ile bu ülkelerin ekonomik gelişmeleri arasında nedensel bir bağ bulunmuştur. Musevilerin Avrupa'da rasyonel ekonomik faaliyetin öncüleri olduğu ve modern kapitalizmin özellikle banka ve borsa gibi temel kurumlarının oluşturulmasında büyük katkılarda bulunduğu hiç kimsenin inkâr edemeyeceği bir gerçekse de; Musevilerin üstlendiği bu son derece etkili işlevin, modern kapitalizmin zihniyetiyle ve kurumlarıyla işlemeye başladığı andan itibaren zayıfladığı görüşü öne sürülmüştür.

Musevilerin rasyonel ekonomik faaliyetle uyum sağlayan karakterlerini ve kazanç hedeflerine ulaşmadaki dehalarını tarihsel olaylarla açıklama yoluna giden Sombart, eleştirilerin somut hedefleri⁵¹ haline gelmiştir.

SONUÇ

Ortaçağ döneminde başlayan Avrupa'da kapitalizmin gelişmesini ya doğrudan doğruya Musevilerin o ülkede yaşamasına ya da Museviliğin kalvinizm yoluyla benimsenme derecesine yani dünyevileşme arzusuna bağlayan Sombart'a göre;

Musevilerin seçilmiş halk olduğu ve dünyevi şan ile şerefe sahip olarak diğer uluslara kıyasla çok üstün olduğunu vurgulamaktadır. Sombart'ın büyük eserinde öne sürdüğü görüşte, Eski Ahit ile modern kapitalist arasındaki benzerlik öylesine belirgindir ki, kapitalizmin gelişmesi Musevilerin Avrupa'daki dağılımının bir sonucudur. Kapitalizm ile Musevilik arasında kurulan bu nedensellik bağı bu gün kesinlikle ret edilmektedir. Troeltsch, imalat ve sömürü üzerine kurulan kapitalistin çabası ile, ticaret ve faizcilikle sınırlı kalmış Musevi'nin ekonomik ilgisi arasında kesin farklılığın olduğunu belirtmiştir. 18. yüzyılda hızlı kapitalist gelişme gösteren İskoçya'da Musevilerin bulunmaması eleştirel bir örnek olmuştur." (O'brien 1923: 54, 124)

- 51 "Sombart'ın tezinin delillerini şöyle özetleyebiliriz: 1. Musevilerin İspanya'dan (1492) ve Portekiz'den (1495 ve 1497) çıkarılması, dünya çapında önemlidir. Columbus'un Amerika'yı keşfetmek ümidiyle denize açıldığı günden (3 Ağustos 1492) önce, 300.000 Musevi İspanya'dan çıkarılmıştır. 2. 15. asırda, çıkarılan Musevilerin Almanyanın önemli ticaret kentlerine yerleşmeleri: Cologne (1424-25), Augsburg (1439-40), Strasbourg (1438), Erfurt (1458), Nuremberg (1498-99), Ulm (1499), Regensburg (1519). 16. asırda Musevilerin çıkarıldığı İtalyan kentlerinde (Sicilya 1492, Naples 1540, Cenova ve Venedik 1550) ekonomik gerilemenin başlaması. 3. Musevilerin yerleştiği Hollanda'da, 16. asrın sonlarında kapitalizmin yükselişini gösteren ekonomik gelişmenin başlaması. Portekiz Marranos'tan çıkarılan Museviler, 1593 yılında Amsterdam'a yerleşmişlerdir. 4. Dünya ticaretinin ve finansmanın merkezi olarak Antwerp'in yükselişi, kesinlikle, Museviler Marranos'tan çıktıktan ve Hollanda'nın kentlerine dağıldıktan sonra gerçekleşmiştir. Sombart'ın bu iddiaları kolaylıkla çürütülebilir: 1. Christopher Columbus'un Amerika'yı keşfetmek için yola çıkması ile İspanya'dan Musevilerin çıkarılmasının aynı zamana rastlamasını, Musevilerin çıkarıldığı her ülkenin bir süre sonra ekonomik çöküntüye uğramasını içeren Sombart'ın iddiası, tam anlamıyla gerçek dışıdır. Oysa 16. asırda İspanya ve Portekiz ekonomik çöküntüye uğramak şöyle dursun, 5. Charles ile Emanuel'ın hükümlerliği döneminde tarihsel zirveye ulaşmıştır. 2. Philip'in hükümlerliğinin başlangıcında bile İspanya, Avrupa'daki birinci konumdaki gücünü hâlâ devam ettirdiği gibi, Meksika ve Peru'nun servetinin İspanya'ya yetişmesi mümkün değildi. 2. İspanya'dan gelen Musevi göçmenlerin ülkelere dağılımıyla ilgili Sombart'ın verdiği rakamlar, tezini geçersiz kılan nedenlerdir. Sombart'a göre 165.000 göçmen Museviden 122.000 kişi veya yüzde 72'si Osmanlı diyarlarına yerleşmiştir. Gerçekten Museviler kapitalist ruha sahip olmuş veya Güneş gibi görüldüğü her yeri aydınlatmış olsalardı, ekonomik gelişme ortaya çıkmış olurdu. Şayet Sombart'ın belirttiği gibi Hollanda, Hamburg ve İngiltere'ye yerleşen toplam Musevi sayısı 25.000 kişiye, bu insanların hepsinin aynı becerilere sahip olmadığı veya kapitalist ruhu özümseyemediği sonucuna varabiliriz. 3. Sombart'ın fark ettiği Musevilerin çıkarıldığı Alman kentlerindeki bu ekonomik çöküşü, tersine nedensel ilişkiyle kolaylıkla açıklayabiliriz. Musevilerin çıktığı bu kentlerdeki çöküşün nedeni, Musevilerin yeteneğinden yoksun kalma değil de, tam tersine kentlerin kendilerinden kaynaklanmaktaydı. Diğer taraftan Musevilerin göç ettiği kentlerdeki zenginliğin nedeni, buralara yerleşen Museviler değil, kentlerin kendi zenginlikleridir. İtalya ve Almanya'da 15. asrın sonu ile 16. asır boyunca Musevilerin ekonomik rolleriyle yapılmış araştırmalar, her iki eleştirel görüşü de doğrulamaktadır. 4. Hollanda örneğine göre, şayet kentlerin ekonomik ilerlemesinin ve zenginlik artışının nedeni Marranos Musevileri olmuş olsaydı, aynı kentlerin 18. asırda aynı Museviler varken uğradığı çöküşü nasıl açıklayacağız? Sombart'ın Hollanda'da Musevilerin önemini aşırı derecede abartmış olduğu, kesindir. Hollanda'daki servet artışında önemli bir payı olan Hollanda-Doğu Hindistan Şirketindeki Musevilerin hissesinin son derece önemsiz olması, Sombart'ın tezini çürüten en önemli bir bulgu olduğu söylenmektedir." (Abram 1953: 62)

Protestanlığın, dolayısıyla kalvinizmin yayılmasından çok önce, kapitalist ekonomik sistemin kendisine özgü iktisat zihniyeti Musevilikten kaynaklanmış, böylece Musevilik kapitalist gelişmede güdüleyici bir güç işlevini kazanmıştır. 15. asra doğru ve 16. asrın sonunda İspanya ve Portekiz'den çıkarılan Musevilerin yerleştikleri her ülkede örneğin Hollanda ve Almanya'nın ticaret merkezlerinde ekonomik ilerleme ve refaha yol açarken, çıkarıldıkları her ülkenin ise daha çeyrek yüzyıl geçmeden ekonomik geriliğe uğradığı düşüncesi, Sombart'ın tezinin dayanaklarını oluşturmaktadır. Dünyanın bütün önemli ekonomik merkezlerine yerleşmiş Musevilerin, çok güçlü akrabalık bağlarını ekonomik ilişkilerle sürekli kılmasını başarılarının temeli olarak açıklayan Sombart; güvene ve dostluğa dayalı şekilde işlerin geliştirilmesiyle, Musevilerin uluslararası ticarete olduğu kadar kredi kurumlarına da hâkim olduğunu açıklamıştır. 16. ile 18. yüzyıllarda ticaretin neredeyse tamamına yakın bir kısmının Museviler veya Musevilerin ortağı olduğu şirketler tarafından yapılıyor olması, Sombart'ın tezine haklılık kazandırmıştır. Sombart'ın kapitalizm tezi, Musevileri rasyonel ekonomik faaliyetin dışında tutan Weber'in mesleki faaliyet kuramının eleştirisi gibidir. Batıya özgü olarak gördüğü ve uhrevi çilekeşlikten dünyevi çileciliğe geçiş olarak tanımladığı rasyonelleşme süreciyle Avrupa'daki kapitalist gelişmeyi açıklayan Weber'in, kazanç maksatlı rasyonel ekonomik faaliyetin dinsel içerik kazandığını açıklayan görüşlerine pek katılmayan Sombart, dinselleşmenin değil de dünyevileşmenin önemi üzerinde durmuştur. Avrupa'da mesleki faaliyette bulunması yasaklandığı için Musevilerin rasyonel ekonomik faaliyette bulunmadığı ve kapitalist gelişmeye hiç katkısının olmadığı iddiasındaki Weber'in aksine, Museviliğin rasyonellik üzerine kurulduğunu veya en azından kazanç maksadını reddetmediğini vurgulayan Sombart, Museviliğin en az Puritanlık kadar kapitalist gelişmeye yol açtığını vurgulamıştır. Museviliği kaynaklarından inceleyen Sombart, özellikle de tanrısal ödül ile cezanın bu dünyada gerçekleştiğini bildiren yazılı metinlerde; zenginliğin övülmesini ve fakirliğin yerilmesini, işlenen her günahın affını sağlayan ve kâhince belirlenen kefaret/kurban bedelinin parasal olarak belirlenmesini Musevileri kapitalist faaliyete uyumlu kıldığını belirtmiştir. Hepsinden de önemlisi Tevrat'ta (Yasanın Tekrarı 14: 25; Levililer 27: 30; Sayılar 18: 24), tanrıya ait olan ve kâhinler sınıfı Levililere verilmesi şart koşulan ondalığın gümüşe çevrilmesinin zorunlu kılınması, Sombart'a göre, Musevileri Avrupa'nın hesabını bilen bankerleri haline getirmiştir.

KAYNAKÇA

- ABRAM, L. (1962). *The Jewish Question: A Marxist Interpretation*, London
- ATTALİ, J. (2014). *Museviler, Dünya ve Para: Musevi Halkının Ekonomik Tarihi*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul
- BEAUD, M. (2003). *Kapitalizmin Tarihi*, Ankara
- BRAUDEL, F. (1993). *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm XV.-XVII. Yüzyıllar: Dünyanın Zamanı*, İstanbul
- BRAUDEL, F. (2004). *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm XV.-XVII. Yüzyıllar: Mübadele Oyunları*, İstanbul
- CUNNINGHAM, W. (1964). *Christianity and Economic Science*, London
- DOBB, M. (1992). *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler*, İstanbul
- FANFANİ, A. (1935). *Catholicism Protestantism and Capitalism*, London
- GİDE, C. (1905). *Principles of Political Economy*, Boston
- HEATON, H. (2005). *Avrupa İktisat Tarihi*, Ankara
- KÜÇÜKKALAY, A.M. (2014). *Dünya İktisat Tarihi*, İstanbul
- LEON, A. (1950). *The Jewish Question*, Mexico City
- MARX, K. (2009). *Musevi Sorunu*, Ankara
- MOSHENSKYİ S. (2008). *History of the Bill of Exchange and Promissory Note*, New York
- O'BRIEN G. (1923). *An Essay on the Economic Effects of the Reformation*, London
- SCHUMPETER J.A. (2013). *Capitalism, Socialism and Democracy*, Routledge, London
- SCHUMPETER J.A. (1954). *History of Economic Analysis*, Allen Unwin, London
- SEE H. (1972). *Modern Kapitalizmin Oluşumu*, İstanbul
- SELTZER R.M. (1980). *Jewish People Jewish Thought*, New York
- SOMBART, W. (1911). *The Jews and modern capitalism*. Kitchener, Ontario: Batoche Books limited.
- SOMBART, W. (1916). *The quintessence of Capitalism*. London: T. Fisher Unwin, Ltd.
- SOMBART W. (1996). *Economic Life in the Modern Age*, Transaction Publishers, London
- WEBER, M. (1921). *The Protestant ethic and the spirit of capitalism*. New York: Routledge.
- WEBER, M. (1922). *Economy and Society*. Berkeley: The University of California Press.
- WEBER M. (1950). *General Economic History*, Illinois

İŞLETMELERDE TOPLAM SATIŞ (FİNANSAL) TAHMİNLEMESİ: BİR KOBİ UYGULAMASI

Total Sale (Financial) Forecasting in Enterprises: The Case of a SME

Adem BABACAN*

ÖZET

Her organizasyon; özellikle ticari organizasyonlar rekabetçi şartlar altında karşılaştıkları sorunlar için sürekli kararlar vermek zorundadırlar. Bu kararlar geçmiş bilgileri kullanarak geleceğe dair kararlardır. Bu kararlar için geleceğin tahmini önemlidir. Bu tahminler ödemeler için gelir tahmini, satışlar için talep tahmini gibi çok çeşitli olabilmektedir. Tahmin modelleri kalitatif ve kantitatif olabilmektedir. Bu çalışmada önce tahmin modelleri tanıtıldı. Sonra kantitatif tahmin modellerinden hareketli ortalamalar yöntemi ile Sivas ilinde faaliyet gösteren bir (Küçük ve Orta Ölçekli İşletme) KOBİ için 2011-2014 yılları arası 48 ay için toplam satış geliri tahmin modeli çalışıldı.

TOBB verilerine göre 2014 yılında 5386 yeni açılan 2561 kapanan şirket, 2013 yılında 4351 yeni açılan 2610 kapanan şirket bulunmaktadır. Açılan şirket sayısında % 110'luk bir artış başarı gibi görünürken kapanan şirket sayısındaki artışta % 66,7 ile oldukça çarpıcıdır. Bu çalışmada şirket kapatmalarının en önemli nedenlerinden biri olarak düşünülen finansal başarısızlık olgusu ve bu başarısızlığın altındaki nedenlerden biri olan finansal tahminleme olgusuna etki eden önemli değişken olan toplam satış geliri tahminlemesi üzerinde çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Hareketli Ortalamalar, Çift Hareketli Ortalamalar, Tahminleme.

---

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, ababacan@cumhuriyet.edu.tr.

ABSTRACT

Each organization especially commercial organizations are to always make decisions with regard the problems they encounter under the competitive conditions. These decisions are decisions with regard to future and made based on past experience. When making these decisions, prediction of future is important. These predictions can include various issues like income forecast and demand forecast. Forecast models can be qualitative or quantitative. In this study, initially forecast models were presented. Then, by using moving averages model, which is one of the quantitative forecasting models, total sale income forecast model for a SME (Small and Medium Sized Enterprise) in Sivas for 48 months between the years 2011 and 2014 was studied.

According to TOBB (Turkish Union of Chambers and Commodity Exchanges) data, 5386 new companies opened in 2014 and 2561 companies closed down and in 2013 4351 new companies were opened and 2610 companies were closed down. While 110% increase in the number of companies opened can be seen as a significant success, 66,7% increase in the number of the companies closed down is striking. In this study, financial failure, which is one of the most important reasons for closing down companies and total sale income forecast, which is one of the most influential variables that affect financial forecasting, one of the reasons underlying this failure, were studied.

Key Words: Moving Averages, Double Moving Averages, Forecasting.

1.GİRİŞ

Tahminleme; geleceğin planlanması için işletmelerin ihtiyaç duyduğu bir önceden olayları kestirme sürecidir. Bütün işletmeler ciro, üretim, envanter vb. için karar verirken tahminlemeye ihtiyaç duyarlar. Bir işletme, kötü tahminleme sonucunda tahminde bulunduğu alanla ilgili kötü sonuçlarla karşılaşır. Hiçbir işletme işi şansa bırakıp sonucu bekleyemez. İşletmeler enflasyon/deflasyon oranı, para arzı, nakit akışı gibi Ekonomik tahminleme, teknolojik gelişme oranı gibi Teknolojik tahminleme, satış miktarı gibi Talep tahminlemesi yaparlar. Bu tahminlemelerini ön görü türüne göre kısa dönem (Üç aya kadar), orta dönem (3 ay- 3 yıl) ve uzun dönem (3 yıl üzeri) üzerinden yaparlar. Tahminleme geleceğe dair birçok belirsizliğe karşı yapıldığı için mutlak tahminleme mümkün olmayabilir. Daima hatalar mevcuttur ve bu hataların minimize edilmesi amaçlanmalıdır. Bu sebeple kısa dönemli tahminleme sonuçlarının uzun dönemli tahminlemeye göre daha doğru sonuçlar vermesi beklenebilir.

Tahminleme yapılacak konu belirlenince zaman boyutu, model seçimi, verilerin toplanması son olarak tahminlemenin yapılması sürecin tümünü oluşturur. Daha sonra da sonuçların uygunluğu test edilir.

Tahminleme için Hareketli Ortalamalar, Üssel Düzeltim, Trend Projeksiyonları, Regresyon ve Korelasyon analizleri gibi yaklaşımlar mevcuttur. Önder (Önder,2014) hava trafik yoğunluğunun düzgünleştirme yöntemleri ile tahmini, Erilli (Erilli, 2012) kritik (kriz) dönem enflasyon hesaplamalarında bulanık regresyon tahminlemesi, Akkaya (Akkaya, 2009) İşletmelerde Finansal Başarısızlık Tahminlemesi, Akkaş (Akkaş, 1997) Mali başarısızlık üzerine tahmin modelleri geliştirmiş, Bostancıoğlu (Bostancıoğlu ,2006) tahmin modelini konut binalarının ön tasarımında bir maliyeti için uygulamıştır. Altas (Atas,2005) mali başarısızlığın çok değişkenli istatistik yöntemlerle belirlenmesi, Demirel (Demirel, 2007) toplu konut inşaat maliyetlerinin yapay sinir ağları ile tahmini çalışmalarını yapmışlardır.

Tahminlemede, satış tahmini, finansal başarısızlık tahmini, talep tahmini, stok bulundurma tahmini, fiyat-maliyet, tedarik tahmini, sektör kapasitesi tahmini işletmelerde öne çıkan konulardır.

Finansal tahminler, işletmelerin yaşamları içinde yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri açısından hayati önemdedirler. Finansal yükümlülüklerini uzun süre yerine getiremeyen işletmeler kaynak bulamazlarsa kapanmak zorunda kalırlar. Finansal başarısızlığın nedeni işletme içyapısından olabildiği gibi ülke ekonomisinin makro boyutu da olabilir. Finansal başarısızlıkların belirlenmesinde birçok yaklaşım ve farklı işletme değişkenleri kullanılmaktadır. Ayrıca finansal başarısızlığa işletmelere finans sağlayan kuruluşlar açısından bakıldığı gibi işletmenin erken davranarak kendini finansal olarak başarılı olup olmadığını kontrol etmesi önemlidir. Bu yüzden bir işletmenin finansal yükümlülükler içindeki ödemeler dengesindeki toplam satış geliri önem arz etmektedir.

Bu çalışmada bir işletmenin kendi finansal başarı yada başarısızlığını tahmin etmesinde toplam satış geliri değişkeni ele alınarak Hareketli Ortalamalar Yöntemi ile Sivas'ta otomotiv sektöründe faaliyet gösteren bir KOBİ'nin toplam satış tahminlemesi yapılacaktır.

2. FİNANSAL BAŞARISIZLIK OLGUSU

Küreselleşme ile birlikte işletmelerde belirsizlikler artmıştır. Bu ortamda doğru ve isabetli kararlar alamayan işletmeler finansal başarısızlık sürecini yaşamaları kaçınılmazdır. Finansal başarısızlık olgusu işletme literatürüne 1960'lı yıllardan itibaren girmiş, 1970'li yıllarda yaşanan petrol kriziyle birlikte realite kazanmıştır. 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizi, finansal başarısızlık sürecinin tahminlenmesinin önemini ortaya koymuştur (Akkaya, 2009:189). Finansal başarısızlık işletme finansal riskini tahmin etmeye yönelik çalışanlarda iflas kavramı yerine daha fazla tercih edilmektedir (Aktaş,1997:5). TOBB verilerine göre (TOBB, 2015) 2014 yılında 5386 yeni açılan 2561 kapanan şirket, 2013 yılında 4351 yeni açılan 2610 kapanan şirket bulunmaktadır. Bu sayılar finansal başarısızlığa uğrama sayısının

büyükliğini göstermektedir. Finansal başarısızlıktaki artış ekonomik durgunluk, sıkı para politikaları, kredi politikası, yüksek faiz oranları ve artan finansal riskler (Aktaş, 1997:8) olarak sayılmıştır. Finansal başarısızlığın yeni işletmelerde daha fazla görülmesi bu işletmelerin piyasadaki deneyimsizliğine, yoğun rekabete ve eski işletmeler kıyasla kredi bulmadaki sıkıntılarına bağlanabilir. Ayrıca küçük işletmelerde finansal başarısızlık daha fazla görülmektedir (Aktaş, 1997:8). Bunlara ek finansal başarısızlığı işletme içi sorunlarda etkiler. İç etmenler finansal başarısızlığın en önemli belirleyicisidir (Aktaş, 1997:9). İşletmelerde içsel başarısızlığın finansal nedenleri, yetersiz işletme sermayesi ve aşırı derecede kısa vadeli borçlanmadır (Ceylan,2001:320). Finansal başarısızlık, ya işletmelerin kapanmasına yada işletmelerde karar vericilerin yeni düzenlemelere gitmelerine neden olur. İşletmenin varlığını sürdürmesinde sermayesi yönetiminin önemi açıktır. İşletme sermayesi; , üretimin kesintisiz devam edebilmesi, tam kapasite kullanarak çalışmaya, istikrarlı büyüme, işletme yükümlülüklerini yerine getirememeye riskinin azaltılması, kredi değerliliğinin artırılması, olağanüstü durumlarda mali yönden zor durumlara düşmenin önlenmesi, faaliyetin karlı ve verimli bir şekilde yürütülmesi açısından büyük önem taşımaktadır. (Akgüç, 1998:201)

Finansal başarısızlık, alacaklılara borçların ödenmemesi, tahvil faizlerinin ve anaparanın ödenmemesi, karşılıksız çek yazılması, işletmeye kayyum atanması, üç yıl üst üste zarar edilmesi vs. şeklinde tanımlanmaktadır (Altaş ve Giray, 2005; 14). Başka deyişle finansal başarısızlık; işletmenin gelirlerinin, sermaye maliyetini de içeren toplam maliyetlerini karşılayamamasına karşılık gelir. Finansal başarısızlık tahmin modeli, işletme karar vericilerinin politikalarına katkıda bulunmaktadır. Beaver, finansal başarısızlık tahminlemesinde kullanılacak altı grup oran belirlemiştir (Beaver,1967:78). Bu oranlardan biri de net gelirdir. Gelir toplamı bir işletmenin finansal yükümlülüklerini yerine getirmedeki önemli bir karar değişkenidir. KOBİ'lerin birçoğunda olduğu gibi çalıştığımız KOBİ'de de veri seti tutulmamaktadır. Ancak bu toplam gelir verisi işletmelerce kayıt altına alınmaktadır. Çalışmada bu veri kullanılacaktır.

Finansal başarısızlığı ölçmede Basit Regresyon Modeli, Tekli Diskriminant Analizi, Markov Zinciri, Hareketli Ortalamalar gibi tek boyutlu modelleri kullanıldığı ve Çoklu Regresyon Modeli, Çoklu Diskriminant Analizi, Probit, Logit ve performans indeksi gibi çok boyutlu modelleri kullanıldığı çalışmalarda vardır. Bu çalışmada Hareketli Ortalamalar Metodu ile Sivas ilinde otomotiv sektöründe faaliyette bulunan bir KOBİ'de toplam gelir tahminlemesi yapılarak işletmenin finansal yükümlülüklerini yerine getirmesi amacıyla önerilerde bulunulacaktır.

3. KARAR VERME SÜRECİNDE KULLANILAN TAHMİNLEME TEKNİKLERİ

Karar sürecinde kalitatif ve kantitatif tahminleme teknikleri, iki temel teknik olarak kullanılmaktadır. Karar vericiler tahmin yapacakları problem yapısına en uygun tahminleme tekniğini belirlemelidirler. Tahminleme faaliyetleri; tahmin tipi, tahminin kapsadığı zaman, erişilebilir bilgi kaynakları ve kullanılan tahminleme tekniğinin fonksiyonu niteliğinde olmaktadır (Monks, 1987; 263).

2.1 KALİTATİF TAHMİNLEME YÖNTEMLERİ

Kalitatif teknikler, probleme ait sayısal veriler ya hiç elde edilemiyor ya da çok az elde edilebiliyor ise kullanılır. Kalitatif teknikler, gelecek olayları subjectif tahminlemede genellikle uzmanların görüşlerini kullanılır. Karar verme sürecinde, Delphi Tekniği, Pazar Araştırmaları, Uzman Grup Görüşleri ve Satış Gücü Karması başlıca kalitatif teknikleri dört grupta toplanabilmektedir (Demir ve Gümüsoğlu, 2003; 497).

2.2. KANTİTATİF TAHMİN YÖNTEMLERİ

Kantitatif tahminleme teknikleri, zaman serileri ve nedensel teknikler olmak üzere iki gruba ayrılabilir. En genel kantitatif metotlar zaman seri modelleridir. Bu metotlarda, tahminleme yapılacak değişkenin geçmiş verileri, belirli bir veri seyrinin analizini yapmak için kullanılır. Bu tahminleme sadece geçmiş verilerden anlam çıkarma üzerinedir. Bu yüzden zaman serileri değişmeyen şartlarda oldukça etkindir. Eğer şartlarda ani değişimler varsa modelin etkinliği kaybolur (Bhattacharya, 1997; 6).

Nedensel tahminleme modelleri, değerleri tahmin edilecek değişkenle ilgili olan diğer değişkenlerin belirlenmesini içermektedir. Bu ilişkili değişkenler tanımlandıktan sonra bu değişkenler ve değişkenler arasındaki ilişkiyi tanımlayan bir istatistiki model geliştirilir (Bhattacharya, 1997; 6).

Hareketli ortalamalar yöntemleri, üssel düzeltim yöntemleri, çoklu regresyon ve en küçük kareler yöntemi vb. zaman serileri analizinde kullanılan yöntemler olarak sayılabilirler.

3. ORTALAMAYA DAYALI TAHMİN YÖNTEMLERİ

İşletme yönetimleri özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler çok kısa vadeli tahminlerin (günlük, haftalık ve aylık olarak) yapılmasını önemserler. İşletmeler çok sayıda farklı ürün için tahmin yapıyor olabilir. Bu işlem karmaşık tahmin modellerinin oluşturacağı için hem çok zor hem de anlamsız çıkabilir. Bu durumlarda ortalamaya dayalı modellerin veya düzleştirme modellerinin kullanılması, kısa dönem tahminlemesi modellerini kullanmak çok daha anlamlıdır.

3.1.BASİT ORTALAMALAR

Tahmin yapılacak dönem öncesi t dönemin gerçekleşen değerlerinin aritmetik ortalaması bir sonraki dönemin tahmin değerini oluşturur.

$$Y^*_{t+1} = \frac{Y_t + Y_{t-1} + \dots + Y_1}{t} = \frac{\sum_{i=1}^t Y_i}{t}$$

olarak hesaplanır. Bir başka tahmin değeri

$$Y^*_{t+2} = \frac{y^*_{t+1} + Y_t}{t+1} \quad \text{s} \quad \text{ile hesaplanır}$$

3.2. HAREKETLİ ORTALAMALAR YÖNTEMİ

Bu yöntemin varsayımı, zaman serisinin durağan olduğu ve bu anlamda zaman serisinin

$$Y_t = b + \varepsilon_t$$

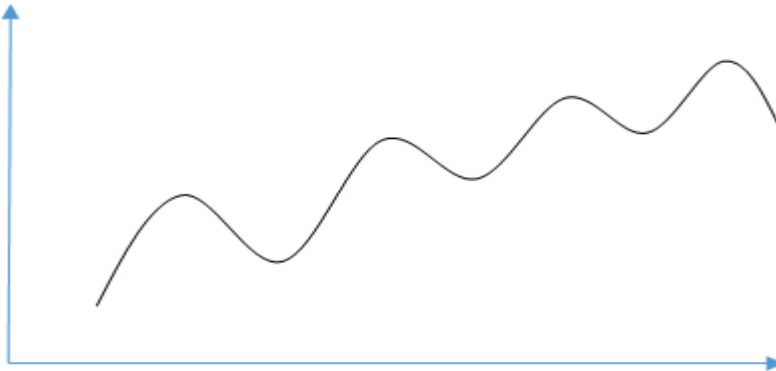
sabit formülden türetilmiştir (Taha, 2003:499). Burada b; geçmiş verilerden tahmin edilen bir sabit parametredir.

Bu Model basit, teoremin olmaması ve öngörünün kolay olması nedenleri ile tercih edilir.

Zaman serisi modeli, X ile Y arasındaki fonksiyonel ilişki ilgilenmeyip, Y_t ile Y_{t-1} arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Zaman Serisi; Trend, Konjonktürel, Mevsim etkiler ve Düzensiz hareketler ile kendi arasında ayrışım gösterir.

Trend, bir değişkenin zaman dilimi içerisinde gösterdiği değişime denir. Konjonktürel (Devreli) Hareketler, uzun bir dönemde serinin seyrinde oluşan dalgalı değişimlerdir. Şekil 1' deki gibi bir eğilim gösterir.

Şekil 1: Konjonktürel Etki Taşıyan Seri

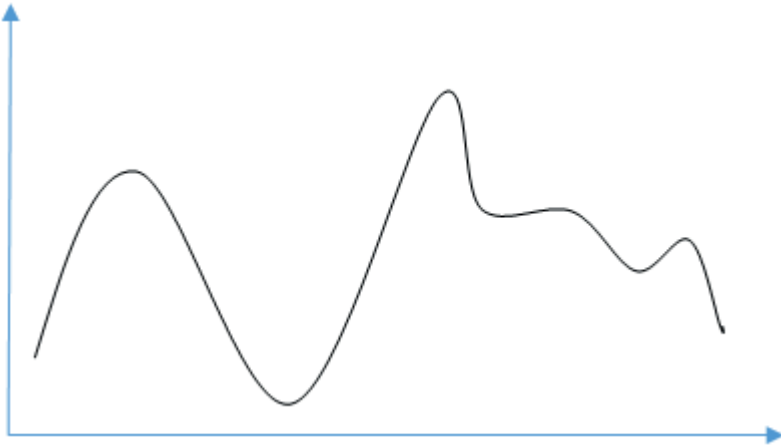
Mevsim etkileri, Konjoktürel serinin özel bir hali olarak düşünülebilir. Bir yıl içinde tamamlanan ve verilerde yıl bazında tekrarlanan dönemsel değişmelerin resmi olarak ifade edilebilir. Şekil 2'deki gibi bir eğilim gösterir.

Şekil 2: **Mevsim Etkileri Taşıyan Seri**

Düzensiz (rassal) hareketler, zaman serisindeki düzensiz değişmelerdir ve veri seyrinin tanımlanabilirliği yoktur. Şekil 3'deki gibi bir eğilim gösterir.

Şekil 3: **Düzensiz (rassal) Hareketler Etkilerini Taşıyan Seri**

Hareketli ortalamalar yöntemi, en son yapılan n gözlemin tahmin parametresinde eşit önem derecesinde olduğunu varsayar. İçinde bulunulan periyot t ise en yeni olan n

periyot için $Y_{t-n+1}, Y_{t-n+2}, \dots, Y_{t-n+n}$ verileri kullanılarak Y_{t+1}^* tahmin değeri

$$Y_{t+1}^* = \frac{Y_{t-n+1} + Y_{t-n+2} + \dots + Y_{t-n+n}}{n}$$

Hesaplamalarda n gözlem derecesi için kesin olan bir kural bulunmamakla beraber eğer tahmini yapılan değişkendeki sapmalar t zaman içinde sapmalar sabit ise n gözlem derecesi büyük olabilir aksi takdirde küçük olması önerilebilir.

3.2. ÇİFT HAREKETLİ ORTALAMALAR

Eğer verilerin zaman serisi doğrusal trend taşıyan bir zaman serisi ise çift hareketli ortalama kullanmak daha uygun bir yöntem olarak ortaya çıkabilir. Bu durumda $M_t = Y_{t+1}^* = \frac{Y_t + Y_{t-1} + \dots + Y_{t+n-1}}{n}$ formülü ile ilk hesaplama yapılır. Sonra hesaplanan bu Hareketli Ortalamalarında ikinci kez Hareketli Ortalama alınır.

$$M'_t = \frac{M_t + M_{t-1} + \dots + M_{t+n-1}}{n}$$

$$a_t = M_t + (M_t - M'_t) ,$$

$$b_t = \frac{1}{n-1} (M_t - M'_t)$$

$$Y_{t+p}^* = a_t + b_t p$$

ve tahmin değeri ile hesaplanır. Burada n tahmin yapılan hareketli ortalamalardaki dönem sayısını; p ise kaç dönem sonrası tahmin yapılacağını gösterir.

Çift Hareketli Ortalamalar ile yapılan tahminleme (MSE) Hata ortalamalar karesinin hareketli ortalamalar yöntemi ile yapılan tahminlemenin Hata ortalamalar karesinden küçük olması beklenir.

4. UYGULAMA

Çalışmaya konu olan KOBİ otomotiv hizmet sektöründe çalışmaktadır. Bu sektörde çalışmalar mevsimsellik göstermektedir. Yılın belli aylarında iş yeri tam kapasite çalışırken mevsimselliğe bağlı olacak şekilde belli aylarda ise çok düşük iş yoğunluğu ile faaliyetine devam etmektedir. İş yoğunluğunun fazla olduğu ekim - kasım - aralık ayları ve mart - nisan - mayıs - haziran aylarında ciro maksimum olduğu için ödemeler dengesinde fazlalıklar meydana gelirken diğer aylarda noksanlıklar meydana gelmektedir. Bu ise finansal yönetimde sıkıntılar oluşturmaktadır. KOBİ'nin toplam

gelir-gider dengesi 2011 ve 2012 yıllarına ait gider miktarı kayıt altına alınmadığı için yalnız 2013-2014 tarihleri 48 ay arasında hesaplanmıştır. Buna göre gelir toplamı 2220906 TL olurken gider 2146410 TL olarak gerçekleşmiştir. Bu işletme için olumlu görünse de aylık bazda incelendiğinde 24 ayın 14 ayında giderin gelirden fazla olduğu görülmektedir. İşletme için karar verici 14 ay gelir-gider dengesini sağlayacak toplam gelir tahminlemesini yapamamış ve işletme için iyi kararlar verememiştir. Bu aylar için önce borçlanmış sonra borçlarını ödeme yoluna gitmiştir. Kısa dönemde sürdürülebilir olan bu çözüm uzun dönemde işletmeyi zor durumda bırakacaktır. Bu sebeple işletmeye toplam gelir için tahminleme hareketli ortalamalar yöntemi kullanılarak yapılacaktır. Hareketli ortalamalar yöntemi ile tahmin yapıldıktan sonra Durbin Watson katsayısı hesaplanarak modelin uygunluğu test edilecektir.

Basit aritmetik ortalama modellerinin kullanımı ile durağan zaman serileri için güvenilir tahmin değerlerinin verilmesi mümkündür.

Zaman serisinde korelasyonun varlığını anlamak için geliştirilen Durbin Watson testinde hesaplanan d istatistiği için kararsız kalınan bölge ortaya çıkarsa test için model pek etkin bir model olmadığı söylenir. $d_u \leq d < 4 - d_u$ ise otokorelasyon yoktur. Bir seride otokorelasyon yok ise hareketli ortalamalar metodu ile oluşturulan model tahmin için uygun bir modeldir.

Tablo 1: KOBİ'nin 2011-2015 Yılları Arası Toplam Gelir-Gideri (TL)

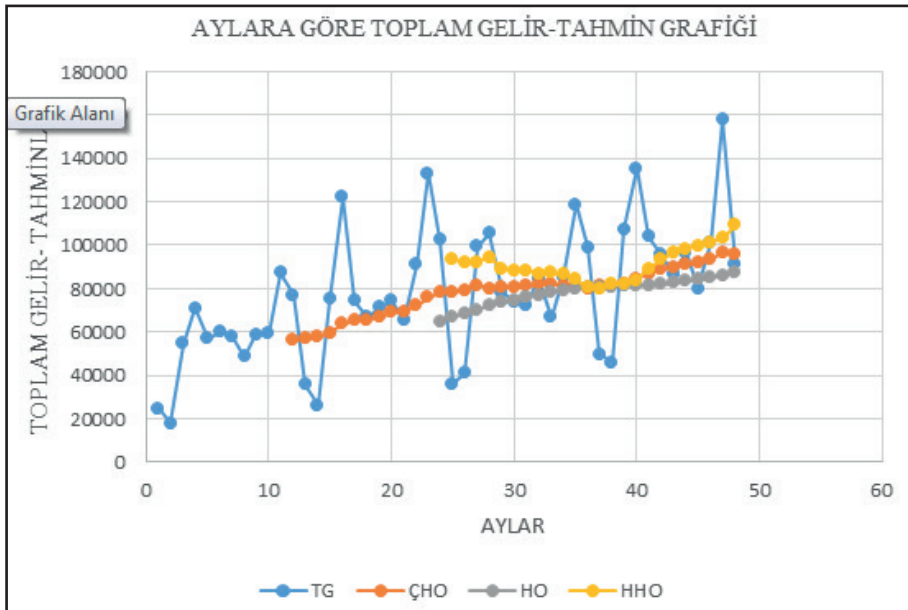
AYLAR	GELİR	GİDER	AYLAR	GELİR	GİDER
Ocak.2011	24600	-	Ocak.2012	35695	-
2	17800	-	2	26285	-
3	54800	-	3	75129	-
4	71000	-	4	122190	-
5	56877	-	5	74555	-
6	59865	-	6	66821	-
7	57890	-	7	71217	-
8	48535	-	8	74400	-
9	58995	-	9	65274	-
10	59420	-	10	91167	-
11	87333	-	11	133117	-
12	77010	-	12	102400	-
Ocak.2013	35970	59350	Ocak.2014	49632	60000
2	40886	43730	2	46115	54000
3	99374	85000	3	107495	77600
4	105385	88250	4	135211	91000
5	78675	85000	5	103953	93500
6	73576	76120	6	95598	81000
7	72387	78500	7	86525	93500
8	84800	80000	8	96853	115000
9	66874	71500	9	79975	103000
10	85152	71000	10	101400	97300
11	118577	82000	11	157900	110000
12	98890	86500	12	91219	100000

Tablo 1: Tahmin Modeli Toplu Sonuçları

AYLAR	HO; N=12	e	e ²	HHO; N=12	e	e ²	a _t	b _t	ÇHO; N=12
1-11	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12	56177,08333	20832,92	4,34E+08	-	-	-	-	-	-
13	57101,66667	-21406,7	4,58E+08	-	-	-	-	-	-
14	57808,75	-31523,8	9,94E+08	-	-	-	-	-	-
15	59502,83333	15626,17	2,44E+08	-	-	-	-	-	-
16	63768,66667	58421,33	3,41E+09	-	-	-	-	-	-
17	65241,83333	9313,167	86735073	-	-	-	-	-	-
18	65821,5	999,5	999000,3	-	-	-	-	-	-
19	66932,08333	4284,917	18360511	-	-	-	-	-	-
20	69087,5	5312,5	28222656	-	-	-	-	-	-
21	69610,75	-4336,75	18807401	-	-	-	-	-	-
22	72256,33333	18910,67	3,58E+08	-	-	-	-	-	-
23	76071,66667	57045,33	3,25E+09	-	-	-	-	-	-
24	78187,5	24212,5	5,86E+08	64948,38889	37452	1,4E+09	91426,61	2407,111	-
25	78210,41667	-42240,4	1,78E+09	66782,59028	-30813	9,49E+08	89638,24	2077,787	93833,72222
26	79427,16667	-38541,2	1,49E+09	68541,65278	-27656	7,65E+08	90312,68	1979,184	91716,02967
27	81447,58333	17926,42	3,21E+08	70343,1875	29031	8,43E+08	92551,98	2018,981	92291,8649
28	80047,16667	25337,83	6,42E+08	72171,91667	33213	1,1E+09	87922,42	1431,864	94570,96023
29	80390,5	-1715,5	2942940	73528,45833	5147	26486891	87252,54	1247,644	89354,2803
30	80953,41667	-7377,42	54426277	74790,84722	-1215	1475854	87115,99	1120,467	88500,18561
31	81050,91667	-8663,92	75063452	76051,84028	-3665	13431054	86049,99	908,923	88236,45328
32	81917,58333	2882,417	8308326	77228,40972	7572	57328979	86606,76	852,577	86958,91604
33	82050,91667	-15176,9	2,3E+08	78297,58333	-11424	1,3E+08	85804,25	682,4242	87459,33396
34	81549,66667	3602,333	12976805	79334,26389	5818	33846053	83765,07	402,8005	86486,67424
35	80338	38239	1,46E+09	80108,70833	38468	1,48E+09	80567,29	41,68939	84167,86995
36	80045,5	18844,5	3,55E+08	80464,23611	18426	3,4E+08	79626,76	-76,1338	80608,98106
37	81184	-31552	9,96E+08	80619,06944	-30987	9,6E+08	81748,93	102,7146	79550,63005
38	81619,75	-35504,8	1,26E+09	80866,86806	-34752	1,21E+09	82372,63	136,8876	81851,6452
39	82296,5	25198,5	6,35E+08	81049,58333	26445	6,99E+08	83543,42	226,7121	82509,51957
40	84782	50429	2,54E+09	81120,32639	54091	2,93E+09	88443,67	665,7588	83770,12879
41	86888,5	17064,5	2,91E+08	81514,89583	22438	5,03E+08	92262,1	977,0189	89109,43245
42	88723,66667	6874,333	47256459	82056,39583	13542	1,83E+08	95390,94	1212,231	93239,12311
43	89901,83333	-3376,83	11403003	82703,91667	3821	14600678	97099,75	1308,712	96603,16856
44	90906,25	5946,75	35363836	83441,49306	13412	1,8E+08	98371,01	1357,229	98408,46212
45	91998	-12023	1,45E+08	84190,54861	-4216	17770850	99805,45	1419,537	99728,23548
46	93352	8048	64770304	85019,47222	16381	2,68E+08	101684,5	1515,005	101224,988
47	96628,91	61271,08	3,75E+09	86003	71897	5,17E+09	107254,8	1931,985	103199,5328
48	95989,66	-4770,67	22759260	87360,57639	3858	14887433	104618,8	1568,926	109186,8182

Model N=2'den N=12'ye dönemler seçilerek çözüldü. Hata kareler ortalaması N büyüdükçe küçüldü ve N=12'de tüm aylar için 754713624,4 olarak en küçük ölçülürken son 5 ay için 741524800,5 olarak hesaplandı. Model tek değişkenli olduğundan $d_u=1,186$, $4-d_u=2,814$ olarak tablo değerleri alındığında $d=1,312970945$ değeri ile model otokorelasyonunun olmadığı kabul edildi. Bu sebeple model tahmin yapmak için uygundur denilir. KOBİ seçilen modeli uygulayarak daha etkin kararlar verebilir ve yükümlülüklerini yerine getirirken daha etkin kararlar verebilir. Aylara göre tahminler grafiği Grafik 1. incelendiğinde CHO ile yapılan tahminlemenin uygun bir tahminleme modeli olduğu görülmektedir.

Grafik 1: Aylara Göre Toplam Gelir-Tahmin Grafiği

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Ekonomideki dinamiklik sebebi ile sürekli değişen şartlar ve belirsizlikler altında işletmelerin özellikle KOBİ'lerin başarılı olup varlıklarını sürdürebilmeleri için işletme karar vericileri için tahminleme önemlidir. Bir işletme için en önemli faktör gelir yeterliliğine ulaşp finansal yükümlülüklerin yerine getirilmesidir. Bu tahminleme sonucunda işletmeler faaliyetlerini planlama imkanlarına ulaşırlar. Geleceğe yönelik olarak finansal yükümlülüklerini yerine getirebilen işletmelere dönüşürlar. Kısaca geleceğe dair planlamanın ayrılmaz parçası olan tahminleme, işletmenin varlığının

en önemli parçalarından biridir. Yapılacak toplam gelir tahminlemesine göre envanter politikaları belirlenmektedir. Kantitatif karar tekniklerinin tahminlemede kullanılması kalitatif karar tekniklerinin uzman görüşüne dayanan sübjektif yargılarından uzak olduğu ve objektif sonuçlara sebep verdiği için karar vericiler için strateji oluşturmada önemli araç olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada Kantitatif Karar Tekniklerinden toplam gelir tahminlemesinde kullanılabilen Hareketli Ortalamalar Metodu ve bu metotta kullanılacak verinin zamanla değişiminin önemi üzerinde çalışıldı. Metot Sivas ilinde otomotiv hizmet sektöründe faaliyet gösteren bir KOBİ için 2011-2014 yıllarını kapsayan 48 aylık dönem için uygulandı. Elde edilen bulgulardan verilerin otokorelasyonunun olmadığı belirlendi. Modelin N=12 dönemlik tahminlemesi sonuçlarının en küçük hata kareler ortalaması verdiği hesaplandı. Böylece tahminleme sonucunda bulunan değerlerin gerçek değerler yerine kullanılabilen gösterildi. Birçok değişik sektörde faaliyet gösteren işletmeler ve üzerinde çalışılan Kobi'nin daha ayrıntılı tahminlemede kullanılabilen verileri tutması önerisinde bulunularak gelecekte bu veriler üzerinden KOBİ için daha kapsamlı tahminleme modelleri oluşturulabileceği önerisinde bulunuldu. İşletmeler belirledikleri değişkenlerle ilgili düzenli veri toplayarak bu verileri kantitatif karar teknikleri ile analiz etmelidirler.

KAYNAKÇA

- AKKAŞ Ramazan. (1997). “Mali Başarısızlık (İşletme Riski) Tahmin Modelleri” 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- AKGÜÇ Öztin (1998). “Finansal Yönetim”, Avcıol Basım Yayın, İstanbul.
- AKKAYA G. C; Demireli E; Yakut Ü. H. (2009). “İşletmelerde Finansal Başarısızlık Tahminlemesi: Yapay Sinir Ağları Modeli İle İmkb Üzerine Bir Uygulama” Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,10(2) 187-216
- Altas, D., Giray, S., (2005). “Mali Başarısızlığın Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle Belirlenmesi: Tekstil Örneği” Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2, 13–28.
- Beaver, W.H. (1967). “Financial Ratios as Predictors of Failure, Empirical Research in Accounting”: Selected Studies 1966, Journal of Accounting Research/ Supplement, V, January: 71-111
- BHATTACHARYA, S. (1997). “A Comparative Study of Different Methods of Predicting Time Series”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Concordia University, Canada.
- CEYLAN, A. (2001). “İŞLETMELERDE FİNANSAL YÖNETİM”, EKİN KİTABEVİ, BURSA.
- Bostancıoğlu E. (2006). “Konut Binalarının Ön Tasarımında Bir Maliyet Tahmin Modeli”. DEU Müh.Fak., Fen ve Mühendislik Dergisi. Cilt 8 sayı 3;27-49
- DEMİR, H; GÜMÜŞOĞLU, Ş. (2003). “Üretim Yönetimi-İşlemler Yönetimi”. Beta Basım Yayım, 6. Baskı: İstanbul.
- DEMİREL Y. 2007 “TOPLU KONUT İNŞAAT MALİYETLERİNİN YAPAY SİNİR AĞLARI İLE TAHMİNİ” SELÇUK ÜNİVERSİTESİ MÜHENDİSLİK, BİLİM VE TEKNOLOJİ DERGİSİ ,22(4):53-59
- ERİLLİ N. A; KÖREZ M. K; ÖNER Y; ALAKUŞ K. (2012). ”KRİTİK (KRİZ) DÖNEM ENFLASYON HESAPLAMALARINDA BULANIK REGRESYON TAHMİNLEMESİ” . Doğu Üniversitesi Dergisi, 13 (2), p: 239 – 253
- MONKS, J. G. (1987). “Operations Management”. McGraw-Hill International Editions, Third Ed.: Singapore.
- Önder E; KUZU S. (2014). “Forecasting Air Traffic Volumes Using Smoothing Techniques”, Journal Of Aeronautics And Space Technologies January 2014 Volume 7 Number 1 (65-85)
- Taha H. (2003). “Yöneylem Araştırması”. 6. Basımdan çeviri. Literatür.İstanbul.
- TOB.(2015). <http://www.tobb.org.tr/BilgiErisimMudurlugu/Sayfalar/KurulanKapananSirketistatistikleri.php>, 13.2.2015

ÖĞRETMEN ADAYLARININ MANTIKSAL DÜŞÜNMEYE İLİŞKİN ALGILARI

Perceptions of the Prospective Teachers on Logical Thinking

Hüseyin ÇALDAK*

ÖZET

Mantıklı düşünme, öğrenme-öğretme sürecinde öğretim ilkelerine uygun olarak bilgi beceri ve kazanımların alıcı konumundaki öğrenciye aktarımını gerektirmektedir. Bu gerekliliğin öneminden dolayı bu çalışmada da öğretmen adaylarının mantıksal düşünmeye ilişkin algılarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veriler, araştırmacı tarafından hazırlanan bir görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Görüşme formunda yer alan açık uçlu sorular, uzman görüşü alınarak hazırlanmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen veriler betimsel analiz tekniği ile analiz edilip, elde edilen veriler sayısallaştırılarak sunulmuştur. Çalışmada elde edilen bulgulardan hareketle, öğretmen adaylarının mantıksal düşünme hakkında farklı temalar altında düşüncelerinin yer aldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen adayı, mantık, algı, mantıksal düşünme

Abstract

Logical thinking requires the transfer of knowledge, experience and skills to the students as the receivers in accordance with the principles of teaching in the process learning and teaching. Because of the importance of this requirement, this study is to determine the perception of the prospective teachers on logical thinking. Qualitative research method was used in this study. The data obtained in this study was scrutinized by content and descriptive analysis techniques and presented with digitized data. In the study, the views of the prospective teachers were determined by the four-item structured interview form. Open ended interview questions in the form of were prepared regarding expert opinions. With the data obtained in this study, it was determined that the prospective teachers were differentiated in terms of the principles of logical thinking.

Key Words: Prospective teacher, logic, perception, logical thinking

---

* Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, caldak23@hotmail.com.

1.GİRİŞ

Mantıksal düşünme yeteneği, gelişim psikolojisi, eğitim psikolojisi, sosyal bilimler eğitimi ve fen eğitimi alanlarında önemli çalışma konularından biri olmuştur. Bu araştırmalarda ortaya çıkan genel sonuçlara göre, ergenlik boyunca gelişen mantıksal düşünme yeteneği, öğrenci başarısında ve kavramları yapılandırmada önemli rol oynamaktadır (Tobin ve Capie, 1982; Williams ve Cavallo, 1995; Atay, 2006, Lawson, Banks ve Logvin, 2006; Kılıç ve Sağlam, 2009). Mantıksal düşünme stratejileri, problem çözmeyi geliştirmesi ve başarıyı artırmasının yanı sıra akademik toplumun sınırlarının ötesinde günlük yaşamdaki problemleri de kolaylaştırmaktadır. Linn, Pulos ve Gans'a (Akt: Kılıç ve Sağlam, 2009) göre günlük hayatta karşılaşılan problemlerin çözümü sıklıkla mantıksal düşünme stratejilerini gerektirmektedir.

Piaget'e göre mantıksal düşünme, bireyin belirli problemlerle karşılaştığında kullandığı zihinsel işlemlerdir (Karplus, 1977). Mantıksal düşünme; sayıları etkili kullanma, problemlere bilimsel çözümler üretme, kavramlar arasındaki ilişkileri ayırt etme, sınıflama, genelleme yapma, matematiksel formülle ifade etme, hesaplama, hipotez kurma, test etme, benzetmeler yapma gibi davranışları gösterme yeteneğidir (Demirel, 2003). Mantıksal düşünme bir sonuca varmak için kararlı biçimde düşünmeyi gerektirmektedir. Bu düşünme modelinin temelini ardışık düşünme oluşturur. Bu işlev problemle ilgili tüm fikirleri, gerçekleri ve sonuçları almak ve onları zincirleme biçimde düzene koymak anlamına gelmektedir (Bozdoğan, 2007).

Mantıksal düşünmenin geliştirilmesi, kavramların öğrenilmesi açısından önem taşımaktadır. Çünkü kavramsal bilginin oluşmasını sağlayan yapılandırmacı süreç, mantıksal düşünme işlemlerini gerektirmektedir (Lawson, 1992). Mantıksal düşünme işlemleri olan 'değişkenleri kontrol etme', 'orantısız düşünme', 'olasılıklı düşünme', 'ilişkisel düşünme' ve 'birleşik düşünme', derslerde başarılı olabilmek için gerekli yetenekler olarak tanımlanmaktadır (Valanides'den akt: Kılıç ve Sağlam, 2009).

Eğitimde öğrenme-öğretme sürecinde mantıksal düşünme ilkelerinin kullanılması birçok olumsuzluğu ortadan kaldırmaktadır. Mantıksal düşünmenin kullanıldığı bir eğitim ortamında, öğrencilerin kavram yanlışlarının giderilmesi kolay olmakla birlikte kavramları anlamadaki başarılarının artmasında etkili olmaktadır (Lawson ve Thompson, 1988). Öğrenme ortamında mantıksal düşünme yeteneğinin eksik olmasının, başarıyı sınırlayan bir faktör olduğu da ayrıca ifade edilmektedir (Lawson, 1992). Bundan dolayı bütün eğitim ortamlarında yapılacak planlamalar mantıksal düşünme ilkeleri doğrultusunda yapılmalıdır. Bu durum öğrenme ortamında öğrenme düzeyini yükseltme ve öğrenci başarısını olumlu yönde etkileyebilir.

Öğretmen adaylarının, aynı zamanda geleceğin öğretmenleri olmaları açısından, öğrencilerine mantıksal düşünmeyi öğretmeleri de önem kazanmaktadır. Mantıksal düşünmenin nasıl olduğunu veya nasıl gerçekleşeceğini bilemeyen bir öğretmenin, öğrencilerine mantıksal düşünmeyi kazandırması düşünülemez. Bu açıdan bakıldığında bu araştırma önem kazanmaktadır.

1.1.Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, eğitimde birçok etkinliğin planlanma, hazırlanma, uygulanma ve değerlendirme aşamalarında kullanılan mantıksal düşünmeye ilişkin öğretmen adaylarının algılarını belirlemektir. Araştırmada, bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- ▶ Eğitimde mantıksal düşünce deyince ne anlıyorsunuz?
- ▶ Eğitimde öğrenme öğretme süreci etkinlikleri sizce mantıksal düşünceye uygun olmalı mıdır, niçin?
- ▶ Bir öğretmen adayı olarak mantıksal düşünceye eğitim hayatınızda en çok nerede ihtiyaç duyarsınız?
- ▶ Mantıksal düşünceye dayalı verilen eğitimin en önemli özelliği sizce nedir?

2.YÖNTEM

2.1.Araştırma Modeli

Eğitimin pek çok aşamasında kullanılan mantıksal düşünmeye ilişkin öğretmen adaylarının algılarını belirlemeye yönelik olan bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımına dayalı, yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Creswell (1998), nitel araştırmayı; sosyal yaşamı ve insanla ilgili problemleri kendine özgü metotlarla sorgulayarak, anlamlandırma süreci olarak ifade etmektedir. Nitel araştırma sürecinde, araştırmacı, bütüncül bir araştırma tablosu ortaya koyarak; kelime analizleri, detaylı katılımcı görüşme raporları kullanır ve araştırmayı doğal ortamda düzenler. Nitel araştırmada, genel olarak, takip edilen araştırma süreci parçadan bütünedir. Genel itibarı ile nitel araştırmacı; gözlem, görüşmeye dökümanlardan yola çıkarak kavramları, anlamları ve ilişkileri açıklayarak süreci sürdürür.(Merriam, 1998; Yıldırım ve Şimşek, 2008) Yarı yapılandırılmış görüşmelerde ise, görüşme soruları önceden belirlenmiş görüşme durumlarını kapsamaktadır (Balcı, 2004).

2.2.Çalışma Grubu

Araştırmada çalışma grubunu, Dicle Üniversitesinde Formasyon eğitimi alan 50 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışma grubu üyelerinin 30'u kadın, 20'si erkek adaylardan oluşmaktadır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın kuramsal boyutu oluşturulduktan sonra eğitimde birçok etkinliğin planlanma, hazırlanma, uygulanma ve değerlendirme aşamalarında kullanılan mantıksal düşünmeye ilişkin yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formu hazırlanırken, öncelikle sorulacak sorular belirlenmiştir. Sorular oluşturulurken; kolay anlaşılabilir sorular yazma, açık uçlu sorular sorma, odaklı sorular hazırlama, yönlendirmekten kaçınma, çok boyutlu sorular sormaktan kaçınma

ve soruları mantıklı bir biçimde düzenleme gibi ilkelere (Yıldırım ve Şimşek, 2008) dikkat edilmiştir. Görüşme formu hazırlandıktan sonra, öğretmen adaylarından biri ile ön görüşme yapılmış, görüşme tamamlandıktan sonra öğretmenin görüşme sorularına verdiği yanıtlar çözümlenerek dökümü yapılmış ve anlaşılmayan soru maddeleri değiştirilmiştir. Ön görüşmeye alınan bu öğretmen araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Araştırmada kullanılan görüşme formu, içerik geçerliliğini sağlamak amacıyla Fırat Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi'nde görev yapan alan uzmanlarının görüşlerine sunulmuştur. Alan uzmanlarından gelen görüş ve öneriler doğrultusunda görüşme formuna son şekli verilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Görüşme formu ile ilgili çözümlenmeler, nitel boyutta gerçekleşmiştir. Kodlamalar araştırmacı ve uzmanların ortak görüşleri doğrultusunda oluşturulmuştur. Bu çerçevede, mantıksal düşünmeye ilişkin öğretmen görüşleri betimsel analiz kullanılarak, belli temalar altında gruplandırılarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Katılımcıların görüşleri her temanın altında doğrudan alıntılarla sunulmuştur. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için, uzman görüşlerine başvurulmuş, öncelikle ana temalar, ardından bunlara bağlı tema ve alt temalar oluşturulmuştur. Çözümlenmeler sonucunda, ortaya çıkan temalar, aralarındaki bağları gösterir şekilde modellenmiş ve görselleştirilmiştir. Modelde yer alan ilişkileri gösteren temayı ifade eden kişi sayısı (frekans) belirlenmiştir. Araştırmacı ve uzmanların, temalarda yer alması gerekenlere ilişkin değerlendirmeleri karşılaştırılarak “*görüş birliği*” ve “*görüş ayrılığı*” sayıları tespit edilmiştir. Araştırmacı dışında, iki uzmanla birlikte analizler yapıp, Miles ve Huberman'ın (1994) formülüne göre araştırmacılar arasındaki uyum hesaplanmıştır. Bu hesaplama sonucunda, $P=(83/83+1) \times 100 = \%92$ olarak hesaplanmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde, mantıksal düşünmeye ilişkin öğretmen görüşleri belirlenmiş ve bu görüşler daha önceden belirlenmiş temalar altında belirtilerek tablolar halinde sunulmuştur.

3.1. Mantıksal Düşüncenin Öğretmen Adaylarında Oluşturduğu Algı Durumu

Araştırmada çalışma grubunu oluşturan öğretmen adayları, “Bir öğretmen adayı olarak, mantıksal düşünce deyince ne anlıyorsunuz?” şeklindeki ilk soruya farklı yanıtlar vermişlerdir. Bu farkı oluşturan yanıtlar; şu şekilde tablolaştırılmıştır.

Tablo 1: Öğretmen adaylarının mantıksal düşünce kavramına ilişkin algılarına yönelik görüşleri

1. TEMA: Mantıksal düşünceye ilişkin görüşler	f
G.1. Anlamlandırma	10
G.2. Somutlaştırma	5
G.3. Ortak kamu oluşturma	15
G.4. Sebep-sonuç ilişkisine dayalı olma	20
Toplam	50

Tablo 1’de sorulan soruya verilen yanıtlar incelendiğinde öğretmen adaylarının mantıksal düşünceye ilişkin olarak birbirinden farklı dört alt tema altında farklılaştıkları görülmektedir. Öğretmen adaylarının birinci temayla ilgili görüşleri şu şekilde örneklendirilebilir:

“Atanamayan ve eğitim sisteminin mantıksızlığından sürekli olarak yakınan bir öğretmen adayı olarak, mantıksal düşünce denince ne anlıyorsunuz şeklindeki soruya vereceğim yanıt, bilişsel, duyuşsal ve hareketsel olarak farklılaşsa da, herkesin bir konu hakkında ortak akıl oluşturmaya, bence verilebilecek en güzel cevap olur.” (G.4)

“Mantıksızların yönettiğine inandığım bir dünyada mantıklı düşüncede bir eğitim gönüllüsü olarak anladığım şey, aktarılanın karşısındaki dinleyici tarafından kolay bir şekilde anlaşılmasıdır.” (G.1)

3.2. Eğitimde Öğrenme-Öğretme Süreci Etkinliklerinin Mantıksal Düşünceye Uygunluk Durumu

Araştırmada çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının, “Eğitimde öğrenme – öğretme süreci etkinlikleri sizce mantıksal düşünceye uygun mu, neden?” şeklindeki soruya farklı yanıtlar verdikleri Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2: Öğretmen adaylarının öğrenme-öğretme süreci etkinliklerinin mantıksal düşünceye uygunluk durumuna ilişkin görüşleri

2. TEMA: Öğrenme-öğretme süreci etkinliklerinin mantıksal düşünceye uyumu		f
Evet	G.1. Aşamalık	25
	G.2. Tümevarım-Tümdengelim	10
	G.3. Genellik	10
Hayır	G.4. Öğrenciye Göreliği Aykırılık	5
Toplam		50

Tablo 2’de sorulan soruya verilen yanıtlar incelendiğinde öğretmen adaylarının öğrenme- öğretme sürecindeki etkinliklerin mantıksal düşünceye uygunluğuna ilişkin olarak, iki alt temanın olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarından bazılarının temayla ilgili görüşleri verilmiştir.

“Bir öğretmen adayı olarak öğrenme-öğretme sürecinde yapılan gerek öğretmen ve gerekse öğrenci merkezli hiçbir etkinliğin mantıksal düşünceye uygun olduğunu düşünmüyorum. Çünkü yapılan etkinliklerin tamamı öğretmen merkezli hazırlandığından dolayı öğrenci tarafından yeterince anlaşılılmamaktadır.”(G.4)

3.3. Mantıksal Düşünceye İhtiyaç Duyma Durumu

Araştırmada çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının, “Bir öğretmen adayı olarak, mantıksal düşünceye eğitim hayatınızda en çok hangi aşamada ihtiyaç duyarsınız?” şeklindeki soruya farklı yanıtlar vererek tematik anlamda farklılaşmışlardır.

Tablo 3: Öğretmen adaylarının mantıksal düşünceye eğitim hayatının hangi aşamalarında ön plana çıktığına ilişkin görüşleri

3. TEMA: Eğitim hayatında mantıksal düşünceye ihtiyaç duyulma zamanı	f
G.1. Her aşamada	10
G.2. Okumaya dikkat çekme aşamasında	5
G.3. Derse katılım aşamasında	15
G.4. Okulu anlamlandırma aşamasında	20
Toplam	50

Tablo 3’te sorulan soruya verilen yanıtlar incelendiğinde öğretmen adaylarının mantıksal düşünceye eğitim hayatları boyunca farklı aşamalarda ihtiyaç duydukları sonucu ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu sonuç, mantıksal düşüncenin eğitim hayatındaki önemini ortaya koyma açısından oldukça önemlidir. Öğretmen adaylarının Tablo 3’te analizi yapılan temayla ilgili görüşleri şu şekilde örneklendirilebilir:

“Mantıksal düşünceye eğitimin hangi aşamasında daha çok ihtiyacımız olduğunu değerlendirirken, şunu söyleyebilirim: Birey neden okula gidiyor, amacı ne, oradan beklentileri neler ve ne elde etmek istiyor? Gibi sorulara cevap verme aşamasında olduğunu düşünüyorum.”(G.4)

“Birey bana göre eğitim hayatının her aşamasında mantıksal düşünmeye ihtiyaç duyar ve de duymalıdır. Çünkü bireyin kafasındaki hedef, içerik, eğitim durumları ve değerlendirme ile ilgili soruların tamamına sadece mantıksal düşünce ile cevap verebilir.” (G.1)

3.4. Mantıksal Düşünceye Dayalı Olarak Verilen Eğitimin En Önemli Özelliğine İlişkin Durum

Araştırmada çalışma grubunu oluşturan öğretmen adayları, “Mantıksal düşünceye dayalı olarak verilen eğitimin en önemli özelliği sizce nedir?” şeklindeki soruya farklı yanıtlar vermişlerdir. Bu yanıtların analiz tablosu aşağıda verilmiştir.

Tablo 4: Öğretmen adaylarının mantıksal düşünceye dayalı olarak verilen eğitimin en önemli özelliğine ilişkin görüşleri

4. TEMA: Mantıksal düşünceye dayalı olarak verilen eğitimin özellikleri	f
G.1. Çok yönlülük	5
G.2. Öğretim ilkelerine uygunluk	20
G.3. Her aşamada geri bildirim dayalı olma	10
G.4. Süreç ve sonuç değerlendirme	15
Toplam	50

Tablo 4’te sorulan soruya verilen yanıtlar incelendiğinde öğretmen adaylarının mantıksal düşünceye dayalı olarak verilen eğitimin özellikleri konusunda birbirinden farklı dört tema altında farklılaştıkları görülmektedir. Öğretmen adaylarından bazılarının temayla ilgili görüşleri verilmiştir.

“Mantıksal düşünceye dayalı olarak verilen eğitimin birçok özelliği olmakla birlikte bu özelliklerin tamamını içerisinde barındıran öğretim ilkelerine uygunluk, bana göre en önemlisidir. Çünkü, alıcı konumundaki bireye bu ilkeler sayesinde ulaşmak daha kolay olmaktadır.” (G.2)

“Mantıksal düşünceye dayalı olarak verilen eğitimde tek yönlü değerlendirme, yorumlama, dayatma söz konusu değildir. Konunun birçok açıdan ele alınıp irdelenip değerlendirilmesi ön plandadır. Böyle olduğu durumlarda bireyin karar verme sürecine katkı sağlanmış olur.” (G.1)

4.Sonuç ve Öneriler

Mantıksal düşünmeye ilişkin öğretmen adaylarının görüşlerinin belirlenmeye çalışıldığı bu çalışmada, çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının görüşleri doğrultusunda bazı önemli bulgular elde edilmiştir. Bu bulgulardan biri “Öğretmen adaylarının mantıksal düşünceye dayalı olarak verilen eğitim özelliklerine ilişkin ileri sürdükleri ifadelere dayalı bulgulardır.” Öğretmen adaylarına göre mantıksal düşünceye dayalı eğitimin birçok özelliği bulunmakla birlikte, “öğretim ilkelerine uygunluk” temasının ön plana çıktığını görmekteyiz. Öğretim ilkelerine dayalı olan eğitim, mantıksal açıdan bakıldığında, öğrenci düzeyine uygun, bilinenden-bilinmeyene, somuttan soyuta doğru düzenlenmiş, açıklık ilkesi doğrultusunda anlamlı olarak verilen ve öğrenci katılımını gerektiren bir eğitimidir. Bu ilkelere dayalı olarak verilen eğitimin toplumsal ve bireysel temel doğrultusunda kabul görme hızı ve oranı artabilir.

Çalışmada Tablo 2’de verilen bulgular incelendiğinde çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarından 5’inin öğrenme-öğretme sürecinde verilen eğitimin öğretim ilkelerine uygun olmamasından dolayı mantıksal düşünmeye uygun olmadığını ifade etmeleri çalışmada elde edilen bu iki bulgu arasındaki paralelliği ortaya koymaktadır.

Mantıksal düşünceye dayalı eğitime ilişkin öğretmen adaylarının algılarının belirlendiği bu çalışmada elde edilen bir diğer önemli bulgu da, mantıksal düşünceye dayalı eğitime bireyin eğitim hayatı boyunca her aşamada ihtiyaç duymasıdır. Eğitim hayatımızın her aşamasının kendi içerisinde birçok kritik özelliği barındırması, öğretmen adaylarının böyle bir tema oluşturmalarında etkili olmuş olabilir. Her dönemin bu kritik özelliklerini kazanan ya da kavrayan birey, geleceğe ilişkin mantıksal bir çerçevede planlamalar yapabilir. Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda mantıksal düşünceye dayalı olarak eğitime ilişkin şu önerilerde bulunulabilir:

Eğitim ve öğretim programlarının tasarlanma, planlanma, uygulanma ve değerlendirme aşamaları mantıksal düşünme becerilerine göre tasarlanmalıdır.

Mantıksal düşünme ilkelerinin öznellik özelliği bilinmekle beraber, eğitim yapılan çalışmalarda bireysel farklılıklar dikkate alınmalıdır.

Mantıksal düşünmeye ilişkin olarak eğitim fakültelerinde uygulamaya dayalı olarak öğretmen adaylarına etkinlikler yaptırılıp bu düşünme ve düşünmenin ilkeleri öğretmen adaylarına kavratılmalıdır.

Mantıksal düşünme kavramının sadece Felsefe disiplinine ait olan bir kavram olmayıp diğer bütün disiplinleri de ilgilendiren ve onların etkinliklerinin planlanmasında önemli bir işleve sahip olduğu farkındalığı öğretmen adaylarında oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Atay, P. D. (2006). *Relative Influence of Cognitive and Motivational Variables on Genetic Concepts in Traditional and Learning Cycle Classrooms*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Balcı, A. (2004). *Sosyal bilimlerde araştırma: Yöntem teknik ve ilkeler*. Pegem A Yayıncılık.
- Bozdoğan, A. (2007). *Fen bilgisi öğretiminde çalışma yaprakları ile öğretimin öğrencilerin fen bilgisi tutumuna ve mantıksal düşünme becerilerine etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Creswell, J.W. (1998). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Traditions*, Thousand Oaks, CA: Sage Pub.

- Demirel, Ö. (2003). *Planlamadan Değerlendirmeye Öğretme Sanatı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Karplus, R. (1977). Science Teaching And The Development Of Reasoning. *Journal of Research in Science Teaching*, 14 (2), 169-175.
- Kılıç, D. ve Sağlam, N.(2009). Öğrencilerin Mantıksal Düşünme Yeteneklerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Ege Üniversitesi Eğitim Dergisi*, (10) 2, 23-38.
- Lawson, A. E. (1992). The Development of Reasoning Among College Biology Students- A Review of Research. *Journal of College Science Teaching*, 21, 338-344.
- Lawson, A. E., Banks, D. L. ve Logvin, M. (2006). Self-Efficacy, Reasoning Ability, and Achievement in College Biology. *Journal of Research in Science Teaching*. DOI 10.1002/tea.20172.
- Lawson, A. E. & Thompson, L. D. (1988). Formal Reasoning Ability and Misconceptions Concerning Genetics and Natural Selection. *Journal of Research in Science Teaching*, 25 (9), 733-746.
- Merriam, S.(1998) *Qualitative Research and Case Study Applications in Education*, San Francisco: Jossey-Bass.
- Miles, M. & A. Huberman. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Source Book*, 2nd. Ed. Thousand Oakes: Sage Pub.
- Tobin, K. G., Capie, W. (1982). Relationships Between Formal Reasoning Ability, Locus of Control, Academic Engagement and Integrated Process Skill Achievement. *Journal of Research in Science Teaching*, 19 (2), 113-121.
- Williams, K. A., Cavallo, A. M. L. (1995). Reasoning Ability, Meaningful Learning, and Students' Understanding of Physics Concepts. *Journal of College Science Teaching*, 24 (5), 311-314.
- Yıldırım, A. ve Şimsek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yay.

YABANCI KÖKENLİ KELİMELERİN YAZIMI SORUNU VE BAZI İMLA ÖNERİLERİ

The Problem of Writing Foreign-Rooted Words and Some Spelling Suggestions

Ramazan SALMAN*

ÖZET

Türkçede bir kelimeyi hecelerine ayırmak için, ünlüleri göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. “Kral, trafik, spor...” gibi sözcüklerin ilk iki sesi ünsüz olduğundan, bunları hecelere bölmek ilkökul öğrencileri için zordur. Bunun için bu gibi kelimelerin ilk iki ünsüzü arasına bir ünlü koymak gereklidir. Türkçeye girmiş ve artık Türkçenin malı gibi olmuş diğer yabancı sözcükleri de, Türkçedeki söyleyişlerine göre yazmak daha isabetli olacaktır. Çünkü Türkçe, okunduğu gibi yazılan dillerden biridir. Nitekim “clup, faide, reng, direksiyon...” gibi kelimeler, telaffuz edildikleri “kulüp, fayda, renk, direksiyon” biçimlerinde yazılmaktadır. İki ünlünün yan yana geldiği “laboratuar, pisuar...” gibi kelimeler de, artık “laboratuar, pisuvar” şekillerinde kullanılmaktadır. Ayrıca bazı kelime gruplarındaki bitişik-ayrı yazım ve büyük harf-küçük harf kullanımını tam bir istikrara kavuşturmak gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı kökenli sözcükler, heceleme, Türkçe telaffuz, yazım kuralları

ABSTRACT

In Turkish, in order to divide a word into syllables, it is necessary to consider the vowels. As first two sounds of such words as “kral(king), trafik(traffic), spor(sport)...” are consonants, it is difficult to divide them into syllables for primary school students. Therefore a vowel is needed to put between the first two vowels. It is plausible to treat these foreign words which introduced into Turkish and counted as Turkish like other Turkish words and such words should be written as

* Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, rsalman@bingol.edu.tr.

pronounced. Moreover, Turkish is one of these languages which are written as they are pronounced. For instance, we write such words as “clup, faide(use), renk(colour), direksiyon(direction)...” in the same manner as they are pronounced. In the words such as “laboratuar(laboratory), pisuar” in which two vowels occur jointly they are written as “laboratuar, pisuvar”. Additionally, it is a requirement to standardize the usage of such words which is arguably written as adjacently or detached or written with a capital letter or otherwise.

Key Words: Foreign-Rooted Words, Spelling, Turkish Pronunciation, spelling rules

GİRİŞ

İlkokul ikinci sınıfta okuyan kızımın Türkçe ödevinde; **“trafik, spor, tren, grup, kral, plan...”** gibi yabancı kelimeleri heceleme söz konusuydu. Bunu anlatmak ve kavratmak oldukça zordu. Çünkü hece, ünlülerle ilgili bir kavramdı ve kelime başındaki ünsüzler arasında ünlü yoktu.

Günlük konuşma dilinde, bu sözcükler zaten aralarına bir ünlü koymak suretiyle **“tırafik, sipor, tiren, gurup, kiral, pılan...”** (Tansel,1978: 19) şekillerinde telaffuz edilmektedir. **“İstasyon, istop...”** gibi sözcükler ise ünlü türeterek bu hâle getirmişiz. **“Clup”** sözcüğü, zaten **“kulüp”** şeklinde, yani söylendiği gibi yazılmaktadır. Nitekim Türk dilinin önemli isimlerinden biri olan Muharrem Ergin de, **“grup”** sözcüğünü **“gurup”** şeklinde kullanmıştır. (Ergin,1980: 374) **“Ağlıyor, başlıyor, bekliyor...”** gibi kelimeler, yazılışları gibi değil, söylendikleri gibi yazılmaktadır. Çünkü Türkçede **“daralma, türeme, düşme vs.”** gibi ses olayları vardır.

Türkçe, okunduğu gibi yazılan, yazıldığı gibi okunan ender dillerden biridir. Niçin başta iki ünsüzün yan yana olduğu yabancı sözcükler de, söylendiği gibi yazılmasın? Böylelikle bu kelimeleri heceleme kolaylığı da gerçekleşmiş olacaktır. Bu kelimeler, artık Türkçe söz hazinesine girmiş, Türkçenin malı olmuştur. Eskiden Arapça ve Farsçadan alınan kelimeler de Türkçe telaffuzlarıyla yazıldı ve hâlen o şekilde devam edilmektedir: **Kitab>kitap, ilac>ilaç, reng>renk...** gibi.

Özel isimler, orijinal şekilleri ile yazılabilir; ama diğer kelimeleri Türkçe telaffuzları ile yazmak gerekmektedir. Türkçe sözcükler, bol ünlülü sözcüklerdir.

“Laboratuar” gibi kelimeleri de, artık **“laboratuvar”** şeklinde yazmak gerekir. Nitekim **“konservatuar”**, son zamanlarda **“konservatuvar”** şeklinde yazılmaktadır. Dilbilim literatüründe sıkça geçen **“arkaik”** sözcüğü de, artık **“arkayik”** şeklinde yazılmalıdır. Eğer sözcüklerin orijinallerine bağlı kalınacaksa, o zaman **“tuvalet, pisuvar”** sözcüklerini de, **“tualet, pisuar”** şekillerinde yazmak gerekmez mi? Fransızcadan Türkçeye giren **“kompozision, direksion, konfeksion...”** gibi kelimeler de, araya bir y yardımcı ünsüzü koymak suretiyle, **“kompozisyon, direksiyon, konfeksiyon...”** biçiminde yazılıyor mu?

Yıllarca “**Gagavuz**” ve “**Gagavuzca**” sözcükleri de, “**Gagauz, Gagauzca**” şekillerinde yazıldı. Türk Dil Kurumunun son yazım kılavuzu basımında bu tür kelimeler, iki ünlü arasına uygun bir ünsüz getirilerek yazılmıştır. (Yazım Kılavuzu, 2005: 215) Çünkü Türkçe sözcüklerde iki ünlü yan yana gelmez. Buna ilave olarak “**Kağan**” ismini, “**Kaan**” şeklinde yazmanın gereği de yoktur. Nitekim Arapçadan alınan “**faide**”, “**fayda**”; “**zaif**” de “**zayıf**” şeklinde Türkçe kurallara göre yazılmaktadır. (Türkçe Sözlük, 1988: 491, 1666)

“**Unvan, döküman**” kelimeleri hemen hemen herkes tarafından “ünvan, **döküman**” şekillerinde söylenmektedir; üstelik “**döküman**” şeklindeki yazımdan bir şeyler de anlaşılmalıdır: “Ortaya dökülen şeyler...” O hâlde bu sözcükleri “ünvan, **döküman**” biçimlerinde yazmanın bir sakıncası olmamalıdır. Bunun gibi, “**kampus**”a hemen herkes “**kampüs**” demektedir... Eğer orijinal şekilleri esas alınacaksa, o zaman “**çünkü**” sözcüğünü de “**çünki**” biçiminde yazmak gerekecektir!

“**İnsiyatif**” ve “**orijinal**” gibi kelimeler, halk tarafından “**insiyatif, orjinal**” şekillerinde söylenmektedir. Aynı şekilde “**Enflasyon**” bir ünlü türetilerek “**enfilasyon**” biçiminde söylenmektedir; çünkü üç tane ünsüzün yan yana söylenmesi oldukça zordur.

Fesahat kurallarından biri de, kelimeleri dili tırmalamayacak bir şekilde rahat ve akıcı söylemektir. Bu bakımdan “ünvan, **döküman, gurup, sipor, laboratuvar, insiyatif...**” daha rahat ve kolay söylenmektedir. Nitekim Arapçadan alınan “**fikir, fayda...**” gibi sözcükler önceleri orijinal şekilleri ile yazılmasına rağmen, şimdi Türkçe söyleyişe uygun kullanılmaktadır. Belki “**müteahhit**” de ileride halkın söylediği gibi “**mütayit**” biçimiyle yazılacaktır. Çünkü dil, sürekli gelişip değişen, durağan olmayan bir araçtır.

Bir başka husus da, söyleyişteki ünlü daralmalarını imlada da göstermektir. Mesela **de-** ve **ye-** fiillerinde, çekim ekleri getirilince aradaki **y** yardımcı ünsüzünün etkisiyle daralma meydana gelmektedir: **diyerek, diyelim, yiyecek, yiince...** Bunun gibi “**başlayan, sağlayan...**” sözcükleri “**başhyan, sağlıyan...**” şeklinde söylenmektedir; aynı şekilde “**başla-**” ve “**sağla-**” gibi fiillerdeki geniş ünlüler –**yor** şimdiki zaman ekini alınca daralma meydana gelip, “**başlıyor, bekliyor...**” biçimlerinde söyleyişler oluşmaktadır. Bunun gibi fiillerden olumsuz fiiller türeten –**ma** ekinden sonra **y** ile başlayan bir ek geldiğinde daralma meydana gelmektedir: **Yazmıyor, okumuyor, yanmıyan, bilinmiyen, istiyen (“istiyor”da daralma gösteriliyor!)**... Telaffuzları yukarıdaki gibi olduğuna göre, yazılışları da böyle olmalıdır. Böylece ilk ve orta öğrenim öğrencilerinin öğrenmesi kolaylaşacaktır. Nitekim eski imlâları da yukarıdaki şekilde idi. (Karaalioğlu, 1963: 29), (Bellelen, 1964: 121)

Türkçedeki unvan isimlerinin tamamen büyük harflerle başlaması gerekmektedir; böylece öğrenciler bu husustaki ikircillikten de kurtulmuş olurlar: **Ayşe Hanım, Ali Bey, Kerem Paşa, Fatma Teyze, Mahsun Çavuş, Abdi Ağa...vs.** Yer isimlerinden

sonra gelen köy, dağ, göl, mahalle, bulvar... sözcükleri de hep büyük harfle başlatılmalıdır: **Karakas Köyü, Sübhan Dağı, Sapanca Gölü, Sancaktar Mahallesi, Sadrazam Sokağı...** gibi.

“**Kaşif, Kahta, Kamil, kağıt, kainat, gavur, dükkan, tezgah...**” gibi kelimelerdeki **k** ve **g**’ler yeni nesil tarafından genellikle kalın söylenmektedir. Son zamanlarda gazete, dergi ve kitaplarda “şapka” işareti olarak bilinen işaret de kullanılmıyor genellikle...Bu tür sözcüklerin telaffuzu kalın olarak değiştirilemez mi?.. Bu sorunun da artık kalıcı bir biçimde çözülmesi gerekir.

“**Yeryüzü, gökyüzü, sivrisinek, dilbilgisi, anlambilim, dilbilim...**”gibi kelime grupları bazılarınca ayrı, bazılarınca bitişik yazılmaktadır. Bu ikilemin de kesin bir şekilde ortadan kaldırılması gerekmektedir. Ben şahsen bütün bu ve buna benzer kalıplaşmış ve terimleşmiş grupların bitişik olarak yazılmasından yanayım. Diğerleriyle birlikte bu hususu da Türk Dil Kurumu (TDK)’na teklif ediyorum.

Son olarak “öge” ve “**gezegen**” kelimelerinin “**öge**” ve “**gezeğen**” biçimlerinde yazılması gerekmektedir. Çünkü Osman Nedim Tuna, derslerinde “Türkçede **g** patlayıcı konsonu iki ünlü arasında olunca sızıcılaşır.” diyerek bu duruma dikkat çekmiştir.

SONUÇ

Türkçe söylendiği gibi yazılan, yazıldığı gibi söylenen bir dil olduğu için yabancı kökenli kelimelerin yazımı da buna göre olmalıdır. Nitekim Cumhuriyet döneminde birçok yabancı sözcük, zaman içerisinde Türkçe telaffuza göre yazılmıştır. O halde “**grup, trafik, spor...**”gibi kelimeler de, Türkçe hece sistemine ve söyleyişine göre yazılabilir. Böylece okula yeni başlayan çocuklar da, bir kafa karışıklığından kurtulmuş olurlar.

“**Y**” sesinin yanındaki bütün geniş ünlüler, sesli dildeki gibi dar olarak yazılmalıdır. Sözelimi “**söyleyor**” sözcüğü “**söylüyor**” şeklinde yazılıyorsa, “**beklenmeyen**” kelimesi de “**beklenmiyen**” biçiminde yazılabilmelidir.

Büyük harf kullanımı ve bitişik yazımlar hususunda da ikilem ve ikircil durumlardan kurtulmak gereklidir. En çok yaygın olan imlâlar tercih edilmelidir.

KAYNAKÇA

ERGİN, Muharrem; Türk Dil Bilgisi, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1980.

KARAALİOĞLU, Seyit Kemal; Sözlü-Yazılı Kompozisyon Konuşmak ve Yazmak Sanatı, İnkılap ve Aka Kitapevleri Yay., İstanbul, 1963.

TANSEL, Fevziye Abdullah; İyi ve Doğru Yazma Usulleri, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1978.

TUNA, Osman Nedim; Dilbilgisi Fonetik-Morfoloji, İnönü Üniversitesi Yay. Malatya, 1987.

Türkçe Sözlük I-II, TDK Yay., Ankara, 1988.

Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, TDK Yay., Ankara, 1964.

Yazım Kılavuzu, TDK Yay., Ankara, 2005.

NANOTEKNOLOJİ YATIRIMLARI VE YATIRIM MODELLERİ

Nanotechnology Investment and Investment Models

Yavuz TÜRKAN*

ÖZET

Auymalarla oynayan, önceki çağlarda imkânsız gözüken yeni teknolojilere ve uygulamalara kapı aralayan ve fizik, kimya, biyoloji, bilgisayar, malzeme bilimi, elektronik, tıp gibi geniş alan yelpazesine sahip olan nanoteknoloji, bilimin boyut değiştirdiği günümüzün yeni keşfi olarak ortaya çıkmıştır. Piyasayı ele geçirmek, değer ve kârı maksimize etmek, ekonomik ve politik bir güç kazanmak için gerek devletler gerekse şletmeler yapmış oldukları Ar-Ge yatırımlarıyla bu olguyu biran önce elde etmeye çalışmaktadırlar. Bu nedenle çalışmada son derece önemli olan nanoteknoloji yatırımları ele alınmış, bu yatırımlar sayesinde üretim maliyetlerinin düştüğü, mukavemetlerinin ve kalitelerinin arttığı, enerji ve zaman tasarrufu sağladığı, ayrıca ürün özelliklerinin artırılmasıyla hem yaşam sürelerinin uzadığı hem de insanlığın refah seviyesinin bir adım daha ileriye götürüldüğü anlaşılmıştır. Bu yatırımlardan istifade etmek isteyen girişimciler için yatırımların normal seyrini ifade eden Geleneksel Yatırım Modeli; tasarruf sahiplerini bir araya getirerek bir kurumsal yapının bu kaynakları bir nanoteknolojik ürün üretiminde kullanması olarak açıklanan Kurumsal Yatırım Modeli; üretilecek nanoteknolojik üründe yaşanan finansman sıkıntısını gidermek amacıyla GSYO şirketlerinin devreye girdiği Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı Modeli; henüz yolun başında olan bir iş fırsatına yatırım yapan, şletmelerin büyümeleri veya gelişmeleri için sermaye sağlayan kişilerin desteğini ifade eden Melek Yatırımcı Modeli ve devletin vermiş olduğu desteklerden yararlanarak nanoteknolojik ürün fikrini hayata geçirmeyi düşünen girişimcilerin başvurabilecekleri bir model olarak Devlet Destekli Yatırım Modeli ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nano, Nanoteknoloji, Yatırım, Model, Ar-Ge.

---

* Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, yturkan@bingol.edu.tr.

ABSTRACT

Fooling around with atoms, opening the door to new technologies and applications that appeared to be impossible in previous eras and covering a wide range of fields such as physics, chemistry, biology, computer, material science, electronics and medicine, nanotechnology emerged as the new discovery of the present era in which science has changed dimensions. Both states and companies strive to possess it through the R&D investments that they perform in order to control the market, maximize their value and profits, and gain economic and political power. Therefore, the current study addresses an extremely significant subject: nanotechnology investments. In this context, it is understood that manufacturing costs decrease, product durabilities and qualities increase, energy and time saving become possible and with improving product characteristics, both lifespan and human welfare level are increased one step further thanks to these investments. The Traditional Investment Model which expresses the normal course of investments for those entrepreneurs who want to utilize these investments; the Institutional Investment Model which brings together savers for enabling an institutional structure to utilize these resources in the manufacturing of a technological product; the Venture-Capital Trust Model whereby VCT companies step in to resolve any financing problems experienced in the manufacturing of a nanotechnological product; the Business Angels Model which refers to the support of persons who invest in a new business opportunity and provide capital for the growth or development of businesses; and the State-Funded Investment Model as a model which can be applied by those entrepreneurs who plan to launch a nanotechnological product idea by utilizing supports provided by a state are discussed in the paper.

Key Words: Nano, Nanotechnology, Investment, Model, R&D

1. GİRİŞ

İnsanoğlu ilk dünyaya gelişinden şu ana kadar pek çok yenilikle karşılaşmıştır. İlk ateşin, ilk yazının, ilk paranın bulunmasından ilk radyonun, ilk televizyonun, ilk bilgisayarın keşfedilmesine kadar birçok ilk yaşamıştır. Günümüzde ise “nanoteknoloji” çağımızın en önemli gerçeği durumundadır. Üretilen birçok ürün, başına ya da sonuna aldığı “nano” kelimesiyle ifade edilmekte ve ayrı bir değer kazanmaktadır. Nanoteknoloji sayesinde üretilen ürünlerin mukavemetleri, kalitesi, özellikleri artırılmakta; maliyeti, boyutu, hacmi azaltılarak insanoğlunun ihtiyaçlarına cevap verecek bir hale getirilmektedir. İşletmeler de bunu bir fırsat olarak değerlendirmekte ve bu konuya oldukça fazla yoğunlaşmaktadır. Çünkü yeni bir nanoteknolojik ürünle piyasaya çıkan bir işletme rakiplerine üstünlük sağlamakta, kârını yüksek tutmakta ve patentini aldığı ürün sayesinde üretilecek her üründen pay sahibi olabilmektedir.

Nanoteknolojik ürünleri üretmede kâinata yaratılanlar bir esin kaynağı olmuştur. Yapıştırıcıdan, su ve kir tutmayan giysilere; anti-bakteriyel makinelerden sağlık kontrolü sağlayan cihazlara kadar her şeyde ilham kaynağı olmuş, atomlarda dercedilen güç insanoğlu tarafından keşfedilmiştir. Hem ışığı, hem ısıyı, hem sesi, hem görüntüyü, hem yer çekimini, hem oksijeni vs. birçok şeyi aynı anda yapabilen bu atomlardaki nano güç sayesinde bilim insanları yüzlerce gigabaytlık, terabaytlık veriyi içinde saklayabilen flash bellekler, harici bellekler, akıllı telefonlar, bilgisayarlar icat etmişlerdir. Uzayı keşfetme, uzaya seyahat etme hayal olmaktan çıkmış, yeni hayaller için kapılar aralanmıştır.

Nanoteknoloji artık imalat işletmelerinin olmazsa olmazı haline gelmiştir. Küresel dünyada büyük işletmelere karşı rekabet edebilirliğin öncüsü olan nano ürünler küresel piyasalara girdikçe işletmelere büyük bir güç ve kuvvet katmaktadır. Bunun farkında olan işletmeler ve zaten bunun önderliğini yürüten devletler, yapmış oldukları dev yatırımlarla nanoteknolojinin ne kadar ehemmiyetli bir olgu olduğunu ortaya koymaktadırlar. Bunun farkında olan şirketlerden biri de Naksan Holding'dir. Suyun üzerinde yaşamasına rağmen su iticilik özelliğine sahip olan nilüfer (lotus) çiçeğinden esinlenen Naksan Holding şirketi, nanoteknoloji yatırımları ile Atlas Halı markasını üretmiştir. Bu halılar bu teknoloji sayesinde, tıpkı nilüfer çiçeğinin yapraklarında olduğu gibi, su iticilik özelliği ile leke barındırmama, ışık etkisiyle kendi kendini temizleyebilme, küf, bakteri, mayt ve mantar barındırmama ve doğal iletkenlik özelliği ile vücuttaki statik elektriği alarak stresin azalmasına yardımcı olma gibi özelliklere sahiptir. 1,2 Milyon TL'lik bir Ar-Ge çalışmasının ürünü olan bu nano halılar sayesinde işletme, cirosunu yüzde 350 büyütürken nanoteknolojiye yapılacak yatırımların ve icat edilecek ürünlerin işletmeler açısından ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır.²

Bu örnekler dikkate alındığında yapılan nanoteknoloji yatırımlarının işletmeler için nedenli önemli olduğu görülmektedir. Çalışmada bu derece önemli olan nanoteknolojik çalışmaların, yatırım boyutu ele alınmakta ve yatırım modelleri ifade edilmektedir. Öncelikle nanoteknoloji kavramına, dünyada ve Türkiye'de yapılan nanoteknoloji yatırımlarına ve nanoteknolojinin etkilerine, avantaj ve dezavantajlarına değinilmektedir. Son bölümde ise nanoteknoloji yatırım modelleri olan Geleneksel Yatırım Modeli, Kurumsal Yatırım Modeli, Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı Modeli, Melek Yatırımcı Modeli ve Devlet Destekli Yatırım Modeli ele alınarak incelenmektedir.

2. NANOTEKNOLOJİ KAVRAMI

Son yıllarda nano birçok alanda hayatımıza girmeye başlamıştır. Önüne veya sonuna geldiği kelimeye ilgi çekici bir mana kazandırmaktadır. Nano, önümüzdeki yıllarda hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olmaya adaydır.

2 Haberler, *Nano Halı Buluşu ile Yüzde 350 Büyüyen Atlas Halı*, Erişim tarihi: 27.03.2015, <http://www.haberler.com/nano-hali-bulusu-ile-yuzde-350-buyuyen-atlas-hali-5813190-haberi/>

Nanoteknoloji, atomların tek tek kullanılarak; makro dünyada olmayan niteliklere sahip aygıtların üretilmesi ve kullanılması alanıdır. Türkçeye “moleküler üretim” diye çevrilebilecek olan nanoteknoloji kavramı, gittikçe adından daha çok söz ettirmektedir. Nanoteknoloji sayesinde kendi kendini temizleyen boyalar, kirlenmeyen kumaşlar, bakterileri öldürdüğünden dolayı kokmayan çoraplar, mikrop barındırmayan buzdolapları, tek şarbon mikrobu bile algılayabilen sensörler, esnek ama daha dayanıklı kaplamalar, kanserli hücrelerin vücuda zarar vermeden öldürülmesini sağlayan cihazlar, günlerce etkisini kaybetmeyen kremler gibi birçok ürün hayatımıza girmeye başlamıştır.

Nanoteknoloji bir yandan eski teknolojilere yeni bakış açıları getirirken diğer yandan da daha önemli ve kritik olan, önceleri imkânsız gibi gözüken yeni teknolojilere ve uygulamalara kapı aralamaktadır. Örnek olarak; malzemelerin özellikleri nanoteknoloji sayesinde daha iyi anlaşılmakta, dolayısıyla bu malzemelerin kullanıldığı uygulamalar da geliştirilmektedir. Öte yandan, nano seviyede işlevselleştirilmiş nano parçacıklarla kanserli dokuların yok edilmesi ancak nanoteknolojiyle mümkün hale gelmektedir. Önümüzdeki yıllarda nanoteknolojinin birçok alan için ne kadar vazgeçilmez olduğu daha da iyi anlaşılmaya başlanacaktır. Günümüzde üretilmiş olan nanoteknolojik ürünlerle gelecekte özellikle sağlık, savunma, tekstil, enerji, elektronik ve fotonik gibi alanlarda elde edilecek katma değeri yüksek ürünlerin insanoğlunun hayatını daha da kolaylaştırması beklenmektedir.

Kimyasal ve fiziksel özellikler, yapının büyüklüğüne ve atom geometrisinin ayrıntılarına, sonradan bağlanan yabancı bir atomun cinsine ve bağlanma geometrisine göre çok farklı ve olağanüstü davranışlar sergilemektedir. Örneğin, mevcut nano yapıya yabancı bir atomun yapışması; elektrik iletkenliğini fark edilebilir şekilde değiştirmektedir. Bu yabancı atom geçiş elementi olduğunda yapıştığı bir nanoyapıya manyetik özellikler kazandırabilmektedir.³

Kısaca; bir nano yapının fiziksel özellikleri, bağ yapısı ve dolayısı ile mukavemeti onun büyüklüğüne ve boyutlarına bağlı olarak önemli değişimler gösterebilmektedir. Nanoteknoloji ya yeni malzemeler, nano yapılar tasarlayıp sentezlemeyi, ya da mevcut nano yapıları veya molekülleri işlevsel hale getirip onların kazandıkları olağanüstü özellikleri yeni uygulamalarda kullanmayı amaçlamaktadır.⁴ Bir başka ifadeyle nanoteknoloji, bilinen molekülleri yeni atom ve moleküller ekleyerek işlevsel duruma sokmakta veya kuvantum noktaları, telleri ve tüpler gibi yapay yapıları tasarlayıp sentezlemektedir. Bu şekilde sentezlenen yapılar çok aktif olmakta ve önemli kimyasal süreçlere aracılık etmektedirler ve böylece olağanüstü elektronik veya manyetik özellikler sergilemektedirler. Nanoteknoloji bilinen bütün teknolojilere kıyasla çok daha fazla temel bilim ve kuramsal araştırmalara gereksinim duymaktadır.⁵

3 Tarun, Gupta ve Ahalapitiya, H. J., “Recent Advances in Nanotechnology: Key Issues & Potential Problem Areas”, *IEEE-NANO 2003, 2003 Third IEEE Conferenc*, Kalamazoo, USA, 2003, s. 470.

4 Gupta, age, s. 469

5 Gupta, age, s.469.

2.1. Nanoteknolojinin Tanımı

Nanoteknoloji, aşırı küçük yapısal maddelerin üretimi, araştırılması ve bunlardan yararlanmanın teknikleri üzerinde çalışmaktadır. “Nano” sözcüğü Yunancadan alınmıştır ve “Cüce” anlamına gelmektedir. Nanoteknoloji çeşitli şekillerde tanımlanabilmektedir. Nanoteknoloji, atomik ve moleküler boyutlardaki yapıların ticari bir amaca hizmet edebilecek şekilde düzenlenmesidir. Nanobilimden yola çıkarak da nanoteknolojinin tanımını yapmak mümkündür. Nano ölçeklerde yapılan bilimsel çalışmalara nanobilim denmektedir. Uygulamaya dönük nanobilime, nanoteknoloji denmektedir (www.nanoteknolojinedir.com). Nanoteknoloji, “malzemelerin, cihazların ve sistemlerin nano ölçekte şeklini ve ebatlarını kontrol ederek tasarımının, karakterizasyonunun, imalatının ve uygulamasının yapılmasına” verilen isimdir.⁶ Nanoteknoloji esasen yeni özellikler ve işlevlere sahip malzemeler, cihazlar ve sistemler üretebilmek amacıyla maddenin nano ölçekte planlı ve kontrollü işlenmesi, hassas ölçümü, modellenmesi ve üretimidir. Diğer bir yaygın ifade ise nanometre ölçeğinde en az bir boyutta işlevsel bir düzene sahip malzemelerin, cihazların ve sistemlerin tasarımı, sentezi, karakterizasyonu ve uygulamasıdır.⁷ Amerikan Foresight Enstitüsü’nün yaptığı tanım ise şu şekildedir: “Nanoteknoloji maddenin yapısının, kullanışlı ve özgün özelliklere sahip yeni malzeme ve cihazlar üretmek için kontrol edilmesine yönelik gelişmekte olan bir grup teknolojiye verilen isimdir”.⁸

Bir nanometre (nm = nano metre = metrenin milyarda biri) bir milimetrenin milyonda biri kadar bir uzunluktur ve bir insan saç telinin on binde biri kadar bir kalınlığa tekabül etmektedir. Bu uzunluk terimi atom ve moleküllerin içindeki en küçük mesafeleri tanımlamak için kullanılır. Dört ile altı atom yan yana sıralandığında bu uzunluğa eşit bir uzunluk meydana gelmektedir. Nano derecesindeki parçacıklar (nano parçacıklar) veya polimerler (100nm’den daha küçük) bu teknolojinin yapı taşlarını teşkil etmektedir.

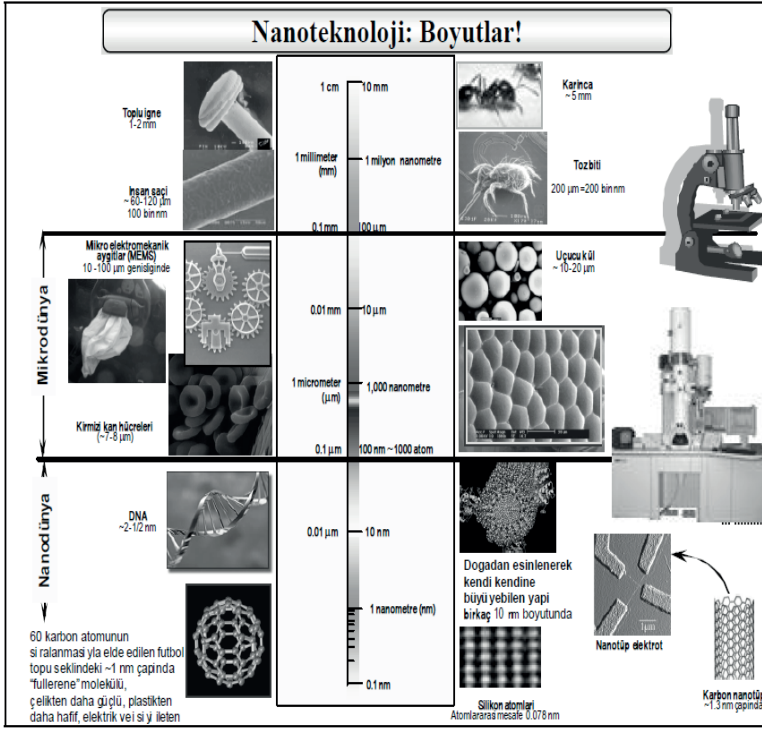
Atomlar bakterilerin 1/10000, bakteriler ise bir sivrisineğin 1/10000 büyüklüğündedirler. Farklı büyüklükleri karşılaştıracak olursak; karıncanın başının genişliği bir milyon nanometre, biyolojik hücrelerin çapı bin nanometre, bir bakterinin içindeki ribozom 25 nm, DNA molekülleri yaklaşık 2 nm, on tane yan yana konmuş hidrojen atomu bir nanometre, atomların çapları nanometrenin onda biridir.⁹ Bu karşılaştırmalara Şekil 1.’de yer alan doğal ve insan yapımı nesnelere örnek verilmektedir.

6 Estefania, Abad ve diğerleri, *Nanodictionary*, Collegium Basilea, Basel.

7 Jeremy, Ramsden, *Nanoteknolojinin Esasları*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 4.

8 Ramsden, age, s. 4.

9 Şakir, Erkoç, *Nanobilim ve Nanoteknoloji*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 9.

Şekil 1: Nanoteknolojik Boyutların Karşılaştırılması

Kaynak: Anadolu Üniversitesi, *Nano Dünya*, Erişim tarihi: 14.04.2015 http://www.akillisinif.anadolu.edu.tr/dosyalar/pdf/20080219/33_157.pdf

Nanoteknoloji, atomlarla oynayan bir teknolojidir. Atom ve molekülleri tek tek maniple ederek istenilen yapının oluşturulması ilkesine dayanır. Atomlar ayrı ayrı işleme tabi tutulur. Yaklaşık 100-1000 atom bir araya gelerek nano ölçeklerde bir nesneyi oluşturmaktadır. Nanoteknoloji de bu bağlamda çok küçük maddelerin teknolojisi olmaktadır.¹⁰ 1 nanometre, hidrojen atomunun çapının sadece 10 katıdır. Ne kadar küçük olduğunu canlandırmak zordur, boyutları giderek küçülen transistorlu radyolar, cep telefonları vb. aygıtlar nanoteknoloji dünyasında yeri olmayan dev yapılarıdır. Nanoteknoloji kapsamına giren malzemeler için 100 ile 1 nanometre (nm) (1/10 milyon metre ile 1/1 milyar metre) arasındaki herhangi bir büyüklük (uzunluk, genişlik veya kalınlık) ifade edilmektedir. Sadece bir tek boyutu nanometre mertebesinde olsa da, ultra incelikteki kaplamalar da nanoteknoloji kapsamındadır. Örneğin bu durum, seramiklerde (kendi kendini temizleyen seramik taşları), duvar renklerinde (kendi kendini temizleyen ev cepheleri) veya camlarda

¹⁰ Esen, Özdoğan, Demir A. ve Seventekin N., "Nanoteknoloji ve Tekstil Uygulamaları", *Tekstil ve Konfeksiyon Dergisi*, İzmir, 2006 s. 159.

kendini göstermektedir. ABD Ulusal Bilim Vakfı, yaklaşık 1-100 nanometre uzunluk ölçeğinde yapılan araştırmalar ve kaydedilen teknolojik gelişmeler; bazı durumlarda kritik uzunluk ölçeği 1 nm'nin altında ya da 100 nm'nin üstünde olabilir şeklinde bir tanımda bulunmuştur.¹¹

2.2. Nanoteknolojinin Özellikleri

Nanoteknoloji açısından bakıldığında nanoteknolojinin bazı önemli özellikleri şöyle sıralanmaktadır:¹²

1. **Nanoteknoloji, olanaklar teknolojisidir.** Daha önce uygulanabilir olmayan yeni ürün sınıflarının geliştirilmesi olanağının ufkunu açmakta ve tüm endüstriyel alanlarda yeni ürünler ve prosesler geliştirmemize olanak sağlamaktadır. Bunların dayanmalı motor, elektrik ve internet gibi diğer teknolojilerde olduğu gibi, toplum üzerinde geniş ve beklenmeyen etkileri vardır.

2. **Nanoteknoloji geleneksel olanı bozmaktadır.** Yeni üretim süreçlerine dayalı olması ve daha iyi, daha yüksek standartlarda ürünlerin üretilmesine yol açması nedeniyle, nanoteknoloji eskiden beri kullanılan teknolojilerin yerine geçmekte ve bunların adım adım demode olmalarına yol açmaktadır. Nanoteknoloji sayesinde, var olan ürün ve proseslerden farklı ürün ve prosesler ortaya çıkmakta ve var olan şirketler de hayatta kalmak için bunlara uyum sağlamak zorundadırlar.

3. **Nanoteknoloji çok disiplinlidir.** Nanoteknoloji, birçok bilimsel alanı etkilemekte olan bir güçtür ve bu süreç, daha önce ayrı olan alanlardan birçok insanı, farklı alanlar arasındaki sınırları bulanıklaştırarak bir araya getirmektedir.¹³ Nanoteknoloji tekdüze bir teknoloji platformu değil, çeşitli teknolojik ve bilimsel disiplinlerden oluşan geniş bir yığındır. Bu disiplinlerin kapsadığı alt dallara örnekler aşağıda verilmiştir:

- Nano-yapılı Malzemeler
- Nanoelektronik
- Nanofotonik
- Nanobiyoteknoloji
- Nanoanalitik

4. **Nanoteknoloji evrenseldir.** Gelişmiş ülkelerdeki tüm hükümetler nanoteknoloji alanındaki araştırmaları desteklemek amacıyla kaynak ayırmakta ve aynı şekilde dünya çapındaki girişimcilerle bazı büyük şirketler nanoteknolojiye yatırım yapmaktadır.

11 Dilek, Kut ve Güneşoğlu, C., "Nanoteknoloji ve Tekstil Sektöründeki Uygulamaları", *Tekstil&Teknik Dergisi*, İstanbul, 2005, s. 225.

12 TÜSIAD, *Uluslararası Rekabet Stratejileri: Nanoteknoloji ve Türkiye*, Türkiye Rekabet Stratejileri Dizisi-11, TÜSIAD Yayınları, İstanbul, 2008, s. 30.

13 Mohammad, Sharifzadeh, *Nanotechnology Sector Report*, Cronus Capital Markets, Manhattan, 2006, s. 4.

2.3. Nanoteknolojinin Amacı

Nanoteknoloji esaslı ürünlerin özelliklerinin tahmin edilmesi zordur, çünkü nanoteknoloji, klasik fizik bilgisi ve kuantum mekaniği etkileri dikkate alınarak incelenmesi gereken bir konudur. Nanoteknolojik bir malzemenin üretimi, yeni bir kimyasal maddenin üretimine benzemektedir. Nanoteknolojik ürünlerin sağlık açısından potansiyel riskleri sebebiyle, bu konudaki mevcut bilginin geliştirilmesine ve toksikoloji (zehir bilim) ve ekotoksikoloji hakkında, nanoteknolojiye özel bir veritabanı oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır.¹⁴

Nanoteknoloji, içinde bulunduğumuz yüzyılda hayatın her alanında devrim niteliğinde değişikliklere sebep olacak önemli bir teknolojik alandır. Geçtiğimiz yüzyılda antibiyotik, plastik, televizyon, nükleer teknoloji ve bilgisayar teknolojisinin sebep olduğu köklü değişimlere benzer şekilde değişimler oluşturacağı kabul edilmektedir.

Nanoteknolojinin amaçları aşağıda sıralanmıştır:¹⁵

- Nanometre ölçekli yapıların analizi
- Nanometre boyutunda yapıların fiziksel özelliklerinin anlaşılması
- Nanometre ölçekli yapıların imalatı
- Nano hassasiyetli cihazların geliştirilmesi
- Nano ölçekli cihazların geliştirilmesi
- Uygun yöntemler bulunarak nanoskopik ve makroskopik dünya arasındaki bağın kurulması
  - Alışıldan farklı üretim süreçleriyle üstün malzeme özelliklerine sahip ürünler elde edilmesi
  - Daha dayanıklı, daha hafif, daha hızlı yapılar üretilmesi
  - Daha az malzeme ve enerji kullanımının sağlanması.

2.3. Nanoteknolojinin Üretim Yöntemi

Nanoteknoloji çeşitli alanlarda uygulanmaktadır. Nanometre ölçeğinde kontrol sağlamak amacıyla, tüm bu alanlar için uygun olan teknikler ve özel üretim enstrümanları geliştirilmektedir. Üretim iki ana yol izlenerek yapılabilir. Birincisi “*Yukarıdan Aşağıya Üretim Yöntemi*”, ikincisi ise “*Aşağıdan Yukarıya Üretim Yöntemi*”dir.¹⁶

14 Gamze, Süpüren Mengüç ve diğerleri, *Nano Lifter*, Erişim tarihi: 28.04.2015, http://tubitaktam.ege.edu.tr/dosyalar/nano_lifter.pdf

15 Yasemin, Bozkaya, *Nanoteknoloji, İleri Teknolojiler Araştırma Birimi (İTAB)*, Erişim tarihi: 28.04.2015, <http://www.itab.anadolu.edu.tr/itab/pdf/nylp.pdf>

16 Wolfgang, Luther, *International Strategy and Foresight Report on Nanoscience and Nanotechnology*, Erişim tarihi: 28.04.2015, http://pfmh.uvt.mu.tn/455/2/International_Strategy_and_Foresight_Report_on_Nanoscience_and_Nanotechnology.pdf

1- Yukarıdan Aşağıya Üretim Yöntemi (Top-Down): Mikro elektronğin var olan metotlarının nanoteknolojiye uyarlanmış hali biçiminde ifade edilebilecek bu yöntemde, küçük özelliklere ulaşmak için daha büyük malzemelerden başlanır. (örneğin: yarı iletkenler) Ağırlıklı olarak litografik¹⁷ yöntemler kullanılır. Oyma ve işleme yöntemi ile nano yapılar ve şekiller elde edilir.¹⁸

Bu tekniklerde kütsel malzeme ele alınır, ardından şekillendirilerek, yapısı oluşturularak ve modifiye edilerek istenilen ürüne dönüştürülür. Küçük ve daha küçük yapılar üretilmesine neden olan motivasyon temel olarak, gelecek nesil bileşenlerde nanoelektronik alanına girmek amacıyla, çeşitli nanoteknoloji işlemlerinin geliştirildiği mikroelektronik alanı tarafından belirlenmektedir. Diğer bir önemi özellikle optik alana yönelik son derece hassas bileşenlerin örneğın mekanik ya da plazma işlemleriyle gerçekleştirilen yüzey şekillendirilmesidir.¹⁹

2- Aşağıdan Yukarıya Üretim Yöntemi (Bottom-Up): Bu yöntemin özü biyolojiden alınmıştır. Nanobilim, fiziksel bir bilim olarak düşünülür ancak hücre biyolojisi de nano ölçekte çalışmaktadır. Nano ölçekteki aletler yaşayan hücrelerin fonksiyonlarını taşımaktadırlar. Bottom-up yönteminin esası atomlar veya moleküller ile organik veya inorganik yapı inşa etmeye dayanır. Nano yapıları birleştirmek için doğadaki kuvvetlerden yararlanılır. Örneğın DNA gibi biyolojik sistemlerin kendi kendine birleşme özelliğinden yararlanılarak karbon nanotüplerin kontrolü sağlanabilir. Kolloid²⁰ ve sol-jel yöntemleri de bu yöntemde dahildir.²¹

Nanoteknoloji, aşağıdan-yukarıya yöntemine göre; moleküler boyutta sistemler üretmek daha büyük sistemleri kontrol etme olarak tanımlanmaktadır. Yukarıdan-aşağıya yöntemine göre ise; moleküler boyutta çalışan çok yüksek oranda küçültülmüş makineler üretme bilimi olarak tanımlanmaktadır.²²

3.NANOTEKNOLOJİ YATIRIMLARI

3.1. Dünyada Nanoteknoloji Yatırımları

Nanobilim ve nanoteknolojinin çok kuvvetli ve hafif malzemeler, çok küçük bilgisayar parçaları, yeni sensör ve çok hızlı çalışan nano boyutlu elektronik ve optoelektronik teknolojileri ile çok küçük boyutlu ve aynı zamanda öngörülemez

17 **Litografik:** Taş baskıda denilmektedir.Kireç taşı üzerine yağlı mürekkeple çizilmiş şekil ve yazıların basım sanatıdır. Taşbaskıya el litografyası da denir. Taşbaskı, modern ofset litografyanın başlangıcıdır. Taşbaskı tekniğinin esası, yağın suyu itmesi özelliğine dayanır.

18 Mustafa Erdem, Üreyen, *Nanoteknoloji ve Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörleri*, Erişim tarihi: 28.04.2015, <http://www.nano.bilkent.edu.tr/Basin/NanoTekstil.pdf>

19 Wolfgang, Luther, *International Strategy and Foresight Report on Nanoscience and Nanotechnology*, Erişim tarihi: 28.04.2015, http://pfmih.uvt.mu.tn/455/2/International_Strategy_and_Foresight_Report_on_Nanoscience_and_Nanotechnology.pdf

20 **Kolloid:** Homojen görünümlü bir heterojen karışımdır. Bir maddenin diğer bir madde içerisinde çıplak gözle görülmeyecek boyutta dağılmasıyla oluşan karışımdır. Örn: Kan, sis, duman.

21 Mustafa Erdem, Üreyen, *Nanoteknoloji ve Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörleri*, Erişim tarihi: 28.04.2015, <http://www.nano.bilkent.edu.tr/Basin/NanoTekstil.pdf>

22 Yasemin, Bozkaya, *Nanoteknoloji ve Uygulamaları*, Erişim tarihi: 28.04.2015, <http://home.anadolu.edu.tr/~esuvaci/egitim/NANOTEKNOLOJIVEUYGULAMALARI.pdf>

kadar etki gücü yüksek savunma sistemlerini üretebilme yeteneğine sahip olduğuna inanılmaktadır. Geliştirilmeye müsait ve pazarlama potansiyeli yüksek olan bu yeni teknolojinin önemini ve gücünü farkedene ve ileride dünya ekonomisini ve devletlerarası güçler dengesini belirleyici olacağına inanan ABD, Rusya, AB, Japonya ve Çin gibi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler Nanobilim ve Nanoteknoloji'nin çeşitli alanlarında dev Ar-Ge yatırımları yapmaktadır. Öte yandan, bu ülkelerde sayıları süratle artan nanoteknoloji tabanlı çeşitli ölçeklerde şirketler kurulmakta ve devlet destekli üniversite-sanayi işbirliğine büyük önem verilmektedir. Özellikle büyük sanayi kuruluşları nanoteknolojide araştırma ve geliştirmeye yönelik önemli yatırımlar yapmaktadır.

Nanoteknoloji ile eşyaları dönüştürmek, eşyaya yeni nitelikler kazandırmak ve hatta eşyanın temel niteliklerini değiştirmek mümkün olmaktadır. Artık sert olan bir madde yumuşak, yanıcı olan söndürücü, az olan çok, sıvı olan katı, yalıtkan olan ise iletken olabilmektedir. Nanoteknoloji alanındaki çalışmalar, tıptan elektroniğe, enerjiden tarıma hemen her alanda uygulanabilmesi açısından büyük bir değer taşımaktadır. Yapılan araştırmalara göre, 2004 yılında nanoteknoloji ürünlerinin pazar payı 13 Milyar Dolar iken, bu rakamın son yıllarda 2.5 Trilyon Dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir. Nanoteknoloji alanında çalışan müstakil şirketler kadar, farklı sektörlerde faaliyet gösteren büyük firmaların da nanoteknoloji departmanları oluşturmaya başladığı görülmektedir. Mesela geleceğin dünyasında, nanoteknolojik ürünler neticesinde, özel hayatın güvenliğiyle ilgili ciddi gelişmeler olması beklenmekte ve yine özellikle enerji üretimi ve depolanması, alternatif enerji kaynaklarının oluşması, su arıtma sistemleri gibi alanlarda, nanoteknolojinin çok belirleyici bir alan olacağı gözlemlenmektedir.²³

Amerika Birleşik Devletleri'nde 1999 yılında yayınlanan Ulusal Nanoteknoloji Bildirgesi ile ülkenin nanoteknoloji alanındaki öncelikleri belirlenmiş ve bu konuda yapılan Ar-Ge çalışmaları için bütçeler ayrılmıştır. Daha öncede ifade edildiği gibi 2000 yılında nanoteknoloji alanında yapılan Ar-Ge çalışmalarına hükümet tarafından sağlanan destek 420 Milyon Dolar civarında iken 2001 yılı bütçesinde bu alana ayrılan pay yaklaşık 520 Milyon Dolara ulaşmış, 2003 yılı için ise yaklaşık 700 Milyon Dolar olarak belirlenmiştir. Aralık 2003 tarihinde Başkan Bush 2005 yılından başlayarak 4 yıl süreyle nanoteknoloji alanında gerçekleştirilen araştırma ve geliştirme projelerinde kullanılmak üzere 3.7 Milyar Dolar tutarında fon ayrılmasını onaylamıştır.

Asya ülkeleri içinde nanoteknolojiye yatırım yapan ülkelerin başında Japonya gelmektedir. Japonya dünyada ABD'den sonra nanoteknoloji alanında en fazla Ar-Ge harcaması yapan ikinci ülke konumundadır. Nanoteknoloji üzerine yapılmakta olan yatırımın her yıl %15 ile %20 oranında artmakta olduğu Japonya'da nanoteknoloji tanımı dünyanın geri kalan ülkelerine oranla çok daha geniş kapsamlıdır. Moleküler

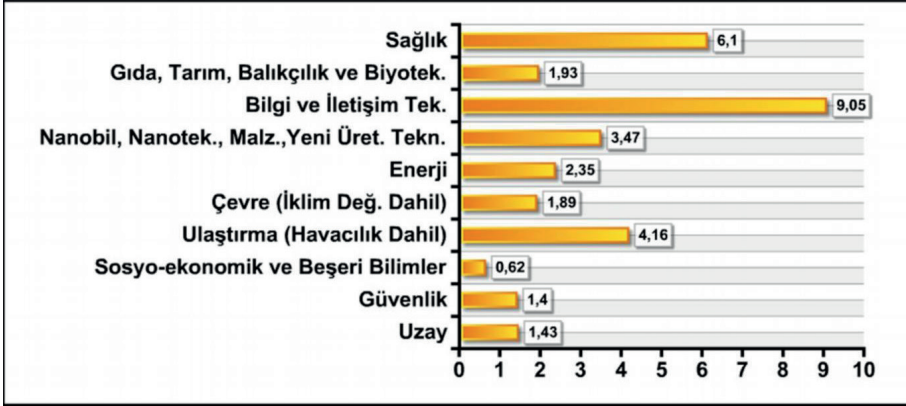
23 Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA), *Nanoteknoloji Çalıştayı*, Erişim tarihi: 05.05.2015, <http://www.marka.org.tr/haber/detay/1812/nanoteknoloji-%C3%A7alistavi%E2%80%A6>

seviyede yapılan birçok araştırma (örnek vermek gerekirse, DNA üzerine yapılan araştırmalar) nanoteknoloji tanımı içerisinde yer almaktadır. Ayrıca NEC ve Sumitomo gibi firmalar karbon nanotüpler alanında çalışmalar yürütmekte, araştırmalar gerçekleştirmektedir. Asya ülkeleri arasında Japonya'yı takip eden ülkeler arasında Çin ve Kore öne çıkmaktadır. Çin ülkede yürütülen nanoteknoloji odaklı birçok araştırma ve geliştirme çalışmasını Çin Bilimler Akademisi kanalıyla yürütmektedir. Bu ülkede yürütülen çalışmaların birçoğu yarı iletken üretilme teknikleri ve nanoteknoloji tabanlı elektronik cihazlar üzerine yoğunlaşmaktadır. Araştırma merkezlerine ek olarak nanoteknoloji kullanılarak üretilen ürünlerin ticarileşmesine imkân sağlamak amacıyla çalışan birçok kuruluş bulunmaktadır. Kore nanoteknolojinin mikro elektronik uygulamaları alanında yoğunlaşmıştır. Nanoteknoloji çalışmalarının sürdürüldüğü birçok üniversite ve araştırma merkezi olduğu gibi Kore'nin en büyük şirketlerinden biri olan Samsung mikro elektronik uygulamalar ve mikro elektromekanik sistemler (MEMS) üzerine araştırmalar yürütmektedir. Tayvan, Singapur, Tayland, Hindistan ve Vietnam nanoteknolojiyi öncelikli alan olarak belirlemiş ve uygun çerçeveyi belirlemek için adımlar atmaktadır.²⁴

Avrupa Birliği, ABD ve Japonya'yı takip edebilmek için FP 6. Çerçeve programı içinde desteklenmesi gereken öncelikli alanlardan biri olarak belirlediği nanoteknolojiye Ar-Ge faaliyetlerinde kullanılmak üzere yaklaşık olarak 1.30 milyar Euro ayırmış olup bunu FP 7. Çerçeve programı içinde de yaklaşık iki buçuk katına çıkartmıştır. Özellikle; Almanya, Fransa ve İngiltere'de nanoteknoloji alanındaki Ar-Ge merkezlerinin kurulması ve projelerin geliştirilmesi için yüksek miktarda maddi destek sağlanmaktadır. Birçok AB ülkesinde (Almanya, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İtalya ve Norveç), üniversitelerde nanobilim ve nanoteknoloji konusunda araştırma merkezleri ve enstitüler kurulmuş olup Yüksek lisans ve Doktora programları açılmıştır. Hatta Lisans seviyesinde nanobilim ve nanoteknoloji konusunda eğitim-öğretim yapan bölümler açılmıştır. Almanya, Hollanda, Fransa, İngiltere, Danimarka, İspanya başta olmak üzere tüm Avrupa ülkelerinde ve Kanada'dan Avustralya'ya kadar tüm dünya ülkelerinde pek çok yeni araştırma merkezinin yanı sıra üniversitelerde de nanobilim ve nanoteknoloji faaliyetlerine her yıl milyarlarca dolarlık yatırımlar yapılmaktadır.²⁵ 7. ÇP'de düşünülen yatırımlar Şekil 2.'de verilmiştir.

24 Fikir, *Dünyada ve Türkiye'de Nanoteknoloji Yatırımları*, Erişim tarihi: 06.05.2015, <https://www.fikir.net/nano-teknoloji/1668-dunya-da-ve-turkiye-de-nano-teknoloji-yatirimlari.html>

25 İstanbul Teknik Üniversitesi, *Yatırımlar*, Erişim tarihi: 08.05.2015, http://www.nsne.itu.edu.tr/?page_id=75

İşbirliği Özel Programı Bütçe Dağılımı (Toplam 32,4 Milyar Avro)**Şekil 2: İşbirliği Özel Programı Bütçe Dağılımı**

Kaynak: TUBİTAK, *Ulusal Destekler ve AB Çerçeve Programları'nda KOBİ'ler*, Erişim tarihi: 08.05.2015, http://www.fp7.org.tr/tubitak_content_files/279/Teknopark_Bilgi_Gunleri/Bahadir_ulusaldesteklergazi.pdf

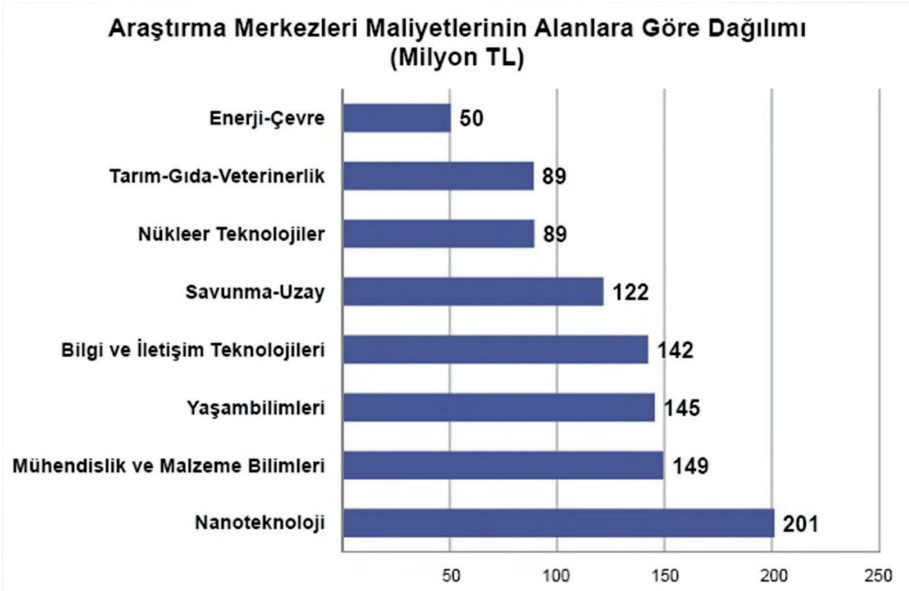
2007-2013 yılları arasında uygulanan AB 7.ÇP dâhilinde İşbirliği Özel Programı'na 32,4 Milyar € ayrılması öngörülmüştür. Bu programa bakıldığında nanoteknolojiye ayrılan payın 3,47 Milyar € ile dördüncü sırada yer aldığı ve diğer sektörlerde de yine nanoteknolojik çalışmalar yapıldığı görülmektedir.

3.2. Türkiye'de Nanoteknoloji Yatırımları

Ülkemizde nanobilim ve nanoteknoloji hakkındaki gelişmelere bakacak olursak, gelişmiş ülkelerden ciddi bir süre gecikme içinde olduğumuzu görmekteyiz. Dünyadaki gelişmelere uymak ve uluslararası standardı yakalamak için, ülkemizde disiplinler arası işbirliğini güçlendirmek gerekmektedir. Ülkemizin gelecekteki menfaatlerini korumak amacıyla nanobilim ve nanoteknolojideki gelişmelerini yakından takip etmek ve tedbirler alabilmek amacıyla bu konuda yatırımlar yapmak bir zorunluluk arz etmektedir.

Türkiye'de nanoteknoloji çalışmaları için yapılan yatırımlar, belli üniversitelerde ve belli akademisyenlerce yapılmaktadır. Bu üniversiteler bir kısmı aşağıda ifade edilmiştir. Toplam 19 Araştırma Merkezi, 1000-1200 kadar araştırmacı ve teknik eleman ve 100 civarında nanoteknolojiyi uygulayan küçük-büyük firma bulunmaktadır.²⁶ Türkiye'de yer alan bu araştırma merkezlerinin alanlara göre yatırımları Şekil 3.'te verilmiştir.

²⁶ Volkan, Özgüz, *Türkiye'de Nanoteknoloji Araştırma ve Geliştirme*, Nanoteknoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi Sunumu, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 16.

Şekil 3: Araştırma Merkezi Maliyetlerinin Alanlara Göre Dağılımı

Kaynak: Volkan, Özgüz, *Türkiye’de Nanoteknoloji Araştırma ve Geliştirme*, Nanoteknoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi Sunumu, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 16.

Şekilden de anlaşılacağı üzere yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunu nanoteknolojik çalışmalar oluşturmaktadır. Yapılan yatırım miktarı 201 Milyon TL olarak belirlenmiştir. Diğer sektörlerde yapılan çalışmaların büyük bir kısmı da yine nanoteknolojiyle alakadardır.

Türkiye’de çeşitli araştırma merkezlerine yapılan yatırımlara bakacak olursak:

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarlığı Bilkent Üniversitesi’nden sunulan proje aracılığı ile ulusal nitelikte bir nanoteknoloji araştırma merkezi kurulması için 11 Milyon TL destek sağlayarak 5 Ekim 2005 yılında UNAM-Ulusal Nanoteknoloji Araştırma Merkezi Projesi’ne başlanılmasını planlamıştır.

2006 yılı ortalarında başlanan ve 1,5 yılda bitirilen UNAM binası yaklaşık 9000 m² kapalı alan üzerine kurulmuş; içerisinde titreşim ve sıcaklık kontrollü 62 laboratuvar, konferans salonu ve ofisleri barındırmaktadır. 400 m² temiz oda da 2009 yılı ortalarında faaliyete geçmiştir.²⁷ 2013 yılında toplam 35 Milyon TL yatırım yapılmıştır (UNAM, 2013: 4). DPT, nanoteknoloji araştırmaları için gerekli kaynağı önceleri dağıtmadan, gerekli sayıda araştırmacı ve uzmana sahip tek bir üniversitede

²⁷ Vikipedi, *Ulusal Nanoteknoloji Araştırma Merkezi*, Erişim tarihi: 18.05.2015, http://tr.wikipedia.org/wiki/Ulusal_Nanoteknoloji_Ara%C5%9Ft%C4%B1rma_Merkezi

toplayarak kısa zamanda sonuç almayı hedeflemiştir. Nanoteknolojideki yönelimler ve gelişmelere uygun olarak araştırma konularına nanobiyoteknoloji, nanomalzeme ve kimya, enerji ve hidrojen ekonomisi, nanotriboloji, yüzey kaplama, katalizör tasarımı gibi çok güncel konular da eklenmiştir. Ayrıca, disiplinler arası çalışmaya olanak vermek ve nanoteknoloji uzmanı yetiştirmek amacıyla “Malzeme Bilimi ve Nanoteknoloji” yüksek lisans ve doktora programı açılmıştır. UNAM’a 2007’de TÜSIAD, 2008’de TÖV ve 2009’da TÜBİTAK tarafından bilim ve teknoloji ödülleri verilmiştir.²⁸

Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü (GYTE) Nanoteknoloji Merkezi kuruluşunu DPT katkılarıyla 2003 yılında gerçekleştirmiştir. Şuana kadar 3 Milyon Dolar harcanan merkezde, güneş enerjisi, hidrojen teknolojileri ve manyetik malzemelere yönelik projeler yapılmaktadır. Merkezin alt yapısında X-ışınları Fotoelektron Spektroskopisi (XPS), (MHR) ve Atomik Kuvvet Mikroskobu (AFM) gibi nanoteknoloji alanına yönelik bilimsel çalışmalarda kullanılan cihazlar mevcuttur. Merkezde ileride nanoteknoloji alanında çalışmalar yapabilecek elemanların yurtiçi ve yurtdışı projelerde çalıştırılarak yetiştirilmesi, uluslararası projeler yapılarak ülkemizin nanoteknoloji sürecinde donanımlı kılınması hedeflenmektedir.²⁹

Sabancı Üniversitesi Nanoteknoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi (SUNUM), T.C. Kalkınma Bakanlığı ve Sabancı Vakfı’nın katkıları ile yaklaşık 60 Milyon TL yatırımla kurulmuştur. Burada 7400 m²’lik bir merkez binası yapılmış, içerisinde 850 m²’lik oda, toplam 1,500 m² alana yayılmış laboratuvarlar ve 2400 m²’lik ofis ve ortak kullanım alanı bulunmaktadır. Bu araştırma merkezi ile ileri malzemeler, nanobiyoteknoloji, nanotıp, nanoelektronik, nanooptik, mikro-nano-akışkanlar, mikro-nano-elektromekanik sistemler ve yenilenebilir enerji sistemleri alanlarında disiplinlerarası araştırmalar yapılmasına olanak sağlanmaktadır.³⁰

4. NANOTEKNOLOJİ YATIRIMLARININ ETKİSİ, AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI

1990’lı yıllarda gelişmeye başlayan ve 2000’li yıllarda dünya geneline yayılan nanoteknoloji artık elde edilmesi gereken, araştırılan ve ülkelere güç kazandıran bir olgu haline gelmiştir. İşletmeler tarafından çok fazla Ar-Ge yatırımı yapılmakta, devletler tarafından teşvikler verilmekte ve araştırılması için milyarlarca dolarlık kaynak ayrılmaktadır. Bunun nedeni ise geleceğin teknolojisini elde etme amacıdır. Çünkü bu teknolojinin sağladığı katma değer oldukça fazladır. Aşağıda belirtilen durum bunu net bir şekilde ortaya koymaktadır: Yani 1 kg’lık nano çipin sağladığı katma değer yaklaşık 4 Milyon Dolara karşılık geldiği ve bu durumun diğer ürünlerle kıyaslandığında oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

28 Vikipedi, *Ulusal Nanoteknoloji Araştırma Merkezi*, Erişim tarihi: 18.05.2015, http://tr.wikipedia.org/wiki/Ulusal_Nanoteknoloji_Ara%C5%9F%C4%B1rma_Merkezi

29 GYTE, *Nanoteknoloji Araştırma Merkezi*, Erişim tarihi: 18.05.2015, <http://www.gyte.edu.tr/icerik/57/614/nanoteknoloji-arastirma-merkezi.aspx>

30 Sabancı Üniversitesi, *Neden Sabancı Üniversitesi Nanoteknoloji YL Programı?*, Erişim tarihi: 18.05.2015, <http://nano.sabanciuniv.edu/tr/neden-sabanci-universitesi-nanoteknoloji-yl-programi>

Örneğin: 1 kg ürün fiyatına göre³¹

- Beton = 1 Sent
- Çimento = 5 Sent
- Demir-Çelik = 50 Sent
- Alüminyum = 1,5 Dolar
- Otomobil = 10 Dolar - 100 Dolar
- Yolcu Uçağı = 100 Dolar - 1.000 Dolar
- Savaş Helikopteri = 2.000 Dolar – 3.000 Dolar
- Cep Telefonu = 4.000 Dolar
- Savaş Uçağı – İlaç = 10.000 Dolar
- Uydu = 100.000 Dolar
- Mikro ve Nano Yonga³² = 4 Milyon Dolar

Nanoteknoloji, sadece bir alanı ilgilendirmeyip disiplinler arası bir olguyu teşkil etmektedir. Mesela; nanoteknolojik bir çalışma yapılırken bu çalışmayı yapan fizik, kimya, elektrik, elektronik mühendislerine ihtiyaç olduğu gibi yatırımların analizinde ve projelendirilmesinde işletmeciye, hastalıklara ve insan vücudundaki ihtiyaçlara göre belirlenmesinde tıpcıya, dokuma sanayinde tekstilciye, çelik ve çimento yapımında ustaya ve tüm bunları bir araya getirebilecek girişimciye de ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca sadece teknoloji sektörünü değil sağlıktan enerjiye, imalattan tarıma, dokumadan petrole tüm sektörleri içine alan geleceğin teknolojisi konumundadır.

Nanoteknoloji sayesinde tasarruflar artarken maliyetler düşmekte, enerji verimliliği sağlanarak zaman etkili ve verimli kullanılmaktadır. Daha kaliteli ürünler üretilerek insanlığın refah seviyesi yükseltilirken bu tür ürünler daha çok tercih edilerek işletmelerin satış hacmi artmaktadır. Nanoteknoloji, bilim ve iş dünyası tarafından öncelikli alan olarak ele alınmış, tüm dikkatler bu olguya çevrilmiştir. Sadece Türkiye’de yapılan yatırımlar sonucu ortaya çıkan bir takım nanoteknolojik ürünler ve bunlarla ilgili yapılan yorumlar aşağıda sıralanmıştır:

• Bilkent Üniversitesi Uzay Teknoloji Araştırma Merkezi (BİLÜZAY) tarafından yapılan açıklamaya göre; Uzayda yüksek oranda radyasyon bulunması nedeniyle uzay ortamında bulunan elektronik devrelerin çok kısa sürede bozulduğu, bu nedenle uyduların çok kalın alüminyum tabakalarla korunduğu ve radyasyonu soğurma görevini yürüten kalın alüminyum kaplamaların uydu maliyetlerini de ciddi oranda arttırdığı ifade edilmiştir. Uzayda bulunan radyasyona dayanıklı yeni malzemelerin

31 Bursa-SMMM ODASI, *Ar-Ge Harcamalarının Önemi ve Türkiye’deki Durumu*, Erişim tarihi: 26.05.2015, <http://www.bursa.smmmo.org.tr/yazarlar/makaleler/132AGE.pdf>

32 *Yonga*: Milimetrik yüzeyler üzerinde on binlerce devre elemanından oluşan ve son derece karmaşık elektronik devrelerin yerleştirildiği, genellikle silikon benzeri yarı iletken malzeme ya da çip olarak tanımlanmaktadır.

geliştirilmesi ile uyduların daha ucuz ve daha uzun ömürlü olacağı, geliştirilen malzemenin galyum nitrit tabanlı olduğu, bu tür nanoteknolojik malzemelerle uyduların hafif olarak tasarlanmasının mümkün olacağını belirtmiştir. Ayrıca şu açıklamalarda bulunulmuştur: “Geliştirdiğimiz malzeme, uzayda mevcut kullanılan malzemelere oranla radyasyona karşı 100 kat daha dayanıklılık gösteriyor. Ayrıca bu malzemeyi kullandığımız nanotransistörlerin yer aldığı elektronik devreler çok daha yüksek hızlarda uzay ortamında çalışabiliyor. Bu nedenlerle uydu sistemlerinin daha ucuza üretimi de mümkün olabiliyor. Uydunun en kritik komponentleri arasında bulunan verici antenlerinde de bu malzemeyi kullanıyoruz. Yani çalışmamızla nanoteknolojiyi uzaya taşıdık diyebiliriz.” Bu galyum nitritin sadece uzayda kullanılan malzemelere değil diğer malzemelerde de kullanılmasının maliyetlere ne derece olumlu katkı sağlayacağı apaçık bir gerçektir.

- Merkezi Kırklareli’de bulunan NNT Nanoteknoloji Bor Ar-Ge A.Ş. araştırmacıları, uzun yıllar üzerinde çalıştığı Ar-Ge projelerinin sonunda, nanoteknoloji ile boru kullanarak “beş milimetre boyutunda alüminyum kurşungeçirmez zırh” üretmiştir. NNT Nanoteknoloji Bor A.Ş. tarafından yapılan açıklamada, kurşun geçirmez alüminyum zırhın, tüm savunma sanayisine ait projelerde, özel sektörlerde, zırhlı olması gereken çelik yelekler dâhil olmak üzere yüzlerce alanda kullanılabileceği belirtilmiştir. Bu nanoteknolojik ürün şu şekilde ifade edilmektedir: “Normal zırhlı araçların, ağırlık olarak performans düşüklüğü, ayrıca yüksek gider maliyetleri, araç lastiklerinin daha çabuk yıpranması, araçların performansının ve hareket kabiliyetinin düşmesi, yüksek yakıt harcaması gibi durumlarıyla kıyaslandığında, kurşungeçirmez alüminyumun kullanılması, çok büyük ekonomik kazanç ve daha güvenli sistem getirecektir. Dünya devleri de bu gerçeğin farkında olduğundan ürettiğimiz bu teknolojiden yararlanmak için hareket ediyor. Biz bu durumdan ülkemiz adına gurur duyuyoruz. Çelikten üç kere daha az yoğunlukta ve daha fazla sertlik kazandırılmış alüminyum alaşımlar, kullanıldıkları alana göre, makinelerin boyut ve ağırlıklarının azalması, az enerji harcamaları nedeniyle ekonomik oluşları ve birçok değişik konuda çelikten daha çok mukavemet sağlar. Geliştirdiğimiz METABORON isimli 5 milimetrelik levhalardan makam araçları, korumaya tabi özel ve tüzel kişiler, askeri personel, savunma sanayi ve zırhlı araç kullanabilecek birimlere özel sipariş gerekmeden, ülkemizde üretilen zırhlı araç sektöründe seri üretim imkânı sağlayacağını düşünüyoruz.” Ayrıca, firmanın nanoteknoloji ve bor kullanarak fiziksel nanoyağlayıcı olan Bor Power teknolojisini, alternatif tıp alanında birçok dermatoloji ve kardiyoloji başta olmak üzere sağlık alanında kanserli tümör tedavilerinde kullanarak özel projelerin yanında elektronik ve bilişim alanında da projeler geliştirileceği ifade edilmiştir.³³ Dünyada sadece 8 ülkede bor rezervi bulunmakla birlikte önemli bor yatakları Türkiye, ABD ve Rusya’da yer almaktadır. En önemli bor yataklarının yer aldığı Türkiye toplam 3 milyar ton rezerv miktarı ile

33 NNT Nanoteknoloji A.Ş., *Nanoteknoloji ile İşlenmiş Dünyanın İlk Kurşun Geçirmez Alüminyum Zırh'ını Geliştirdik*, Erişim Tarihi: 29.05.2015, <http://www.nnt.com.tr/haber-zirh.php>

Dünya toplam bor rezervi sıralamasında %73'lük pay ile ilk sırada yer almaktadır.³⁴ Bu durumun bir fırsata çevrilmesi hem ülkemiz açısından hem de işletmelerimiz açısından oldukça önemlidir.

• Kordsa Global Endüstriyel İplik ve Kord Bezi Sanayi ve Ticaret A.Ş. tarafından üretilen bir nanoteknolojik ürün olan “Monolyx”un proje özeti şu şekilde ifade edilmiştir: “Etkisini azaltan ve dolayısıyla lastiklerin yuvarlanma direncini ve yüzey sürtünmesini düşüren lastik tasarımlarının geliştirilmesi sektörde öncelikli ve gerekli hale gelmiştir. Özet kullanımlı bazı lastik tiplerinde birkaç kat çelik kuşak kullanılmaktadır. Çelik kuşağın en az bir katını monofilaman sentetik elyaf ile değiştirmek, lastiğin hafiflemesine ve buna bağlı olarak yuvarlanma direncinin düşmesine ve yakıt tasarrufu sağlanmasına neden olmaktadır. Monolyx, çelik kord yerine geçebilecek çok katlı monofilaman kord ürünü, lastik üreticilerinin uzun ömür, düşük benzin tüketimi, düşük lastik ağırlığı ve emisyonların azaltılması gibi önceliklerinin birçoğuna çözüm sunmaktadır.”³⁵ Bu durumda yine üretilen ürünün hem maliyetlerdeki düşüşe hem de kalitedeki artışa neden olduğunu göstermektedir.

• İpekiş Genel Müdürlüğünce yapılan açıklamalarda, insanların gelecek dönemde sadece kalite ve görünümle yetinmeyecekleri belirtilmiş, kalite ve görünümün yanında yaşam kalitesini artıran, kullanım kolaylığı ve konfor sağlayacak inovatif, fonksiyonel ürünlerin tercih sebebi olacağı dile getirilmiştir. Bu doğrultuda nanoteknoloji ve mikro kapsül teknolojilerini ve avantajlarını kullanarak “Kumaşın 7 Harikası” konseptiyle akıllı kumaş koleksiyonu oluşturduklarını söyleyen Kandil, konseptle ilgili olarak “Her biri farklı fonksiyonlar kazandırılmış akıllı kumaş koleksiyonumuzda maksimum hareket kabiliyeti ve dayanıklılık sağlayan Pure Woolstretch, su ve leke tutmayan Bionic Finish, antibakteriyel Silverplus, zayıflamaya yardımcı Slimming, gün boyu hoş koku yayan kadın ve erkeklere özel parfüm kokulu Bioperfume, polen itici Zeropolen, koyu renklerde yakıcı güneşe rağmen serin tutan, UV etkisini azaltan Cooldark ve stresi azaltıp yorgunluk gideren Zerostress olmak üzere toplam sekiz kumaş bulunuyor. Önümüzdeki dönemde de yenilikçi kumaşlarımızla tüketicilerin farklı ihtiyaçlarına cevap vermeye devam edeceğiz” ifadesini kullanmıştır.³⁶ Bu da göstermektedir ki üretilen ürünler toplumun refah seviyesini arttırmakta ve işletmeyi rakiplerine karşı üstün tutmaktadır.

• Nano-Tex tarafından yapılan açıklamada; işletmenin ürettiği nanoteknolojik ürün olan Nano-Care kumaşları ile pamuk veya keten gibi geleneksel malzemeler üzerine gömülmüş milyarlarca her biri ortalama 10 nm uzunluğunda küçük lifler kullanılarak kumaşın üst yüzeyindeki yüzey gerilimi artırılarak sıvıların itilmesi sonucunda su vb. şeylerin boncuk halinde yuvarlanıp gittiğini, çim, yağ

34 Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Bor*, Erişim tarihi: 29.05.2015, http://www.enerji.gov.tr/index.php?sf=webpage_s&b=bor&bn=226&hn=226&nm=390&id=392

35 Teknoloji, *Monolyx: Çelik Kord Yerine Kullanılabilecek Çok Katlı Monofilaman Kord Geliştirilmesi*, Erişim tarihi: 01.06.2015, <http://teknoloji.org.tr/docs/web-poster/84-Layout%201.pdf>

36 Textotex, *Asırlık İpekiş Avrupa'nın Gözdesi*, Erişim tarihi: 01.06.2015, <http://www.textotex.com/haber/ozelhaber/asilik-ipekis-avrupanin-gozdesi.html>

ve çamurdan kalan lekeleri üstün toprak bırakma özelliği ile lekelerle karşı iki kat koruma sağladığını ve kırışmayı da önlediğini ifade etmektedir. İşlemlerde kullanılan parçacıklar kum tanesinden bir milyon kez daha küçük olduğu için kumaşın nefes alabildiği ve yıllarca aynı performansı koruyabildiği vurgulanmıştır.³⁷

• Büyük miktarda enerji ve zaman tasarrufu sağlayan akıllı kumaşlar, tekstilciler tarafından birkaç yıl sonra müşterilerin vazgeçemeyeceği ürünler olarak değerlendirilmektedir. Bu ürünlerin üretim teknolojisi olan nanoteknoloji sayesinde teknik tekstil ürünleri, sağlıktan yiyeceğe, inşaat otomotive, kozmetikten altyapı sektörüne, dekorasyondan hazır giyime, tarımdan ambalaja ve spor ürünlerine kadar birçok alanda kullanılmaktadır. Leke ve ter tutmama, su geçirmeme, ateşte yanmama gibi özellikleri ile akla gelen bu ürünler, havadaki ısı değişikliklerine göre vücuda serinlik ve sıcaklık hissi verebilmektedir. Bazı giysiler 24 saat boyunca nabız, tansiyon, kalp atışı gibi yaklaşık 30 hayati göstergeyi doktora veya sağlık merkezine gitmeye gerek kalmadan ölçebilmekte, bazı çarşaf kalp atışlarını dinlerken bazıları da oda sıcaklığına göre renk değiştirebilmektedir. Sektör temsilcileri, katma değeri yüksek olan bu ürünlerden elde edilen kârın diğer hazır giyim ve konfeksiyon ürünlerine göre 4-5 kat daha fazla olduğunu belirterek, 5 yıl sonra en az bin firmanın daha bu alana gireceğini kaydetmektedir. İstanbul Hazır Giyim ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri de sektörde inanılmaz bir talebin olduğunu doğrulamaktadır. Birçok firmanın yeni yatırımlarını bu alana kaydırıldığını ifade eden Orakçioğlu'na göre, global pazarlarda Çin'le rekabet edebilme adına nanoteknolojik ürünler önemli bir alan oluşturmaktadır. İstanbul Tekstil Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri de teknik tekstil ürünleri pazarının bakir bir alan olduğu, yatırımcı için büyük risk taşısa da çok kârlı bir yatırım alanı olduğu ifade edilmektedir.³⁸

Bu durumlarda göstermektedir ki gelişen bir Türkiye'de üretilen nanoteknolojik ürünler sayesinde ürünlerin maliyetleri düşmekte, mukavemetleri ve kaliteleri artmakta, enerji ve zaman tasarrufu sağlanmakta, ürünlerin özellikleri artırılarak hem ürünlerin yaşam süreleri uzatılmakta hem de insanlığın refah seviyesi artırılmaktadır. İşletmelerin bu olguya oldukça fazla önem vermesi yatırımların bu noktaya odaklanması gerekmektedir.

4.1. Nanoteknoloji Yatırımlarının İşletmeler İçin Ortaya Çıkardığı Avantajlar

Bu kısımda nanoteknoloji yatırımlarının işletmeler için ortaya çıkardığı avantajlar ele alınacaktır. Bu avantajları sırayla ifade edecek olursak;

4.1.1. Üretim Maliyetlerindeki Düşüşler

Nanoteknolojiye yapılacak yatırımların en önemli avantajını teşkil eden maliyetlerdeki düşüşler aşağıda maddeler halinde ifade edilmiştir.

37 Msxlabs, *Nano-Care Kumaş*, Erişim tarihi: 02.06.2015, <http://www.msxlabs.org/forum/muhendislik-bilimleri/245573-nano-care-kumas.html#ixzz3ABMwRxm>

38 TotalKimya, *Nano Teknoloji ve Tekstil*, Erişim tarihi: 02.06.2015, <http://www.totalkimya.com/nano.html>

• Üretilen ürünler nanoboyutlarda olduğu için daha az hammaddeye ihtiyaç duyulacaktır. Bu da maliyetlere yansiyacak ve maliyetleri azaltacaktır.

• Daha az işgücüne ihtiyaç duyulacağı için maliyetlere olumlu bir şekilde yansiyacaktır.

• İstenen ekipmanların daha az olması maliyetleri olumlu bir şekilde etkilemektedir. Örneğin: Yüzey aplikasyonunda nanoteknolojinin sunduğu gelişmeler ürünün temel doğasını değiştirmemekte, sadece tatmin edici gelişmeler sunmaktadır. Gömlekler halen gömlektir, ancak nanopartiküller onları kirlere karşı daha dayanıklı ve kendi kendine temizlenebilir yapmaktadır. Aplikasyon işlemi fabrikalarda mevcut bulunan işlem ekipmanlarıyla gerçekleştirilebildiği için ilave ekipmana ihtiyaç yoktur. Böylece yatırım maliyetinden tasarruf sağlanmış olmaktadır.³⁹

• Nano kompozitlerde⁴⁰ seri üretime uygun bir şekilde maliyet azaltımı önem arz etmektedir. Bu amaçla Karbon nano tüp uygulamaları polipropilen malzeme ile çalışılmakta, bu şekilde kalıptan renkli, düzgün yüzeyli parçalar elde edilerek, hem fonksiyonelliğin iyileştirilmesi, hem de maliyetlerin düşürülmesi sağlanmaktadır.

• Çelikten daha sağlam, çok hafif, yanmaz ve daha kolay işlenebilir tekstil kompozitleri, günlük hayatta kullandığımız giysiler ve ev tekstilleri dışında, taşıma araçlarından binalara, askeri giysilerden koruyucu ürünlere kadar pek çok alanda önemli işlevler sağlayan bileşenler olmaktadır. Nanoteknoloji ayrıca tekstil üretiminde kullanılan boya ve yardımcı kimyasalların daha verimli ve çok daha az kullanılmasını sağlayarak, hem üretim maliyetlerinde, hem de çevre kirliliğinde azalmaya da neden olmaktadır.

• İmalat işletmeleri ürettikleri nanoteknolojik ürünleri daha kısa zamanda üretecekleri için günlük üretim miktarı artmakta ve böylece satışlarda artışa neden olmaktadır.

4.1.2. Kalitede Artış

Nanoteknolojinin kazandırdığı önemli avantajlardan bir diğeri de yapılan yatırımlar sonucu elde edilen ürüne katılan özelliklerdir. Bu durumda ürünün kalitesini arttırmakta emsallerine karşı üstünlük sağlamaktadır. Bu avantajlar aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır.

• Daha mukavemetli, sağlam ve uzun ömürlü ürünler elde edilmiş olmaktadır. Örneğin: DERİMOD, nanoteknoloji kullanarak 690 gramlık deri mont üretmiştir. İtalya şirketleri ile birlikte çalışılarak üretilen bu deri ürün her türlü hava koşullarında giyilebilmektedir. Nano-leather teknolojisi kullanılarak üretilen deri ceket

39 Kimyaturk, *Tekstil Endüstrisinde Nanoteknoloji ve Avantajları*, Erişim tarihi: 19.06.2015, <http://kimyaturk.net/index.php?topic=14419.0>

40 **Nano kompozitler**, nano ölçeğindeki parçacıkların bir matris düzeni içinde polimer gibi standart bir malzemenin içine yerleştirilmesi ile elde edilir. % 0,5 ile % 5 arasındaki bir ilave orijinal malzemeye göre önemli avantajlar elde edilmesi için yeterli olmaktadır. Halen bazı nano kompozit malzemeler araçlarda kullanılmaktadır, fakat laboratuvarında hala maliyetleri indirme ve özellikleri artırma yönünde çalışmalar sürmektedir. 2010 yılındaki nano kompozit pazarının 1 milyar Euro civarı olduğu tahmin edilmektedir.

koleksiyonları “Derimod 690” adıyla piyasaya sunulmuştur. Deri ceketlerin normal ağırlığı 1-1.5 kilogramken üretilen ürünün yüzde 50 daha hafif olması hem işletmenin ürün kalitesini, hem rekabet gücünü ve hem de satış gelirlerini arttırmaktadır.⁴¹

• Nanoyapılı malzemeler daha hafif, daha sağlam, sıcaklığa karşı daha dayanıklı olmaları sebebiyle roket ve uzay istasyonlarının yapımında önemli olmaktadır.⁴²

• 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren birçok endüstride kullanılan nanoteknoloji sayesinde elde edilen ürünler daha sağlam, daha kaliteli, daha uzun ömürlü, daha ucuz, daha hafif ve daha küçük cihazlar geliştirme gibi olanaklar sağlamıştır.

4.1.3. Rekabet Gücündeki Yükselişler

Ürünlerin kalitelerindeki artış rekabette üstünlük sağlamaktadır. Mesela:

• Nanoteknoloji yatırımı yapan bir işletme yaptığı yatırımlarla teknolojiyi yakından takip etmekte ve sürekli olarak yeni ürünler piyasaya sürmektedir, bu da diğer işletmelere karşı olan rekabet gücünü arttırmaktadır.

• Elde edilen nanoteknolojik ürünlerle rakiplerinin hep bir adım önünde yer almaktadır.

• İşletme, bir ürünü ilk defa üreterek piyasaya sunduğu için istediği fiyatı belirleyebilmektedir.

• Üretim süreçlerini kısaltarak zaman ve maliyet kaybını önlemekte, rekabet gücünü artırmaktadır.

4.1.4. Yeni Ürün Üretme

Yeni ürün üretmenin sağlamış olduğu avantajlar aşağıda örneklerle ifade edilmiştir.

• İnsanoğlunun ihtiyaçlarına cevap verecek yeni ürünler üretilmiş olacaktır. Mesela: Kendi kendini temizleyen camlar, kendi kendini temizleyen boyalar, su geçirmeyen elbiseler, daha fazla veri alabilecek kapasiteye sahip olan harici bellekler vs.

• İnsanların yaşam standartları ve kalitesi yükseltilmekte, daha sağlıklı ve daha güvenli bir yaşam sunulmaktadır. Mesela: Arçelik A.Ş.’nin piyasaya sürdüğü ilk nanoteknoloji ürünü olan buzdolabı kapı sapında antibakteriyel nano kaplama ile mutfak ortamında kirli eller ile temas edildiğinde hijyenik ortam sağlanmaktadır. Bu teknoloji beyaz eşya sektöründeki ilk uygulama olma özelliğini taşımaktadır. Diğer bir yenilik ise yine DYO Ar-Ge ekibi ile beraber geliştirilen ve “antifingerprint” adı verilen teknolojidir. Inox görünümlü ürünlere uygulanan nano kaplama sayesinde yüzeyde rahatsız edici leke/iz kalmamaktadır. Bu uygulama, kolay temizlenebilen yüzeyler konusunda Arçelik’te ve rakipleri arasında ilk uygulama olmuştur.⁴³

41 Mesut, Şam, Güven, E.Ö., Çırak, T., Bayram, C. ve diğerleri, *Nanobülten 09*, Hacettepe Üniversitesi Nanoteknoloji ve Nanotıp Anabilim Dalı Yayınları, Ankara, Ocak-2010, s. 8.

42 Erkoç, age, s. 21.

43 Şam, age, s. 9.

- Ulusal gelir düzeyinin yükselmesinde önemli bir rol üstlenilmektedir.

• Yeni ilaçları üreterek topluma maddi yönden yardım edilmiş olacaktır. Mesela: Üretim maliyeti 10 TL'yi geçmeyen kalp damarlarına takılan bir stent için 10.000 TL ödeyen bir çiftçi, 7 ton kiraz ihraç ederek bu parayı denkleştirmektedir. Devamlı kullanmak zorunda olunan bir kutu kanser ilacını almak için her defasında 5 buzdolabı satmak zorunda kalmaktadır. Nanoteknoloji geliştikçe bu tür ilaçlar daha uygun maliyetle üretilerek topluma katkı sağlanmış olacaktır.

4.1.5. Zamanı Etkili ve Verimli Kullanma

Son zamanlarda oldukça önem arzeden zamanı etkili ve verimli kullanma nanoteknoloji sayesinde giderilmeye çalışılmıştır. Örneğin;

• İşletmelerin üretecekleri nanoteknolojik ürünlerin boyutları küçüleceği için ürünler için ayrılan zaman azalacak ve aynı sürede daha fazla ürün üretilmiş olacaktır.

• Nanoteknolojik ürünler için kullanılan hammadde azalacağı için imalat süresi de kısalmış olacaktır. Mesela, kalitede artış bölümünde verdiğimiz örnekte Derimod'un ürettiği yeni deri montların ağırlığı 1,5 kilogramdan 650 grama düşerek hammaddeyi azaltmış aynı zamanda süreyi kısaltarak zamanı etkili ve verimli kullanmak için avantaj oluşturmuştur.

4.1.6. Devletten Teşvik Alınması

Devletin bir çok kurumundan elde edilebilecek teşvikler sayesinde işletme karşılıksız destek elde ederken aynı zamanda düşük oranlı kredilerden yararlanabilmektedir. Verilen destekler 5. bölümde daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

4.1.7. Enerji Tasarrufu

Nanoteknolojik yatırımlar sonucu enerji tasarrufunda sağlanmış olacaktır. Bu katkı aşağıda maddeler halinde ele alınmıştır.

• Daha önce üretilen bir ürüne sarf edilen enerji miktarıyla aynı ürünün nanoteknolojik açıdan üretimine sarf edilen enerji miktarı arasında çok fark olacaktır. Örneğin: 20. yüzyılın ortalarındaki ilk bilgisayarlar büyük bir oda büyüklüğünde olup üretimi için daha fazla enerjiye ihtiyaç duyulmaktayken, 21. yüzyılın başına varıldığında ise bilgisayarlar bir kol saatine sığacak seviyeye gelmiştir.

• Nanoölçekdeki malzemelerin daha hafif, daha sağlam, programlanabilir malzemeler olması, daha az malzeme kullanımı, üretim safhasında daha az enerji gereksinimi, atık malzeme üretmemesi gibi avantajlar ortaya çıkarmaktadır.

• Nanoölçekte elektronik devre elemanları daha az enerji ile işlevlerini yerine getirebildiğinden nanoteknoloji ürünü bilgisayarların günümüz teknolojisiyle üretilen bilgisayarlara kıyasla ebat olarak daha küçük, hız ve kapasite olarak daha büyük, harcadığı enerji bakımından çok daha ekonomik olduğu görülmektedir.

4.1.8. Nakliye Avantajları

Nanoteknoloji sayesinde ürünlerin boyutlarının küçülmesi ile stoklarda yer alacak ürün miktarı arttığı gibi nakliye işlemlerinde daha fazla ürün transferi sağlanacağı için nakliye avantajı da elde edilmiş olunacaktır. Daha önce verdiğimiz bilgisayarların ilk modelleriyle şimdiki modelleri arasındaki boyut farkı bu duruma en iyi örnektir.

4.2. Nanoteknoloji Yatırımlarının İşletmeler İçin Ortaya Çıkardığı Dezavantajlar

Nanoteknoloji yatırımlarının birçok avantajının yanısıra az da olsa dezavantajları da mevcuttur. Nanoteknoloji kullanan işletmeler uzman personel, zaman, para, teknoloji, bilgi, araç gereç gibi pek çok kaynağa sahip olmalıdır. Bu kaynaklara sahip olmak da beraberinde direkt işçilik maliyetlerinde artışa neden olabilmektedir. Bunun yanında üretilen her bir nanoteknolojik ürün için farklı bir üretim mekanizmasına ihtiyaç vardır. Üretimde yeni bir teknolojinin kullanılması ve bu teknolojiye adaptasyonun sağlanması üretimin ilk evrelerinde madde malzeme giderlerini yukarı hareketlendiren bir unsur olmasına karşın uzun dönemde bunun avantaja dönüştürülmesi mümkündür.

Nanoteknoloji yatırımları yapılırken karşımıza çıkan en önemli dezavantaj ise sağlık açısından tehlike arzemesidir. Nano maddeler (karbon nano-tüpü, gümüş, silisyum dioksit, titanyum dioksit ve çinko oksit gibi) makro ölçeklerde bulunmayan özelliklere sahiptir ve tahmin edilemeyen güven sorunlarıyla sonuçlanabilir. Örneğin uyuşturucu özelliğinden dolayı dişçilikte kullanılan alüminyum oksit kendiliğinden nano ölçekte bir patlamaya sebep olabilmektedir. Ayrıca küçük boyutlarından dolayı nano parçacıkların vücuda girmesi ve organlar arasında yer değiştirmesi hususunda vücut içerisinde hasara yol açabilecek üç muhtemel yol vardır. Bunlar ciltle temas, soluma ve yeme yoluyla gerçekleşebilir. Nano-maddelerin muhtemel hasarları konusunda yeterli bilgi bulunmamasından dolayı bu bilgiler yeterince yaygınlaşana kadar, kullanımları daha sıkı bir kontrol altında olmalıdır. Nano-maddelerin kontrolünün düzgün sağlanması için The Committee On Chemical Safety Of the American Chemical Society tarafından laboratuvar güvenlik kuralları hazırlanmıştır.

Nano-zerreler neden tehlikeli?44

- Dizel makinelerde, güç fabrikalarında ve ateşli makinelerde kullanılan, ultra küçük zerreler, insanların akciğerlerinde, büyük hasara neden olabilirler. İçlerinde metal ve hidrokarbon barındırmaktadırlar.

- Nano-zerreler, mikroskobik boyutlarda oldukları için, deriden vücuda, oradan ciğerlere ve sindirim sistemine kolayca ulaşabilirler. Bu da, hücreye zarar veren özgür radikallerin üremesine neden olabilir.

44 Mavi Karanlık, *Nanoteknolojinin Zararları Nelerdir*, Erişim tarihi: 27.07.2015, <http://www.msxllabs.org/forum/soru-cevap/243264-nano-teknolojinin-zararlari-nelerdir.html>

• İnsan vücudu, temas ettiği doğal her maddeye toleranslıdır. Fakat zehir içeren hiçbir maddeye bağışıklığı yoktur.

• Gözle görülebilen öldürücü atıklardan, yılda üç bin kişi ölmekte iken, tozdan küçük bu zerrelere yüz binlerce insanın ölümüne neden olma riski üzerinde durulması gerekmektedir.

• Duke Üniversitesi'nden Eva Oberdorster'in, nano-atom zararları üzerine yaptığı bir çalışma da Oberdorster, bir su tankını balıklarla doldurmuş, nano-atomların balıkların beyinde hasarlara neden olduğunu tespit etmiştir. Bu zararlar oksidatif zararlardır. Normalde beyindeki kan bariyerini, hiçbir zerre aşamamaktadır. Fakat nano-atomlar, sinir hücreleri aracılığı ile beyne sızabilmektedir. Yine de nanoteknoloji araştırmacıları, teknolojinin potansiyel tehlikelerini tespit etmekte pasif kalmaktadırlar.

• Nano materyallerin besin zincirine geçmesi halinde, insan bedenine alınan bu yiyeceklerin zararlarının da incelenme gereği ortaya çıkmıştır. Rice Üniversitesi'nin bilim adamları, nano-materyallerin, proteinler üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Protein, nano-materyal yüzeye bağlandığında, proteinin yapısının ve fonksiyonun değiştiği görülmüştür.

• İnsan DNA'sını tamir eden nano-robotlar, hasar da verebilmektedir.

• Kimyasal silahlar, klonlamalar, üstün niteliklere sahip askerler ve robot beyinli insanlar üretmek amaçları dışında kullanılabilmesi açısından tehlike arz etmektedir.

5. NANOTEKNOLOJİ YATIRIM MODELLERİ

Nanoteknolojiye yapılacak olan yatırımlar beş farklı model başlığı altında ele alınmaktadır. Bu modellerden ilki yatırımların normal seyrini ifade eden Geleneksel Yatırım Modeli'dir. Bu modelde düşünülen ya da planlanan nanoteknolojik ürün için o ürüne uygun üretim mekanizması, dağıtım ve satış aşamaları belirlenmekte ve bu plana göre yatırımlar yapılmaktadır. İkinci yatırım modeli olan Kurumsal Yatırım Modeli; tasarruf sahiplerini bir araya getiren bir kurumsal yapının bu kaynakları bir nanoteknolojik ürün üretiminde kullanılmasını ifade etmektedir. Diğer bir yatırım modeli ise Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı'dır. Bu modelde üretilecek nanoteknolojik üründe yaşanan finansal sıkıntıları gidermek amacıyla GSYO şirketlerine başvurulmakta ve onların desteği alınarak ürünler üretilerek piyasaya sunulmaktadır. Melek Yatırımcı Modeli'nde ise henüz yolun başında olan bir iş fırsatına yatırım yapan, işletmelerin büyümeleri veya gelişmeleri için sermaye sağlayan kişilerin desteğiyle, istenen nanoteknolojik ürünün üretilmesi durumudur. Son yatırım modeli ise Devletin vermiş olduğu desteklerden yararlanarak nanoteknolojik fikrini hayata geçirmeyi düşünen girişimcilerin başvurabilecekleri bir modeli ifade etmektedir. Modeller ele alınırken Tom Crawley, Pekka Koponen, Lauri Tolvas ve

Terhi Marttila'nın 27-28 Mart 2012 tarihlerinde Washington DC'de düzenlenen "International Symposium on Assessing the Economic Impact of Nanotechnology" adlı sempozyumda sunulan "Finance and Investor Models in Nanotechnology" konu başlıklı bildiriye yararlanılarak oluşturulmuş⁴⁵ ve Türkiye'de ki durumuda göz önüne alınarak yeni modeller eklenmiştir. Bu modellerin genel olarak tanımları, uygulamaları ve türleri aşağıda ele alınmaktadır.

5.1. Geleneksel Yatırım Modeli (Institutional Investors)

Geleneksel Yatırım, işletmeler için nakdi değerlerin tesis yatırımına dönüştürülmesidir. Geniş anlamda; işletmelerin üretimlerini, dağıtımlarını, satış sonrası hizmetlerini genişletmek için yaptıkları harcamalardır. Bir firmanın genişlemesi ve büyümesi ancak yeni yapılan yatırımlarla mümkündür. Bu yolla firma hem piyasada rekabet üstünlüğü sağlamakta, hem de piyasadaki gelişmelere ayak uydurarak en son teknolojiyi kullanma imkânına kavuşmaktadır. Bu nedenle işletmede zamanında yapılmayan yatırımlar işletmenin geleceğini tehlikeye sokmakta ve rekabet gücünü azaltmaktadır.⁴⁶

Yatırım, genel olarak sermayenin mal ve hizmet üretimine yarayan tesislerin kurulmasına tahsisini içermektedir. Yatırımlar şu amaçlarla yapılabilir;⁴⁷

- Bir tesisin kurulması
- Yeni üretim tekniklerinden yararlanma
- Üretimde dar boğazı giderme
- Üretimi artırma
- Kalite yükseltilmesini gerçekleştirme.

Yatırım Türleri

Yatırımlar genel olarak sermayenin mal ve hizmet üretimine yarayan tesislerin kurulmasına tahsisini içermektedir. Yatırımlar çeşitli açılardan değerlendirilerek değişik türlere ayrılmaktadır.

Yatırımlar öncelikle sabit sermaye yatırımları ve stok yatırımları diye ikiye ayrılmaktadır. Makineye, binaya, alet ve ekipmana yapılan yatırımlar sabit sermaye yatırımlarıdır. Mali yatırım ya da diğer adıyla plasman; tahvil, hisse senedi gibi menkul değerlere yapılan yatırımdır. Bu değerler birinci elden satın alınabileceği gibi, ikinci elden de satın alınabilir. İlk elden satın alma yeni yatırımlara finansman sağlarken ikinci elden de satın alınabilir. İlk elden satın alma yeni yatırımlara finansman sağlarken, ikinci elden satın alma mevcut hakların devralınması anlamına gelmektedir.⁴⁸

45 Tom, Crawley ve diğerleri, *Finance and Investor Models in Nanotechnology*, Erişim Tarihi: 15.12.2015, https://www.nano.gov/sites/default/files/dsti_stp_nano201215.pdf

46 R.Metin, Türko, *Finansal Yönetim*, Alfa Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 301.

47 Emre, Bahar, *Yatırım Kavramı, Yatırım Türleri ve Turizm Yatırımlarının Özellikleri*, Erişim tarihi: 07.08.2015, <http://emrebahar.blogspot.com.tr/2015/08/yatirim-kavrami-yatirim-turleri-ve.html>

48 Cafer, Unay, *Makro Ekonomi*, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı VIPAŞ A.Ş. Yayınları, Bursa, 1999, s. 73.

Bir başka açıdan yatırımlar; özel ve kamu yatırımları diye ikiye ayrılmaktadır. Devlet ve yerel yönetimler tarafından yapılan yatırımlara kamu yatırımı denmektedir.

Bir diğer kritere göre; uyarılmış yatırımlar ve otonom yatırımlar diye ikiye ayrılmaktadır. Bir ekonomide kâr, talep ve faiz oranına bağlı olarak gerçekleşen yatırımlara uyarılmış yatırım denilmektedir. Bu tür yatırımlar genellikle milli gelir düzeyine bağlıdır. Örneğin; yeni açılan bir otoyolun kenarında kurulan benzin istasyonları, satış merkezleri otel ve moteller uyarılmış yatırımlara örnek verilebilir. Kâr oranına, milli gelir düzeyine ve talep tahminlerine bağlı olmadan yapılan yatırımlara otonom yani bağımsız yatırım denilmektedir.⁴⁹ Mesela; devletin yaptırdığı bir nanoteknoloji merkezi ya da üniversitenin kurduğu bir teknokent otonom yatırımlara örnektir. Özellikle kamu sektörünün uzun vadede yaptığı yatırımlar otonom bir nitelik gösterir.

Ülkemizde yatırım teşvik tedbirlerinden yararlanabilecek yatırım türleri; 10 grupta sınıflandırılmaktadır. Bu yatırım türleri;⁵⁰

- 1) Komple Yeni Yatırım
- 2) Yenileme Yatırımı
- 3) Tevsi yatırımları
- 4) Tamamlama Yatırımları
- 5) Modernizasyon Yatırımları
- 6) Dar Boğaz Giderme Yatırımları
- 7) Kalite Düzeltme Yatırımları
- 8) Entegrasyon Yatırımları
- 9) Finansal Kiralama Yatırımları
- 10) Nakil Yatırımları

5.2. Kurumsal Yatırım Modeli (Corporate Investment)

Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesinde tasarruf büyüklüğünün artışı gerekli olmakla birlikte özellikle gelişen piyasalarda yeterli olmamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde gelir düzeyinin düşük olması tasarruf artışını sınırlayan başlıca faktör olmaktadır. Bu nedenle tasarrufların ekonomik gelişmeye katkı sağlayacak verimli yatırımlara yönlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Kurumsal yatırımcılar; Emeklilik Fonları, Sigorta Şirketleri, Yatırım Fonları, Yatırım Ortaklıkları, Yardım Fonları, Personel Trustlar, Sosyal Güvenlik Kurumları, Portföy Yönetim Şirketleri olarak sınıflandırılmaktadır.

49 Unay, age, s. 74.

50 Emre, Bahar, *Yatırım Kavramı, Yatırım Türleri ve Turizm Yatırımlarının Özellikleri*, Erişim tarihi: 07.08.2015, <http://emrebahar.blogspot.com.tr/2015/08/yatirim-kavrami-yatirim-turleri-ve.html>

Tasarrufların etkin yatırımlara yönlendirilmesi alternatif yatırım alanlarına yönelik bilgilerin toplanarak profesyonelce analiz edilmesini gerektirmektedir. Bu tür bir analiz ise bilgi birikimi, etkin karar alma yeteneği, teknik donanım gerektirdiğinden, bireysel yatırımcılar fonlarını giderek artan bir oranda kurumsal yatırımcılar aracılığıyla değerlendirmektedir.

Bu modelde kurumsal yatırımcılar, tasarruf sahiplerinin fonlarını finansal piyasalarda değerlendirmek üzere oluşturulan kurumlardır. Diğer bir tanımla kurumsal yatırımcı, küçük yatırımcıların tasarruflarını kabul edilebilir risk düzeyi, maksimum getiri ve uygun vade gibi amaçlar ile kolektif biçimde yöneten uzmanlaşmış bir finansal kurumdur.⁵¹ Kurumsal yatırımcılar, bireysel küçük tasarrufların oluşturdukları havuzları sermaye piyasalarına yönlendirerek, bu piyasaların ve ülke ekonomilerinin sağlıklı, hızlı ve istikrarlı bir şekilde büyümesine ve gelişmesine önemli katkıda bulunmaktadır.⁵²

Kurumsal Yatırımlar ise bireylerin gelir ve giderleri arasındaki pozitif farktan doğan fon fazlalarının toplanması ve büyük miktarlara ulaşan bu fonların hukuki bir çerçeve içinde değerlendirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Tasarrufların bireysel olarak değerlendirilmesi yerine hukuki bir çerçeve içinde kolektif ve organize bir şekilde yatırımlara dönüştürülmesi yatırımlarda kurumsallaşmayı ön plana çıkarmıştır. Sermaye piyasalarında kurumsal düzeyde elde edilen getiriler, genellikle küçük tasarruf sahiplerinin bireysel çabalarıyla birikimlerine kazandırabileceklerinin oldukça üzerinde olmaktadır. Doğrudan ve dolaylı olarak kurumsal fon oluşumu piyasalarda kurumsal yatırımcıları gerekli kılmaktadır. Örneğin bankalarda açılan hesapların bir havuzda toplanmış olması ya da sigorta şirketlerinde biriken prim tutarları bu kurumları kurumsal yatırımcı haline getirmektedir. Öte yandan sigorta şirketlerinde biriken prim tutarları sigorta şirketlerini kurumsal yatırımcı haline getirebilmektedir.⁵³

5.3. Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı Modeli (Venture Capital)

Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarına (GSYO) ilişkin esaslar Sermaye Piyasası Kurulu'nun Seri: VI, No: 15 sayılı tebliği ile düzenlenmiştir. Bu tebliğe göre GSYO, kayıtlı sermayeli olarak kurulan ve çıkarılmış sermayelerini esas olarak girişim sermayesi yatırımlarına yönelten ortaklıklardır. GSYO girişim sermayesi yatırımlarının gerçekleştirilmesinde kullanılan araçlardan biridir. Girişim sermayesi yatırımı bir yatırım kararı olup, bunu kişiler veya herhangi bir şirket de yapabilmektedir.⁵⁴

51 Ayhan, Algüner, *Kurumsal Yatırımcılar, Finansal Piyasalara Etkileri ve Türkiye Örneği*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Yayın No:199, Ankara, 2006, s. 11.

52 İsrail, Zor ve Suphi, Aslanoğlu, "Kurumsal Yatırımcı Olarak Özel Emeklilik Fonları: Türkiye'de Oluşturulan Sisteme Yönelik Değerlendirme ve Geleceğe Yönelik Bir Tahmin", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, İstanbul, 2005, s. 185.

53 Ekodialog, *Kurumsal Yatırımcı Kimdir; Kurumsal Yatırımcılar Hakkında Bilgiler*, Erişim tarihi: 07.08.2015, <http://www.ekodialog.com/Konular/kurumsal-yatirimci-kimdir.html>

54 SPK, *Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları*, Erişim tarihi: 10.08.2015, <http://www.spk.gov.tr/indexcont.aspx?action=showpage&menuid=16&pid=5&submenuheader=-1>

Genellikle profesyoneller tarafından oluşturulan Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı sistemi genç, dinamik, hızlı büyüme ve yüksek kârlılık potansiyeli olan ancak yatırım ve büyümenin gerçekleştirilmesi için gerekli olan finansal kaynakların temininde sıkıntı çeken küçük boyutlu işletmelerin projelerine yatırım yapmaktadır.⁵⁵

Portföyündeki girişim sermayesi yatırımlarından kâr sağlayan girişim sermayesi yatırım ortaklığı, yılsonunda bu kâr ortaklarına temettü olarak dağıtabilmekte ve böylece girişim sermayesi gelirini ortaklarına aktarabilmektedir. Girişim sermayesi yatırım ortaklıkları girişim sermayesi yatırımlarına portföy değerlerinin en az % 50'si oranında yatırım yapmak zorundadırlar.

Asgari % 50 oranı sağlanamazsa SPK'ya başvurulur ve SPK yapacağı değerlendirmede bir defaya mahsus olmak üzere ortaklığa bir yıl süre tanyabilir.⁵⁶

Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı sisteminde;⁵⁷

- Girişimcilere ortak olunarak finansman sağlanmaktadır
- Sağlanan finansman kaynağı uzun vadeli, geri ödemesiz ve faizsizdir
- Ortak olunan şirkete yeni ürün ve hizmet geliştirme konularında yardımcı olunmaktadır
- Şirket yönetimine katılarak stratejik kararlarda yardımcı olunur
- Yeni ve hızlı büyüyen sektör ve şirketlerde azınlık hissesi (Maksimum %49) tercih edilir
- Yüksek getiri beklentisi nedeniyle yüksek risk alınır
- Yatırımlardan genelde 5 ile 7 yıl arasında çıkılır.

Girişim Sermayesi her yatırımın ihtiyacı niteliğine göre farklı finansman modelleri içermektedir. Toplam 5 farklı girişim sermayesi modeli bulunmaktadır.⁵⁸

1- Çekirdek Sermayesi Modeli (Seed Capital):

Fikir aşamasının finansman şeklidir. Yeni bir ürün veya hizmetin üretilmesi için çekirdek sermayenin sağlanmasıdır. Bu finansman yöntemi, ancak işletmeye ait projenin daha önce karşılanmamış, ihtiyaç duyulur yeni ürün/hizmet ve hızla büyüebilme kapasitesi olan bir pazara sahip olması halinde gerçekleştirilmektedir. En riskli yatırım biçimidir, çünkü projenin uygulanabilirliğinin ne olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Fakat getirisi menkul kıymet alım satımından çok yüksektir. Projenin geri ödeme süresi 10-12 yılı bulduğundan profesyonel risk sermayedarlarının tercih etmediği bir sistemdir.

55 YOİKK, *Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı Sistemi*, Erişim tarihi: 10.08.2015, <http://www.yoikk.gov.tr/upload/komiteler/kobi/gsyo.pdf>

56 SPK, *Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları*, Erişim tarihi: 10.08.2015, <http://www.spk.gov.tr/indexcont.aspx?action=showpage&menuid=16&pid=5&submenuheader=-1>

57 YOİKK, *Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı Sistemi*, Erişim tarihi: 10.08.2015, <http://www.yoikk.gov.tr/upload/komiteler/kobi/gsyo.pdf>

58 YOİKK, *Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı Sistemi*, Erişim tarihi: 10.08.2015, <http://www.yoikk.gov.tr/upload/komiteler/kobi/gsyo.pdf>

2- Başlangıç Finansmanı Modeli (Startup capital):

Risk sermayesinin genel kullanım alanı bu yatırım biçimidir. Genellikle kuruluş süreci içinde olan yada kısa bir süreden beri faaliyette olan ancak ürününü ticarileştirememiş firmaların finansmanında kullanılır. Genellikle başlangıç sermayesi yatırımlarının finansmanı 3-5 yıl sürmektedir.

3- Erken Aşama ve Geçit Finansmanı Modeli (Early Stage and Gate Financing)

Bu aşamadaki firmanın pazara sürdüğü malı veya hizmeti mevcut olup, ürünün pazardaki üstünlüğünü sağlayacak bir marka imajı ve önemli bir pazar payı için finansmana ihtiyacı vardır. Ayrıca, bu aşamadaki firmanın bir takım yönetsel problemleri de vardır. Bu problemler üstesinden risk sermayedarının maddi ve yönetsel desteği ile gelinebilmektedir.

4- Köprü Finansman Modeli (Bridge Financing):

Köprü finansman 6 ay ile 1 yıl içerisinde halka açılmayı ümit eden şirketlere aktarılmaktadır. Eğer şirket hisse senetlerinin arzı için iyi bir yapıdaysa, şirketin halka açılana kadar faaliyetlerine devam edebilmesi için ihtiyaç duyduğu finansmanın sağlanmasında kullanılan bir yöntemdir.

5- Kuruluşun Kendi Yönetici Kadrosu Tarafından Alınması Modeli (Management Buy Out):

Şirket yönetim kadrosunun işletmeyi elde etmesini mümkün kılmak için sağlanan finansmandır. Günümüzde yenilenen versiyonu ile dünyada en çok kullanılan yöntemlerden biridir. Bu yatırımlar az risk taşımakta ve kazançlı olması sebebiyle tercih edilmektedir. Buradan yola çıkarak İngiltere'deki 3 şirket bu modelin başka bir versiyonu olan "spin-out"u geliştirmiştir. Bu yöntemde, 3 şirket ile ana şirket tarafından yeni bir şirket kurulmakta ve bir müddet sonra ana şirketten ayrılmaktadır. Böylece destekleyiciler şirket ayakta durana kadar riski omuzlamakta ve girişimcinin ilerlemesine yardım etmektedir. Spin-out şirketinin sahiplik ve kontrolü ana şirket ile yönetim kadrosu ve risk sermayesi şirketi arasında dengelenmekte ve hiçbir ortaklıkta % 50 den fazla pay alınmamaktadır.

5.4. Melek Yatırımcı Modeli (Business Angels)

Yüksek risk ve yüksek büyüme potansiyeli içeren firmalara, kuruluşlarının çok erken bir döneminde yatırım yapan özel bir yatırımcı tipi olarak ifade edilmektedir. Melek Yatırımcı, henüz yolun başında olan (Start-up) bir iş fırsatına yatırım yapan, işletmelerin büyümeleri veya gelişmeleri için sermaye sağlayan kişidir.⁵⁹ Girişimden yaptığı yatırım miktarıyla doğru orantılı hisse almakla birlikte genelde bireysel destek sunmaktadırlar. Ekonomik, sosyal ve kişisel sebepler, finansal faktörlerin yanı sıra yatırım kararlarını etkilemektedir. Karar alma sürecine iç görüşlerini eklemekte sakınca görmeyen melek yatırımcılar bu yatırımdan çıkış yapana kadar girişimin bir parçası olmayı tercih etmektedirler.

59 İstanbul Melek Yatırımcı Merkezi, *Melek Yatırımcı Kimdir?*, Erişim tarihi:13.08.2015, <http://www.istanbulmym.com/sikca-sorulan-sorular>

Gelişmiş batı ülkelerinde yenilikçiliğin girişimcilğe dönüşmesinde önemli rol oynayan ve oldukça yaygın olan melek yatırımcı, gelecek vaat ettiklerine inandıkları projelere sadece sermaye sağlayarak değil, sahip oldukları şahsi bilgi, tecrübe ve iş bağlantılarını da koyarak projeyi hayata geçirmekte önemli rol oynamaktadırlar. İşi kurmak için gerekli sermayeyi ortaya koyup, bunun karşılığında birkaç yıl sonra belki de değeri milyonlarca dolara ulaşacak bir şirketin ortağı olurlar. Burada amaç kesinlikle sosyal sorumluluk ya da girişimcilere destek olmak değildir. Melek Yatırımcı de azami kâr hedefleyen girişimcilerdir.⁶⁰

Melek yatırımcılar ABD’de yıllık ortalama 40.000 civarında projeye toplam 20-30 Milyar Dolarlık yatırım yapmaktadırlar. Bu ülkede 2009 yılında toplam yeni istihdamın %5’ine tekabül eden yaklaşık 250 bin yeni istihdam oluşturmuşlardır. Apple, Facebook, Google, Yahoo, Skype, YouTube gibi şirketlerin ortaya çıkışında Melek Yatırımcının katkıları vardır.⁶¹ Avrupa’da ise 70 bin melek yatırımcı mevcuttur ve 2012 yılında yaklaşık 5 milyar dolar yatırım yapılmıştır.

Türkiye’de ise melek yatırımcı sayısı 150-200 arasında yer almakta ve yatırım seviyesi ise 10 Milyon Doları bulmaktadır. Ülkemiz melek yatırımcılık modelini yeni keşfetmiştir ancak melek yatırımcı sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Yatırım miktarının 100 Milyon Dolar seviyesine çıkacağı öngörülmektedir. Genç nüfus dinamiklerinin ve geleceğin oluşturulması için melek yatırımcılık büyük önem taşımaktadır.⁶²

Ülkemizde 15.02.2013 tarihli Resmi Gazete ile yürürlüğe giren “Bireysel Katılım Sermayesi Yönetmeliği” ile “Melek Yatırımcılık” yasal bir zemine kavuşmuştur. Hazine Müsteşarlığı tarafından hazırlanan yönetmelikte melek yatırımcılığın gelişmesi için vergi desteği getirilmiştir. Melek yatırımcıların vergi desteğinden faydalanabilmesi için Bireysel Katılım Sermayesi Lisansına sahip olması gerekmektedir. Yönetmeliğe göre, yüksek gelir veya servete sahip yatırımcılar ya da tecrübeli yatırımcılar bu lisansı almaya hak kazanabilmektedirler. Alınan lisans 5 yıl geçerli olup bu süre içerisinde en fazla 20 farklı yatırıma verdikleri destek vergi avantajından yararlanabilmektedir.

Melek yatırımcılık için getirilen vergi desteği, en fazla 1 Milyon TL yatırım ile sınırlıdır. Aynı zamanda melek yatırımcılar hisse tutarlarının %75’ini vergiden düşebilmektedirler. Melek yatırımcının bir girişime yapacağı yatırımın alt sınırı 20 Bin TL, üst sınırı 1 Milyon TL’dir. Bununla birlikte melek yatırımcılar girişim şirketinin %50’sinden fazlasına sahip olamazlar. Şirket yönetimine katılımı Yönetim Kurulu üyeliği ile sınırlandırılan melek yatırımcının şirketten herhangi bir ücret ya da maaş alması yasaktır.

60 Güney Marmara Kalkınma Ajansı, *Girişim ve Risk Sermayesi*, Erişim tarihi: 13.08.2015, http://www.gmka.org.tr/uploads/downloads/dosya/girisim_ve_risk_sermayesi_bilgi_notu.pdf

61 Güney Marmara Kalkınma Ajansı, *Girişim ve Risk Sermayesi*, Erişim tarihi: 13.08.2015, http://www.gmka.org.tr/uploads/downloads/dosya/girisim_ve_risk_sermayesi_bilgi_notu.pdf

62 Bireysel Yatırımcı, *Melek Yatırımcı Nedir*, Erişim tarihi: 14.08.2015, <http://www.bireyselyatirimci.com/melek-yatirimci-nedir/>

Türkiye'deki bir kısım melek yatırımcı ve yaptıkları yatırımlar aşağıda sıralanmıştır;⁶³

Inovent: Kendini teknoloji ticarileştirme şirketi olarak tanımlayan ve Türkiye'deki üniversiteler, araştırma kurumları, teknoloji şirketleri ve girişimciler tarafından üretilen fikir haklarını geliştiren, ticarileştiren ve yöneten Inovent, teknoloji aktarımı, şirket kurma, iş büyütme, yatırım kaynakları edinme ve iş geliştirme işlevlerini bir araya getirerek, fikirlerin ticarileştirilme hızını arttıran bir şirket olarak gösterilmektedir. Yatırımları 25 Bin TL ile 250 Bin TL arasında değişmektedir. Bu zamana kadar aralarında NanoTeco, Maxima, Inotek, Selp ve Metal Form gibi girişimlerin de olduğu 16 yeni fikre yatırım yapmıştır.

Young Turk Ventures: Cem Sertoğlu tarafından kurulan Young Turk Ventures, 100 bin Euro ile 4 milyon Euro arasında yatırımda bulunmaktadır. Şirketin Gittigidiyor, Yemeksepeti ve Grupanya gibi şirketlerde yatırımı bulunmaktadır.

Teknoloji Yatırım A.Ş.: 2007'de hayatına başlayan Teknoloji Yatırım daha çok yeni girişimlere destek olmayı hedeflemektedir. Şirketin 750 Bin Doların altında yatırımları bulunmaktadır. Bugüne dek Infotech, Logobiz ve Uca Medikal olmak üzere üç yatırımda bulunmuştur.

Galata Business Angels: Kâr etmek için kurulmamış olan bu platform yeni girişimleri tanımak isteyen melek yatırımcıları ve projesine yatırım arayan girişimcileri bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Galata Business Angels üyelerinin çalışmaları sonucunda ortaya Airties, Mynet ve Markafoni gibi şirketler çıkmıştır. Yalnızca davetle giriş yapılabilen bu platformun üyeleri daha çok mobil teknolojiler, internet, yazılım ve telekomünikasyon sektörleri ile ilgilenmektedir.

Lab-X: Bünyesinde 85 melek yatırımcıyı barındıran Lab-X hem yeni girişimler hem de girişimini yatırım olarak devam ettirmek isteyenler için fırsatlar sunmaktadır. Paramarka, Kobay ve SMS-Groups gibi servislere yatırımları olan Lab-X, yatırımda bulunacağı yeni girişimleri Bilkent Üniversitesi ve GYİAD'ın (Genç Yönetici ve İş Adamları Derneği) etkinlikleri ve girişim yarışmaları ile bulmayı hedeflemektedir.

iLab Ventures: Türkiye'nin önde gelen girişim sermaye fonlarından olan iLab Ventures internet tabanlı projelere yatırım yapmayı amaçlayan bir şirkettir. Şirketin Sigortam.net, Besonline.net, Treda, ChemOrbis gibi internet üzerinden hizmet veren girişimlere yatırımı bulunmaktadır. Yarım milyon dolardan birkaç milyon Dolara kadar yatırımda bulunabilen iLab'ın Yemeksepeti ve Gittigidiyor'da da hisseleri bulunmaktadır.

212 Venture Capital: Yeni girişimlere yalnızca maddi değil, teknik anlamda da destek olmayı hedefleyen 212 Venture Capital tekno parklar, üniversiteler ve melek yatırımcılar ile yakın temas halinde olmayı hedefleyen çok yeni bir yatırım firmasıdır.

63 Sosyal Medya, Türkiye'deki Melek Yatırımcıların ve Risk Sermayedarlarının Listesi, Erişim tarihi: 14.08.2015, <http://sosyalmedya.co/turkiyedeki-melek-yatirimcilar-ve-risk-sermayedarlari/>

İş dünyasında çok büyük deneyimleri olan Numan Numan ve Ali Karabey tarafından kurulmuştur.

KOBİ Girişim: Hayata geçirilmiş olan ve geri dönüşü yüksek projelere yatırım yapmayı amaçlayan KOBİ Girişim bugüne kadar makine sektöründe yer alan Makim, Intermak, Butech gibi firmalara destek olmuştur. Yarım Milyon Dolar ile 5 Milyon Dolar arasında yatırım gücü olan şirket aynı zamanda telekomünikasyon, ilaç ve IT alanında da yatırım yapmayı hedeflemektedir.

İş Girişim Sermayesi: İş Bankası'nın bir ürünü olan İş Girişim Sermayesi teknolojiyle ilgisi olsun ya da olmasın kurulduğu yıl olan 2000'den bugüne kadar birçok girişime destek olmuştur. Yatırım skalası 1 ile 12 Milyon Dolar arasında değişen şirketin yatırımları daha çok sektöründe yerini sağlamlaştıran girişimlere olmaktadır. Bunların arasında Havaş, TurkMed Diyaliz ve Probil gibi firmalar gösterilebilir.

Rhea Girişim: Sermaye Piyasası Kurulu tarafından denetlenen ve borsada işlem gören bir firma olan Rhea Girişim daha çok küçük ve orta ölçekli işletmelere destek olmayı hedeflemektedir. Düzenini ve sistemini oturtmuş, belli bir müşteri kitlesi olan girişimlere yatırımda bulunan şirketin birçok farklı sektörde yatırımı bulunmaktadır. 2010 yılında Marmara Ferryboats, Envitec, Seta Medical ve Netsafe gibi şirketler Rhea'nın yatırım yaptığı şirketlerdir.

Esas Holding: Sabancı ailesinin üyeleri tarafından idare edilen Esas Holding'in beş ayrı sektörde toplam 13 yatırımı bulunmaktadır. İlk zamanlarda daha çok yeni girişimlere odaklanmış olan firma daha sonra Pegasus Air, Trakya Farmers ve AirBerlin gibi büyük şirketlere de yatırım yapmıştır.

Inventram: Koç Üniversitesi ve Koç Holding ortaklığı olan Inventram yeni girişimlere yardımcı olmayı amaçlayan bir yatırım firmasıdır. Fikri mülkiyet hakları yönetimi, yatırımı ve ticareti konularında faaliyet göstermekte olan Inventram'ın hedefi buluşçu ve girişimcilerden gelen yenilikçi fikir ve projeleri ticarileştirmek olarak gösterilmektedir.

E-Tohum: İnternet konusunda yeni iş fikri olan, henüz şirketini kurmamış, iş fikrini gerçekleştirmek için şirketini kurmak üzere olan, internet şirketini/girişimi kurmuş, sermaye, yönetim, pazarlama ve diğer desteğe ihtiyacı olan herkesin başvurabileceği bir yer olarak gösterilmektedir.

5.5. Devlet Destekli Yatırım Modeli

Nanoteknoloji yatırımları için yapılan teşvikler Ar-Ge kanunu içerisinde yer aldığı için burada daha çok Ar-Ge yatırımları ele alınacaktır. 5746 sayılı Ar-Ge Kanunu, işletmelere sağlanan muafiyet/istisna vb. teşvikleri kapsamaktadır. Bu teşvikler, 2023 yılına kadar geçerli olacaktır. Bu teşvikler; Teknoloji merkezlerini, Türkiye'deki Ar-Ge merkezlerini (en az 50 tam zamanlı Ar-Ge personeli istihdam eden), Ar-Ge projelerini, Rekabet öncesi işbirliği projelerini, Teknogirişim sermayesi desteğini kapsamaktadır.⁶⁴

64 Dt Ajans, *Ar-Ge Kanunu kapsamındaki Teşvikler*, Erişim tarihi: 17.08.2015, <http://www.dtajans.com/sectiginiz-il-icin>

• *Ar-Ge vergi indirimi*, gerçekleştirilen Ar-Ge ve yenilik yatırımlarının tamamına Kurumlar Vergisi ve Gelir Vergisi indirimi uygulanmaktadır.

• *Gelir vergisi stopajı teşviki*, Ar-Ge ve destek personeli maaşının doktoralı olanlar için yüzde doksanı, diğerleri için yüzde sekseni gelir vergisinden muaf tutulmaktadır.

• *İşveren sigorta primi desteği*, Ar-Ge ve destek personeli maaşından kesilen sigorta primi işveren hissesi payının yarısı, beş yıl süreyle karşılanmaktadır.

• *Damga vergisi istisnası*, her türlü Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri ile ilgili olarak düzenlenen kağıtlardan damga vergisi alınmamaktadır.

• *Teknogirişim sermayesi desteği*, teknogirişim sermayesi koşullarını taşıyanlara bir defaya mahsus olmak üzere teminat alınmaksızın 100.000 TL'ye kadar teknogirişim sermayesi desteği hibe olarak verilmektedir.

Ayrıca gerek ulusal, gerekse de uluslararası düzeyde girişimciler, akademik personel ve özel sektör firmalarına çok çeşitli destek ve teşvikler veren kurum ve kuruluşlar da bulunmaktadır. Bunların başlıcaları; TÜBİTAK, TEYDEB, KOSGEB ve San-Tez teşvikleridir.⁶⁵

• *1501-TÜBİTAK Sanayi Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı*, amaç, sanayi kuruluşlarının Ar-Ge Projelerine %60'a varan oranlarda hibe şeklinde destek sağlamaktır. TÜBİTAK Bilim Kurulunun 02.03.2013 tarih ve 217 sayılı toplantısında aldığı kararla, bu tarihten itibaren 1501-TÜBİTAK Sanayi Ar-Ge Projeleri Destekleme Programına 18,75 Milyon TL'nin üzerinde bütçe ile yapılan proje başvurularının değerlendirme süreçleri, TÜBİTAK Bilim Kurulunun onay vermesiyle başlamıştır.

• *1507-TÜBİTAK KOBİ Ar-Ge Başlangıç Destek Programı*, Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelere (KOBİ) yönelik strateji ve eylem planlarında geliştirilen temel strateji; KOBİ'lerin verimliliklerini, katma değer içindeki paylarının ve uluslararası rekabet güçlerinin artırılması esasına dayanmaktadır. Ülkemizde, Ar-Ge faaliyetlerinin önemli bir bölümü büyük ölçekli işletmelerle sınırlı olup, ülke sanayinin %98'ini oluşturan KOBİ'lerin Ar-Ge faaliyetleri istenilen düzeyin altında kalmıştır. Yukarıda belirtilen stratejik hedeflere ulaşmak için piyasa koşulları ve uluslararası anlaşmalar kapsamındaki yükümlülükler dahilinde, KOBİ'lerin Ar-Ge ve yenilik projeleri için farklılaştırılmış bir destek programı TÜBİTAK tarafından kurgulanmış ve uygulamaya alınmıştır.

• *1511-TÜBİTAK Öncelikli Alanlar Araştırma Teknoloji Geliştirme ve Yenilik Projeleri Destekleme Programı*, ülkemiz öncelikli alanlarında hedef ve ihtiyaç odaklı, izlenebilir sonuçları olan projelerin desteklenmesi amaçlanmaktadır. Program kapsamında sağlanacak desteklerle, teknolojik yeterlilik ve bilgi birikiminin artırılması, mevcut yeteneklerin farklı alanlarda da değerlendirilmesi, özgün teknolojilerin

[tesvikler/ar-ge-kanunu-kapsamindaki-tesvikler](#)

65 TÜBİTAK, *Ulusal Destek Programları*, Erişim tarihi: 18.08.2015, <http://www.tubitak.gov.tr/tr/destekler/sanayi/ulusal-destek-programlari>

geliştirilmesi, teknolojik gelişimde ivme kazanılması sağlanmış olacaktır.

Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu (4691)'na göre ise,⁶⁶

• 31 Aralık 2023'e dek teknoparklarda yazılım geliştirme veya araştırma-geliştirme faaliyetlerinden elde edilen kârlar kurumlar vergisinden istisnadır.

Teknoparklarda çalışan araştırma-geliştirme ve destek personelinin ücretleri gelir vergisinden istisnadır.

• Araştırma-geliştirme ve destek personelinin sosyal güvenlik primlerinin işveren kısmının yarısı beş yıllık bir süre için Maliye Bakanlığı'na ödenir.

• Teknoparklarda faaliyet gösteren işletmelerce üretilen yazılımların teslimi %18 oranındaki KDV'den istisnadır.

SONUÇ

Günümüzde nanoteknoloji ile atomlardaki güç keşfedilmiş ve insanoğlu tarafından faydaya dönüştürülmüştür. Mevcut varlıklar nano boyutlarda incelenmiş, bunlardan esinlenerek yeni ürünler icat edilmiştir. İnsanoğlunun yaşamını kolaylaştıran bu ürünler sayesinde işletmeler, amaç edindikleri değer ve kâr maksimizasyonunu gerçekleştirirken toplumun refah seviyesi bir adım daha ileriye götürülmüştür. Yazının ilk icat edildiği dönemlerde devasa taşlara yazılan yazılar çağımızda gözle görülemeyen atomlara yazılmış, kütüphaneler dolusu bilgiler atom zerreciklerine sığdırılmıştır. Tarih öncesi devirlerden yakın geçmişte yaşayan insanlara kadar, hayal bile edilemeyecek teknolojiler günümüz insanları tarafından basit bir şey haline gelmiş ve nanoteknolojik gelişmeler ile yeni hayallerin kapıları sonuna kadar açılmıştır.

Çağımızda bütün devletler ve işletmeler nanoteknolojik buluşun peşine düşmüş; gelişmiş ülkelerin bu konuda yapmış oldukları yatırımlar bazı ülkelerin bütçesini geçmiştir. Buna kayıtsız kalmayan ülkemizin ise yapmış olduğu çalışmalar ve yatırımlar kat be kat artsada, olması gereken düzeyin çok altında kalmıştır. Fakat 2015 yılı itibari ile son 10 yılda bu konuda atak yapan şirketlerimiz rakiplerine karşı bariz bir şekilde önde giderken yeni buluşlar için bu tür yatırımların peşini bırakmamış; her geçen gün daha fazla yatırım yaparak çok önemli bir hazinenin peşinde olduklarını göstermişlerdir.

Bu zamanda bir işletmenin sürdürülebilirliğinin sağlanması için bu tür inovasyonların yapılması bir zorunluluk haline gelmiştir. Bir hazine olarak nitelendirdiğimiz nanoteknoloji ise bu amacın bir tedarikçisi konumundadır. Üretilen nanoteknolojik ürünler hem toplumun en önemli ihtiyaçlarını gidermiş hem de bu çağı bir adım daha ileriye götürmüştür. Ayrıca nanoteknoloji yatırımları sonucu üretilen ürünler sayesinde ürün maliyetleri de düşmektedir. Çünkü hem hammadde daha az

66 İdris, Sarısoy, *Araştırma-Geliştirme Faaliyetlerine Yönelik Teşvikler Karşılaştırmalı Bir Analiz*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2012, s. 150.

kullanılmakta hem enerji tasarrufu sağlanmakta hem de işgücüne daha az ihtiyaç duyulmaktadır. İşletmeler için öncelikli bir hedef olan maliyet düşüşü sağlanırken aynı zamanda daha kaliteli, daha sağlam ve daha tercih edilebilir ürünler ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada da dünyada ve Türkiye’de yapılan nanoteknolojik araştırmalar, yapılan yatırımlar ve yatırım miktarları belirlenmiş, bu yatırımların imalat işletmelerine sağladığı avantajlar ve yatırım modelleri ortaya konmuştur. Nanoteknoloji yatırımlarının; ürün maliyetlerini düşürdüğü, kaliteyi arttırdığı, enerji tasarrufu sağladığı, yeni ürünle piyasaya çıkarak rakiplerine karşı üstünlük sağladığı ve devletten teşvikler alınarak finansman sıkıntısının giderildiği gibi avantajları yanında; sağlık açısından tehlike arz ettiği dezavantajı söz konusudur.

Nanoteknoloji yatırım modelleri ise; Geleneksel Yatırım, Kurumsal Yatırım, Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı, Melek Yatırımcı ve Devlet Destekli Yatırım Modeli olarak ifade edilmiştir. Bu modellerden ilki olan ve yatırımların normal seyrini ifade eden Geleneksel Yatırım Modeli; düşünülen ya da planlanan nanoteknolojik ürün için o ürüne uygun üretim mekanizması, dağıtım ve satış aşamalarının belirlendiği ve bu plana göre yatırımların yapıldığı model olarak ifade edilmiştir. İkinci yatırım modeli olan Kurumsal Yatırım Modeli; tasarruf sahiplerini bir araya getirerek bir kurumsal yapının bu kaynakları bir nanoteknolojik ürün üretiminde kullanılması olarak açıklanmıştır. Diğer bir yatırım modeli ise Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı’dır. Bu modelde üretilecek nanoteknolojik üründe yaşanan finansman sıkıntısını gidermek amacıyla GSYO şirketlerine başvurulmakta ve onların desteği alınarak ürünler üretilerek piyasaya sunulmaktadır. Melek Yatırımcı Modeli’nde ise henüz yolun başında olan bir iş fırsatına yatırım yapan, işletmelerin büyümeleri veya gelişmeleri için sermaye sağlayan kişilerin desteğiyle, istenen nanoteknolojik ürünün üretilmesi durumu olarak belirtilmiştir. Son yatırım modeli ise Devletin vermiş olduğu desteklerden yararlanarak nanoteknolojik ürün fikrini hayata geçirmeyi düşünen girişimcilerin başvurabilecekleri bir model olarak Devlet Destekli Yatırım Modeli ifade edilmiştir.

Çalışmanın tamamı değerlendirildiğinde nanoteknolojinin yeni dünyanın ilgi odağı olduğu bu nedenle tüm işletmelerin katma değeri yüksek olan bu tür nanoteknolojik çalışmalara oldukça fazla önem vermesi ve yatırımlarını bu alana kaydırarak hem işletmenin, hem ülkenin hem de toplumun yararına yatırımlarda bulunulması gerektiği sonucuna varılmıştır

KAYNAKÇA

- ABAD, Estefania ve diğerkleri, *Nanodictionary*, Collegium Basilea, Basel.
- ALGÜNER, Ayhan, *Kurumsal Yatırımcılar, Finansal Piyasalara Etkileri ve Türkiye Örneği*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Yayın No:199, Ankara, 2006.
- BAHAR, Emre, *Yatırım Kavramı, Yatırım Türleri ve Turizm Yatırımlarının Özellikleri*, Erişim tarihi: 07.08.2015, <http://emrebahar.blogspot.com.tr/2015/08/yatirim-kavrami-yatirim-turleri-ve.html>
- BAYRAKTAR, Halil, *Nanoteknoloji*, Erişim tarihi:02.04.2015, http://www.yaklasansaat.com/dunyamiz/bilim_ve_teknoloji/nanoteknoloji.asp
- BİREYSEL YATIRIMCI, *Melek Yatırımcı Nedir*, Erişim tarihi: 14.08.2015, <http://www.bireyselyatirimci.com/melek-yatirimci-nedir/>
- BOZKAYA, Yasemin, *Nanoteknoloji, İleri Teknolojiler Araştırma Birimi (İTAB)*, Erişim tarihi: 28.04.2015, <http://www.itab.anadolu.edu.tr/itab/pdf/nylp.pdf>
- BURSA-SMMM ODASI, *Ar-Ge Harcamalarının Önemi ve Türkiye'deki Durumu*, Erişim tarihi: 26.05.2015, http://www.bursa_smmmo.org.tr/yazarlar/makaleler/132AGE.pdf
- DOĞU MARMARA KALKINMA AJANSI (MARKA), *Nanoteknoloji Çalıştayı*, Erişim tarihi: 05.05.2015, <http://www.marka.org.tr/haber/detay/1812/nanoteknoloji-%C3%A7alistayi%E2%80%A6>
- DT AJANS, *Ar-Ge Kanunu kapsamındaki Teşvikler*, Erişim tarihi: 17.08.2015, <http://www.dtajans.com/sectiginiz-il-icin-tesvikler/ar-ge-kanunu-kapsamindaki-tesvikler>
- EKODİALOG, *Kurumsal Yatırımcı Kimdir, Kurumsal Yatırımcılar Hakkında Bilgiler*, Erişim tarihi: 07.08.2015, <http://www.ekodialog.com/Konular/kurumsal-yatirimci-kimdir.html>
- ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIğI, *Bor*, Erişim tarihi: 29.05.2015, <http://www.enerji.gov.tr/index.php?sf=webpages&b=bor&bn=226&hn=226&nm=390&id=392>
- ERKOÇ, Şakir, *Nanobilim ve Nanoteknoloji*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2012.
- FİKİR, *Dünyada ve Türkiye'de Nanoteknoloji Yatırımları*, Erişim tarihi: 06.05.2015, <https://www.fikir.net/nano-teknoloji/1668-dunya-da-ve-turkiye-de-nano-teknoloji-yatirimlari.html>
- GRUPTA, Tarun ve Ahalapitiya, H. J., "Recent Advances in Nanotechnology: Key Issues & Potential Problem Areas", *IEEE-NANO 2003, 2003 Third IEEE Conferenc*, Kalamazoo, USA, 2003.

- GÜNEY MARMARA KALKINMA AJANSI, *Girişim ve Risk Sermayesi*, Erişim tarihi: 13.08.2015, http://www.gmka.org.tr/uploads/downloads/dosya/girisim_ve_risk_sermayesi_bilgi_notu.pdf
- GYTE, *Nanoteknoloji Araştırma Merkezi*, Erişim tarihi: 18.05.2015, <http://www.gyte.edu.tr/icerik/57/614/nanoteknoloji--arastirma-merkezi.aspx>
- HABERLER, *Nano Halı Buluşu ile Yüzde 350 Büyüyen Atlas Halı*, Erişim tarihi: 27.03.2015, <http://www.haberler.com/nano-hali-bulusu-ile-yuzde-350-buyuyen-atlas-hali-5813190-haber/>
- İSTANBUL MELEK YATIRIMCI MERKEZİ, *Melek Yatırımcı Kimdir?*, Erişim tarihi:13.08.2015, <http://www.istanbulmym.com/sikca-sorulan-sorular>
- İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ, *Yatırımlar*, Erişim tarihi: 08.05.2015, http://www.nsne.itu.edu.tr/?page_id=75
- KİMYATURK, *Tekstil Endüstrisinde Nanoteknoloji ve Avantajları*, Erişim tarihi: 19.06.2015, <http://kimyaturk.net/index.php?topic=14419.0>
- KUT, Dilek ve Güneşoğlu, C., “Nanoteknoloji ve Tekstil Sektöründeki Uygulamaları”, *Tekstil&Teknik Dergisi*, İstanbul, 2005.
- LUTHER, Wolfgang, *International Strategy and Foresight Report on Nanoscience and Nanotechnology*, Erişim tarihi: 28.04.2015, http://pfmh.uvt.rnu.tn/455/2/International_Strategy_and_Foresight_Report_on_Nanoscience_and_Nanotechnology.pdf
- MAVİ KARANLIK, *Nanoteknolojinin Zararları Nelerdir*, Erişim tarihi: 27.07.2015, <http://www.msxlabs.org/forum/soru-cevap/243264-nano-teknolojinin-zararlari-nelerdir.html>
- MSXLABS, *Nano-Care Kumaş*, Erişim tarihi: 02.06.2015, <http://www.msxlabs.org/forum/muhendislik-bilimleri/245573-nano-care-kumas.html#ixzz3ABMwRxm>
- NNT NANOTEKNOLOJİ A.Ş., *Nanoteknoloji ile İşlenmiş Dünyanın İlk Kurşun Geçirmez Alüminyum Zırh'ını Geliştirdik*, Erişim Tarihi: 29.05.2015, <http://www.nnt.com.tr/haber-zirh.php>
- ORNAGİK MAKALE, *Cırt Cırt Bant Kim İcat Etti*, Erişim tarihi: 23.03.2015, <http://www.organikmakale.com/tarih-biyografi/cirt-cirt-bant-kim-icatt-velcro-bant/>
- ÖZDOĞAN, Esen, Demir A. ve Seventekin N., “Nanoteknoloji ve Tekstil Uygulamaları”, *Tekstil ve Konfeksiyon Dergisi*, İzmir, 2006.
- ÖZGÜZ, Volkan, *Türkiye’de Nanoteknoloji Araştırma ve Geliştirme*, Nanoteknoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi Sunumu, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

- RADİKAL, *Türk Mühendisler Nanoteknolojiyi Uzaya Çıkaracak Malzemeyi Buldu*, Erişim tarihi: 28.05.2015, http://www.radikal.com.tr/ekonomi/turk_muhendisler_nanoteknolojiyi_uzaya_cikaracak_malzemeyi_buldu-1007865
- RAMSDEN, Jeremy, *Nanoteknolojinin Esasları*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2011.
- SABANCI ÜNİVERSİTESİ, *Neden Sabancı Üniversitesi Nanoteknoloji YL Programı?*, Erişim tarihi: 18.05.2015, <http://nano.sabanciuniv.edu/tr/neden-sabanci-universitesi-nanoteknoloji-yl-programi>
- SARISOY, İdris, *Araştırma-Geliştirme Faaliyetlerine Yönelik Teşvikler Karşılaştırmalı Bir Analiz*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2012.
- SHARIFZADEH, Mohammad, *Nanotechnology Sector Report*, Cronus Capital Markets, Manhattan, 2006.
- SOSYAL MEDYA, *Türkiye'deki Melek Yatırımcıların ve Risk Sermayedarlarının Listesi*, Erişim tarihi: 14.08.2015, <http://sosyalmedya.co/turkiyedeki-melek-yatirimcilar-ve-risk-sermayedarlari/>
- SPK, *Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları*, Erişim tarihi: 10.08.2015, <http://www.spk.gov.tr/indexcont.aspx?action=showpage&menuid=16&pid=5&submenuheader=-1>
- SÜPÜREN MENGÜÇ, Gamze ve diğerleri, *Nano Lifler*, Erişim tarihi: 28.04.2015, http://tubitaktam.ege.edu.tr/dosyalar/nano_lifler.pdf
- ŞAM, Mesut, Güven, E.Ö., Çırak, T., Bayram, C. ve diğerleri, *Nanobülten 09*, Hacettepe Üniversitesi Nanoteknoloji ve Nanotıp Anabilim Dalı Yayınları, Ankara, Ocak-2010.
- TEKNOLOJİ, *Monolyx: Çelik Kord Yerine Kullanılabilecek Çok Katlı Monofilaman Kord Geliştirilmesi*, Erişim tarihi: 01.06.2015, <http://teknoloji.org.tr/docs/web-poster/84-Layout%201.pdf>
- TEXTOTEX, *Asırlık İpekış Avrupa'nın Gözdesi*, Erişim tarihi: 01.06.2015, <http://www.textotex.com/haber/ozelhaber/asirlik-ipekis-avrupanin-gozdesi.html>
- TOM, Crawley ve diğerleri, *Finance and Investor Models in Nanotechnology*, Erişim Tarihi: 15.12.2015, https://www.nano.gov/sites/default/files/dsti_stp_nano201215.pdf
- TOTALKİMYA, *Nano Teknoloji ve Tekstil*, Erişim tarihi: 02.06.2015, <http://www.totalkimya.com/nano.html>

- TÜBİTAK, *Ulusal Destek Programları*, Erişim tarihi: 18.08.2015, <http://www.tubitak.gov.tr/tr/destekler/sanayi/ulusal-destek-programlari>
- TÜRKO, R.Metin, *Finansal Yönetim*, Alfa Kitabevi, İstanbul, 2002.
- TÜSİAD, *Uluslararası Rekabet Stratejileri: Nanoteknoloji ve Türkiye*, Türkiye Rekabet Stratejileri Dizisi-11, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 2008.
- UNAY, Cafer, *Makro Ekonomi*, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı VİPAŞ A.Ş. Yayınları, Bursa, 1999.
- ÜREYEN, Mustafa Erdem, *Nanoteknoloji ve Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörleri*, Erişim tarihi: 28.04.2015, <http://www.nano.bilkent.edu.tr/Basin/NanoTekstil.pdf>
- VİKİPEDİ, *Ulusal Nanoteknoloji Araştırma Merkezi*, Erişim tarihi: 18.05.2015, http://tr.wikipedia.org/wiki/Ulusal_Nanoteknoloji_Ara%C5%9Ft%C4%B1rma_Merkezi
- YOİKK, *Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı Sistemi*, Erişim tarihi: 10.08.2015, <http://www.yoikk.gov.tr/upload/komiteler/kobi/gsyoy.pdf>
- ZOR, İsrail ve Aslanoğlu, S., “Kurumsal Yatırımcı Olarak Özel Emeklilik Fonları: Türkiye’de Oluşturulan Sisteme Yönelik Değerlendirme ve Geleceğe Yönelik Bir Tahmin”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, İstanbul, 2005.

YEREL BASINA GÖRE 1960 İHTİLALİ'NİN BİNGÖL'E YANSIMALARI VE 1961 ANAYASA OYLAMASINDA BİNGÖL'ÜN TUTUMU

The Reflection of 1960 Revolution on Bingöl in The Referandum of 1961 Constitution According to Local Press

Ebru ÇOBAN*

ÖZET

27 Mayıs Askeri Darbesi, Türk demokrasisinin önemli noktaları arasında yer almaktadır. Demokrasinin tek başına askıya alınması dahi önemli bir aşama olan bu darbe sonrası Türk Silahlı Kuvvetleri, ülke siyasetinde söz söyleme hakkını kendilerinde meşru görmeye başladılar. Gerçekleşen bu darbe neticesinde gerek Türkiye’de sosyal, siyasi ve gerekse ekonomi ile askeri alanda büyük değişiklikler yaşanmıştır. Bu çalışmada 27 Mayıs Askeri Darbesi’nin gerçekleşmenin Bingöl İli’ne yansması her alanda değerlendirilmiştir. Darbe sonrası halkın sanki darbeyi beklercesine her platformda destekleyici slogan ve sevinç gösterilerinde bulunması, vatandaşın psiko-sosyal durumunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Çalışmada ayrıca 1961 Anayasası’nın oylaması tablo şeklinde verilmiş ve ayrıca değerlendirilmiştir. Her ne kadar 27 Mayıs Askeri Darbesi’ni halk alkışlayarak, sevinç gösterilerinde bulunsa da Bingöl halkı bu halk oylamasına, yüzde 20 hayır vererek, aslında askeri darbeye olan asıl tutumlarını göstermiştir. Bu yönüyle bile halkın o günkü durumu sorgulanabilir.

Anahtar Kelimeler: Anayasa, Seçim, Bingöl, Basın, İhtilal

---

* Okutman, Bingöl Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, ebrugull_34@hotmail.com.

ABSTRACT

The 27 May coup is one of the significant turning points of Turkish democracy. Turkish Military Service had begun to see it as their legitimate right to involve in country's politics after the coup which was quite important even only for its suspension of the democracy. As a result of this coup, great changes were experienced in social, political, economic and military domains of Turkey. In this study, the reflection of 27 May coup in the city of Bingöl was evaluated in all domains. The Supportive slogans and cheerful demonstrations on all platforms following the coup –as if being expected– are important in terms of showing the citizens' psychological and social conditions.

In this study, furthermore, the results of voting for the referendum of 1961 Constitution are presented in tables and also evaluated. Even though the people of Bingöl welcomed the 27 May coup with applauds and cheerful demonstrations, they revealed their real attitude toward the military coup by voting 20% against in the referendum. Even only for this aspect, the situation of the public at the time needs to be questioned.

Key Words: Constitution, Election, Bingöl, Press, Revolution

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı üzerine, Türk siyasi hayatında yeni bir dönem başlamıştır. Atatürk'ten sonra Cumhurbaşkanlığı makamına, İsmet İnönü geçerek, 1950 yılına kadar Cumhurbaşkanlığı görevini üstlenmiştir.² 1950 yılına kadar devam eden bu dönem, yönetim alanındaki uygulamaların iyice sertleştiği, *Milli Şef Dönemi* olmuştur.³ Türk siyasetinde bunlar yaşanırken batı dünyasında da Hitler Almanyası, Mussolini İtalyası, Franko İspanyası baskıcı faşizmle yönetiliyordu. Dünya üzerindeki bu otoriter, baskıcı yönetimlerin, daha 1931 yılından beri Türkiye'yi ciddi bir şekilde etkilediği görülmektedir.⁴

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya ülkelerinde diktatörlük yönetimleri devriliş, bunların yerini demokratik yönetimler almıştır.⁵ Bu bağlamda Türkiye'de de önemli demokratik gelişmeler cereyan etmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Atatürk'ün de yıllarca özlemini duyduğu, Türkiye'de çok partili parlamenter sisteme geçerek, Türkiye'nin demokrasi ailesi içerisindeki yerini almasını amaçlamıştır.⁶ Bu amaçla girdiği her ortamda bu zorunluluğu dile getirmiş ve Türkiye'nin bir muhalefet partisine ihtiyacı olduğunu duyurmuştur. İlk olarak ise işadamı Nuri Demirağ'ın kurduğu Milli Kalkınma Partisi(MKP), iktidar alternatifi olarak ortaya çıkmıştır. Milli

2 Yılmaz Gülcan, *Cumhuriyet Halk Partisi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 193.

3 Cemil Koçak, *Milli Şef Dönemi*, Yurt Yayınevi, Ankara, 1986, s. 67.

4 Rıfık Salim Burçak, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş*, Olguç Yayınevi, Ankara, 1979, s. 43.

5 Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 299.

6 Osman Akandere, *Çok partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938-1945)*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 448.

Kalkınma Partisini; Sosyal Adalet Partisi, Liberal Demokrat Partisi, Çiftçi ve Köylü Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, Yalnız Vatan için Partisi, Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi, Arıtma Koruma Partisi, İslam Koruma Partisi, Yurt Görev Partisi ve Demokrat Parti izlemiştir.⁷

Demokrat Parti, toplumun her kesimine demokrasi, özgürlük ve refah vaat ederek, kısa bir sürede ülkenin en büyük siyasal partisi olmuştur.⁸ Ancak 1950 seçimleriyle iktidara geldikten sonra bu demokrasi ve özgürlük vaatlerini tam anlamıyla uygulayamayan Demokrat Parti hükümetleri, kendisine karşı muhalefet bayrağı açan ordu, basın, üniversite, memur ve sendikalardan oluşan geniş bürokrasi ağına karşı önemli bir tepki veremedi. Ekonomik ve siyasi sorunların ağırlığı altında ezilen hükümet çareyi muhalefeti ve basını susturmakta bulmuş ancak bu durum kısa süre içerisinde kutuplaşmalara ve sokak çatışmalarına dönüşmüştür.⁹ Bu bağlamda, 27 Mayıs Darbesi gerçekleşmiş ve askerler yönetime el koymuştur.¹⁰ DP'li 592 sanığın yargılandığı Yassıada Mahkemelerinde 15 kişi idam, 31 kişi müebbet hapse, 418 kişi çeşitli cezalara çarptırılmış, 128 kişi ise beraat etmiştir. 15 idam cezasından yalnızca Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın cezaları onaylanmıştır.¹¹ 1960 darbesi sonrasında atılan tüm adımların gayesi, yönetimi siyasilerden alarak, tamamen bürokratik kadrolara vermektir. 1924 Anayasasının oluşturmuş olduğu Birinci Cumhuriyet, darbe ile sonlandırıldı ve 1961 Anayasası ile yeni bir dönem başlamış oldu. 1961 Anayasası'nın temeli, CHP'nin 1959 yılında hazırladığı İlk Hedefler Beyannamesi'nin bir ürünüydü.¹² Bu bağlamda Anayasa'nın başlangıç bölümünde, 27 Mayıs darbesi meşrulaştırılarak, ulusun direnme hakkının bir sonucu olarak gösterildi. Bu yaklaşım daha sonraki darbelere de gerekçe oluşturmuştur.¹³

27 Mayıs Askeri Darbesi ve Bingöl

27 Mayıs, kimilerine göre halkın elinden özgürlüklerini almak, kimilerine göre ise çıkmaza giren demokratik sürecin önünü açmak için yapılan bir müdahaledir. Ülkede yaşanan bu gelişmeler tüm illeri de etkisi altına almıştır. Araştırma alanına konu olan Bingöl ili, bu dönemdeki yansımaları yerel gazeteler aracılığı ile açıklığa kavuşturulmuştur.

7 Tekin Önal, "Askeri Vesayet Sisteminin İlk Halkası: 27 Mayıs Süreci ve Sonrası", *Turkish Studies Dergisi* 10, 2015, s. 514.

8 Samet Ağaoglu, *Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*, Baha Matbaası, 1972, s. 46-49.

9 Sedef Bulut, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", *Akademik Bakış Dergisi* 125, C. 2, 2009, s. 125.

10 Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, s. 351.

11 Bulut, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", s. 143.

12 Hasan Bülent Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-II 1920-1960*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2010, s. 327.

13 Adulvahap Akıncı, "Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi* 15, Nisan 2014, s. 62.

Bingöl Gazetesi'ndeki habere göre; 2 Haziran 1960 günü Bingöl'de saat 17.00'de toplanan halk 27 Mayıs inkılabını büyük bir coşkuyla karşılamış ve sempati tezahüratında bulunmuşlardır. 27 Mayıs İnkılabı için Bingöl'ün Askeri Valisi Kurmay Albay Eşref Akıncı'nın: “*Muhterem Vatandaşlar, Aziz Bingöllüler*” diye başladığı konuşmasında; Millettin hâkimiyetini ellerinden, biri dış düşmanların diğeri ise iç düşmanların almak istediğini ve bu düşmana karşı memleketin koruyucusu olan gençliğin ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin bulunduğunu ifade etmiştir. Vali, dış düşmanlara karşı her zaman hazır bulduklarını, ülkemize göz dikenlerin sonunu her zaman hüsrarla sonuçlandırdıklarını, bu dış güçlerin bu yüzden bize silah çekmeye çekindiklerini vurgulamıştır. İç kuvvetlere gelince de, ordunun her zaman politikadan uzak kaldığını fakat memlekette aylardan beri süregelen kavgaların, çatışmaların son raddeye geldiğini, kardeşin kardeşi vurduğu bir döneme girilmesiyle sabırlarının son raddeye vardığını dile getirmiştir. Bu nedenle ordunun ve Türk gençliğinin, mevki ve sandalye hırsından uzak kalıp politikacıları susturduğunu ve kardeş kanının dökülmesine mani olduğunu belirtmiştir. Milli birlik komitesinin ve onun hükümetinin yapmakta olduğu tebliğlerden en kısa sürede adil ve dürüst bir seçimin yapılacağını ve Türkiye'nin, Birinci İstiklal Harbi ile dış düşmanlarından, İkinci İstiklal Harbi diyeceğimiz 27 Mayıs inkılabı ile de iç düşmanlarından hürriyetini kurtardığını ifade etmiştir. Vatandaşlara düşen görevleri ise şu şekilde sıralamıştır:

- Hür ve sükûn içinde istiklalden tamamıyla emin olarak vatandaşların işleriyle, güçleriyle meşgul olmalarını
- Münakaşa ve didişmeden uzak kalmalarını
- Birbirlerine karşı kin ve garez beslememelerini
- Yasak olan partizanlıklardan uzak kalmalarını ve bozguncu, nifak sokucu propagandalara kulak vermemelerini istemiştir.

Askeri Vali, konuşmasına devam ederek, tebliğ ettiği maddeleri şöyle tamamlamıştır: “*İkinci bir emre kadar her türlü av yapmak yasaktır. Müsaadeli ve müsaadesiz her çeşit silah taşımak ve bulundurmamak yasaktır. Böyle bir silah bulunduran her şahıs vilayet Emniyet Müdürlüğüne bağlı tesellüm heyetine derhal başvurarak makbuz karşılığı silahını teslim edecektir. Bu yasaya uymayan her şahıs cezalandırılacaktır. Bingöl'de ümit etmemekle beraber halkımız arasında bazı muzır haberlerin beyannameler haline sokulmaya çalışıldığı öğrenilmiştir. Sayın Bingöl halkının bu beyannamelere karşı uyanık bulunmaları bu gibi hareketleri en kısa yoldan haber vermeleri gerekmektedir.*”¹⁴ 1960 İhtilali ile birlikte Bingöl'e iştirak eden Askeri Vali Kurmay Albay Eşref Akıncı bu sıralarda izine ayrılmış, izin süresinin bitmesiyle tekrar görevine dönüp çalışmalarına devam etmiştir. İzinden dönen ve halkın bayramını kutlayan Askeri Vali Kur. Alb. Eşref Akıncı: “*Camilerin yasak edileceği hakkında halkımıza telkinler yapılmaya çalışıldığı haber alınmıştır. Kutsi varlığımızın temeli olan dinimizi bu gibi kötü niyetlere alet etmek isteyen kara*

14 Bingöl Siyasi, S.3148, 4 Haziran 1960 Cumartesi.

*düşünceliler nerede rastlanırsa rastlansın, derhal tevkif edileceklerdir. Camilerimiz bütün vatandaşların her türlü ibadetlerine daima açıktır”.*¹⁵ ifadesinde bulunmuştur.

Yine 9 Haziran günü Kiğı ve Genç kazalarında Türk ordusuna büyük tezahüratlar yapılmış, Kurmay Albay Eşref Akıncı halkın elleri üzerinde taşınarak, burada bulunanlar yaşasın Türk ordusu diye haykırmışlardır. Vali inkılabın memlekete sağladığı huzur ve nimetlerden bahsetmiş, Kiğı ve Genç halkına şükranlarını bildirmiştir. Bu tezahürata Vali Muavini Fazıl Yöney de iştirak etmiştir. Aktarılan bilgilere göre, Kiğı ve Genç kazasında şimdiye kadar misli görülmemiş bayram havası yaşandığı ve Kiğı’da haftalardan beri davullar çalınmakla birlikte şenlikler yapıldığı belirtilmektedir.¹⁶ Haberlere göre, ülkenin askeri yönetim altına alınması halk tarafından iyi karşılanmış, şehirde huzur sağlandığı için büyük sevinç yaşanmıştır. İhtilalle birlikte, Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisi kurularak kurucu meclis oluşturulmuştur. Temsilci üyelerinin seçimi için kanunlara göre kurumların ve örgütlerin temsilci göndermeleri gerekmektedir. Anayasa taslağı oluşturularak illerden temsilciler seçilip Ankara’ya gönderilmiştir. Her ilde olduğu gibi Bingöl’de de temsilci seçimleri yapılmış ve çalışmalar şu şekilde gelişmiştir: Ocak ayının ilk haftasında faaliyete geçecek olan Temsilciler Meclisi’nin teşekkülü için, 158 sayılı kanun yürürlüğe girmiş ve Kurucular Meclisi’nin temeli atılmıştır. 272 üye ile teşekkül edecek olan meclisin, anayasa ve seçim kanunu hazırlamak üzere çalışmada bulunacağı ve bu görevin, yapılacak ilk genel seçimle sona ereceği ifade edilmiştir. Temsilciler Meclisi’ne katılacak olan il ve teşekküller temsilcilerini tespit etmiş, bu çerçevede Bingöl de bu konu ile ilgili çalışmalara başlamıştır. Bu bağlamda, vilayete çağrılan muhtarlara gereken aydınlatıcı bilgiler verilmiş ve ilçe delege seçme kurullarının teşekkülüne katılacak köy üyelerinin seçilmesi belirtilmiştir. Bingöl’de seçim kurulu başkanlığına Ceza Hakimi Rasim Türker, Adalet Bakanlığı’nca görevlendirilmiştir. Nüfusu itibarıyla Bingöl’ü Temsilciler Meclisi’nde bir kişi temsil edecektir. Merkez ilçenin 16, Kiğı’nın 18, Karlıova’nın 7, Genç’in 12, Solhan’ın 5 delege seçme kurulu üyesi olacaktır. Bu üyeler il merkezinde Seçim Kurulu Başkanı Rasim Türker’in riyasetinde toplanarak Temsilciler Meclisi’ne iştirak edecek, il temsilcisini seçeceklerdir. İl temsilcisi olmak için seçime iştirak edenlerin yarısından bir fazla oy alması lazım gelirken, adaylar arasında bu hal temin edilmediği takdirde, bir kere daha seçim yapılacaktır. Eğer yine gereken oy sağlanamazsa üçüncü defa oylama yapıp, akabinde en fazla oyu alan kişi il temsilcisi seçilecektir.¹⁷

15 *Bingöl Siyasi*, S.3149, 9 Haziran 1960 Perşembe.

16 *Bingöl Siyasi*, S.3149, 9 Haziran 1960 Perşembe.

17 *Bingöl Siyasi*, S.3149, 9 Haziran 1960 Perşembe.

Temsilciyi Seçmek İçin Çizelgenin İhtiva Ettiği 459 Kişilik İlçe Delege Seçme Kurulu¹⁸

İlçenin Adı	Merkez	Kiği	Karlıova	Genç	Solhan	Toplam
Nüfus	36.286	44.119	15.812	24.230	11.346	131.793
Köy adedi	88	112	40	64	22	326
Bucak adedi	3	3	1	4	1	12
Baş Öğretmen. ve Müdür adedi	6	6	2	6	2	22
Teşekkül üye adedi	1	-	-	-	-	1
Muhtar adedi	2	1	1	1	1	6
Siyasi Parti üye adedi	20	18	18	18	18	92
İlçe delege adedi	120	140	62	93	44	459

25 Aralık günü saat 9'da, Merkez İlçe Delege Seçme Kurulu, Ağır Ceza Reisi M. Celal Kalyoncu'nun başkanlığında Sanat Kursu binasında toplanıp, İl Delege Seçme Kurulu'na katılacak olan 16 kişiyi seçmiştir. Reis toplantıyı 158 sayılı kanunu izah ederek açmış ve yapılan yoklama sonunda 118 delegeden 104'ü hazır olduğu görülmüştür.

Tasnif Heyeti'nin tespitine geçilerek, heyetçe gösterilen dört isim üzerinde yapılan gizli oylamada; Naime Sungur 102 oy ile seçilirken, Fikretin Murathan ise 101 oyla seçilmiştir. Müteakiben mahkeme mühürü ile işaretli pusulalar, umumi heyete dağıtılarak seçimler yapılmıştır.¹⁹ Tasnif sonucu ilde delege seçme kuruluna iştirak edecek 16 delegenin aldıkları oy sayısı şu şekilde olmuştur: Cemal Yavuz 78, Çerkez Bazencir 73, H. Ahmet Atalay 72, Selim Kaya 72, Necmi Akyol 71, H. Abdullah Dursun 71, H. Ali Metin 71, Zübeyir Gündoğdu 71, Tayyip Varol 71, Abdulvahap Mütevellizade 70, Sait Burulday 70, Hasip Topluoğlu 69, Süleyman Alatekin 68, Rüstem Dalkılıç 68, Ahmet Gençer 65, Hakkı Baygeldi 69.²⁰

Gençliğin Sesi Gazetesi'nin haberine göre de seçimler şöyle olmuştur: “Saat 8'de Bingöl Lisesi'nde yapılan İl Temsilcisi seçimine 55 delege iştirak etmiş. Delegelerin 18'i Kiği, 16'sı Merkez, 12'si Genç, 7'si Karlıova ve 5 tanesi de Solhan ilçelerindedir. Seçimi Ceza Hakimi Ahmet Türker idare ederek, Tasnif Heyetine Zeki Taylan, Necmi Akyol, Mehmet Yıldırım, ve Hasip Topluoğlu seçildikten sonra, asil ve yedek temsilcileri belirlemek için tekrar seçim yapılmıştır. Seçim neticesinde Cemal Yavuz 58 oya karşılık 41 oyla, Bingöl'ü temsil etmek için Ankara'ya gönderilmiştir.”²¹ Yukarıda belirtilen Gençliğin Sesi ile Demokrat Gazetesi'nin verdiği haberde çelişkiler olduğu görülmektedir. Toplantı yapılan yerin, seçimleri idare eden başkan isimlerinin ve Bingöl'ü temsil etmek için Ankara'ya gönderilen Cemal Yavuz'un aldığı oy sayısının farklı görülmesi dikkatlerden kaçmamaktadır. Fakat sonuç olarak, Cemal

18 *Demokrat Bingöl*, S.1163, 22 Aralık 1960 Perşembe.

19 *Demokrat Bingöl*, S.1166, 26 Aralık 1960 Pazartesi.

20 *Demokrat Bingöl*, S.1166, 26 Aralık 1960 Pazartesi.

21 *Gençliğin Sesi*, S.159, 30 Aralık 1960 Cuma.

Yavuz'un Temsilciler Heyetine seçildiği her iki gazetede de göze çarpmaktadır. 6 Ocak günü İkinci Cumhuriyetin kurulması, Kurucu Meclis'in açılması münasebetiyle yurdun her tarafında toplantılar yapılarak, konferanslar düzenlenmiştir. Bu nedenle Bingöl'de de bir toplantı yapılmış ve Binbaşı Mehmet Nebioğlu ile Lise Edebiyat Öğretmeni İsmail Tomatir birer konuşma yapmışlardır. Saat 13:00'de, Dilan Sineması Salonu'nda yapılan toplantıya Bingöl halkı da katılmış ve salon hıncahınç dolmuştur. Her iki hatip yaptıkları konuşmalarda, sabık Demokrat Parti iktidarının gayri meşru yollarla milletin başına bir karabulut halinde çöreklediğini, her çeşit hürriyetin tehdit edildiğini, emniyetin ve düzenin bozulduğunu, kardeşin kardeşe düştüğünü, kötü politik oyunlarla mali ve iktisadi hayatın felce uğratıldığını ve nihayet muhalefeti, basını ve Türk gençliğini susturmak için meclis tahkikat komisyonunun açıldığını ifade etmişlerdir.²² 29 Nisan hadiselerini bütün canlılığıyla anlatan hatipler, bu hadisenin büyük inkılabın başlangıcı olduğunu ve ordunun 27 Mayısla bunu sonuçlandırdığını belirtmişlerdir. Ayrıca bu hatipler Milli Birlik Komitesi'nin geceli-gündüzlü mesaileri neticesinde tesis edilmiş bulunan hür davanın ikinci cumhuriyeti kurması ile daha da sağlamlaştığını ve yakın bir gelecekte kurucu meclisin hazırlayacağı anayasa ve seçim kanunlarıyla idarenin milli idareye devrolunacağını ifade etmişlerdir.

9 Temmuz 1961 tarihinde Türkiye genelinde 1961 Anayasası'nın halk oylaması gerçekleşti.²³ Daha sonra pazar günü halk oylamasına sunulan 1961 Anayasası Bingöl'de 9.255 HAYIR oyuna karşılık 36.204 EVET oyu ile kabul edilmiştir. İller arasında yapılan karşılaştırmaya göre Bingöl, Tunceli ve Kırşehir'den sonra en çok EVET oyunu kullanan il olmuştur.²⁴ Ülke genelinde ise geçerli oyların % 61,7'sini EVET %38,3'ünü HAYIR oyları oluşturmaktaydı. Bingöl'de, Merkez kaza köylerinin anayasaya verdikleri Evet ve Hayır oy durumu aşağıdaki gibidir:

22 *Demokrat Bingöl*, S.1177, 7 Ocak 1961 Cumartesi

23 Lütfi Durani, *Türk Yönetiminde Karmaşa*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1988, s. 79

24 *Murat*, S. 1966, 12 Temmuz 1961 Çarşamba

Bingöl'de, Merkez Kaza Köylerinin Anayasaya Verdikleri Evet Ve Hayır Oy Durumu²⁵

Köyü	Seçmen Sayısı	İştirak	G. Muteber	Evet	Hayır
Y. Akpınar	57	51	-	2	49
A. Akpınar	70	67	-	18	49
Lotan	107	105	-	77	28
Haraba	302	170	3	116	51
Şirnan	333	333	-	333	-
A. Karavelyan	117	88	-	10	78
Kurudere	133	102	8	26	68
Görüz	81	80	-	80	-
Çölek	200	200	-	191	9
Körtedev	121	121	-	19	102
Kemalanlar	129	123	-	36	87
Bubar	158	158	-	158	-
Alikrak	155	154	-	140	14
Arçuk	87	87	-	87	-
Aşağıköy	144	144	4	100	40
Metan	37	33	-	17	16
Kürük	82	76	-	58	18
Şenük	67	66	-	19	47
Şinek	54	48	-	48	-
Talvara	77	77	-	67	10
Geylan	81	60	-	59	1
Aliber	34	34	-	34	-
Dik	118	105	-	82	23
Soğ	85	82	-	76	6
Sirin	73	69	2	48	19
Hoşkar	123	110	-	107	3
Çan	289	219	-	213	6
S. Simsor	129	105	-	102	3
Kadımadrak	273	209	2	32	175
Kös	138	125	2	41	82
Garip	157	132	-	126	6
Başköy	144	130	-	130	-
Hıdan Ahpik	83	83	-	83	-

25 Murat, S. 1966, 12 Temmuz 1961 Çarşamba

Uzunsavat	101	87	-	85	2
B. Takviran	45	43	-	21	22
Gevran	74	66	-	59	7
Y. Karavelyan	125	124	-	124	-
Venerin	85	74	-	71	3
Fahran	278	266	-	234	32
Aluzan	72	65	-	27	38
Tarbasmorik	107	107	-	107	-
Ortaköy	75	68	3	2	63
M. Geylan	95	92	-	91	1
Şirnan	73	73	-	49	24
Az	128	98	-	14	84
Tanzut	110	103	-	58	45
Güldar	69	61	-	2	59
Düğernan	48	48	-	48	-
Suvaran	93	89	-	89	-
Y. Parhangök	226	224	2	35	187
Miril	164	134	-	123	11
Pul	52	49	-	46	3
Hılbızın	97	8	-	41	47
Şarge	93	80	-	80	-
Gülbe	81	80	-	75	5
Armutak	132	106	-	63	43
Karapınar	233	221	-	221	-
Sinivelan	224	218	-	78	140
Pakodon	257	227	-	152	75
Müşyan	301	249	-	95	154
Miyalan	361	361	-	86	275
Masalla	219	154	-	133	21
Elmah	174	163	-	146	17
İskenderan	32	31	-	28	3
Biniziyar	36	35	-	15	20
Gayıt	38	33	-	14	19
Gazik	138	128	-	126	2
Haziran	122	117	-	34	83
Vilvare	90	87	-	56	31
Mezracık	161	129	-	129	-

Dodan	94	92	1	20	71
M. Lotan	103	90	-	85	5
Belüzer	68	66	-	56	10
Sığı	129	102	-	81	21
M. Teyrek	165	129	-	48	81
Kür	176	146	-	125	21
Kemah	189	166	-	166	-
A. Parhangök	141	127	-	92	35
Tarbasan	116	97	-	23	74
Kıran	137	113	-	81	32
Zağ	179	1539	-	108	31
Şaban	128	104	-	72	32
Gözerek	79	79	-	79	-
T. Zeynep	80	73	-	43	30
Kürüman	126	119	1	24	94
M. Simsor	174	117	-	5	112
Müsyon	232	178	-	66	112
Şehir	2.985	1.690	9	1.165	516
TOPLAM	14.348	11.751	37	7.931	3.783

Bingöl'ün 1960 sayımındaki toplam nüfusu 131.364 olup, bu sayının bucak ve köy nüfusu 116.641'dir. Verilerden de anlaşıldığı üzere il nüfusunun %88'ni bucak ve köy nüfusu oluşturmaktadır.²⁶ Bingöl, Merkez ilçe olmak üzere; Genç, Karlıova, Kiğı ve Solhan kazalarından meydana gelmektedir. Murat Gazetesi, 1961 Anayasası'nda Bingöl Merkez köylerinin, anayasaya katılımını ve verilen oy oranlarını ele almıştır.

İl Merkez ilçesi; Merkez, Fehran, Sancak ve Yamaç olmak üzere 5 bucaktan oluşup, merkez ilçeye bağlı 86 köy bulunmaktadır.²⁷ Tabloda, 86 köy merkez ilçelere bağlıyken, Geylan köyü Karlıova Merkez ilçesi sınırlarında görülmektedir. Merkezin şehir nüfusu 8.526 kişi olup, bu sayıdan 2.985'i seçmen şartlarını sağlamıştır. Şehir nüfusunun 1961 Anayasası'na verdiği evet oyu 1.165 iken hayır oyları 516 olarak hesaplanmıştır. Bunun yanında, bucak ve köy nüfusu toplamı 27.664 kişiden oluşup, bu nüfusun anayasaya verdiği evet oyu 6.766 iken, hayır oyları da 3.267 kişiden oluşmuştur. Verilen oylar genellikle seçime iştirak eden kişilerle orantılı olmuştur. İldeki köyler arasında en fazla seçmeni olan köyün, Yamaç Bucağına bağlı Miyalan (361) olduğu görülmektedir. Bu köyde seçime 361 kişi iştirak edip, anayasaya 86 kişi EVET, 275'i de HAYIR oyu vererek, böylelikle Miyalan, en fazla hayır oyunu veren köyler arasında girmiştir. Köyler içinde en az seçmeni olan köy ise Merkez

26 TCBDİE, *Genel Nüfus Sayımı 23 Ekim 1960, İl, İlçe, Bucak ve Köyler İtibariyle Nüfus*, s.7

27 TCBDİE, *Genel Nüfus Sayımı, 23 Ekim 1960, İl, İlçe, Bucak ve Köyler İtibariyle Nüfus*, s.107-110

Bucağa bağlı, İskenderan (32) olmuştur. Bu seçmenlerin 31'i oylamaya iştirak ederek, oyların 28'ini evet, 3'ünü ise hayır yönünde kullanmışlardır. Bunların dışında 1961 Anayasası'na en az evet oyu veren köyler; Y. Akpınar (2), Ortaköy (2), Güldar (2), M.Simsor (5) olup, en fazla evet oyu kullananlar ise; Sancak Bucağına bağlı Şirnan (333) köyü olmuştur. Tümüyle Anayasaya EVET oyu kullanan, yani HAYIR oyu kullanmayan köylere göz attığımızda bunlar: Görüz, Aliber, Düğernan, Şarge, Hıdan Ahpik, Arçuk, Tarbasmorik, Şirnan, Karapınar, Mezracık, Kemah, Başköy, Y.Karavelyan, Şinek, Suvaran, Sinivelan ve Bubar şeklinde olmuştur.

SONUÇ

1950 Genel seçimleriyle iktidara gelen Demokrat Parti, yaklaşık on yıllık iktidarı boyunca Türkiye'ye birçok alanda ivme kazandırmıştır. Bilhassa yirmi yedi yıllık CHP iktidarı sonrası gelinen noktada eski alışkanlıkların bitirilmesi açısından önemliydi. Bu yüzden DP iktidarı, bu alışkanlıkların değiştirilmesi konusunda önemli çabalar gösterdi. Arapça Ezan Yasağının kaldırılması, Atatürk'ü Koruma kanunu gibi uygulamalar iç gelişmelerle açıklanırken, NATO'ya giriş, Kore'ye asker gönderilmesi ve ekonomide yaşanan gelişmeler umut vericiydi. Mamafih; 1957 genel seçimleri sonrası ülkede yaşanan ekonomik kriz ve otoriter yönetime benzer uygulamalar karşısında muhalefette yer alan paydaşların birleşmesini ortaya koydu. Tüm bu gelişmeler ışığında geriye dönülmez bir başlangıcı oluşturması açısından değerlendirilmeliydi.

İlk askeri darbe olarak nitelendirilen 27 Mayıs İhtilali, DP'nin gitgide bir baskı rejimine ve kardeş kavgasına dönüştüğü iddiasıyla yapılmış ve tüm Türkiye'de olduğu gibi Bingöl'de de sıkıyönetim uygulanmıştır.

Sıkıyönetimle birlikte 1961 Anayasası'nın oylamaya sunulmasıyla Bingöl İli bu anayasaya 9.255 HAYIR oyuna karşılık 36.204 EVET oyu kullanarak iller arasında anayasa EVET oyu veren 3. il olmuştur. O döneme ışık tutan Bingöl'ün yerel gazeteleri, 27 Mayıs Askeri Darbesi'ni halkın her ne kadar alkışlayarak ve sevinç gösterilerinde bulunduğunu gösterse de, aslında 27 Mayıs; kimilerine göre halkın elinden özgürlüklerini almak, kimilerine göre ise çıkmaza giren demokratik sürecin önünü açmak için yapılan bir müdahaledir.

27 Mayıs Askeri Darbesi sonrası artık yeni bir dönem başlamıştı. Bu dönem siyasi partileri askeri vesayet altındaydı. Aynı şekilde Bingöl'de de siyasi partiler, askeri yönetimin tesiri altındaydı. Özellikle yeni anayasanın oylanması sırasında Bingöl'ün göstermiş olduğu tepki, aslında Türkiye'nin o dönemki halet-i ruhiyesini yansıtması açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞLU, Samet, *Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*, Baha Matbaası, 1972.
- AKANDERE, Osman, *Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler (1938-1945)*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- AKINCI, Adulvahap, “Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri”, *EOĞÜ İİBF Dergisi* 15, 2014,
- BULUT, Sedef, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, *Akademik Bakış Dergisi* 125, C.2, 2009.
- BURÇAK, Rıfki Salim, *Türkiye’de Demokrasiye Geçiş*, Olgaç Yayınevi, Ankara, 1979
- DURANİ, Lütfi, *Türk Yönetiminde Karmaşa*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1988.
- GÜLCAN, Yılmaz *Cumhuriyet Halk Partisi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi-II 1920-1960*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2010.
- KOÇAK, Cemil, *Milli Şef Dönemi*, Yurt Yayınevi, Ankara, 1986.
- ÖNAL, Tekin, “Askeri Vesayet Sisteminin İlk Halkası: 27 Mayıs süreci ve sonrası”, *Turkish Studies Dergisi* 10, 2015.
- TCBDİE, *Genel Nüfus Sayımı* , 23 Ekim 1960, İl, İlçe, Bucak ve Köyler İtibariyle Nüfus
- ZÜRCHER, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Gazeteler

Bingöl Siyasi Gazetesi

Demokrat Bingöl

Gençliğin Sesi Bingöl

Murat Bingöl

KOYUNOĞLU MÜZESİ KÜTÜPHANESİ

13461 NUMARALI ŞİİR MECMUASI

The Poetry Periodical Numbered 13461 in The Koyunoğlu Museum Library

Emrah GÜNDÜZ*

ÖZET

Bu makalede Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi'ndeki 13461 numaralı şiir mecmuası tanıtılmıştır. Yazma 126 varaktır. Çoğunlukla on yedinci ve on sekizinci yüzyıl şairlerinin şiir örneklerini içeren mecmuada 52 şaire ait 336 şiir vardır. Bazı şairlerin mecmuada olup da yayınlanmış divanlarda bulunmayan şiirleri ortaya çıkarılmıştır. Makalede bu şiirlerin transkripsiyonlu metinleri verilmektedir.

Mecmuada en çok gazel nazım şekli yer almakta olup murabba, kıt'a, beyit gibi diğer nazım şekilleriyle yazılmış şiirler de bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klasik şiir, Mecmua, Mecmua-i Eş'âr, Şiir, Yazma eser.

ABSTRACT

A poetry periodical numbered 13461 in the Library of Koyunoglu Museum is introduced in this paper. The manuscript is composed of 126 pages. Comprising for the most part poetry of the poets of the seventeenth and eighteenth centuries, that periodical includes 336 poems of 52 poets. The poems of some poets, though they are published in the periodical but not included in divans, are also revealed. There are also transcriptions of these poems in this paper.

The lyric ode (gazel) is at the most included in the periodical; in addition, poems written in other such verse forms as quadrat (murabba), verse (kıt'a), couplet (beyit) are also given place.

Key Words: Classical poetry, Periodical, Mecmua-i Eş'ar, Poem, Manuscript.

---

* Arş. Gör., Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, egunduz@bingol.edu.tr. Emrah Gündüz, "Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesindeki 13461 Numaralı Mecmuanın Transkripsiyonlu Metni", Selçuk Üniv. Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2010.

GİRİŞ

Eski Türk Edebiyatının kaynakları arasında bulunan mecmualar üzerinde yapılan araştırmalar, mecmuaların edebiyatımıza hem kaynaklık ettiğini hem de mevcut kaynakları çeşitli yönlerden tamamladığını göstermektedir. Bu durum mecmuaların, özellikle de şiir mecmualarının önem ve değer kazanmasını sağlamıştır. Ülkemizdeki kütüphanelerde binlerce yazma şiir mecmuası bulunmaktadır. Bu eserlerin tanınması ve tanıtılması hiç şüphe yok ki edebiyatımıza pek çok şey kazandıracaktır. Amacımız, şiir mecmuası türündeki bir eseri daha gün yüzüne çıkarmak; klasik edebiyatımıza ait farklı ve kenarda kalmış şiirlerin ve şairlerin bilinmesini ve tanınmasını sağlamaktır.

Makalenin giriş kısmında şiir mecmuaları hakkında kısaca bilgi verildikten sonra, I. bölümde Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi'nde 13461 numarada kayıtlı bulunan mecmuayı tanıtan bilgiler sunuldu. Mecmuada ismi geçen şairler, bu şairlere ait şiir sayıları, şiirlerin hangi nazım şekilleriyle yazıldığı ve şiirlerde kullanılan vezinler tablolar hâlinde gösterildi.

II. bölümde ise transkripsiyonlu metinden şiir parçaları verildi. Bu şiirler yayımlanmış divanı olan ya da üzerinde çalışma yapılmış şairlerin şiirleriyle mukayese edilerek okunmuş, taranmış ve farklı bulunmuştur. Çalışmanın amacı, mecmuanın içeriğini vermek olduğundan, daha çok yayımlanmış kaynaklara başvurduk. Ulaşabildiğimiz basılmamış tezler ve şura tezkirelerinden kıyaslama yaparken faydalanılmıştır.

A. Eski Türk Edebiyatında Mecmua

“Mecmû‘a”, Arapça bir kelimedir ve cem‘ kelime kökünden türemiştir. Cem‘, “dağınık nesneyi biriktirmek” manasındadır. “Mecmû‘a” ise mecmû‘ kelimesinin müennesi olup “şurdan burdan birikmiş nesneye denir.” Edebiyat terimi olarak ise içinde belli bir konudaki seçme yazıların bulunduğu eserleri ifade eder.

Genel olarak Mecmualar;

- a) Nazire mecmuaları,
- b) Meraklılarca toplanmış, birer antoloji niteliğinde seçme şiirler mecmuaları,
- c) Çeşitli konulardaki risalelerin bir araya getirilmesiyle meydana gelen mecmualar,
- ç) Aynı konu ile ilgili eserlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan mecmualar,
- d) Tanınmış kişilerce hazırlanmış, birçok yararlı bilgiyi, fıkrayı ve özel mektubu kapsayan mecmualar olarak sınıflandırılabilir.² Görüldüğü üzere bu tasnifte mecmualar, içeriğine göre bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.

2 Agâh Sırrı Levend, “Türk Edebiyatı Tarihi” Ankara, C. I, s. 166-167.,1984.

Klasik Türk Edebiyatında genelde Türk Edebiyatının gelişimini takip etmek, hakkında doğru ve tam bir hükme varabilmek için yalnız meşhur şahsiyetler ve şaheserler üzerinde değerlendirmeler yapmanın yeterli olmadığı, bu sahada çalışanlarca kabul edilen bir gerçektir. Bugüne kadar genellikle adı eski kaynaklarda anılan meşhur şahıs ve eserleri ele alan pek çok ilmî araştırmayla, Klasik Türk Edebiyatı hakkında verilen hükümler gittikçe daha geçerli ve gerçekçi hâle gelmiştir. Ancak, meşhur şahıslar yanında, özellikle tezkireler ve benzeri kaynaklarda adı geçen veya sadece bazı mecmualarda şiiirlerine rastlanan diğer şahsiyetlerin de ele alınmasıyla yeni bilgilere ve buna bağlı olarak yeni değerlendirmelere ulaşılabileceği kesindir. Bu açıdan, özellikle şiiirin önemli kaynaklarından olan divanlar ve tezkireler yanında, mecmuaların da önemi göz ardı edilemez. Zira, şiiir mecmualarına alınan şiiirler, genellikle döneminin en beğenilen şiiirleridir ve bu yüzden de belki mecmualar şiiir hakkındaki değerlendirmelerde ilk sırada ele alınması gereken kaynaklardır.³

Şiiir mecmualarının edebiyatımıza sağladığı yararları ve edebiyat araştırmacılarına sunduğu imkânları şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Şairlerin divanlarında bulunmayan şiiirlerini mecmualarda bulmamız mümkündür. Bu bakımdan mecmualar, edebiyatımıza metin yönüyle kaynaklık eder.

b) Mecmualar metin tenkidinde önemli yere sahiptir. Divandaki şiiirleri mecmuadaki şiiirlerle karşılaştırarak divanlardaki yanlışları ve eksiklikleri gidermemiz mümkündür. Bu yönüyle mecmualar, mevcut kaynakları tamamlayıcı bir özelliğe sahiptir.

c) Mecmualar, genellikle şiiirden anlayan, şiiir zevki olan kişiler tarafından tertip edilmiştir. Mecmualara alınan şiiirlerde mürettibin eğitimi, bilgisi, zevki ve meşrebi önemli bir kıstastır. Ancak kişisel zevk ve ilgi yanında toplumun beğenisi de bir şiiirin değerini belirler. Bu bakımdan mecmualar tertip edildiği dönemlerin şiiir zevki, beğenilen şairler ve onların en beğenilen şiiirleri hakkında bize net ipuçları verir.⁴

d) Divanı olmayan, tezkirelerde adı geçmeyen pek çok şairi ve şiiirlerini mecmualarda bulmak mümkündür. Mecmualar böyle şairleri unutulmaktan kurtararak edebiyatımızın genişleyip, zenginleşmesini sağlar.

e) Mecmualar bazı eserlerin gün yüzüne çıkarılmasını sağlar.⁵

A. 1. 13461 Numaralı Mecmuanın Tanıtımı

Konya Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunan 13461 numaralı mecmua 126 varaktan oluşmaktadır. Mecmua, kahverengi deri ciltli ve 20x13 cm.

3 Semra Tunç, "16.yy. Divân Şairi Mânî ve Şiiirleri", SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya, 2007.

4 Semra Tunç, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1985 Numaralı Şiiir Mecmuası", SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi-12, Konya., 2005.

5 Yaşar Aydemir, "Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler", Turkish Studies/ Türkoloji Araştırmaları, 2/3, 123.,2007.

ebadındadır. Mecmuanın satır sayısı belirtilmemekle birlikte, şiir aralarında ve sayfa kenarlarında düzeltme çizgileri bulunmamaktadır. Miklepsiz ve nesih-talik yazı sistemleriyle yazılan mecmua, iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Toplamda 46 varağı yazılmamış olan mecmuanın ilk bölümü Arapça bir risaledir. 43 varağı yazılmamış olan bu bölüm, 1a'dan 49b'ye kadar olan kısımdır ve 'Risâletü's-Sufiyye' başlıklıdır. Birinci bölümün müellifi El-Burûsevî, İsmail Hakkı El-Uskûbî olup, dili Arapça ve Türkçe karışıktır. İstinsah tarihi H. 1130 olarak verilen bu bölümde tasavvufi konular işlenmiştir.

Çalışmamıza temel olan 2. bölüm ise; "Mecmu'a-i Eş'âr" başlıklıdır. Bu bölümünün müellifine ve istinsah tarihine dair kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır (49b-122a). Mürettip kaydı yoktur. Ancak şiirlere bakıldığında şiirden anlayan, şair ruhlu birinin elinden çıkmış olduğunu anlaşılmaktadır. Şairlerin yaşadıkları dönemleri, tezkireleri ve edebiyat tarihlerini inceleyerek mecmuanın hangi tarihte yazıldığına dair bir tahminde bulunulmuştur. Mecmuada 13. yüzyıldan 18. yüzyıl dönemine kadarki şairlerin şiirlerine rastlanılmaktadır. 19. yüzyılda yaşamış şairlere ve şiirlere yer verilmemesi mecmuanın 18. yüzyılda tertip edildiğini düşündürmektedir. İkinci bölümünde iki varağı yazılmamış olan mecmuanın, 71b'deki Arapça dualarla 116b ve 117a varaklarındaki 54 farz, şiir mecmuasının başka bir mecmua ile ciltlenirken birleştirildiği fikrini vermektedir.

Mecmuanın tertip şekline bakıldığında belli bir sistemin gözetilmediği görülmektedir. Şiirler şairlerine, vezinlerine, rediflerine veya nazım şekillerine göre tasnif edilmemiştir; ancak yer yer aynı şaire ait şiirlerin arka arkaya yazıldığı görülmektedir. Bir nazire mecmuası tertip etme gayesi olmamıştır. Çünkü sık sık aynı şairin şiirlerinin de ard arda verildiği görülmektedir.

Mahlassız kıt'a ve beyitlerin fazlaca olduğu mecmuada, şiirlerin nazım şekillerine bakıldığında en fazla gazel şeklinin yer aldığı görülmektedir. Nazım şekilleri sırasıyla verilecek olursa;

Gazel: Mecmuada 179 şiirde kullanılan nazım şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Na-tamam gazeller de bu sayıya dâhil edilmiştir. Gazel nazım şekliyle yazılmış olan şiirlerin numaraları şunlardır⁶:

83, 85, 86, 87, 88, 89, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 102, 109, 110, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 237, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 231, 234, 235, 240, 241, 243, 244, 245, 246, 247, 248,

⁶ Bu numaralandırmalar, hazırlanan "Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesindeki 13461 Numaralı Mecmuanın Transkripsiyonlu Metni", adlı yayımlanmamış Yüksek Lisans tezindeki transkripsiyonlu metindeki sıralamadır.

249, 250, 251, 252, 253, 256, 257, 258, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 279, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 289, 326, 328, 330, 331, 332, 334, 335.

Mesnevi: Mecmuada 4 adet mesnevi nazım şekliyle yazılmış şiir bulunmaktadır. Nazım şeklinden tespit ettiğimiz eksik bir mesnevi (9 numaralı şiir), Kaygusuz Abdal'ın Dolab-name adlı mesnevisi (236), Azmi'nin Pend-namesi (237) ve Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediyye adlı eserinden bir parça (239), mesnevi nazım şekliyle yazılmış şiirlerdir.

Nazım: Mecmuada nazım şekliyle yazılan şiir sayısı 31'dir. Bunların metin içersindeki şiir numaraları şunlardır:

4, 10, 11, 19, 21, 23, 24, 25, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 39, 41, 42, 44, 82, 101, 103, 107, 111, 112, 293, 320, 321, 325, 327.

Kıt'a: Metin içerisinde beyitlerden oluşan nazım şekillerinden olan kıt'a nazım şeklinin kullanım sayısı 31'dir. Bunların metin içersindeki şiir numaraları şunlardır:

2, 3, 5, 6, 8, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 26, 28, 29, 35, 39, 40, 43, 45, 104, 105, 106, 108, 114, 115, 292, 294, 299, 322, 329.

Matla': İlk iki mısra'ı birbiriyle kafiyeli olan beyitlere denilen matla' nazım şeklinin kullanım sayısı 33'tür. Bunların şiir numaraları şunlardır:

1, 7, 13, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 66, 68, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 78, 92, 96, 295, 296, 297, 300, 333.

Müfred: Mısra'ları birbiriyle kafiyeli olmayan beyitlere denilen müfred (ferd) nazım şeklinin kullanım sayısı 41'dir. Bu sayıya ferd başlığıyla yazılmış olan şiirler de dâhildir. Müfredlerin kullanıldığı şiir numaraları şunlardır:

47, 54, 56, 61, 64, 65, 67, 69, 73, 77, 79, 80, 81, 90, 91, 196, 229, 230, 232, 233, 268, 298, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319.

Murabba': Bendlerden oluşan nazım şekillerinden olan murabba'nın mecmuada kullanım sayısı 8'dir. Bunların şiir numaraları şunlardır:

242, 255, 259, 278, 280, 288, 291, 324.

Muhammes: Bendlerden oluşan nazım şekillerinden olan muhammesin mecmuada kullanım sayısı 2'dir. Bunların şiir numaraları şunlardır:

238, 253.

İlahi: Yunus Emre'ye ait 254 numaralı şiiri, mecmuada kullanılan ilahi nazım şekline tek örnektir.

Kullanılan bu nazım şekillerinin yanı sıra 1 mısraıyla (22); Gevherî'ye ait Halk Edebiyatı nazım şekillerinden olan 1 koşma (336) mevcuttur. Kullanılan nazım

şekilleri sıralamasında Hafız'ın bir Farsça şiiri (84), 113 numaradaki manzume ve 322 numaradaki bir diğer Farsça şiir dâhil edilmemiştir.

Mecmuada 52 şaire ait 336 şiir yer almaktadır. Mecmuada yer alan şiirlerin bir kısmında mahlas bulunurken bir kısmında bulunmamaktadır. Şiirlerde mahlası bulunan şairler şunlardır:

Kemal-Paşazâde, Nâbî, Muhyî, Sultan Mustafa (İkbâli), Koca Râgıb Paşa, Kâmi Efendi, Kâmî-i Edirnevî, Sabûhî, Bâkî, Fâ'izî, Sultan Murad (Murâdî), Rasîh, Şehrî, Prizenli Şem'î, Bosnalı Sâbit, Halîmî, Neşâtî.

Bu isimler mecmuadaki şiirlerin başlıklarında yazılı olan şair isimleridir. Bunların haricindeki isimler ise çalışmamız esnasında, makta' beyitlerinden veyahut tezkirelerden tespit ettiğimiz şair isimleridir. Mecmuada şiirleri bulunan şairlere ait şiir numaraları ve adet sayıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 1.

Sıra	Şair	Şiir Numarası	Şiir Sayısı
1	'Abdî	235	1
2	Abdullâh	230	1
3	'Alî	132,133	2
4	'Azmi	237	1
5	Bahrî	37	1
6	Bâkî	128	1
7	Bosnalı Alâeddin Sâbit	271	1
8	Bursalı Tâlib	24	1
9	Ca'fer	97	1
10	Derviş Himmet	246,283,284,288	4
11	Eşrefoğlu Rûmî	257,275,285,289	4
12	Fâ'izî	134	1
13	Fenâyî Cennet Mehmed	243,282	2
14	Gevherî	336	1
15	Halîmî	326	1
16	Hakkı	109,117,276	3
17	Abdülâhad Nûrî	263,267	2
18	Hâtemî	100	1
19	Hayretî	332	1
20	Hilâlî	330,331	2
21	Hüdâyî	281	1
22	İkbâli-(Sultan III. Mustafa)	82	1
23	Kâmi Efendi	93,94,135,335	4
24	Kâmî-i Diğer	90,92,292,300,301,302	6
25	Kaygusuz Abdal	236	1
26	Kemâl Pâşazâde	1,7	2
27	Koca Râgıb Pâşâ	83,137	2
28	Muhyî	3,262,279	3
29	Nâbî	2,85,86,87,88,89,119,120,121,122,123,124,125,126,127,129,130,139,140,141,142,143,144,145,146,147,148,149,150,152,153,154,155,156,157,158,159,160,161,162,163,164,165,166,167,168,169,170,171,172,173,174,175,176,177,178,179,180,181,182,183,184,185,186,187,188,189,190,191,192,193,194,195,196,197,198,199,200,201,202,203,204,205,206,207,208,209,210,211,212,213,214,215,216,217,218,219,220,221,222,223,224,225,226,268,269,270,304,305,306,307,309,310,311,312,313,314,315,316,317,318,319	122
30	Nahîfî	259	1
31	Nakşî	287	1

32	Nasûhî	291	1
33	Necâtî	36	1
34	Nedîm	131	1
35	Neşâtî	328	1
36	Niyâzî-i Mısrî	241,247,260,264,266,273,274,277,278,280,286	11
37	Prizenli Şem'i	231	1
39	Rasîh	138	1
40	Revânî	234	1
41	Rûhî	227	1
42	Sabûhî	116	1
43	Sezâyî	245,251,252,253,255	5
44	Seyfu'llâh	290	1
45	Şehrî	151,272,298,299,293,294	6
46	Şemseddin Sivâsî	95,248,261,265	4
47	Şermî	98	1
48	Şeyhülslâm Yahyâ	17	1
49	Üftâde	240,244	2
50	Vecdî	228	1
51	Yazıcıoğlu Mehmed	239	1
52	Yûnus Emre	249,250,254,256,258,334	6
?	Şairi Tespit Edilemeyen	4,5,6,8,9,10,11,12,13,14,15,16,18,19,20,21,22, 23,25,26,27,28,29,30,31,32,33,34,35,38,39,40, 41,42,43,44,45,46,47,48,49,50,51,52,53,54,55, 56,57,58,59,60,61,62,63,64,65,66,67,68,69,70, 71,72,73,74,75,76,77,78,79,80,81,91,96,99,101,102,103,104,105,106,107,108,110,111,112,113,114,115,118,132,229,232,233,238,295,296,297,303,320,321,323,324,325,327,329,333	108
TOPLAM			332

Tabloda görüldüğü üzere en çok şiir, Nâbî'ye aittir (122 adet). Nâbî'den sonra Niyâzî-i Mısrî (11), Yunus (6), Şehrî (6) gelir. Mecmuayı derleyen, Nâbî'ye ait şiirlerde Nâbî, Nâbî Efendi ve velehu başlıklarını kullanmıştır. Fakat çalışmamızda da görüldü ki; bu üç farklı başlık Urfalı Nâbî'ye ithâfen yazılmıştır. Bu sebeple bu şiirlerin hepsi içindekiler bölümünde ve şairler tablosunda Nâbî olarak kayıt altına alınmıştır.

Mecmuada nazire başlığı altında şiirlere rastlanmamakla birlikte, nazire yapıldığını düşündüğümüz bir gazelin 2 naziresi bulunmaktadır. Bu şiirlerin mecmuada arka arkaya yazılmış olması bu düşüncemizi doğrular niteliktedir. Mecmuada 270 numaralı Nâbî'nin gazeline, Bosnalı Sâbit'in ve hemen ardından Şehrî'nin aynı vezin ve kafiyede nazire yazdıklarını görmekteyiz (271-272 numaralı gazeller). Tabloda belirtilen nazım şekillerinin haricinde Hâfız'ın bir Farsça şiiri (84), 113 numaradaki manzume ve 322 numaradaki bir diğer Farsça şiir bu tabloya dâhil edilmemiştir.

Tabloya baktığımızda şair adları tespit edilemeyen şiirlerin sayıca fazla olduğunu görmekteyiz. Bu şiirler çalışmamız dâhilindeki divanlarda tarafımızca taranmış olup, bulunamayanlar tespit edilemeyen kısmına alınmıştır. Aynı mahlasa sahip şairlerin şiirleri elimizde bulunan divanlarda taranmış olup, bulunan şiirler mecmuadaki şiirlerle karşılaştırıldı. Elimizdeki divanlarda bulunmayan şiirler ise karşılaştırma yapılmadan mecmuadaki şekliyle yazıldı.

Mecmuada hece ölçüsüyle yazılan sekiz şiir vardır. Bunlar Halk şairlerinden Derviş Himmet ve Gevherî'yle birlikte Niyâzî-i Mısrî ve Yunus Emre'nin hece ölçüsüyle yazılmış şiirleridir. Bu şiirlerin şiir numaraları şunlardır:

241 (14'li), 256 (8'li), 263 (8'li), 283 (10'lu), 284 (10'lu), 288 (8'li), 334 (14'li), 336 (11'li).

Geri kalan şiirlerin tamamı aruz ölçüsüyle yazılmıştır. Mecmuada kullanılan vezinler ve sayıları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir: Farsça şiirler ve rubailer bu tabloya dâhil edilmemiştir.

Tablo 2.

Kullanılan Vezin	Sayısı
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	74
Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	55
Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	46
Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün	34
Mef'ülü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	31
Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün	19
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	15
Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün	14
Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün	13
Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	8
Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilâtün	3
Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün	2
Mef'ülü Mefâ'ilün Mef'ülü Mefâ'ilün	2
Mef'ülü Mefâ'ilün Fe'ülün	1
Müfte'ilün Fâ'ilün	1
Müstef'ilün Müstef'ilün	1
Mefâ'ilün Mefâ'ilün	1
Hece Vezni	8
?	1
TOPLAM	329

A. 1. 2. Mecmuaya Mahsus Şiirler

Makalenin başında da belirtildiği gibi yayımlanmış veya tez olarak hazırlanmış divanlarda bulunmayan şiirler mukayeseli olarak incelenmiş ve farklı oldukları tespit edilmiştir. Bu şiirler mecmuanın önemini ortaya çıkarmakla birlikte, Klasik Edebiyat için birer küçük yapı taşları olan mecmuaların da değerini göstermektedir. Bu tür çalışmaların artmasıyla birlikte kenarda köşede kalmış şiirler ve hakkında herhangi bir bilgiye rastlamadığımız şairler güncelliğini korumuş olacaktır. İncelediğimiz mecmuanın bizim için önemini ifade eden şiirler şunlardır:

Neşâtî'ye ait 328 numaralı aşağıdaki gazel, Mahmut Kaplan tarafından hazırlanmış olan *Neşâtî Divânı*'nda⁷ bulunmamaktadır.

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Fe 'ülün

1 *Cefâ vü cevri ile ol serv-i kâmet*

Koparır başıma her dem kıyâmet

2 *N'ola biñ cân virüp bir buseñ alsam*

Çü biñ biñ yegdür ol cândan ne minnet

3 *Dile hün-ı gamuñ bezl eylemişsin*

Ne idi ey tabîb-i cân bu zahmet

4 *Gehî cevri ü cefâ geh hışm geh nâz*

Nedür bu şiveler bize hey âfet

5 *Ne virür cedd ü cehdüñ ey Neşâtî*

Kişinüñ olmasa başında devlet

Sabûhî'ye ait 116 numaralı aşağıdaki *-în olmaz* redifli gazel, Mehmet Sarı tarafından hazırlanan *Sabûhî Şeyh Ahmed Dede Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanı'nun Tenkitli Metni*⁸ adlı doktora tezinde bulunamamıştır.

Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün Mefâ 'ilün

1 *Gönül çâh-ı zenâhdânuñda hâlünden emîn olmaz*

Heveskâr olmayan târâc-ı câna der-kemîn olmaz

2 *Nesîmi-veş teni mânend-i hâk-pây eyleyen dilde*

Hemîşe erre ber-ser olsa da âh u enîn olmaz

3 *Ezel bahşâyışidür feyz-yâb-ı büy-ı gül olmağ*

Şekerden bâl u per açmış megesden engübîn olmaz

4 *Muşavverdür ser-amed dil-rubâlar nakşu levhinde*

Dil-i 'âşık gibi mecmû'a-i erjeng-i Çîn olmaz

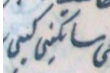
5 *Hayât-ı sermedî merdân-ı Hâkda cilve-ger her-dem*

Pey-ender-pey gelen enfâs-ı kudsî vâ-pesîn olmaz

6 *Verâ-yı perdeden her lahza bir mu'ciz-nümâ zâhir*

Yed-i beyzâ-yı feyz-i şun '-ı Hâkdur âteşîn olmaz

7 *Teb-i fâkat-güdâz-ı hecr-i dildâruñ müdâvâsı*

Şabûhî *gibi bir iskencübîn olmaz*

7 Mahmut Kaplan, "Neşâtî Divânı", İzmir, Akademi Kitabevi Yayınları, 1996.

8 Mehmet Sarı, "Şabûhî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1992.

Mecmuada 128 şiir numaralı Gazel-i Bâkî başlıklı olan ve Bâkî'ye ait olduğunu düşündüğümüz aşağıdaki na-tamam gazel Sabahattin Küçük tarafından hazırlanmış *Bâkî Divanı*'nda⁹ bulunamamaktadır.

- Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilün*
1 *Sâkiyâ mevsim-i güldür yine sohbət demidür*
Get[i]ver kan olacaķ bāde-i fırsat demidür
2 *Yaķdı yandurdu beni āteş-i ğam şem '-mihāl*
Yanayın yaķılayın mālā şikāyet demidür
3 *Yār cān naķdine verir [mi] metā '-ı vaşluñ*
Yüri teslīm ide gör cānını fırsat demidür

Nâbî'ye ait aşağıdaki 310 ve 311 numaralı iki müfred Ali Fuat Bilkan tarafından hazırlanmış olan *Nâbî Dîvânı*'nda¹⁰ yoktur.

Müfred

- Mef'ülü Fā 'ilâtü Mefā 'ilü Fā 'ilün*
hübān-ı vişāle mā 'il olur ħurde sāl iken
Eyler ħamīde ķāmetini meh hilāl iken

Müfred

- Mef'ülü Fā 'ilâtü Mefā 'ilü Fā 'ilün*
Zerrīn kemer ki ziver-i müy-ı miyānidur
Çün küllī belde şanki ğümüş-ķār bābidur

Koca Râğıb Pâşâ'ya ait 83 numaralı gazel, *Koca Râğıb Pâşâ Dîvânı* Toronto Üniversitesi Kütüphanesi nüshasında bulunamamıştır.

- Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilâtün Fe 'ilün*
1 *Devr-i 'ālem bu siyāk üzre muvāfiķ ezele*
Bu sipihre işini uyduramaz bir hız ile
2 *Mübtezellere ķalursa işimiz gelmez ele*
Yine erbāb-ı sa 'ādetle meger kim düzele
3 *Niçeler almada ķāmin bu cihānda tez ele*
Feleĝin devr-i muṭabıķ yine bezm-i ezele
4 *Şanma ey dil ki sa 'ādet bula bir dem hız ile*
Virdi ħallāķ-ı cihān mübtezeli mübtezele

⁹ Sabahattin Küçük, "*Bâkî Dîvânı 1. Baskı*", Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.

¹⁰ Ali Fuat Bilkan, "*Nâbî Dîvânı 1-II 1. Baskı*", İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.

Halimî'ye ait 326 numaralı gazel, Adnan Çağlı'nın hazırlamış olduğu *Halimî Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*¹¹ adlı doktora tezi çalışmasında yoktur. Fakat bu gazel Halimî mahlasını kullanan başka bir şaire de ait olabilir.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

1 *Düşdi gönüm yine bir gözleri şehlä güzele*

Ağlamakdan ğam-ı hicrân ile geldi göz ele

2 *Mey içüp hubb seven cennete girmez derimiş*

Cenneti şüfi meger var [ise] almış 'amele

3 *Zahmete girme 'ilâc itme tabîbâ baña sen*

Kimse dermân bulmaz çünkü ericek ecele

4 *Her nefes ney gibi bezm içre fiğân eyleyelüm*

Neye varur görelüm yārayla ahvâli hele

5 *Ey Halimî sen(?) de maħbûbı kenār eylemedin*

Korķarım kopa kıyāmet ecel ide 'acele

SONUÇ

Çalışmanın asıl amacı elimizdeki mecmuadan hareketle divan edebiyatında mecmuanın önemini anlatmak ve kayıp olduğunu varsaydığımız şiirleri ortaya çıkarmaktır. Divanı bulunmayan şairlerin şiirlerini veya herhangi bir şairin divanı olup da divanında yer almayan şiirlerini mecmualarda bulmak mümkündür. Çalışma bu nedenle önem arz etmektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki; şiir mecmuları, edebiyatımız için kimi zaman temel kaynak kimi zaman da yardımcı kaynak durumundadır. Bu eserlerin incelenmesi, edebiyatımızın genişlemesini ve zenginleşmesini, farklı bir yönde ilerlemesini sağlayacaktır. Şiir mecmualarının önemi ve değeri, üzerinde duruldukça ve incelendikçe daha iyi anlaşılacaktır.

¹¹ Adnan Çağlı, "Halimî Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni", Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bil. Ens., Konya, 1998.

KAYNAKÇA

- AYDEMİR, Yaşar (2007). *Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler*, Turkish Studies/ Türkoloji Araştırmaları, 2/3, 123.
- BİLKAN, Ali Fuat (1997). *Nâbî Divânı I-II* (1. Baskı). İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ÇAĞLI, Adnan (1998). *Halîmî hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve Divânı'nın tenkitli metni*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bil. Ens., Konya.
- DİLÇİN, Cem (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü* (1. Baskı). Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ELÇİN, Şükrü (1998). *Gevherî Divânı*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- GÜNDÜZ, Emrah, (2010). *Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesindeki 13461 Numaralı Mecmuanın Transkripsiyonlu Metni*, Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- KAPLAN, Mahmut (1996). *Neşâtî Divânı*, İzmir, Akademi Kitabevi Yayınları.
- Koca Râgıb Paşa (H. 1258). *Divân-ı Râgıb*. Toronto Üniversitesi Kütüphanesi.
- KÜÇÜK, Sabahattin (1994). *Bâkî Divânı* (1. Baskı). Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SARI, Mehmet (1992). *Sabûhî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TUNÇ, Semra (2007). *On Altıncı Yüzyıl Divan Şairi Mânî ve Şiirleri*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.21, s.1-37.
- TUNÇ, Semra (2005). *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Revan 1985 Numaralı Şiir Mecmûası*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.18.
- ÜNVER, İsmail (1993). *Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler*, Türkoloji Dergisi, XI (1), S. 51-89.

VARAKATU'L-HİNNÂ* , **

Çeviren

İbrahim USTA***

Eski zamanda, Varakatu'l-Hinnâ isminde, annesi ölmüş kızıyla beraber yaşayan bir adam vardı. Bu adam daha sonra Kirâm isminde kızı olan dul bir kadınla evlenir. Varaka, boylu poslu, güzel yüzlü, ağır başlı ve karakterli bir kız olmasına karşın üvey kız kardeşi Kirâm, kısa boylu, çirkin yüzlü, açgözlü, düşüncesiz ve kaba biriydi. Babanın her iki kıza bakışı eşit olup, babalık şefkatini aralarında öz kızlarıymış gibi taksim eder, birini diğerinden üstün tutmaz ve ev işlerini de aralarında eşit bir şekilde paylaştırmaya çalışırdı. Varaka'nın koyunları gütmeye görevini üstlendiği günde; Kirâm da yemek pişirme, süpürme ve elbiseleri yıkama gibi ev işleri görevini üstlenirdi. Ertesi gün görev değişiminde Kirâm, koyunları gütmeye üstlenir ve Varaka'da de ev işleri görevini üstlenerek onun yerini alırdı. Ancak Varaka'nın güzelliği, güzel ahlakı ve karakterinden ötürü, Kirâm'ın annesinin içini yiyen kıskançlığı onu, Kirâm'ın yükünü hafifletmek için Kirâm'ı Varaka'dan üstün tutmaya ve ev işlerini ona yüklemeye sevk eder. Varaka ve Kirâm her biri sabah erkenden kahvaltılarını alıp koyun gütmeye yerine çıkıp gitmeyi kendilerine âdet edinmişlerdi. O yerde de tek başına yaşayan ve kulübesinde hiç kimsenin kendisini ziyaret etmediği yaşlı bir kadın ikamet ediyordu. Varakatu'l-Hinnâ, kulübesine yakın olan ağacın altında inzivaya çekilmiş olan yaşlı kadını her gördüğünde ona selam vererek yaklaşır, içinde kahvaltılık olan bohçasının bağını çözerek ondan bir parça koparır ve ona takdim ederek: “*Ey ninem! Şu benim kahvaltımdan ye*” dediğinde, yaşlı kadın Varaka'ya: “*Allah, aklının üstünde sana akıl versin*” diye dua ederdi

Yaşlı kadın, ağarmış saçları kaşındığında Varakatu'l-Hinnâ'yı çağırır: “*Bitler başımı yedi. Onlardan kurtulmak için bana yardım et*” derdi. Varaka saygılı bir şekilde:

* Ali Muhammed Abduh, *Hikâyât ve Esâtîr Yemeniyye*, Dâru'l-avde/Dâru'l- kelime, Beyrut-Sana, 1978, ss. 43-52.

** Dilimize Külkedisi (Sindirella) ismiyle çevrilmiş olup, Fransız yazar Charles Perrault'a (1628-1703) ait olduğu iddia edilen bu eser; hikâyenin 9. yüzyıldan kalma bir Çin masalı veya 11. yüzyılda ortaya çıkmış Binbir Gece Masallarında geçiyor olması, ayrıca bu hikâyeyi Arapça neşreden Dr. Ali Muhammed Abduh'nun bu hikâyenin İslam öncesi dönem geleneksel Yemen hikâyelerinden birisinin olduğunu söylemesi sebebiyle, hikâyeyi Fransızlara ait bir eser olmaktan çıkarmaktadır. Ayrıca her iki hikâyede çok fazla ortak nokta bulunması da bu iddiayı güçlendirmektedir. Örnek vermek gerekirse: annesinin ölmesi sebebiyle babasının kendisine üvey anne getirmesi, bu üvey annenin başka bir kızının daha olması, üvey anne ve kardeşin bu kıza süreklî köle gibi çalıştırmaları, onun güzelliğini kıskanmaları, çok güzel olduğu kadar mülayim, iyiliksever ve mütevazı olması, O'nu bölgelerinde yapılacak olan festivale gitmekten alıkoymaya çalışmaları, cin-peri kadının ona yardımı neticesinde festivale katılabilmesi, prensle tanışması, festivalde ayak kabısını düşürmesi, festivalde belirli bir müddet kalmasına izin verilmesi, prensin bu ayakkabı vasıtasıyla onu aramaya çıkması, prensin uzun uğraşları sonrasında O'nu bularak evlenmesi ve mutlu bir hayat sürmesi gibi birçok konuda hem *Külkedisi (Sindirella)* hem de *Varakatu'l-Hinnâ* isimli öykülerde aynı olayların vuku bulması, Charles Perrault'nun intihal yapmış olma şüphesini kuvvetlendirmektedir -çev.

*** Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, iusta@bingol.edu.tr.

“Hayvanları sürüp otlatıncaya kadar beni bekle, sonra başındaki bitleri aramak için döneceğim” diye cevap verince, yaşlı kadın emin bir şekilde Varaka’ya: “Kendini yorma kızım, otur ve de ki: Otlanın ve yaklaşın. Hayvanlar kendi başına otlayıp doyduktan sonra, sen onları arama zahmetine düşmeden yakınında bulacaksınız” diyordu.

Varakatu'l-Hinnâ, başını eğmiş olan yaşlı kadının yanına oturur, parmaklarıyla beyaz saçlarını çevirmeye başlayarak bitleri aramaya başlar. Bitlere her rastladığında parmaklarıyla çekip alırken kadına bakarak: “*Bunlar annemin bitleri gibidir. “Bu bitler Annemin bitleri boyutundadırlar”* diyordu. Bunları duyan yaşlı kadın ona şöyle dua ederdi: “*Allah, aklının üstünde sana akıl versin*”. Yaşlı kadının her talebine karşı Varaka, bitleri arama işlemine, dönüş vakti gelene kadar devam ederdi. Derken koyunlar kendi başına karınları dolmuş zorla yürüyecek şekilde ona doğru gelmişlerdi.

Kirâm ise, yaşlı kadının oturduğu yere yakın oturmaktan kaçınmayı kendine âdet edinmişti. Yemek yemeye başlayan Kirâm’ı gören yaşlı kadın: “*Ey Kirâm! Açım, kahvaltından bana da ver*” dediğinde, Kirâm onu duymazdan gelerek yüzüne şöyle haykırıyordu: “*Kahvaltım ne kadar ki? Sana ne verebilirim ki? Hey Allah’ım! O (ancak) bana yeter. Yoksa senin yüzünden açlıktan ölmemi mi istersin?*” Yaşlı Kadın: “*Allah çılgınlığının üstünde sana çılgınlık versin*”.

Bitler yaşlı kadının başını yediğinde, Varaka’nın yaptığı gibi- onu bitlerden kurtarmak için Kirâm’dan yardım isteyerek: “*Ey Kirâm! Bitler başımı yedi... Onları aramak için bana yardımcı ol*” dediğinde; Kirâm, kibirli bir edayla: “*Ben buraya hayvanları gütmeye geldim, başını yiye bitleri aramak için değil*” diye karşılık verir. Ancak ısırılınca başının kaşıntısına tahammül edemeyen yaşlı kadın, ısrarına devam edince, istemeyerek de olsa Kirâm, yaşlıyı başının bitlerinden kurtarma işine girişmeği kabul eder. Yaşlı kadın da, Kirâm’dan hayvan işini dert etmemesini isteyerek ona: *Koyunların için korkma -açlık ve uzaklık- söyle ve meraya doğru sür*” diyordu. Kirâm böyle söyler ve başını eğmiş olan yaşlı kadının yanında oturarak beyaz saçları arasında bitleri aramaya başlar. Kirâm bitlere her rastladığında onları parmaklarıyla durdurur ve: “*Aman Allah’ım! Ne kadar da büyük! Yılan kadar. Aman Allah’ım! Ne kadar çirkin akrebe benziyor*” diye bağırıyordu. Söylediklerini duyan yaşlı kadın şöyle karşılık veriyordu: “*Allah çılgınlığını artursun*”. Kirâm, yaşlı kadının ısrarına karşı başındaki bitleri arama işlemine, eve dönüş vakti gelene kadar devam ederdi. Derken meradan uzaklaşmış koyunları, oradan oraya saatlerce arar, karınları boş olarak bulur ve onları alıp eve dönerdi.

Günlerin birinde Varaka koyunlarıyla beraber eve dönmeye hazırlanırken, yaşlı kadın ona seslenir ve parmaklarıyla tepenin arkasını işaret ederek şöyle sesleniyordu: “*Ey kızım! Oraya git. Orada içi su dolu üç havuz bulacaksınız. Birinci havuz bir işarette bulunarak onunla yıkanmanı isteyecektir fakat ona boyun eğme. İkinci havuz durgun bir su olup onda yıkanman için bir işarette bulunmayacaktır fakat onunla yıkan.* Varaka, yaşlı kadının işaret ettiği yere yönelerek işarette bulunan birinci havuzda

yıkanmaktan sakınarak, durgun bulduğu ikinci havuza elbiseleriyle beraber atlar ve suyuyla yıkanır. Sudan çıktığında vücudunun her tarafının altın ve mücevherat ile kaplı olduğunu, elbiselerine yapışanların yaptığı ağırlıktan ötürü yürümekte zorlandığını görür. Varaka, önünde koyunlar yavaş yavaş yol alırken eve doğru yürümeye devam eder. Eve yaklaştığında yüksek sesle babasına seslenir: “Ey baba”! Babası ve üvey annesi çağrısını duymak için pencereden dışarıya uzanıp seslenmesinin nedenini sorunca, Varaka: “*Deve-develer, alıcı ve taşıyıcıyı ile beni karşılayın*” diye cevap verir. Babası duyma zayıflığından ne demek istediğini anlayamayınca, eşine dönüp Varaka’nın ne demek istediğini sorar. Eşi, beni makas, ok, tahta parçası ve sopa ile karşılayın diyor. Ancak baba kızının çağrısına ikinci defa kulak verince şöyle dediğini anlar; “*Deve-develer, alıcı ve taşıyıcıyı ile beni karşılayın*”.

Babası, kızının elbiselerine asılı hazine taşıdığını görünce, aceleyle eşini bırakıp Varaka’nın taşıdığı serveti alacak olan alıcı ve taşıyıcıyı aramaya giderken sevinç içerisinde hayvanların karınlarının dolu olduğunu görür. Diğer gün Kirâm eve dönmeye hazırlanırken, yaşlı kadın ona üç havuzlu yere gitmesini ister ve parmaklarıyla tümseğin olduğu yeri işaret ederek şöyle der: “Şu tümseğin arkasındaki yere git. Orada içi su dolu üç havuz bulacaksın. Birinci havuz bir işarette bulunarak onunla yıkanmanı isteyince, hemen ortasına atla ve suyuyla yıkan. Kirâm, yaşlı kadının ona söylediği şekilde, ona işaret eden birinci havuzun ortasına elbiseleriyle birlikte atlayıp yıkanır. Havuzdan çıkınca vücudunu ağırlaştıran yılan ve akreplerin ona yapıştığını ve onlardan kurtulmaya gücünün yetmeyeceğini görünce eve doğru önünde koyunlar karınları boş olarak yol alırken- korku içinde sürüklenerek adımlarını atmaya başlar. Eve yaklaştıkça üvey babasına “Vah Baba” diye seslenir. Üvey baba ve annesi bu çağrıyı anlamak için kafalarını camdan dışarı uzattıklarında şöyle dediğini duydular: “Beni makas, ok, tahta parçası ve sopa ile karşılayın”. Sesi anlaşılmadığı için karısı, Kirâm’ın ne demek istediğini kocasına sorunca, kocası şöyle karşılık verir: “Deve-develer, alıcı ve taşıyıcıyı ile beni karşılayın” diyor. Ancak baba üvey kızının çağrısına ikinci defa kulak verince şöyle dediğini anlar; “Beni, makas, ok, tahta parçası ve sopa ile karşılayın. Babası acele bir şekilde Kirâm’ı boğulmaktan kurtarıp, akrep ve yılanlara vurup öldürmek için makas, ok, tahta parçası ve sopa almaya ve aklıktan karınları sırtlarına yapışmış hayvanları görünce aklını karıştıran bu durumu anlamaya çalışır.

Günlerden bir gün, aralarında sultanın oğlunun başmisafir olarak teşrif ettiği, tüm kasaba halkının da davet edildiği büyük bir düğün olur. Varaka’nın bu düğüne gitmesini kıskanan Kirâm’ın Annesi, Varaka’nın güzelliğinin, kızı Kirâm’ın güzelliğini bastırıp sultanın oğlunun bundan kesin olarak etkileneceğine ve ilk bakışta ona tutulacağına, belki ileride Varaka’yla evlenmek isteyeceğine, bunun olmaması için Varaka’nın bu düğüne gitmesini engellenmek ister. Kirâm’ın annesi, Varaka’nın bu düğüne gelmemesi için bir hileye başvurur. Bunun için pirinç, buğday, arpa ve mercimekten oluşan tahılları büyük bir tencerenin içinde birbirine karıştırmış olarak Varaka’nın önüne koyan üvey anne ona şöyle der: “*Senden bu tahıl çeşitlerini*

temizleyip ayıklamanı, ayrı ayrı öğütmeni, sonra her türden öğütüleni ayrı özel kaplara koymanı, bunu bitirince evi baştan aşağı süpürmeni istiyorum. Buna itiraz etmeyen Varaka, ancak bu görevin düğün şenliğine katılmasından sonrasına ertelenmesini umut edip, üvey anneye yalvarıp şöyle ricada bulunur: “*Ey Anne! Allah günahlarını örtsün. Bırakın sizinle beraber düğün şenliğine geleyim, daha sonra her isteğini yaparım*”.

Ancak bu düğünde olmasını engellemeyi amaçlayan üvey anne, Varaka’yı azarlayarak: “Çok işin var kızım. Bitirirsen peşinden bize katılırsın” diyordu. Varaka, yengesine dönüp yalvararak, bu işe girişmesini düğün sonrasına ertelenmesini isteyerek ricada bulunur. Fakat Varaka’nın yalvarışına kalbi yumuşamayan üvey anne, yüzüne bağırıp çağırarak kesin bir dille aralarındaki konuşmayı sonlandırır;” Sana ilk olarak kalk işine giriş dedim”.

Üvey anne, kızı Kirâm’a en güzel elbiselerini giydirmiş, en güzel takılarla süslemiş bir hâlde, sultanın oğlunun dikkatini çekebilme umudu ile düğüne doğru yola çıktılar. Varaka onların arkasından sadece gözyaşı akıtılabiliyordu.

Varaka bu hâlde iken, birden merada ikamet eden yaşlı kadın ortaya çıkarak: “*Niçin düğün şenliğine gitmiyorsun kızım? Köyün bütün çocuk ve kadınları düğünde toplanacaklar*” diye sorar. Varaka, yaşlı kadına doğru başını kaldırıp parmaklarıyla, iç içe girmiş tahıl çeşitlerinin olduğu kabı işaret ederek üzüntüyle cevap veriyordu: “*Ey nineciğim! Üvey anne, bu tahıl çeşitlerini ayıklamamı, ayrı ayrı öğütmemi, sonra her türden öğütüleni ayrı özel kaplarda muhafaza etmemi emrettiği, bundan ziyade evi baştan aşağı süpürmemi istediği hâlde bu nasıl olabilir*”? Varaka’nın söylediklerine gülümseyen yaşlı kadın, “*Endişelenme kızım. Acele kalk, yıkan, süslen ve tüm genç kızlar gibi düğüne git. Ben, üvey annenin senden istediği her şeyi en kısa zamanda yapacağıma kefilim*” diyen yaşlı kadın, yanındaki sandığa elini uzatır ve içinden ipekli elbiseleri, altın ve elmaştan kemer ve tacı ve benzeri olmayan beyaz ayakkabıyı Varaka’ya takdim ettikten sonra, muhteşem elbiselerini giymesine, takılarıyla süslenmesine ve saçını taramasına yardımcı olur. Daha sonra ona: “*Tek başına düğüne evine gittikten hemen sonra sahnede dans esnasında hiç kimseye bakmadan dans et ve yorulduğuna kanaat getirdiğinde hızlı bir şekilde eve dön, anlaşıldı mı*” diye tavsiyede bulunur. Adeta sevincinden uçarcasına ona: “*Anlaşıldı nineciğim*” diye cevap veren Varaka yaşlı kadının yüzüne öpücük kondurduktan sonra hızlı bir şekilde, kirlenmesin diye elbisesinin bir kenarından tutarak düğüne gitmek için hareket etmeye başlar.

Eğlence yerine ulaştığında sahneye yönelen Varaka, hemen dans etmeye başlar. Dans ettikçe herkes hayretler içerisinde onu izler. Giydiği elbiseler ve takılar... Aralarında kızın kim olduğunu birbirlerine sorarlar. Kraliçelerden biri olabilir mi? Ya da genel halktan biri mi? Kirâm annesinin kulağına fısıldayarak şöyle diyor: “*Bu, Varakatu'l-Hinnâ’ya benziyor. Şayet evde kalmasını kesin olarak sağlamasaydın, şüphesiz bunun Varaka olduğunu söylerdim*”. Annesi, Kirâm’ı azarlayarak: “*Onu evde bırakmış hâlde ve bir haftadan önce bitirmesi mümkün olmayan onca iş varken, O buraya nasıl gelebilir*” diye sorarak konuşmasını sürdürür: “*Sonra, Varaka,*

tahminini doğrulayacak olan ve ancak büyük kişilerin kızlarının alabildiği bu tür elbise ve mücevherleri nereden bulacak? “Allah bilir o hangi sultanın kızıdır”.

Bu esnada sultanın oğlu, bir an gözünü ayırmadan ve pür dikkatle Varaka’yı seyrediyordu. Öyle ki güzelliği onu büyülemiş ve şık giyiminden çok hoşlanmış, uzun süre onun dışında kimseyle ilgilenmemişti. Bu arada aşırı dans etmekten yorulduğuna kanaat getiren Varaka, yaşlı kadının öğüdünü hatırladı ve hızlı bir şekilde eğlence yerini terk ederek çıkış kapısına doğru yürümeğe başlar. Üvey annesi, kızı Kirâm’la beraber toplananlar arasında duruyordu. Orada gözü pür dikkat yüzüne bakan üvey annesinin gözlerine ilişince, yengesinin onu tanımasından korktu. Yengesinin yüzüne bakmaktan sakınarak acele yürürken bu esnada kapı girişinde ayakkabısı düşer. Üvey annesi ve kızı Kirâm’ın eve varmalarından önce, ayakkabısını da bırakarak acele eve döner. Yeni elbiselerini çıkararak eskilerini giyip saçlarını karıştırıp bozduktan sonra yaşlı kadının kefil olup giriştiği işi bitirmek için mutfağa yöneldiğinde, üvey annesinin tam olarak ondan istediği gibi tahılların hepsi öğütülmüş, ayrı kaplara konulmuş ve merdivenlerin de aynı şekilde süpürülmüş olarak görür. Sonra öğütülmüş olandan bir miktar alıp yüzüne, kollarına-bacaklarına ve elbiselerine sürdükten sonra, düğünde olup bitenleri, ihtişamı, tanıdıkları ve arkadaşlarından kimin olup olmadığını, buna benzer onun fark edemediği olayları sormak için üvey annesi ve kızı Kirâm’ın dönüşünü beklemek için acele odasına girer. Kirâm ve annesi, akıllarını çelen genç kızın güzelliğinden zihinleri dehşete düşmüş olarak (eve) gelirler. Varaka, sanki hiç dışarı çıkmamış ve işi bitirmemiş gibi, elinde süpürgesi olduğu hâlde onları karşılar ve onun göremediği düğünün üzüntü ve sevincini, arkadaş ve tanıdıkları sormaya başlar. Üvey annesi şöyle cevap verir: “Şayet gelip de gördüklerimizi görseydin, gözlerine inanamayacaktın”. Varaka heyecanla sorar: “*Ne oldu, ne oldu? Sizden, olup bitenleri bana anlatmanızı rica ediyorum*”. Kirâm konuşmak isteyince annesi sözünü keserek şöyle konuşur: “*Onun kadar güzel olan bir kızın olmadığı, sanki gökten inmiş bir kız. Birden dans sahnesine girdi ve dans etmeye başladı. Orada dans edenler yeri ona bırakıp pür dikkatle dansını seyretmeye başladılar. Güzelliğiyle kalplerini çeldi. Öyle ki sultanın oğlu onu seyretmekten ve pür dikkat yüzüne bakmaktan bir an olsun geri kalmadı*”. Biraz nefes alan üvey anne sanki olayları sıralayarak konuşmasını sürdürür: “*Birden sahneye girdiği gibi, aynı şekilde birden sahnedен çıktı. Öyle ki çıkış esnasında ayağıma basıp düşürdüğü ayakkabıyı almadan, yakalanmamak için hızlı bir şekilde döndü. Ona yetişmeye çalışan sultanın oğlunun, ayakkabısını inceleyip elleri arasına alıp öperken şöyle konuştuğunu duydum: “Bu ayakkabı sahibini araştırıp onunla evleneceğim”.* Üvey anne, *vay şanslı kız! Sultanın oğlu onunla evlenecek” diyerek konuşmasını bitirdi.*

Neredeyse eğlencede yaşadığı sevinçten uçacak olan Varaka, sultanın oğlunun onun hakkında söylediklerini ve onunla evlenmek isteğini iştirince hasretle içini çekerek: “*Keşke sizinle gelip bu genç kıızı dans ederken seyredebilseydim*” dedikten sonra şaka ile konuşmasını sürdürerek; “*Keşke o genç kız ben olsaydım*” temennisinde

bulunur. Temennisine gülen üvey anne alay ederek : “*Sen ki çobanlıktan gelmesin, o seviyeye seni ne ulaştırabilir? O zaman önem açısından biz ve büyüklerimizin -ancak uzak bir ihtimal olup –o seviyeyi görebilme imkânı yoktur. Öyle ki biz-hayatta kalabilmek için- iç ve dıştan gelen bütün tekmeleri el ve ayaklarla karşılayıp savmaya çalışıyoruz*”.

Sonra ayak parmaklarını tutup eliyle üzerine bastırmaya çalışan üvey anne içini çekerek şöyle söyler: “*Ah ayağım! Genç kız-ayağıma bastığı ayakkabısıyla- az kalsın ayak parmaklarımı kıracaktı*”.

Ertesi gün sultanın oğlu, kasabadaki evleri araştırıp beyaz ayakkabının sahibini bulmak için birkaç koruma ile beraber gezmeye çıkar. Beyaz ayakkabı sahibini araştırarak gördüğü her genç kızın ayakkabısıyla karşılaştırır fakat her defasında ayakkabı kızların ayağına ya dar ya da geniş gelirdi. Tam da umudunu kesip dönüp gideceği sırada, uzaktan yaşlı bir kadın görünür ve köyün kenarında henüz uğramadığı bir evin daha bulunduğunu haber verir. Bu ev, Varaka'nın yaşadığı evinin ta kendisidir. Sultanın oğlu, yanında korumalarıyla işaret edilen eve doğru yönelir. Sultanın oğlunun, Varaka'nın evine geleceği haberi ulaştınca, üvey anne bu ayakkabının Varaka'nın ayak ölçüsüyle aynı olmasından korktuğundan, Varaka'ya evin üst katındaki odada bulunan ocakta gizlenmesini söyler. Kızı Kirâm'ı da, ayakkabıyı ayağına ölçmek için, sultanın oğlunun karşısına çıkarır. Kız ayakkabıyı ayağına giydiğinde ayakkabının küçük geldiği görülür. Sultanın oğlu Kirâm'ın annesine: “*Burada başka kız var mı?* diye sorar. Üvey anne, kekeleyerek evde başka bir kızın yaşamadığını söyler ve Varaka'nın ayakkabıyı denemesine müsaade etmez.

Üvey annenin söylediklerinden şüphelenen Sultanın oğlu, üvey anneden evin odalarını araması için izin ister. Aramalar sonucu bir şey bulunmaz ve tam evi terk edeceği sırada ortaya çıkan yaşlı kadın ona, üst kata çıkmasını ve orada olan odanın da aranmasını söyler. Sultanın Oğlu yanındakilerle beraber üste çıkar. Varaka, onun odaya geldiğini anladığında ayaklarını çıkarmış bir hâlde onu bekler. Onu gören sultanın oğlu ayakkabıyı ayağına ölçerken, yaşlı kadın ve üvey anne olanları uzaktan izliyordu. Ayakkabının ayağına olduğunu gören sultanın oğlu, sevinerek Varaka'yı oradan çıkarır ve onunla evlenmek için babasına götürür. Baba, kızıyla evlenmesini uygun bulur ve düğün günü belirlenir. Sultanın oğlunun eş olarak Varaka'yı seçmesine öfkelenen Kirâm'ın annesi, Varaka'nın yerine kızı Kirâm'ı düğüne nasıl hazırlaması gerektiğini düşünmeye başlar.

Sultanın oğlu, düğün günü hazırlığına ve gelini karşılamak için sarayın süslemesine başlar. Kirâm'ın annesi ise, kızını sultanın oğlu için gerdeğe hazırlayıp, en güzel elbiselerini giydirir ve en güzel takı ve mücevheratla süslerken; Varaka'yı da, kutlamaya gelecek olan misafirler için yemek ve etleri hazırlama işleriyle görevlendirir. Varakatu'l-Hinnâ, üvey annesinin emrine karşı gelmeden istemeyerek de olsa işe girişir. Kirâm'ın, sultanın oğlunun evine gitme vakti yaklaşınca; yaşlı kadın, yemekle meşgul olan Varaka'nın yanına gelerek kulağına şöyle fısıldar:

“Kirâm’a git ve ona hazırlamış olduğun yemek çeşitlerini, özelliklerini anlat ve yola çıkmadan önce ihtiyacı olan yemeği yemesi için mutfağa inmesini iste. Onun yemek yediği sırada ise, kendisinin gelin mekânında bekleyebileceğini söyle” diye tembihte bulunur. Varaka, yaşlı kadının istediği gibi Kirâm’a gider ve üzülen onaya der ki: “Ah kardeşim! Tencere ve tabaklardaki eti ve yemekleri bir görseydin lezzetinden parmaklarını yerdin. Şayet tadına bakmadan gidersen çok üzülürsün”. Bu sırada Kirâm’ın canı, Varaka’nın hazırladığı yemekleri çeker ve ağzının suyu akar. Fakat Kirâm’ı, Sultanın oğlu gelipte onu yerinde bulamamaktan ötürü bir endişe alır. Bunun üzerine Varaka, Kirâm’ın korkusunu gidermek için der ki: “Gelinlik için endişelenme. Mutfağa giderek canının istediğini yemeye devam et. Geri dönene kadar senin yerine bu örtünün altında oturacağım”. Kirâm, yüzündeki örtüyü kaldırıp kenara koyar ve acele mutfağa yönelerek et kaplarını aramaya ve içinde ne olduğunu öğrenmek için (ellerini) uzatıp(gezdirmeye) çalışır. Kaplardaki tüm parçaları çıkarıp iştahla tadına bakar. Varaka ise, ortaya çıkan yaşlı kadının yardımıyla en güzel elbiseleri giyer, beraber hazırladıkları en güzel takı ve mücevherlerle süslenir ve Kirâm’ın yerine oturarak saraya gitme vaktini beklemeye başlar.

Sultan tarafından gelini alıp yeni evine götürmek için gelen (kafile) düğün evine ulaştığında, Kirâm’ın annesi, kızıyla vedalaşmak için ona yönelir ve gelinin yüzündeki örtüyü kaldırıp kızını Kirâm’ın yerine Varaka’nın yüzünü görünce dehşete düşer ve öfkeyle Kirâm’ın nerede olduğunu sorar. Varaka üzülmüş gibi cevap verir: “Aç olduğunu hissedip yiyecek için mutfağa gitti ve dönünceye kadar onun yerine oturmamı istedi”. Canı sıkılan üvey anne, kızına şöyle seslenir: “Vah Kirâm, Vah Kirâm! Neredesin vah Kirâm! Annesinin seslenişini duyan Kirâm ona cevap verir: “Tencere ve kaplar arasına(mutfağa) gel”. Kirâm’ı yerine götürmek için mutfağa doğru giden annesi, onu bulmak için mutfağa girdiğinde, onu içi etle dolu olan büyük bir tencereye başını sokmuş ve bir türlü kurtaramamış hâlde görür. Kirâm, elleriyle tencereyi kaldırıp başını çıkarmak isteyişinde, et suyu elbiselerine dökülür. Annesi, boynunun etrafında kalan parçalardan Kirâm’ın başını ortaya çıkarana kadar tencereyi kırmaya çalışır. Kızının elbiselerine ve ziynetine göz atmaya çalışırken bir de ne görsün; elbiseleri kirlenmiş, yüzünün makyajı ve taranmış saçları bozulmuş ve tüm bunları düzeltmeye yetecek kadar çok vakitleri de yoktu. Özellikle, gelinin çıkması ve sultanın evine gitmesi için davulcunun uyarıda bulunması üzerine bir süre sessiz kalan üvey anne, kızının talihsizliğine ağlayarak, Varaka’nın, kızını Kirâm’ın yerine sultanın oğlunun evine gidişini seyretmekten başka bir şey yapamaz. Varaka, sultanın oğlunun evine ulaştığında, kendisi onu karşılar ve saraya kadar ona eşlik eder ve hiçbir şey aralarını bozmadan mutlu bir hayat yaşarlar.

Bir zaman sonra Sultanoğlunun eski eşi Varaka’yı kıskanır ve sihirbaz bir kuaför kadına Varaka’yı kuşa çevirmesi için talimat verir. Kuaför kadın bunun için fırsat kollamaya başlar ve bir gün, saçını yapmak için Varaka’ya gider. Bu sırada muz ağacından yedi tane sihirli dikenini alıp, saçını taranırken Varaka’ya saplar ve Varaka üveyik kuşuna dönüşerek odanın penceresinden uçup evin dışına çıkar.

Her yerde Varaka'yı aramaya başlayan Sultanın oğlu, tüm aramalara rağmen onu bulamayınca, babasını Varaka'yı kaçırmak ve gizlemekle suçlayarak, onu teslim edene kadar atların bağlandığı yere bağlanıp hapsedilmesini emreder. Ertesi gün sultanın oğlunun önceki eşinden olan küçük kız, âdeti üzerine önünde öküzünü sürerek vadiye doğru gider ve çift sürmeye başlar. Birden yakınındaki bir ağacın üstünden bir Üveyik düşer ve ona seslenerek şöyle söyler: “Ey küçük kız! Yakışıklı baban nasıldır? Kız babasının rahatının yerinde olduğunu ama kendi babasının hapsedildiğini söyler. Bunu duyan üveyik ağlamaya başlar ve ağlamaya devam ettikçe, ağlamasının şiddetinden yağmur yağar. Yağmur sebebiyle çift süremeyen kız, öküzü önüne alarak kasabaya geri döner. Küçük kızın vaktinden daha erken döndüğünü gören sultanın oğlu, bunun sebebini sorar. Kız vadide aşırı yağmurdan ötürü çift süremediğini söyler. Bunu duyan sultanın oğlu, durumu garipseyerek döner.

Diğer gün âdeti üzere çift sürmek için her gün olduğu gibi öküzünü alıp çift sürmeye başlayacakken, birden üveyiğin ağaçtan düştüğünü görerek yanına gider. Üveyik bir gün önceki sorularını yineler. Küçük kız da aynı cevapları tekrarlar. Üveyik yine ağlamaya başlar ve ağlamasının şiddetinden yine yağmur yağar. Çift süremeyen kız, öküzü önüne alarak kasabaya geri döner. Sultanın oğlu, erken dönmesinin sırrını tekrar sorunca, kızı “*Vadide yağan şiddetli yağmur çift sürmemi engelledi*” diye cevabını yineler.

Babası kızarak *nasıl olur, vadide yağmur yağar da burada yağmaz diye hayret ediyorum?* der. Bunun üzerine kız, babasına başından geçenleri anlatmaya başlar.

Üveyiğin durumuna şaşırان sultanın oğlu, işin hakikatini öğrenmek için ertesi gün vadiye kızıyla beraber gitmeye karar verir. Sultanın oğlu, erkenden uyanır ve kızıyla yola çıkar. Vadiye ulaştıklarında küçük kızla üveyik arasındaki konuşma tekrarlanır ve ağlamaya başlayan üveyik sebebiyle yağmur yağmaya başlar. Yağmur sebebiyle çift süremeyen kız, eve dönmek istemesine rağmen, babası yağmurun altında çift sürmesine devam etmesini emreder. Kendisi ise bir kayanın arkasına saklanarak, kuşu gözetlemeye başlar. Bir müddet sonra üveyik kayanın arkasında birisinin olduğunu fark ederek oraya doğru uçar. Sultanın oğlunun yanına sokulan üveyik kafasını sultanoğluna dayar. Bu sırada sultanoğlu kuşun kafasında birkaç diken görür ve hepsini tek tek çıkarmaya başlar. Son dikenini de çıkarttığı anda aniden Varaka'yı, aslına dönmüş olarak karşısında bulur. Varaka'ya kavuştuğu için çok sevinen sultanoğlu, kızını ve onu alıp beraber saraya doğru yürürken, Varaka ona tüm bunları sultanoğlunun ilk eşinin kendisine yaptığı sihir neticesinde bu hâllere düştüğünü anlatır. Saraya ulaştıklarında Sultanoğlu kuaförün saraydan kovulmasını emreder. İlk eşini de boşayan sultanoğlu, Varaka'nın babasını serbest bırakır ve Varaka ile beraber mutluluk ve huzur içerisinde yaşarlar.

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Bingöl University
Journal of Social Sciences Institute
ISSN: 1309-6672

YAYIN İLKELERİ / THE PRINCIPLES OF THE PUBLICATION

Ulusal Hakemli olan Dergimiz, yılda en az iki sayı hâlinde yayımlanır.

This journal is published two issues in every year.

Dergide sosyal bilimler alanlarında Türkçe ve yabancı dillerde yazılmış özgün araştırma makaleleri yayımlanır.

Original articles written in Turkish or in any foreign languages are published in the area of social science in this journal.

Yazılar yayınlama ve danışma kurulunun onayından geçtikten sonra yayımlanır.

Articles are published after approving of editorial and advisory boards.

Yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

All writers are responsible for the content of the articles.

Tüm hakları saklıdır. Derginin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.

No part of this publication may be reproduced or utilized in any form without referring the name of the journal.

MAKALE YAZIM KURALLARI

Dergide yayımlanması istenen yazılar, sosyal bilimler alanında, bilime katkısı olan, özgün çalışmalar olmalı ve aşağıda belirtilen nitelikleri taşımalıdır.

1- Türkçe ve yabancı dildeki başlıklar; yazının kapsamıyla uyumlu; yazının konusunu kısa, açık ve yeterli ölçüde yansıtmalıdır.

2- Türkçe ve yabancı dildeki özetler; yazının amacını, kapsamını ve sonuçlarını yansıtmalı ve yazının diğer bölümlerinden ayrı olarak yayımlanabilecek biçimde hazırlanmış olmalıdır.

3- Türkçe ve yabancı dildeki özetlere beşer tane anahtar kelime eklenmelidir.

4- Yazı, dil ve ifade yönünden, dilbilgisi kurallarına uygun olmalı, açık ve yalın bir anlatım yolu izlemeli, amaç ve kapsam dışına taşan gereksiz bilgilere yer verilmemeli ve makale yazım kurallarına uygun olmalıdır.

5- Makalenin hazırlanmasında bilinen bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir. Makalede kullanılan şekil, tablo, fotoğraf ve diğer belgeler, bilimsel kurallara uygun olarak hazırlanmalı, yazının amacına ve kapsamına uygun olarak seçilmeli, yazıda değinilmemiş gereksiz belgelere ve kaynaklara yer verilmemelidir.

6- Makalede kullanılan şekil, tablo, fotoğraf ve diğer belgelerin kolayca anlaşılacak biçimde yalın ve yeterli bir açıklaması bulunmalıdır.

7- Yazıda kullanılan kaynaklar yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmeli, değinilen her belge kaynaklar kısmında yer almalı, ancak yazıda değinilmeyen belgelere kaynaklar kısmında yer verilmemelidir.

8- Sonuçlar, araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmeli, metinde sözü edilmeyen veri ya da bulgulara yer verilmemelidir.

Makale aşağıdaki biçimde düzenlenmiş olmalıdır:

1- Kâğıt boyutu, 16,5x24,5 ebadına ayarlanır.

2- Yazılar kâğıdın bir yüzüne 12,5x19,5 cm. boyutunda basılır. (Kenar boşlukları üstten 2,5 alttan 2,5, iç kenar 2,5 dış kenar 1,5 cm. olacaktır.) İlk sayfada üstten 2 satır boşluk bırakılır.

3- Yazılar PC bilgisayarda Microsoft Word programında 11 punto Times New Roman karakteri ile 1,2 nk. satır aralıklı olarak yazılır.

4- Özetler 10 punto, yazı içindeki tablolar, fotoğraflar ve şekil adları ile dipnotlar 9 punto ile yazılır.

5- Makalenin başlığı ilk sayfanın başına kalın 14 punto büyük harflerle sayfa ortalanarak yazılır. Türkçe başlığın altına yabancı dilde başlık ilk harfler büyük diğerleri küçük olarak yazılır. Metin içindeki başlıklar öncesinde 12 punto sonrasında 6 nk boşluk bırakılır.

6- Başlıktan sonra 12 punto aralık verilerek yazar ad(lar)ı unvansız olarak yan yana sayfa ortalanarak yazılır. Unvan, çalıştığı kurum ve e.mail adresi dipnot olarak belirtilir.

7- Çalışma herhangi bir kurumun desteği ile gerçekleşmiş ise kurumun adı ilk sayfanın altında dipnot olarak belirtilir.

8- Yazar adından sonra 12 nk boşluk bırakılarak Türkçe ve yabancı dilde 150 kelimeyi geçmeyen özet yazılır ve yazının ana konusunu tanımlayan anahtar kelimeler bu özetlerde belirtilir.

9- Makale; tablo, şekil ve fotoğraf ve kaynaklar dâhil 30 sayfayı geçmemelidir. Makalenin toplam boyutu 3 mb'ı aşmamalıdır

10- Şekil, tablo ve fotoğraflar bilgisayar ortamında hazırlanıp metin içinde ya da sonunda sayfa boyutlarını (11,5x19,5cm.) aşmayacak şekilde yerleştirilir. Sayfa boyutlarını aşan şekil, tablo ve fotoğraflar ile renkli basılan sayfaların basım masrafları yazar tarafından karşılanır. Makalede yer alan fotoğraf ve şekillerin yoğunluğu düşük olmalıdır.

11- Tablo, şekil, fotoğraf başlıkları ile altlarındaki tablo, fotoğraf veya şekil arasında 6 nk ara bulunacaktır. Tablo, şekil ve fotoğraf başlıkları, bold,(siyah), 1 cm içeriden sağa yaslı, 9 punto yazı ile ve “**Tablo 1:**” şeklinde olacaktır.

12- Atıfta bulunulan kaynakların dipnotta gösterilmesi esastır. Dipnotlar, ilk yazılıştta yazarın adı, soyadı, “ “ arasında makale adı, kitap veya dergi adı, yayın yeri ve yılı sıralamasına göre gösterilir. Kitap adı, dergi adı veya benzeri kaynaklar, italik olarak yazılacaktır.

13- Açıklamalar ise, aynı şekilde sayfa altında dipnotta verilir. Aynı sıralamaya göre kaynağı gösterilir.

14. Yararlanılan kaynakların, metin içerisinde gösterilmesi mecburi görülen bazı durumlarda, uluslar arası kaynak gösterme esaslarına uyulur. Ancak açıklamalar yine dipnotta gösterilir.

15- Metin içinde ve dipnotta gösterilen bütün kaynaklar makalenin sonundaki Kaynakça listesine eklenir. Kaynakça, bölümünün boyutu10 puntoya ayarlanır. Bu bölümde yazar soyadı (büyük harf) ve adına göre alfabetik olarak dizilir. Çok yazarlı kaynak gösterimlerinde, ilk yazarın soyadından sonraki yazarların soyadlarının sadece ilk harfi büyük yazılır ve yazar soayadları aynı şekilde öne alınır. Kaynakça listesinde, yazar adının bulunduğu ilk satır sonraki satırlara göre, 1 cm. içeriden asılı şekilde ayarlanır.

16- Kaynakların önüne sıra numarası konulmaz ve diğer bibliyografya kurallarına uyulur.

Makale teslim edilirken:

1- Dergiye web sitesinden ulaşmak için verilen adres için Anasayfa altındaki Dergiler butonu/Sosyal Bilimler enstitüsü Dergisi/Döktümanlar kısmından alınan “Başvuru Formu” ile birlikte sbe.bingoluniv@gmail.com adresine gönderilecektir. Aynı yazının, 1 nüsha bilgisayar çıktısı alınıp yazarlar tarafından imzalanarak Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sekreteriyasına ulaştırılacaktır.

2- Hakem önerileri doğrultusunda yeniden düzenlenen makalenin son şekli, yeniden ve aynı şekilde sbe.bingoluniv@gmail.com adresine ve bir nüshası imzalanarak Enstitü Sekreteriyasına gönderilir.

3- Hakemlerden olumlu rapor alamayan ve dergimiz yazım kurallarına göre hazırlanmayan makale yayınlanmaz, yazarına iade edilmez; bu konuda idari ve adli bir sorumluluk kabul edilmez.

Yazışma Adresi:

Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü 12100 BİNGÖL

Tlf: 0 (426) 215 00 12-16/2023-2108 Faks: 0 (426) 2150072

e-posta: sbe.bingoluniv@gmail.com